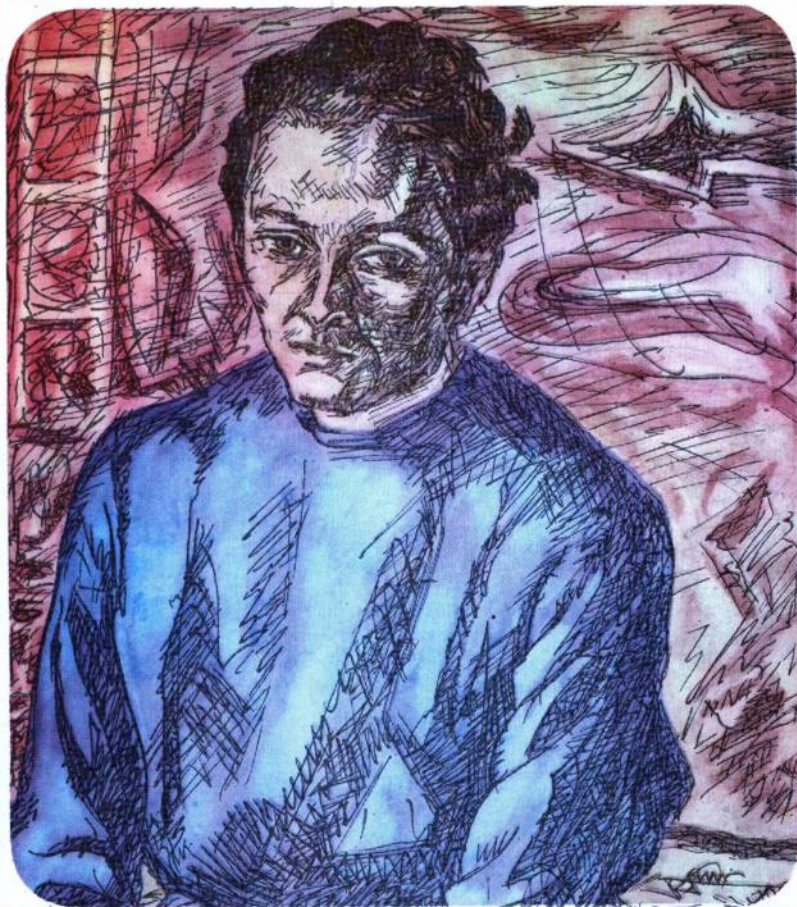

**3 1975
(20) ANUL VI**

G. CĂLINESCU 🌸 MIHAI EMINESCU 🌸 G. ENESCU
M. KOGĂLNICEANU 🌸 DOSOFTEI 🌸 C. NEGRUZZI
REBREANU 🌸 MATEIU I. CARAGIALE 🌸 ISTRATI
G. M. ZAMFIRESCU 🌸 URMUZ 🌸 GIB I. MIHĂESCU
I. TEODOREĂNU 🌸 CHATEAUBRIAND 🌸 C. STERE

« Doamnei Maria Carangiu,
această schiță făcută de Ștefan
Dimitrescu la Iași, în iarna anu-
lui 1931 când făcea studii după
Ionel și după mine pentru por-
tretul nostru în ulei, care se află
acum la Pinacoteca din Iași.

Cu multă simpatie
și caldă prețuire,
LILY TEODOREANU
23 martie 1959 »

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

*D[omnu]lui profesor
Gheorghe SCRIBAN
în semn
de colegială afecțiune.
Ioan SLAVICI
(Din bețrtni)*

*Domnului
A. PHILIPPIDE
membru al Academiei Române —
omagiu din partea autorului.
D. ZAMFIRESCU
Roma 1902
(În Război)*

*Domnului
Bessarabescu
un eleric românesc,
cu omagii.
T. Azkei
17 Dec. 1929.
Amuzant.
(A înșărat primul exemplar
din librărie.)*

859.0.09

M 30

MANUSCRIPTUM

3/1975 • (20) ANUL VI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

M MUZEUL LITERATURII ROMÂNE M

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN MIHAICIUC

185345

24

Biblioteca Jud. Huned. Deva
SALA DE LECTURĂ

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,
de original, sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București
telefon: 50.32.90

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA ȘCINTEII”

185345

SUMAR

«...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

Mihai EMINESCU

- 6—7 Tatăl meu își amintea de Eminescu (Tabletă de acad. Al. PHILIP-PIDE).
- 8—25 *Economia națională* (Note la un curs de economie politică prefăcute de Marin BUCUR)
- 26—28 Poema *Strigoii* în transpunerea melodică a lui George ENESCU (Marginalii de Ion POTOPIN)

Scritorii și înțelesurile vieții

Pavel DAN

- 29—32 Fragmentarium (comentat de Ovidiu PAPADIMA)

Revelația documentului

DOSOFTEI

- 33—35 Trei stihuri pentru *Psaltirea în versuri* (prezentate de Livia BACĂRU)

Polifonia prozei

- 36—39 Aproximări (Al. OPREA)

Liviu REBREANU

- 40—44 Primul roman (*Nicolae LIU*)
- 41—58 *Cazarma* — partea I (Versiune românească de Livia BACĂRU)
- 46—48 Ipostaze fotografice dintr-o carieră nerealizată? (C. CIUCHINDEL)

Panait ISTRATI

- 59—61 Din caietele de creație «geneveze» (Al. TALEX)
- 60—74 *Frații săraci* — pagini autobiografice

Gib. I. MIHĂESCU

- 75—80 Fragment dintr-un proiectat roman de război? (Diana CRISTEV)
- 76—81 *Bordeiul din rezervă* — povestire

SUMAR

Per aspera ad astra

URMUZ

- 82—85 Din laboratorul paginilor bizare (*George MUNTEAN*)
85—89 *Schife și nuvele... aproape futuriste... : După furtună, Gayk*

Dosar

G. CĂLINESCU

- 90—97 *Scrinul negru și istoria procesului de succesiune (Probe juridice comentate de Cornelia ȘTEFĂNESCU)*

Destăinuiri

- 98—113 Rotonda 13 — Ionel TEODOREANU evocat de:
*Al. PHILIPPIDE, Șcrban CIOCULESCU, Virgil CARIA-
NOPOL, Em. SERGHIE și Radu TUDORAN*
114—120 *Aș putea asemui pe actori [...] cu instrumentele muzicale (Note calificative pentru actorii Teatrului Național din Iași comunicate de Em. SERGHIE)*

Jurnal

Mateiu I. CARAGIALE

- 121—122 Însemnări zilnice (Prefață de D. D. PANAITESCU)
121—139 *Agenda, Acta, Memoranda (I) (Notă de ediție și echivalente românești de Ruxandra MIHĂILĂ)*
128 Suveniruri fotografice ale Maricăi Sion-Caragiale (dezvăluite de Maria POLOJIN ȚEV)
140—146 Legendă și adevăr în biografia mateiană (Documentar de Constantin POPESCU-CADEM)

Document în replică

Tudor ARGHEZI

- 147 Cîteva precizări (*MANUSCRIPTUM*)
148—150 Din nou despre tatăl lui Tudor ARGHEZI (*Constantin POPESCU-CADEM*)

SUMAR

File de album

Constantin STERE

- 151—152 «a fost un om tumultuos cu o viață tumultuoasă» (Evocare de
Gheorghe STERE adnotată de Ileana CORBEA)
hors-texte Fotografii comentate de Al. LEONEANU, fost secretar literar al lui
C. STERE

Epistolar

Mihail KOGĂLNICEANU

- 153—165 5 scrisori către Catinca (Comentariu și note de Paul CORNEA;
transcriere și traducere de Roxana SORESCU)

Punct — contra punct

- 166—168 Observații la prima ediție a operelor lui Anton HOLBAN (Nicolae
FLORESCU)
168—171 Un fragment de roman și implicațiile ediției critice RE-
BREANU (Stancu ILIN)

Scriitori români în arhive străine

G. M. ZAMFIRESCU

- 172 O scrisoare din Bratislava (Jindra HUŠCOVA)
173 «...activitatea regizorală m-a împiedicat să scriu, să continui
Maidanul cu dragoste...»

Scriitori străini în arhive românești

René de CHATEAUBRIAND

- 174—175 Cînd Vasile Pogor se gîndea să-l tîlmăcească pe scriitorul fran-
cez (Nicolae LIU)
175—176 «...luați din operele mele ce vă va plăcea...»

Cronica edițiilor

Costache NEGRUZZI

- 177—180 *Opere, I* — Editura „Minerva”, 1974 (Ediție critică comentată de
Mircea ZACIU)
181—187 *Fișier bibliografic ● Iconografie ● Creșterea colecțiilor*
Dragoș Vrânceanu a citit pentru dumneavoastră
188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

1. The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of a solution of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β . It is shown that the system has a solution if and only if the condition $\alpha + \beta = 1$ is satisfied.

[illegible]

2. no support in public here.
 3. no work in any other
 4. from our point of view
 5. from church & public - more
 6. from the same point of view
 7. - little to say - others - 500

[illegible]

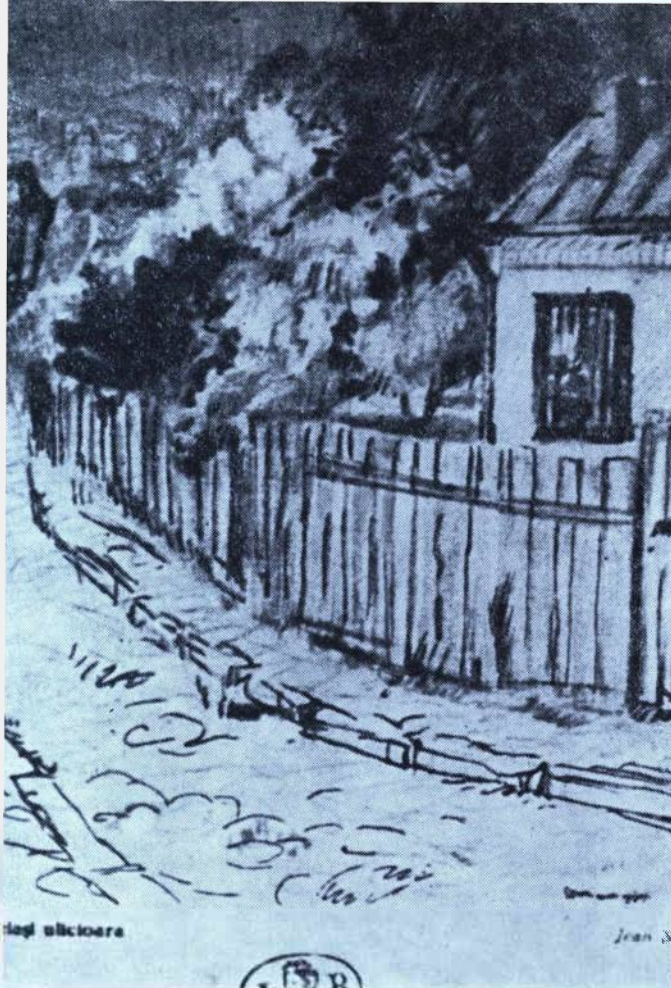
tatăl meu își amintea de EMINESCU

Față de Eminescu, față de opera lui, noi, cei de astăzi, avem un adânc sentiment de recunoștință, o recunoștință care trece dincolo de predilecțiile noastre personale. Datorăm recunoștință lui Eminescu pentru că el a dovedit în chip suprem, cu rigoarea evidenței incontestabile, că limba românească oferă imense posibilități pentru compunerea poeziei mari. Datorită lui s-a văzut că pentru expresia poetică limba noastră are bogății sigure și inepuizabile. Prin mijlocirea lui, poeziei de limbă românească i s-au deschis toate drumurile pentru o dezvoltare infinită. Curentul eminescian aparține acum istoriei literaturii. Nimeni, astăzi, nu mai imită pe Eminescu. Cu toate acestea cîntecul lui sună și azi tot așa de curat, tot așa de adânc cum a sunat și în inimile celor care l-au ascultat chiar pe poet rostindu-l.

Nici unul din aceștia nu mai este în viață. Nici cei care s-au născut cînd Eminescu încă mai trăia nu mai sînt mulți. Scade, astăzi, tot mai tare chiar și numărul acelor care au cunoscut oameni contemporani cu Eminescu, oameni care au stat de vorbă cu el. Încep și eu să mă număr printre acei puțini care au mai rămas și care au stat de vorbă cu prieteni ai lui Eminescu. Unul dintre aceștia a fost tatăl meu.

Tatăl meu a intrat la *Junimea* prin 1881. Cam tot în acei ani a ocupat postul de subbibliotecar la Biblioteca Universității din Iași. El a părăsit acest post în toamna anului 1884 cînd a fost numit

profesor la Liceul Național. Postul de subbibliotecar l-a luat atunci Eminescu care, după îmbolnăvirea lui în 1883, se însănătoșise oarecum, dar nu se putuse vindeca deplin. Tata l-a cunoscut pe Eminescu înainte de 1883 și după aceea. Avea față de el o mare stimă. Spunea că rar se pot întîlni oameni care, ca Eminescu, să întrunească în ei pasiunea științei și talentul poetic. Pe lingă adîncimea gîndirii poetice, tata admira în poeziile lui Eminescu frumusețea limbii. Nu l-am auzit recitînd versuri decît din Homer, ai cărui hexametri îi scanda cu un ton ușor cîntat marcînd cu grijă silabele lungi și silabele scurte, și din Eminescu, din care știa pe de rost poezii întregi, în frunte cu *Scrisoarea I*, din care cu predilecție recita.

Eminescu, spunea tata, era un om profund serios și profund cinstit în tot ce gîndea și în tot ce lucra. Firea lui, concepția lui sănătoasă despre viața morală a omului, îl făceau să deteste ipocrizia și minciuna, să nu sufere nici un compromis și să nu admită nici o concesie care ar fi jignit dragostea lui de adevăr și de dreptate. Nu-i plăcea elocvența goală, nu-i plăceau vorbele frumoase și deșarte. Nu gusta deloc spiritul zeflemist și obiceiul de-a lua peste picior orice numai din plăcerea de-a glumi răutăcios, obicei care, pe lângă un ascuțit spirit critic foarte folositor, făcea parte din atmosfera spirituală a *Junimii*, sau cel puțin a cîtorva dintre corifeii ei. Lui Eminescu îi plăcea însă umorul sănătos și lipsit de răutate al țaranului român, și aici stătea desigur și unul din motivele prieteniei sale cu Creangă. Tata prețuia aceste însușiri ale lui Eminescu, și aceasta cu atît mai mult cu cît aceste însușiri erau și ale lui. Deși era foarte zgîrcit cu amintirile, despre Eminescu el vorbea cu însuflețire ori de cîte ori îl întrebam eu. Lui Eminescu, spunea el, nu-i plăcea anecdota, care învăluie de-atîtea ori în umor batjocura și clevetirea. Era aici încă un punct de apropiere între el și tata, care nici el nu arăta vreun entuziasm față de spiritul anecdotist (ceea ce era iar o deosebire a lui Eminescu și a lui față de *Junimea*, unde se știe că întrunirile începeau cu « anecdota primează »). Tot din cauza aceasta că nu-i plăcea, ca și lui Eminescu, anecdota clevetitoare, tata ocolea întotdeauna întîmplările neplăcute sau

penibile din viața lui Eminescu de după îmbolnăvire (și dintre care chiar foarte multe le considera drept false, drept « scornituri », cum le zicea el). Își aducea aminte întotdeauna de Eminescu cel sănătos și desăvîrșit ca om și ca poet și priceput în multe discipline ale minții (« a învățat și sanscrita ! » exclama el cu admirație). Și mai zicea că numai de acest Eminescu se cuvine să ne aducem aminte, așa cum îl găsim înălțat în tot ce el a gîndit și a scris. În ce mă privește, eu am urmat și urmez mereu aceste îndemnuri și spun despre Eminescu ce spuneam odată despre Virgiliu: să ne apropiem de el ca de un contemporan în durata eternă.

Alexandru PHILIPPIDE

SEMNIFICAȚIA UNUI MANUSCRIS EMINESCIAN*

251

Economia națională.

MANUSCRISUL EMINESCIAN ECONOMIA națională, ignorat din păcate pînă astăzi de către specialiștii de toate categoriile, oferă cercetătorilor o dimensiune nouă asupra pregătirii teoretice a poetului, în anii de studii la Berlin. S-au avut în vedere, în exclusivitate, referințele bibliografice din manuscrise, citîndu-se unele nume celebre de economiști englezi, francezi și germani, coroborate cu teoriile poetului din articolele sale politice de la „Timpul”. Așa, bunăoară, știm că Eminescu socotea pe Friedrich List «cel mai genial dintre economiștii germani», «genialul List» (ediția I. Crețu, II, p. 400), că îl știa și cita pe Marx, că audiasse pe Dühring la un curs de Economie națională, tradusese din Ricardo și Smith, îi cunoștea pe Say, Maltus, Carey etc., etc. Nu întîmplător, acest manuscris se găsește într-un miscelaneu cu numeroase mărturii despre programul de studii al poetului la Berlin. Eminescu alege și stăruie asupra unui subiect de economie politică care-l va interesa ca teoretician al statului român modern. Aspectul național al economiei politice, într-o epocă a dezvoltării burgheziilor naționale și a accentuării concurenței capitalurilor și a debușeurilor de piețe interne și externe, era prioritar în lumea economiștilor. Dühring ca și List erau partizanii unei economii politice burgheze în cadrul națiunilor, ai unor sisteme economice naționale. Una din operele lui List se numește Sistemul național de economie politică, cunoscută și la noi încă de la jumătatea secolului trecut; Dühring scrisese o Istorie a Economiei Naționale (Geschichte der Natio-

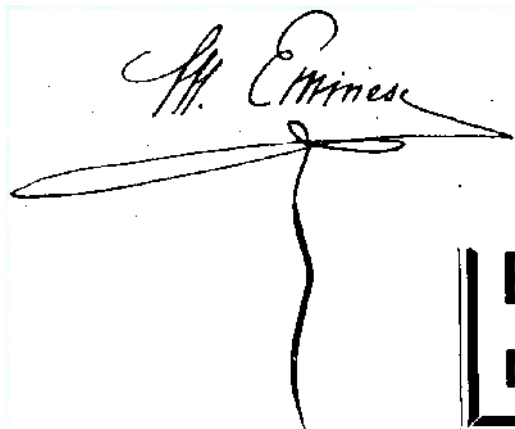
nalökonomie). Dar manuscrisul eminescian, Economia națională, nu este un simplu manuscris de epocă, cu titlu strict documentar, o obligație didactică sau o curiozitate științifică a unui amator. Dimpotrivă, poetul a lucrat la un exercițiu meticulos de însușire a unor principii și definiții ale domeniului respectiv. Manuscrisul este fluent, parcă transcris, într-o tihnă și răbdare de lucru, foarte îngrijit redactat, cu un corp de literă elegant. Textul a fost scris cu plăcerea studiului, fără grabă și fără tatonări de termeni speciali. Face parte din arhiva sa de studii, ca și Cultură și știință ori notele despre Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie (Considerații introductive asupra psihologiei popoarelor) etc. Manuscrisul Economia națională are o valoare specială în pregătirea lui Eminescu ca teoretician al statului român din perspectivă politică, economică și socială. E un text complex, pluridisciplinar, de filozofie și de istorie, de psihologie și de economie politică. N-are nimic din ariditatea literaturii de specialitate. Poetul a avut ocazia aici nu de a-și însuși mecanismul «lunii averilor» în lumea burgheză, ori de a se specializa în teoriile economiștilor vremii sale. Ceea ce traduce Eminescu este mai mult decît economie politică, după cum Arta reprezentațiunii dramatice a lui Theodor Röscher era mai mult decît un manual ori tratat de dramaturgie. Tema economiei naționale apare în textul de față înglobată unor probleme generale de cultură economică și de filozofie asupra istoriei și dezvoltării forțelor economice. Cred că pentru prima dată în manuscrisele eminesciene apar consemnate în detaliu texte asupra filozofiei clasice grecești, iar filozofia lui Platon și Aristotel este discutată în

* Biblioteca Academiei R. S. R., mss. 2257, pp. 253—265.

ansamblul epocii istorice. Așa cum în Röscher, Eminescu avusese un dascăl pentru teatrul lui Shakespeare și al clasicismului și romantismului, aici poetul se inițiază în filozofia idealistă și materialistă a Greciei antice, sub aspectul ei economic și social. Gîndirea economică era în același timp și gîndire filozofică, act de cultură materială și spirituală. Poetul a găsit, în această operă, sursa unei informări complexe. Cine cunoaște activitatea sa ulterioară de cronicar la „Timpul“, va stabili nenumărate repere și puncte de plecare în «filosofia practică» a poetului. Acum, Eminescu conspectează, prin Economia națională, istoria Orientului, a civilizației și culturii grecești și romane, istoria raporturilor de clasă în lumea occidentală modernă, evoluția relațiilor sociale, teze cu fundament materialist privitoare la nașterea bogăției de bunuri materiale prin depozitare și însușire forțată, prin exploatare și pierdere a libertății. Puterea, într-o asemenea societate, aparține «lunii averilor». Există o lume a domnitorilor, a stăpînitorilor, și alta a celor domniți, asupriți și deposezați: «Prima formă a posesiunii e cea de pămînt. Consecința ei e nașterea a două clase, lupta dintre acestea, domnia celei întîi, sclavia celei a doua». Totul este o luptă propulsată de motorul forțelor și relațiilor economice dintre cele două lumi: «Istoria economiei politice în lume este istoria libertății și a nonlibertății, a egalității și inegalității între oameni». Desigur, formulări și concluzii din textul tradus de poet trimit continuu la propria sa gîndire teoretică și practică: «Puterea iar, care dintr-un fapt, face un drept este totdeauna un interes». Sau: «De aceea urmează, că un popor care-și mărginește viața averilor sale numai la posesiunea de pămînt, sosește de-ndată la un punct, unde încetează orice progres, unde-și are sfîrșitul într-un punct dat». Sau: «Suma dominației asupra naturii și civilizațiunea adevărată. Fiecare popor tinde-ntr-acoale de-a domina într-adevăr natura, de-a cîștiga cea mai mare sumă a dominației, de-a urmări cele mai mari pînte cu mijloacele cele mai mari. Măsura, în care unul domină asupra naturii, devine condițiunea, baza lucrării celui alt, și astfel lucrul omenirii e o dezvoltare. În lucrul omenirii e o eternă naștere, e un etern progres. Principiul progresului zace în natura personalității, descrierea și înțelegerea acestui progres e istoria omenirii...» În omenire progresul este nu numai «suma dominației asupra naturii», ci și o sumă a luptelor între posesorii și neposesorii de bunuri materiale, între bogății și săracii omenirii, pentru că «din dominare

se naște deosebirea între libertate și nelibertate. E nelibertatea celui ce nu posedă față cu libertatea celui ce posedă». Lecția de economie politică națională este o introducere în politica economică a societății omenești și în istoria politică și economică a lumii. Eminescu pătrundea în tainele mecanismului economic al societății umane trecute și prezente, pe căile unei interpretări pozitive și a unei viziuni dialectice asupra interdependenței dintre factorii constituționali ai comunității umane. Mai este un fapt important pentru a fixa nucleul teoretic al gîndirii eminesciene: promovarea unei poziții favorabile ideii necesității imperioase a industrializării economiei naționale, ca factor de siguranță al independenței sale. O economie tradițională, feudală, în lumea modernă, era un nonsens. O economie rurală, ca formă unică a unei economii naționale, era o auto-sufocare și autoruinare: «Miezul cel important al istoriei e acela: De-a desvolta din și alături cu posesiunea de pămînt pe cea industrială». Pledoaria pentru ideea de progres național al economiei prin industrie este foarte importantă pentru universul de idei economice al lui Eminescu. O Grece reprezentată numai de Sparta, care-și ducea viața bîzîindu-se numai pe o economie agrară închisă, «ar fi fost egală cu zero», dacă n-ar fi existat antiteza ei, Atica, cu democrația ei, cu economia ei deschisă, cu noile relații de producție, cu intensele relații comerciale cu țările lumii de atunci. Filozofia lui Platon și Aristotel fusese emanația acelor lumi și exprimase adevărurile ei de viață. «Ei sint oamenii mari ai timpului lor, și în genere oamenii mari nu sint nimica alta decît oamenii vremilor mari. Timpul-s mari, nu oamenii. Filosofii cugetă în genere mai mult timpul lor, decît filozofia lor proprie.» Textul de față, reprezentînd o traducere făcută de Eminescu, rezuma gîndirea celor doi uriași filozofi ai Greciei, oprindu-se îndeosebi asupra «dialecticii» lui Platon, ca și asupra operei «celui mai mare lucrător științific», «domn» asupra «materiei», care a fost Aristotel. Studiul de economie politică, pe care Eminescu l-a tradus și l-a păstrat între manuscrisele sale, se încheia cu pagini de caracterizare și de sinteză asupra lui Platon și Aristotel. Manuscrisul eminescian consemnează una dintre cele mai interesante mărturii asupra preocupărilor poetului în domeniul economiei politice. Lecția asupra economiei naționale se transformase într-o lecție de filozofie.

Marin BUCUR

Economia națională

Punctul de vedere. Nu poate să nege nimenea faptul, că mișcarea averilor materiale exercită asupra omului o influință foarte mare, astfel încît am pute spune, că mai nu e punctu în viața lui care să nu colideze întrucâtva cu această influință. Purcizându de la acest fapt mare și necontestabil dăm de următoarea tesă: Dacă faptul e într-adevăr astfel, dacă e adevăratu că omul e sub dominațiunea și determinarea averilor, a castigului, a posesiunei și că nu e punctu în viața lui care să fie liberu de această putere, atuncia trebuie ca această putere să conție în sine o viață organică, care trebuie pricepută bine; totuodată însă e tot așa de sigur, că priceperea acestui fapt mare și a organismului lui constituie o știință. Această știință a lunei averilor se numește economia națională. Ea este priceperea ridicată la știință a condițiunilor¹ de viață, întrucîtu acestea pot fi cîștigate or pierdute de cătră oameni, întrucîtu ea pricepe lumea, pe cătu e supusă aceasta puterei ome-nești. Deaceea ea se numește și știința averiloru. Ea e o știință nouă, deși faptul la care se raportă e vechiu ca lumea.

Să privim acuma obiectul științei. Calea ce-o alegem întru cercetarea acestuia e acela al științelor naturale de la observațiune la pricepere, de la pricepere la noțiune, de la noțiune la idea științei, la maniera ei de-a privi lucrarea.

Sunt două speții de obiecte pe lume. O spețiă se naște oarecum de sine, fără ca noi să contribuim ceva esențialu la viața lor. Acestea² le numim obiecte ale naturii, totalitatea lor lumea sau existența naturii. În mijlocul acestei existențe stă omul cu ființa sa estraordinară. El, în această lume naturală mai crează o a doua lume, în existența naturală o a doua existență. E adevăratu că e o putere estraordinară atît în viața organică a pămîntului, precum și în mișcările planetelor, a sistemului solaru etc. — însă cu toate astea nu e o singură [*sic* !] în lumea întregă, care să poată produce o coală de hârtie, or un fir de ață, or o masă d. es. Toată coaja pămîntului e acoperită cu lucruri produse de cătră om — lucruri cari sînt absolut altceva de cît ceea ce constituie basa lor materială. Existența naturală e apucată de-o putere, care face cu totul altceva, de cît ceea ce — ar fi putut să devină ea de sine și prin sine, în fine un ce, ce ea n-ar fi putut să devie niciodată.

Această a doua existență e espresiunea unor lucruri, cari esistă în om, a unor elemente, cari nu sunt în natură, — c-un cuvîntu *personalitatea* e aceea, care crează această a doua lume. A doua viață a pămîntului e cea personală — e o lume *personală* în cea naturală. Principiul lunei personale constă³ însă într-aceea: că omul produce *scoțuri*, căroru el supune și aservește existența naturală. Omul nu nimi-

[Mss. 2257. f. 253]
[f. 254 r.]

¹ *acelora*, șters în mss.; ² *total*, șters în mss.; ³ *e însă acela*, șters în mss.

Punctul de vedere. Tu poți să negi existența faptului, să negăm avertismentul materialității
creșterii asupra omului și influența faptelor noastre, astfel încât să nu poți spune, că
noi nu e punctul în viața lui care să nu colideze într-o măsură cu această
influință. Părușindu-se de la această faptă mare și necesităților stăruin de urmărirea
acestei teze. Dacă faptul este adevărat, astfel, dacă e adevărat că omul este sub
dominațiunea și determinarea avertismentului, a conștiinței, a posibilității, și că nu e
punctul în viața lui care să fie liber de această putere, atunci trebuie ca
această putere să conștientizeze o viață organică, care trebuie să primească
bine; totuși odată însă și de așă de sigură, că primirea acestor fapte mare
și a organismului lui constituie o știință. Această știință ^{este știința} este știința economiei
nationale. Ea este primirea indicată la știință a condițiilor acțiunii de viață,
intuitivă acestor fapte și căutate și pierdute de către oameni, intuitivă
căd primirea lumii, și căd e supusă acestei puteri omenești. De aceea ea se
numește și știința avertismentului. Ea este știința noastră, de și faptul la care se
raportează e veșnic și lumii.

254

Că primirea noastră obiectului științei. Căci ce o alegem într-o cercetare a acestui
și acela alți științelor naturale de la observațiile la primirea, de la primirea
la noțiunile, de la noțiunile la ideile științei, la maniera și de la primirea lumii.

Sunt două specii de obiecte pe lume. O specie a noastră ore cum de sine, și
ca noi să contribuim ceva esențial la viața lor. Totul acestea la numim
obiecte ale naturii, totalitatea lor lumii sau existența materială. În mijlocul
acestei existențe este omul cu ființa sa extraordinară. El, în această lume
naturală mai crează o a doua lume, în existența naturală o a doua
existență. Există oare că e o putere extraordinară atât în viața organică
a pământului, precum și în mișcările planetelor, a sistemului solar
etc. - însă și toate acestea nu o singură în lumea întregă, care să poată
produce o coală de hârtie, o urnă fină de apă, ori o mazăre etc.

Toate coaja pământului și acoperite cu lucruri produse de către om - lucruri
care sunt absolute altceva decât ceea ce constituie baza lor materială.
Existența naturală e apăsătoare de o putere, care face cu totul altceva, de căd
ceea ce are și faptul să devină sau de sine și fără sine, în fine omul
nu o să n-ai și faptul să devină materială.

Această a doua existență e expresiunea unei lucruri, care există în omul
a unor elemente, care nu sunt în natură, - e una existența personalității
e aceea, care erigă această a doua lume. A doua viață a pământului
e cea personală - e o lume personală în cod naturală. Principiul lumii
personale e însă acesta constă într-un adevăr: că omul produce scopuri,
care ale scopuri și necesită existența naturală. Omul nu are

cește / obiectele naturii, ci numai li dă o a doua viață, el dă existenței naturale o viață personală, o formă mai naltă. E pe pământul întregu o luptă între om și natură, o luptă care silește pe asta din urmă de-a fi altceva decît ceea ce este, el îi deschide un al doilea viitor, o a doua destinațiune, și cu intrarea omului în viața naturii a intrat și pe pămîntu o epocă a doua¹. Principiul a acestei destinațiuni (determinațiuni) a existenței² personale este nemărginirea, infinitul, o naștere în veci nouă. Omul produce tot-deuna ceva nou, o lume nouă, el redă lumii naturii nemărginirea sa. Într-adevăr în legile și producerea naturii există o vecinică regularitate, o ființă analogă urmează pe cea stinsă — destinațiunea existenței naturală e mărginită strict de legi, din care nu se poate întâmpla nici o abatere. Astfel pămîntul și-a împlinit cu stricteță idea determinațiunii sale. Mai întăiu a fostu o negură, în urmă a-nceput a se-ntări pînă ce-a ramasu ce este — un stadiu peste care nu mai poate trece, el ca individ a lumii fizice și-a trăitu traiul lui cel mărginitu. Să vedem acuma ce înseamnă acest fapt? ce e omul, care produce această³ viață a averilor, și prin ce se deosebește el de natură, căci tocmai această calitate deosebitoare trebuie să fie aceea, care are de rezultat lumea personală.

Omul conține în el o contradicțiune adăncă. Fiecare om are în sine ce numim noi o *destinațiune internă*. Facultatea, puterea, voința chiar de-a desvolta mereu, de-a produce prin sine însuși o viață nouă. Nu e nici un om mulțămît de a rămîne pe același punctu — omul e oarecum *nașterea* eternă. Această devenire eternă află în om o putere numai mărginită. Din această contradicțiune a puterii mărginite și a destinațiunii nemărginite rezultă ceea ce numim *viața omenească*. Viața e lupta prin care omul traduce destinațiunea sa, intențiunile sale în lumea naturii. Această viață întrucît are de obiect realizarea scopurilor personalității în obiectele naturii se numește *lucru*.

Întregă viața omenească e o viață a lucrului. Aceste noțiuni se acopăr una pe alta. Coprinsul acestui lucru e un proces, prin mijlocul căruia omul face din scopurile sale coprinsul naturii. Dacă acest scopu e ajuns, atuncea intră în acțiune / a doua lature a procesului: *consumțiunea*, prin care ceea ce s-a lucratu se consumă.

[f. 225 r°]

Cursul acestei vieți e un cercu. Va să zică ceea ce numim noi viața averilor nu e un șiru de lucruri și de noțiuni moarte, ci toate acestea însemnează un procesu viu, și de aceea economia națională o masă de cunoștiințe neorganice, ci știința unui proces viu — este viața personalității, care se realiază în acestu proces.

Dacă economia națională este dominarea personalității asupra vieții naturii, — e o consecință normală, că cu cît dominarea aceasta e mai mare, cu-atîta și poporul, care-o esercită, stă mai sus. Suma dominării omenirii asupra naturii e *civilizațiunea adevărată*. Fiecare poporu tinde-ntr-acolo de-a domina într-adevăr natura, de-a câștiga cea mai mare sumă a dominării, de-a urmări cele mai mari ținte cu mijloacele cele mai mari.

Măsura, în care unul domină asupra naturii, devine condițiunea, basa lucrării celuilalt, și astfel lucrul omenirii e o dezvoltare. În lucrul omenirii e o eternă naștere — un etern progres. Principiul progresului zace în natura personalității, descrierea și înțelegerea acestui progresu e istoria omenirii, și fiindcă istoria economiei naționale este o parte din ființa personalității, de-aceea ea e și o parte din istoria lumii. Nu creadă nimenea cumcă poate spune or face ceva absolut nou. Ceea ce posedăm noi este consecința unei lungi istorii trecute și fiecă popor și fiecă epocă stă pe umerii vremilor trecute. Chiar prezentul nu e decît o parte a acestei istorii a economiei naționale. De cînd e omul a existat și viața naționaleconomică, de și poate omul n-a căutat să-și dea seama de ea, tot așa precum existau organisme,

¹ nouă, șters în mss.; ² formelor, șters în mss.; ³ se repetă, neșters în mss.

fără ca să fie anatomii, și elementele, fără ca să existe chimiști. De-accea noțiunea economiei naționale e ȧesută nemijlocitu în bătătura istoriei.

Dacă economia națională este descifrarea vieții personalității, atuncia trebuie să vedem în istorie nașterea gradată a acestui fapt, să vedem cum oamenii într-adevăr luptă, cum popoarele lucrează. De-accea vomu permite istoria economiei naționale teoriei sale.

[f. 255 v°] *Istoricul economiei naționale.* Mulți oameni cugetă, cumcă ceeace fac ei este propriu al lor — mulți învățați cred a fi gândit or a fi aflat ceva absolut nou, pe cînd adevărul e că fiecare e espresiunea timpului său. Timpului nostru i-a fost deschisă înțelegerea unui fapt, care ca atare a existat de cînd există omul ȧnsuși. Actul acesta / e și el o bucată din istorie. Nu e de loc întâmplător, cumcă noi știm ¹, ceeace alții înaintea noastră nu știau, nu e întâmplător, că noi nu mai sîntem nici putem fi nici Romanii vechi, ba nici oamenii ce-au trăit înainte-ne cu o sută de ani. Întregul e un mare proces istoric.

Trecînd la istoria economiei, vom da seama mai întăi, despre diferita concepțiune a noțiunei ei la diferiții indivizi, cari au tratat-o.

Unii credeau cumcă istoria nu e nimica alta decît o simplă succesiune a faptelor; alții că istoria ar fi espunerea diferitelor opinii, pe cari oamenii le-a avut asupra faptelor economice, în fine istoria oarecum a literaturii consecutive ² asupra economiei naționale, după cum aceasta în arătările ei individuale a venit *dupăolaltă*.

Ceea ce pricepem noi sub literatura și știința este espresiunea unui stadiu anumit. Fiecare econom național însemnat al timpului său marchează numai timpul său, stadiul acestei desvoltări a omenirii, și individul nu are alt drept decît acela de-a fi adus la espresiune viața timpului său. De-accea ne vom pune pe o altă basă istorică, decît cele caracterisate mai sus. Vom desvolta numai influința reciprocă dintre viața economică reală și literatura sincronistică a acesteia, astfelvom privi intuitiv timpii. Cugetătorii cugetă în genere mai mult spiritul lunei decît pe sine ȧnsuși.

Lucrul ȧi agonisiința oamenilor n-au fost tot-de-una aceleași nici chiar după cea mai dinăuntru ființă a lor. Pentru a vedé prima formă a lucrului omenesc vom lua în rînd mai ȧntăi Orientul, după aceea lumea veche greacă și romană, după aceea lumea germanică și pînă în timpii nostrii.

Se-ȧlege că nu vom puté da o istorie detaliată a miilor de ani cîte-au trecut pînă acuma, ci numai mediul acela, prin care trec fenomenele istorice. Să espunem mai ȧntăiu punctul de vedere din care istoria trebuie concepută. Fapta cea mare și primă pe care-o observăm este aceea că suma averilor din lume <a> a crescut într-un mod uriaș cu fiecare zi, cu fiecare popor, am puté zice cu fiecă individ. Măsurătoarea acestei creșteri a averilor, este cantitatea de averi pe care le posedază individul singular. Să ne aducem aminte de marea deosebire dintre pascarii, vȧnătorii, nomazii de-odinioară și oamenii de azi.

[f. 256 r°] Să vedem cum este cu puțință asta. E o diferință, care se țese prin întreaga istorie a lunei, între averea de pȧmînt, nemiscătoare și-ntre averea industrială. Averea de pȧmînt are două momente cari înseamnă mișcarea ei istorică. Productivitatea pȧmîntului nu se poate mări arbitrar, ci va remăné totdeauna în niște mȧrgini anumite. Suma de averi care se produce prin posesiunea ³ de pȧmînt este mȧrginită; și nu numai productele, ci și suma proprietății de pȧmînt ȧnsuși este mȧrginită. Masa acestei proprietăți nu se poate mări prin nimica, productivitatea e asemenea numai mȧrginită. De-accea urmează, că un popor care-și mȧrginește viața averilor sale numai în posesiunea de pȧmînt, sosește de-odată la un punct, unde încetează orice progres, unde-și are sfȧrșitul într-un punct *dat*. Progresul care zace în viața ⁴ averilor, are o măsură obiectivă în proprietatea de pȧmînt. Urmează: ca dacă omenirea e destinată la un progres nemȧrginit, viața averilor ei nu poate să

¹ *nu s.*, șters în mss.; ² *econ*, șters în mss.; ³ *avere*, șters în mss.; ⁴ *proprietatea de pȧmînt*, șters în mss.

stea pe loc, căci din persistarea asupra posesiunii de pământ se naște o mărginire a istoriei și nelibertatea oamenilor.

Fapta cea mai mare și cea mai generală a istoriei, este că viața averilor începând cu posesiunea de pământ, nu se dă odihnită pînă ce nu crează o a doua formă mare și fundamentală în viața averilor, pe terenul posesiunilor omenești. Această formă trebuie să fie de-o astfel de natură, încît dacă lumea s-ar înmulți cu 100 de milioane, fiecare din aceștia să aibă facultatea de-a se navuți. Trebuie dar ca omul să producă în averi un element, care să fie nemărginit, adică el produce în obiect *valoarea* lui. Valoarea aceasta e foarte schimbătoare, așa d.es. un sac de grâu costă o dată o 1/2 f., altă dată cinci. El crează din averea dată, obiectivă, materială, o a doua avere. D. es. luăm obiectiv o bucată de fier care constă 3 creițari — dacă omul face din ea ace or pene de orologiu, valoarea aceluiași fier e de 800 de ori mai mare. Activitatea omenească a pus în mărginita avere obiectivă un moment nemărginit. Din acest moment se desvoltă o viață nemărginită a averilor din cea mărginită. Această viață nemărginită are de-accea facultatea d-a navuți pe or-și-cine.

A doua formă a posesiunii e cea industrială. Posesiunea industrială e după ființa ei potențială, nemărginită; posedea facultatea de-a se înmulți prin înmulțirea oamenilor. Trăsătura fundamentală a întregii istorii, este tendința de a forma din și lîngă posesiunea de pământ, pe cea industrială, de-a o desface apoi pe ast-din urmă de cea de-ntăi. Asta e sîmburele economic al timpului nostru.

Această posesiune este o putere. De posesiune e legat și interesul de-a o avé, căci cu ea nu am numai posesiunea mea ci am și o putere asupra celorlalți oameni. Aceasta e *idea soțială* din averi spre distingere de *idea lor economică*. Avera e putere. Pe această natură a posesiunii se bazează tendința fiecărui ¹ om singular de-a căpăta posesiune, de-a face avere, — căci în posesiune e coprins și altceva de cît numai un / mijloc spre satisfacerea trebuințelor — averile-s elementul puterii.

[r. 256 v°]

Năsuința oamenilor după bogăție ² e identică cu năsuința lor după putere. Această putere consistă într-aceea, că alții prin trebuințele lor depind de mine, și de-accea voința celorlalți e supusă voinței noastre. Dacă această putere e pusă în esecutiune, ea se numește *dominare* (Herrschaft), de-accea cine se năsuiește după avere <a>, caută dominarea.

Tinderea după posesiune e și natura posesiunii de pământ. Fiindcă însă posesiunea aceasta e mărginită, urmează că posesiunea unuia esclude pe a celuilalt. Împărțirea posesiunii de pământ produce de-accea două clase. O clasă e cea a proprietarilor și prin asta a *domnitorilor*, cea care are cea mai mare parte din pământ — clasa a doua cea ce nu posedează nimica, prin urmare cea *domnită*. Va să zică mărginirea vieții averilor numai la posesiunea de pământ e cea care produce deosebirea între o clasă domnitoare și alta domnită. (În America asta nu e, pentru că este pământ pentru fiecare, care vrea să facă practicabilă o bucată de pământ, de-accea e așa de ușor de-a face ordine în America, căci aceasta n-a ajuns încă mărginile ei fizice). Dominarea posesorilor se manifestă într-aceea, că ei supun pe cei neposessori voinței lor — el îl esclude de la posesiune și-l și domină. Din dominare se naște deosebirea între libertate și nelibertate. E nelibertatea celui ce nu posedea față cu libertatea celui ce posedea. Fiăcare popor, care rămîne mărginit la proprietatea de pământ conține o clasă neliberă și una liberă; acesta e un raport organic. Însă aceste stări de lucruri sînt în contradicțiune cu modul de-a fi, cu ide'a personalității. Conform acestei idei oamenii sînt egali, determinați prin sine înșii, liberi. De-accea se iscă întotdeauna lupte a neposesorilor contra posesorilor — aceste lupte sînt vechi ca posesiunea de pământ înșasi. Urmarea acestor lupte este totdeauna învingerea posesorilor asupra neposesorilor. Aceasta se-ntîmplă tot-de-una nu pentru că posesorii sînt mai tari or mai cuminți, ci pentru că între neposessori, jumătate din ei speră

¹ tuturor oamenilor, șters în mss.; ² avere, șters în mss.

a deveni ei înșiși posesori. În clasa neposesorilor n-a existat niciodată *concordie*, și de-aceia victoria celorlalți a fost totdeauna neapărată. Însă ce este această victorie? Este o supunere și mai mare a ¹ neproprietarilor sub proprietari din cauză că acumă cei de-ntăi nu sînt numai fără proprietate, dar ei au devenit ² totdeauna ³ un obiect periculos, un pericol permanent, un inamic. Acest proces soțial e adevărata istorie a mișcărilor claselor de jos. Consecința luptei a fost *sclavia definitivă* a clasei de jos, astfel încît prin nelibertate e sfărmată și voința, autonomia personalității e sfărmată.

[r. 257 r*]

Cată vreme forma fundamentală a posesiunii rămîne mărginită într-acea a pămîntului, pînă atuncea sînt inevitabile nelibertatea, resbelele civile, sclavia. Nelibertatea e o consecință absolută a mărginirii posesiunii numai la cea de pămînt.

De-aceia aparițiunea posesiunii industriale, nu însemnează numai *bogăție*, ci *posibilitatea*, ca cel ce nu posedă nimic să capete o posesiune fără ca posesorii de pîn'atuncea să piardă prin aceea ceva. Asta-i soluțiunea cea mare a cestiunii posesorilor. De es. cel ce toarce lăna sau cel ce o țese nu face să piardă nimic pe cel ce ține oile. Esta își vinde cantitatea lui de lăna, care trebuia s-o capete de la oi, și celălalt fără de-a-l sărăci pe esta, se-mbogățește și el; ba încă din contra, prin aceea că țesătorul cumpără lăna, el înlesnește vânzarea ei, astfel încît prin posesiunea industrială și posesiunea de pămînt se îmbogățește. Istoria lumii trebuie să vină acolo ca să resolve contradicțiunea ce zace în împărțirea posesiunii; și ea o resolvă prin *posesiunea industrială*. Miezul cel important al istoriei e acela: De-a desvolta din și alături cu posesiunea de pămînt pe cea industrială. Dacă posesiunea industrială îl face posesor pe cel ce odată nu poseda nimica, e neapărat că ea șterge și nemițe deosebirea între demnitari și dominați, și prin asta și puterea, născută ⁴ din această diferență. Dacă disolv diferența cea de-ntăiu, am disolvat și pe cea de-a doua dintre libertate și nelibertate. Astfel posesiunea industrială este miezul libertății civile; ea nu e numai izvorul bogăției ci și a libertății. Antitesa dintre clase pier, sclavia pier și ea și în locul ei vine *lucrul* (travaliu). Așa dar spiritul istoriei economiei naționale este desvoltarea libertății prin posesiunea industrială. Este miezul cel adevărat, adînc, intern a istoriei de-a produce libertate prin legile economiei naționale. Spiritul și caracterul fiecărei epoce este modul cum această lege se realisă; iară literatura economiei naționale este forma, în care spiritul lumii își aduce la conștiința de sine legile lui proprii. Astfel vom vedea: cum fiecare epocă își are caracterul ei, a doua: cum au cugetat oamenii asupra ei.

Ceeace compune istoria nu sînt epoce ci *puteri*; istoria nu e o combinațiune de tabele cronologice, ci cunoașterea ⁵ unor *puteri organice*. Una dintre cele mai uriașe puteri ale istoriei este însă viața averilor. Să recapitulăm pe scurt. Prima formă a posesiunii e cea de pămînt. Consecința ei e nașterea a două clase, lupta dintre aceasta, domnia celei întăi, sclavia celei a doua. Problema cea mare a istoriei e de a resolvea această enigmă prin un fel de posesiune, care să aibă facultatea de-a se-nmulți.

[r. 257 v*]

Acest proces e istoria libertății întrucît aceasta se basează pe posesiune. Ceeace numim noi istoria literaturii nu are de cît o valoare antiquară și importanța ei cea mai naltă consistă numai în înfățișarea acestui proces. Știința nu e decît forma, în care un timp se aduce pe sine însuși la conștiință, își dă seamă de sine însuși. Valoarea unei opere consistă în măsura, cu care ea exprimă epoca ei. Istoria este așa dar introducerea proprie a economiei naționale. Începem cu Orientul. De mult Orientul a fost privit ca un feliu de copilărie a lumii; știința va trebui însă să mărturisească, că despre Orient știm foarte puțin pînă azi. Un lucru e însă constatat: că Orientul nu are un ⁶ propriu capital industrial. Industria lui proprie e mai mult o *industrie de casă* (șaluri etc.), și urmare a acestei împregiurări este că forma fundamentală a proprietății este posesiunea de pămînt; urmarea acestei forme este că

¹ sub, șters în mss.; ² devin, șters în mss.; ³ una, șters în mss.; ⁴ și u., șters în mss.; ⁵ cunoaștință, șters în mss.; ⁶ o industrie proprie, șters în mss.

găsim una, două pînă și trei clase otărit domnitoare; de-aceea Orientul este patria nelibertății. E o nelibertate soțială. Cînd un fapt] oarecare însă a existat, multă vreme el devine un¹ *drept*. Puterea iar, care dintr-un *fapt* face un *drept* este totdeauna un *interes*. Este interesul celui, ce în posesiunea puterii ca pozițiunea sa să devină îndreptățită, juridică, neatacabilă. Însă îndată ce dominarea (Herrschaft) a devenit un drept, s-a și sfârșit cu rezistența contra ei, căci atîcînd un drept pozitiv, după orcare teorie juridică, eu sînt în pericol și espus de-a-mi pierde dreptul meu propriu, condițiunea existenței mele în societate. Va să zică îndată ce faptul e îngrădit, îndată ce el e proclamat de drept, intră în viață poporului acel stadiu staționar, în care dezvoltarea e respinsă — *stagnațiunea istoriei*. Viața organică e pe sfârșit, ceace mai e guvern e un mecanism mort, puțina putere fizică ce mai este moare și ea. Moartea Orientului este formularea deosebiriilor soțiale în drept pozitiv, împregiurarea că deosebiriile de castă devin un drept neatacabil. Pentru ca acest drept al deosebirilor soțiale să gasească o întemeiere psihică, ele au fost ridicate la rangul de *drept divin*. Nu numai că fapta era sancționată, dar pînă și cugetarea, ea ar pute să fie altfel, era condamnată ca un scarilegiu contra Dumnezeui. Dumnezeu a întemciat aceste deosebiri, se-ntîmplă acuma că mie-mi/merge bine cu ele, însă asta este un lucru secundariu, cel principal e că Dumnezeu au lăsat lucrurile astfel și că tu n-ai nici voia să te-ndoiești asupra acestui punct. De-aceea Persia și Arabia sînt moarte. Cînd ideea personalității libere moare, se presintă un al doilea proces admirabil în felul său: «Cînd un imperiu moare, vine pămîntul de-l îngroapă». S-ar păre că pămîntul nu suferă nici un corp mort pe suprafața sa. Acolo unde steteau vechile state antice, înfloritoare și bogate prin natura primitivă a pămîntului lor, azi nu mai sînt decît pustiuri², lungi morminte de nisip de-asupra unor uriașe imperii³ moarte. Este cel mai puternic proces al morții, pe care istoria l-a petrecut în mijlocul eternității sale. Ceeace știm noi despre Orient sînt mai mult visuri și pentru că faptele în minuțiozitatea lor nu ni sînt cunoscute prin date pozitive, ci numai prin niște tradițiuni, de-o natură mai mult⁴ problematică, de-aceea cu espunerea faptelor de sus am ajuns la concludiunea istoriei economice a Orientului.

[f. 258 r°]

Sosim la Europa. Europa e specific deosebită de celelalte părți ale lumii. Europa pare-a fi capabilă de-a trăi continuu; cauza este că ea e tocmai partea acea a pămîntului care în proporțiune cu întinderea ei teritorială are litoralele (șermii) cele mai multe. Și marea nu este numai un element, ci o mare faptă economică, căci este un puternic [drum] de comunicațiune, drumul popoarelor. Asta însemnează atîta, că Europa are facultatea, natura de-a întreprinde și întreține comunicațiunea cu toată lumea și din punctul acesta de vedere ea e situată în mijlocul lumii întregi.

Trecînd la statele antice ale Europei, începînd mai ăntăiu cu Grecia. Aicia dăm de-o viață nouă, de-o stare de lucruri cu totul alta. Vom încerca de-a da colori desemnurilor celor precise ce le avem despre lumea antică. În istoria greacă găsim doi oameni, capetele civilizațiunii antice: Plato și Aristotele, dar deși esențiali diferiți unul de altul, totuși pentru noi au interes necontestat prin faptul că acești doi oameni au fost cei de-ntăi cari au cugetat asupra posesiunei și naturei ei. Deși ei n-au scris spețial asupra posesiunei, totuși în teoriile ce le dezvoltă ei asupra

¹ lege, șters în mss.; ² de nisip, șters în mss.; ³ corpuri, șters în mss.; ⁴ puțin, șters în mss.

[f. 258 v*]

statului, au băgat pentru prima oară în noțiunea statului cugetarea averei. Cum am spus, averea e o putere mare, și de-accea nu e deloc întâmplător cumcă *ei* tocmai/au fost aciea, cari au cugetat mai ăntăiu asupra acestui obiect. Fiecare om însemnat e rezultatul timpului său, și acestia doi nu se sustrag de sub aceasta lege generală. Ei au avut despre stat închipuiri¹ parte foarte minunate, mai ales Plato; însă cu toate acestea trebuie să le privim ca o quintesență a vieței publice, pentrucă știut este, că filosofii greci nu numai că prelegeau

¹ *idei*, șters în mss.

pe stradă, dar și abstragerea noțiunilor lor teoretice trebuia asemenea să se-ntâmples din variile casuri concrete ale stradei, ale vieții publice. Acele nu erau teorii supte din degete și combinate pur și simplu între patru pereți și la lumina lămpii, ci erau o abstracțiune teoretică din viața practică a lumii de pe atunci. De-aceia trebuie să ne-ntrebăm: Cum s-au născut ei din acea viață? Ce-a fost viața asta greacă din care a ieșit oamenii ca Plato și Aristotel?

Prima formă fundamentală a vieții publice în Grecia este *satul*. Terani liberi cari locuiesc laolaltă într-un sat, iar așa numiții regi (ai lui Omer) nu erau alta nimica decât proprietarii mari. Pe vremea aceea nu era industrie de loc (știm de es. că Penelope țese etc.). Domnirea începea cu proprietarii mari, care aveau salahorii lor, oamenii lor de casă (λαοί, Bestand) — oameni pe cari-i lăsau să locuiască și să se hrănească pe pământul lor, cu obligațiunea de-a-i servi, țărani neliberi, salahori (zilieri). (Ca înainte de cincizeci de ani în Austria și de câțiva în România). Începutul retoricii grece este domnirea acestor proprietari mari de pământ și urmarea acesteia e: că nu e nici Cesaropifiscum, nici rege, ci Grecia avea țărani săi liberi, cariei anșii se numiau principii și regi etc. Să vedem acuma antitezele dintre Sparta și Atena, cari devin și mai caracteristice în resbelul peloponesian. Caracterul fizic al Spartei e că ea nu are litoral, e-n mijlocul țerei, nu are porturi, și de-aceia în ea nu sînt decât proprietari mari de pământ, cari resping de la sine comerțul și cari nu pot subsista¹ fără sclavi. Caracterul soțial al Spartei e așadar: Proprietate de pământ, urmare: sclavi seau iloți. Ei au ramas în stadiul acesta al posesiunii de pământ și urmarea a fost că toți proprietarii mari, nobilimea Greciei oarecum s-au alipit de spartani, ca de aristocrația Greciei, și ca fiecare proprietar vedea în /modelul său. [*sic* !] Dacă Grecia n-ar fi avut decât pe Spartani, ea ar fi fost condamnată într-un punct al existenței sale, la stagnațiune, ar fi murit, și importanța sa istorică ar fi fost egală cu zero. Ea însă a conținut un alt element, antitesa celui caracterizat mai sus, la cari sosim acuma. Acela a fost Attica.

[f. 259 r°]

Attica primitivă era compusă și ea din sate de țărani liberi. Însă ea posseda o limbă de pământ ca un port (Pireus). Alături, lângă Pireus, se ridica un deal, pe care țărani își facuse sala lor comună de consiliu (Acropolis). Afară de-aceia ei mai aveau argint în minele lor, pe care le exploatau. Nefiind pe vremea aceea cunoscut compasul și tehnica navigațiunii nefiind desvoltată decât prea puțin, corăbiile în plutirea lor se țineau mereu în apropiere de țărmuri și locul cari-l² găseau bun îl alegeau de port. Atît corăbiile țărmurilor Egiptului, Pheniciei și-a Asiei mici cît și-acele din cercul litoral al Mărei Negre găsiră un punct favorabil unde se puteau întalni spre schimbul mărfurilor lor și care prin pozițiunea sa, cam în centrul de țărmuri al Mediteranei, era Atena. Astfel se naște un conflus. Corabierii Euxinului pentru a nu face calea lungă pînă la țărmii Asiei mici, a Pheniciei, a Egiptului, ceilalți vice-versa spre a nu face drumul pînă la țărmii Euxinului, au ales drept punct de întalnire Atena. Toți au început a ști, că acolo e punctul unde se pot întalni. Astfel se formă piața de comerciu. Deocamdată țărani din Acropole ședeau fără să priceapă multe, în urmă însă au început a-nțelege că aceea ce se petrece jos e o bucată din vieța lor, că trebuie să se împreune cu aceste elemente, și de-aceia făcură o stradă de comunicațiune din Acropole la Pireus.

Viața greacă proprie începe cu cugetarea cumcă valoarea averilor se mărește prin comerțiu — de-aceia Atenianul începe a se ocupa cu comerțul. Înaintea resbelului pelopones comerțul e însemnat, portul este mare, țăranel cel vechiu devine parte comerciant și prin asta Atenienii devin reprezentanții ideii comerțului. Consecința cea mare a acestui fapt e aceea cumcă clasa ce nu possedează nimica poate să-și câștige și ea /avere, fără ca proprietarul de pământ să piardă prin aceea ceva. De-aceia diferența între clasa proprietară și neproprietară dispăre, căci proprietarul în Atena e un proprietar de bani, pe cari are facultate de-a și-i câștiga or-și cine;

[f. 259 v°]

¹ trăi, șters în mss.; ² unde, șters în mss.

pe cînd în Sparta nu există o altă proprietate decît cea a pămîntului, pe care n-o poți căpăta decît prin moștenire, și această moștenire a numelui s-a proprietății este tocmai *aristocrația*. De-aceia caracterul fundamental al Atenei devine din ce în ce democratic, a cărui cugetare e: toți sînt egali, pentru că toți pot cîștiga egal de mult. Astfel se determinază cele două grupe mari: ici aristocrația, colo democrația; ici sclavagiul, colo libertatea. Deși aceste două state erau esențial diferite în caracterul lor fundamental, totuși era o împrejurare, care-i sîla să facă cauză comună. Perșii dau cu ochii de acest popor mic și minunat și vor să și-l cucerească. Presiunea persană, pericolul comun de din afară îi face să meargă un timp mână-n mână, adică până la resbelul cu Perșii. Resbelul cu Perșii li-a adus Grecilor nu numai o glorie strălucită de resbel, ci și nouă conexiuni de comerț, căci precum se știe cu fiecare tractat de pace e legat în genere și un tractat de comerț. Astfel relațiunile comerciale cresc, mai ales cu Asia mică, care deși în mîna Perșilor, dar Grecii erau respectați pentru că-i învățase minte pe Perși de-i pomeniau. Astfel se nascu o avuție foarte mare în Atena, pentru că numai ea se folosise de avantajele păcii, din cauză că Sparta ca stat aristocratic rămăsese fără nici un felu de bogăție din principiu. Pe de-o parte Spartanilor nu li plăcea împregiurarea cu Atena, înainte și în vremea resbelului persan chiar — apoi acest resbel înlăturase pe inamicul comun ce-l aveau Grecii, pe de alta Atena nu voia să sufere egemonia Spartei. Astfel se nascu serioasa diferență între amîndouă statele, a cărui cauză era deosebirea /între aristocrație și democrație, basată pe deosebirea în ¹ natura averilor reciproce. Amîndouă părțile își angajează aliații lor. E de observat că Atena își cade din rolul ei ca reprezentantă a ideii libertății, în actul acesta al angagierei aliaților ei, căci ea-și supune cu forța cetățile și insulele, cari steteau în aceleași raporturi publice cu ea însași. Ea nimicește libertatea orașelor și pune în ele prefecti de-ai ei. Astfel ea în momentul acesta își negă idea, rațiunea existenței sale, căci ea începe a cuceri și a face din cuceririle ei venituri și averi private a cetățenilor ei, astfel a intrat [*lipsă în text, M. B.*] peirei și-a stricăciunii în Atena.

Să urmărim faptele concrete. Va să zică pe de o parte se aliază ² de voie de nevoie orașele comerciale cu Atena, iar statele de proprietari de pămînt cu Sparta, și din colisiunea amîndoror grupelor de aliați se naște *resbelul Peloponesiac*.

Am stat în mijlocul dezvoltării vieții interne a Greciei și am înșirat semnele caracteristice, cari disting Grecia de Orient. În Grecia însași am caracterizat cele două mari forme fundamentale realizate în Atena și Sparta, forme cari una în fața alteia sînt antitese, din care fiecare se manifestă în constituțiunea respectivă; cum apoi se grupează partidele cele mari, și cum apoi rezultă din pozițiunea reciprocă a antitescilor în luptă, care în esență se petrece între proprietatea de pămînt și cea industrială: resbelul peloponesiac.

De acest fenomen e legat încă un al doilea. Atena deși liberă în principiu, nu e însă și în realitate. Posesiunea industrială se bazează esențial pe sclavagiul; este exploatarea profesională a puterii sclavilor. De ne-nchipuim viața comercială a Atenei, vedem că salahorii ce transportă mărfurile comerciantului, ajutoarele meseriașului, scriitorii librarului sînt toți sclavi. Cetățeanul ateniian făcuse din munca sclavilor săi, venitul său. Urmarea a fost că: laboarea personală, liberă, privită ca o misiune a sclavilor devine *neonorifică*; îndată ce un om trebuia să lucreze, numai e om liber. Urmarea însă a acestei împrejurări, că cetățenii nu lucrau, a fost că au trebuit să *sărăcească*. Se-nțelege de sine: proprietarul cel mare (Sparta) nu trebuie neapărat să lucreze; produsele pămîntului lui dacă nu-l îmbogățesc, îi satisfac însă cu deplinătate atît trebuințele fizice, cît și trebuințele cele mici morale, cari — ar rezulta din exclusivă proprietate de pămînt. Comerciantul însă ce /nu-și caută de comerț, industriașul ce nu-și îngrijește industria, cum nu lucrează, cum nu priveghiază cel puțin lucrarea sclavilor lui, trebuie să sărăcească. Democrația ateniiană a

[f. 260 r°][f. 260 v°]

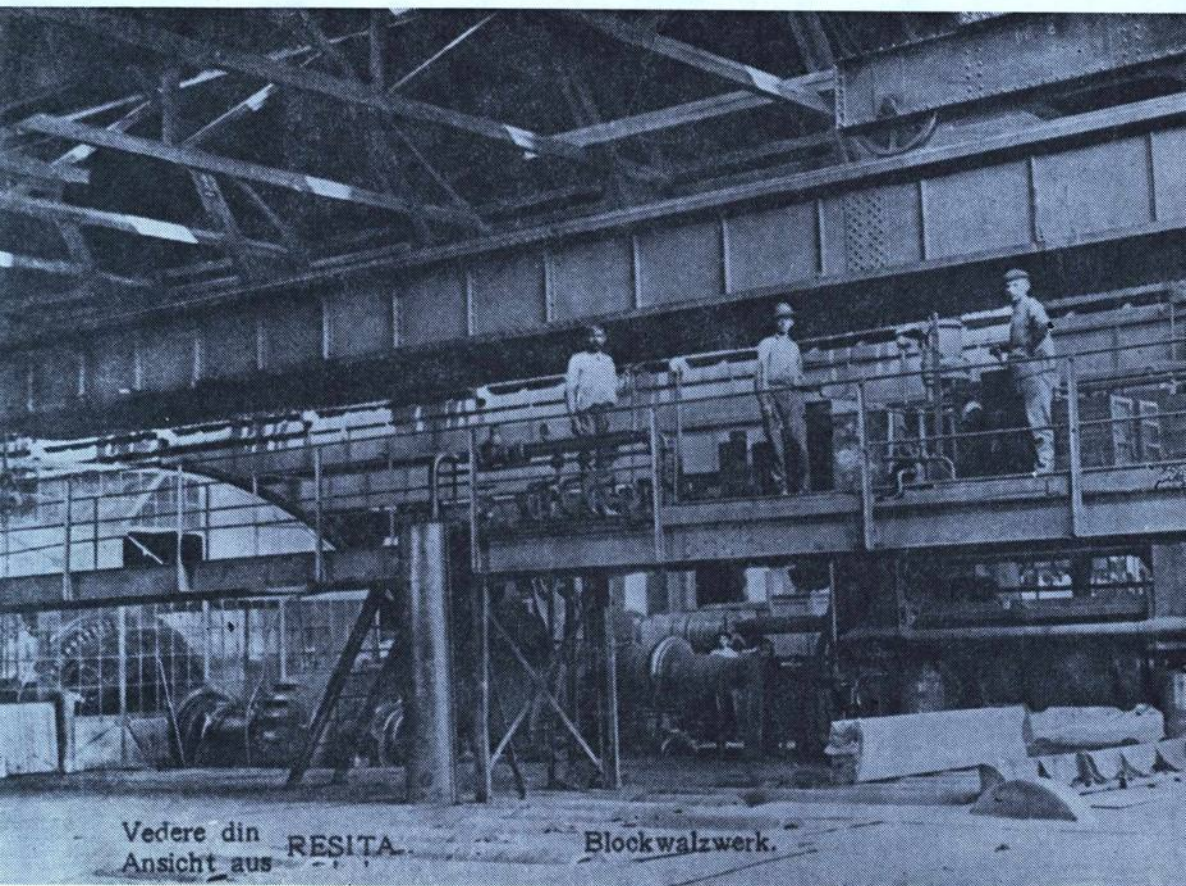
¹ pe, șters în mss.; ² unesc, șters în mss.

sărăcit aşadar din cauza sclaviei. Această sărăcire se-ncepe cam înaintea resbelului peloponesiac şi în vremea lui. Urmarea cea generală a fost că industriaşul care sărăcia a trebuit să caute un altfel de câştig; pentrucă pe cel din productivitatea pământului nu-l putea cauta, căci pământ neocupat nu era, afară de-aceia să lucreze nu voiau şi un câştig oarecare pentru susţinerea existenţei fizice trebuie. Unde să-l caute?

Poporul atenian parte din cei ce sărăcise, parte din speculanţi, o parte iar era avut. Pe vremea aceasta, se iveau în Grecia împrejurarea aceea, care-a dus peirea ei. Acel Demos, care saracea era conşiu de aceea, că el prin constituţiunea lui, e puternic. Să ne întoarcem deocamdată la dreptul suffragiului universal. Acest demos care sărăcia şi nu voia să lucreze. [*sic* !] Eiau cugetat că prin majoritatea de voturi, care era natural-minte în partea lor, pot să facă ca banii avutului să-i îmbogaţească pe ei înşii. Ei aşă dar au descis un resbel, căci prin acest resbel ei siliau oraşele aliate la tribut; la resbel trebuiau bani; majoritatea¹ locuitorilor au răsturnat greutatea banească pe cei bogaţi. Au cercetat catalogul cetăţenilor şi acuma a trebuit să contribuie fiecare după averea sa la susţinerea resbelului. Astfel ei au ruinat pe cei bogaţi. Cel bogat trebuia să-şi dea corăbiile şi oamenii, pe cînd cel sărac se ducea doar el singur în resboiu, lucru în sine nu prea important, mai ales dacă cugetăm, că se ducea mai mult să mănânce, decît să se lupte. Astfel ei au nimicit bogăţia din Atena. În urmă partea avută a locuitorilor au început a se îndoi despre valoarea internă a constituţiunii; căci « într-adevăr » — cugetau ei — « ce fel de constituţiune şi ce² fel de libertate să fie aceea a cărei coprins nu e alta de cît o *sistemă organizată de despoiare* ». Trebuie să adăogăm încă³ cumcă idca valorii este foarte relativă căci fiecare o măsoară după interesul său. De-acolo ne putem esplica puternica partidă spartană din Atena; nu că doar ei ar fi avut ceva comun cu Spartanii în spirit or în trai ori în principii; ea era pur şi simplu partida oamenilor avuţi, care nu voia să se lase a fi exploatată de către demos. Urmarea naturală a fost că după îndoiala în constituţiune s-a născut întrebarea după cea mai bună / constituţiune. Într-adevăr, ce constituţiune e aceea îşi ziceau ei, a cărei ultime consecinţe sunt atît de ticăloase. Omul liber cerşia, bogatul îl ura pentrucă cerşeşte. Mănil⁴ liberilor, cari cerşesc, stau în veci întinse, şi chiar din mormînt ar întinde mîna după milă — zice Aristophane. Cine a atacat şi a ruinat această constituţiune? — ea a fost ruinată prin natura posesiunii; — antitesa dintre bogăţie şi sărăcie a ruinat-o. Pericolul unei constituţiuni constă într-o împărţeaală perversă a averilor. Ceeace numim noi în genere cestiuni constituţionale nu sînt în esenţă de cît cestiuni de posesiune. Numai dacă concepem astfel starea de lucruri vom puté pricepe pe Plato şi Aristotele. Ei sînt oamenii mari ai timpului lor, şi în genere oamenii mari nu sînt nimica alta decît oamenii *vremilor mari*. Timpii-s mari nu oamenii. Filosofii cugetă în genere mai mult timpul lor, decît filosofia lor proprie. Din împregiurările istorice a vremilor acelora vom pricepe de ce Plato propune ca îndreptare a statului comunismul averilor şi al femeilor, de ce Aristotele stă şi nu-şi poate da cont despre cea mai bună formă de stat. Omer-Paşa cela a causat o mare pierdere ştiinţei cînd a ruinat biblioteca de la Alexandria cu logica lui turcească: « Ceea ce-i bun în ele trebuie să stea în Koran, dacă coprinde altceva decît Koranul sînt rele, trebuie arse ». Cu ocasiunea asta s-a pierdut un alt fapt, care ar fi fost de oare care interes şi pentru noi, acela adevă a formelor vieţii publice din Atena. Să nu ne îndoim, însă în Atena era adevă tocmai lucrurile vremilor noastre în esenţă, deşi în formă se-nţelege diferiau. Existau gazete, sau cel puţin organe de publicitate analoage cu ale noastre în materialul, pe care-l discutau; ele discutau constituţiunea şi consecuenţele, în fine natura organismului în genere sau în parte, pe care-l numim stat, ei aveau publicisti, se ţineau discursuri publice asupra acelor materii precisate mai

[r. 261 r°]

¹ ei au resturnat gr. şters în mss.; ² cel, şters în mss.; ³ mai înainte, şters în mss.; ⁴ În veci m., şters în mss.

sus; în fine o literatură, o viață literară, care se ocupa cu cestiunile principale a organismului public, ca la noi. Au fost scripte asupra comerțului, a accisei chiar (ce ni s-a păstrat pînă azi); în fine o istorie întreagă s-a pierdut în noaptea uitărei prin acea ardere fatală a bibliotecii de Alexandria. Plato și Aristotel și scriptele lor nu sunt produceri spontanee, neprecese, de-o întreagă mișcare pe acest teren, / ci din contra sunt pietrele de-ncheiere a unei întregi culturi publicistice, a unei literaturi întregi. Vom trebui să caracterisăm pe acești doi oameni mai ăntăiu în întreaga lor manieră de-a privi lumea, după-aceea în modul de-a privi statul, și din acesta vom vedea și cugetările ce se pot aplica la economia națională. Ei represintă

cele două puncte de vedere a conștiinței societății ateniene. Ideea lui Plato despre basa ¹ economică a celei mai bune constituțiuni *este deseverșita* lipsă de proprietate (Eigenthumlosigkeit), idea lui Aristotel e că această cea mai bună basă este măsura mijlocie a averilor. Plato și Aristotel nu caracterisă numai ² maniere de-a privi statul, ci două maniere de-a privi lumea și de-aceia cele de-ntăi nu sînt de cît urmări logice a celor din urmă. Vom trebui dar în tratarea noastră să atingem și cele de-ntăi.

Plato a fost elev a lui Socrate. Socrate e acela dintre filosofii greci care e mai puțin cunoscut. Socrate a fost un cugetător liber într-o republică religioasă-ortodoxă. Atenianii au fost ortodocși stricți, ei de-aceia l-au otrăvit pentru că în locul Dumnezeilor, el vorbea despre puterile eterne ale naturii. S[ocrate] reprezenta lupta contra ortodocșiei. La Plato, (cugetările) formele negative ale lui Socrate se construiesc și se formează într-un întreg, și cînd cugetările ² se ridică la înălțimea ideii, aceasta e neajunsă. Cugetarea fundamentală a lui Plato e ceea ce numim noi prototipul, *idea*. El are o *idee* despre stat, alta despre posesiune. Ce este acum această idee? Să vedem. Cînd zicem arbore, ce ne închipuim noi sub această vorbă? E sigur că idea arborelui nu ne-o putem închipui, ci numai un arbore singular, arborele cutare or cutare. Tot odată trebuie să fie ceva în această espresie, care să facă posibilă comunicațiunea cugetărilor mele și la alții, căci dacă fiecare ar avea închipuirea sa proprie, atunci înțelegerea n-ar fi cu puțință; trebuie să fie dar ceva ce e comun atît închipuirii mele cît și celorlalți oameni. Prin urmare în cugetarea noastră se petrec într-una ³ două fapte cu totul deosebite, una coprinde operațiunea *singulară*, alta ceva *general*. Afară de închipuirea unui obiect singuratec, mai există și o altă funcțiune: aceea a cugetărilor generale sau mai bine zis cugetarea implică în sine două funcțiuni. Cu acest experiment se începe cugetarea. Ceea ce stă pentru copac, aceea are valoare și pentru stat, pentru om, pentru constituțiune.

Vedem concret, determinat, și cu toate astea nu ne îndoim despre aceea cumcă afară de arătarea concretă, e ceva care face, ca a doua arătare cu totul diferită de cea întâi să aibă puncte, care s-o facă, ca ea să fie esențial același lucru, numai sub o altă formă. Ce este așa dar această a doua funcțiune? Răspunsul e Plato. Într-adevăr Plato a fost cel întâiu în lumea aceasta, care-a făcut deosebirea între obiectul ca *atare* și între obiectul singuratec. Această deosebire el o caracterizează, zicînd: Arborele singuratec pot să-l *cunosc*, arborele ca atare trebuie să-l *știu*, arătarea trecătoare o *văd*, ideea ei o intuesc, o privesc intuitiv. Arătarea singuratecă trece. Bunul și dreptul pozitiv trece; ceea ce ieri a fost drept, mâne-i drept; ceea [ce] într-un loc e bine, în altul e rău. Etern și netrecător e obiectul ca atare. Toate fenomenele singulare ale lumii reale nu sînt decît întrupări, realizări a obiectului ca atare. Ceea ce e etern nu se epuizează niciodată; cele singuratece e iute gata și sfârșit. Acuma dacă voi să judec drept asupra singularului obiect, trebuie să cunosc, să privesc intuitiv cele eterne. E așa dar un transport asupra tuturor determinațiunilor pozitive ale spațiului și timpului, asupra mărginilor de trecător, întămplător, mic or mare, azi or mâne. Acest lucru ca *atare* este prototipul, ideea (intuițiunea). Obiectul ca atare este ființa supremă, divină, eternă a lucrului real; cea de-ntăi se manifestă în cea de-a doua; viața lumii e o vecinică efluință a obiectelor singulare ⁴ din idealul lor etern; ceea ce e rău și necomplet e o iconă rea a idealului etern... Din aceste vom pricepe ⁵ idea republicii lui Plato. Din concepțiunea lui fundamentală vom vedea cum se desvoltă trăsăturile fundamentale a celor ce zice el în privința economiei naționale.

Recapitulăm: Toate ⁶ obiectele sînt pro primo: arătări singulare, reale, pro secundo: au de basă ceva mai general, mai adănc: prototipul. Și fiindcă obiectele singulare sînt trecătoare, atărnă mai mult or mai puțin de la întîmplare, de-aceia eu nu

(f. 262 r*)

¹ cel mai, șters în mss.; ² din c., șters în mss.; ³ de-o dată, șters în mss.; ⁴ eterne, șters în mss.; ⁵ cunoaște, șters în mss.; ⁶ Arătările singulare, reale, șters în mss., deasupra scris Toate, șters ulterior.

le pot ști, decât numai cunoscînd prototypul lor, numai acesta e adevărul, e știința. « Iubesc știința (φιλό σοφίαν), însemnează că caut acest ideal. Tinderea după acest ideal e filosofia. De și nu ni succede niciodată ca să cunoaștem aceste idei, totuși noi trebuie să căutăm a le cunoaște. Cunoașterea lor nu e decât aproximativă. Proporțiunea dintre adevărul ideilor / și dintre cugetarea omenească e cea dintre realitate și umbră. Întrebuițăm comparațiunea usată de el. D.es. vedem un părete, dintr-o parte a acestuia se preîblă chipuri, a căror umbre se reflectă pe părete. *Noi* nu vedem de cît umbrele trecătoare ale ideilor eterne. Umbrele le cunoaștem, chipurile nu le știm, știm numai atîta din ele, cît ar pute conchide cineva din existența unei umbre asupra existenței tipului reflectat. Asta-i logica platonice. Din punctul de vedere al acestei logice trece el și la științele de stat. Aicia trebuie să amintim o împrejurare; aceea a deosebirei dintre el și a scriitorilor contemporani sau predecesori nemijlociți, cari-au tratat aceleași materii. Oamenii pînă la Plato scriau mici tractate, Plato catechisează. Puterea dialecticei lui Plato consistă tocmai într-aceea, cumcă el interesează în grad mare atențiunea auditorului, și-l face pe acesta să ghicească lucrurile de sine prin dialog; de-acolo și numele *dialectică* cu care se înseamnă dialogul lui Plato. El își numește doctrina sa: Învățătură asupra politicei sau asupra dreptăței. Acuma dreptatea este idea dreptului, prototypul dreptului; iar dreptul pozitiv, singular, nu este decât o manifestare întămplătoare a dreptății.

De-aceea să urmărim acest prototip; și vom vedea cum vremea noastră cugetă mai mult asupra statului platonice, fără ca s-o știe ea însuși. Dialogurile lui scrise, el le presupune vorbite de către doi oameni; așa d.es. Socrate și Alcibiade. Să începem chiar în felul cu care începe și el:

— Spune-mi, dacă-ți ¹ va trebui un cismar, pe care tu vei lua? ²

— Neapărat că pe-acela pe care-l voi ști că-i mai bun.

— Dar în cas de-a merge undeva c-o corabie, cine-ai dori tu să fie cărmaciul dintre oamenii ei.

— Neapărat că cel, care-ar pricepe mai bine această profesiune.

[f. 263 r°] — Și cînd crezi tu că corăbiile ar merge mai bine.

— Atuncia, cînd acela care pricepe cărma mai bine, ar și fi mai ³ la ea.

— Și cînd ar fi în genere mai bine de întregul serviciu și transport al navelor?

— Atuncia cînd ș-ar face niște dispozițiuni, ca într-adevăr cel ce știe cărma să și trebuească să devină cărmaciul.

— Acuma deosebirea între stat și navă nu e mare. Și pe navă sînt oameni, și dintr-aceia numai unii cărmuesc. De-aceea va merge și acea navă a statului mai bine, în care cel ce pricepe mai bine cărmuirea, va fi și cărmaciul; și de-aceea va fi organizarea aceea mai bună cari va face posibil ca acei ce pricep mai bine, să și vină la cărmă.

Ce-i acuma prototypul și coprinsul statului ca atare?

— Statul pretinde o organizare care să escludă necapacitatea, și să vie la domnire numai cei capabili.

— Sînt însă oameni, cari să nu fie capabili la nimic?

— Ba. Sînt unii însă, cari de lucruri anumite sînt incapabili, de altele sînt capabili.

— De-aceea statul adevărat va face astfel, ca fiecare să-și capete locul său, și dacă fiecare va fi avisat, la treaba de care el este capabil, atuncia va trebui să producă cel mai bun posibil, și atuncia ar fi toți fericiți, căci ar face fiecare ceea ce poate. Va fi dar lucrul principal ca să știm, prin ce statul ⁴ nu samănă prototipului său, prin ce e turburată relațiunea ⁵, încît omul singular nu poate veni la punctul lui (predestinat de natura lui internă).

Prin ce vin ⁶ oamenii la domnire?

¹ *Vei*, șters în mss.; ² *lua*, șters în mss.; ³ *m. bine*, șters în mss.; ⁴ *lucrul*, șters în mss.; ⁵ *r., ca fie-care să vie*, șters în mss.; ⁶ *vine*, șters finalul în mss.

— Ei vin la domnire prin multe lucruri. Mai înainte prin naștere. Într-adevăr principii multor popoare sînt din naștere.

— Însă nașterea este un moment cu totul exterior. E o urmare ca cel născut să fie și cuminte, și apt de-a conduce?

Pui tu de condițiune domnirii nașterea?

— Ba nu. Nu pot condiționa domnia prin naștere.

— Prin ce mai ajung încă oamenii la domnie?

— A doua prin bogăție. Bogații domnesc în felul lor însă totdeauna. Și această bogăție devine o putere din ce în ce mai mare. Căci bogatul mituiește pe cetățeanul sărac cu doctrinele lui. [f. 263 v°]

— Dă bogăția dreptul or' facultatea de-a domni?

— Nu. Căci el această bogăție or o moștenește, or o câștigă. Dacă o moștenit-o, atunci nu e meritul lui or a capacității lui; dacă o câștigat-o, atunci e o dovadă mai mult, că el poate câștiga bani, nu însă că poate cărmui statul. Bogăția e așa dar indiferentă față cu capacitatea de-a guverna un stat.

— Mai e încă o putere, prin mijlocul căruia oamenii domnesc?

— Da. Sînt deferiții conducători ai poporului, demagogii, cari-l hotărăsc pe acesta, de-a guverna el statul.

— Sînt acestia buni?

— Nu, căci facultatea lor principală consistă cu deosebire într-acea de-a face pe oamenii neculți ca să fie de părerea lor, care părere nu trebuie să fie întotdeauna cea dreaptă.

— Așa dar idea statului nu poate să se realize pe cîtă vreme nașterea, bogăția, or numărul voturilor singularilor oameni, te pot face domn în stat. Cum să-mi cuget dar acest prototip al statului? Trebuie să înlăturez aceste trei momente, căci pe cîtă vreme ele vor fi, pîn-atunce ele nu vor înceta mereu de-a produce ca o urmare neapărată domnirea în stat. Acuma cum să le înlăturez? E în ființa idealului, că el nu se poate realiza tocmai. Pot dar să spun cum ar trebui să fie după *idee*, nu însă cum vei executa-o tu în realitate. Pînă ce nu vei desființa Căsătoria și proprietatea; pe cîtă vreme vor exista acestea, nu va pute să existe idea statului, și vor fi ele, care vor da direcțiunea și măsura guvernării. Idea statului va fi acea cînd¹ în locul căsătoriei și a averei, pe care le vei desființa, vei pune o ceva [*sic*], care să înlocuiască acest raport. Acest ceva va fi un raport nou: acela al comunis/mului de femei și de posesiune. Veți înțelege dar, că Plato nu lupta contra căsătoriei și averei ca atari, ci numai ca contra unor piedici în progresul omenirii. Dacă desființez căsătoria și averea se naște o masă de oameni fără distincțiune. Acuma masei acestia îi trebuie o ordine, o organizare, căci ea este un organism. Cum se introduce ordinea aici?

[f. 264 r°]

El zice: Cel mai înțelept să domnească, adică să fie găsit ca să poată² domni. Acestia cari sînt destinați a domni, sînt cei cari caută idealul σόφοι. Iar cei tari, puternici la corp (ἄρῆτοι) să constituie puterea, armia statului. Al treilea element e acela al lucrătorilor, lucrul. Lucru trebuie să existe, căci dacă nu-mi trebuiesc proprietăți, îmi trebuiesc însă bunuri. Lucrătorii ar fi poporul propriu. Astfel cei domnitori ar fi înțelepții și cei tari. Și în ideile lui Plato elementul domnit, servitor este lucrul. Astfel vedem că idea comunismului nu e o idee nouă, ci că asemenea republicei platonice ea s-a dezvoltat pe calea cea naturală a dezvoltării economice și soțiale, și a venit pe ea la concludsiunea la care-au venit și comunistii nostri, cea adică, că: proprietatea privată este o piedică pentru dezvoltarea ideală a omenirii. Acești comunisti nu citesc pe Plato, din cauză că ei sînt mai mult, adică n-au venit în stadiul de-a fi conșcii de mișcarea lor proprie, și de ideile, ce aceasta produce neapărat în ultimele ei consecințe. Al doilea moment de însemnătate e acela care ne arată raportul în care lucrul stetea în societate. Grecii <a> ne-au născut natura

¹ care, șters în mss.; ² domnească, șters în mss.

și valoarea lucrului. Ei n-au înțeles, că lucrul nu este numai o *servire*, că el [e] o *devenire*, o creare, o regenerare a propriei sale persoane, că lucrul nu produce numai, ci că el câștigă. Îndreptățirea, pe care o are lucrul la dezvoltarea omului, ei nu voiau s-o cunoască, ci din contra acela era privit ca sclavie, ca destinul specific al omului neliber. Și asta e răul, de care-a perit Grecia. Adăogăm că Plato a adus idealismul în lume; a adus o cestiune asupra căreia s-a certat secolii evului miezu, luptă cari-a i-a pus capăt Kant, cu critica rațiunii pure — adică cestiunea dacă no / țiunile sunt ceva real sau nu. El a conceput cugetarea că lucrurile concrete, câte sunt supuse experienței simțurilor noastre nu sînt nimica real ci numai o putere. Ceeace putem vedé din operele lui, e recunoașterea puterei mari a vieței averilor și ura contra proprietății. El nu voia să înlătoreze bunurile ci numai proprietatea, căci bunurile erau și pentru condițiuni de trai. Deși el nu se ocupă de lumea reală, totuși chiar liniamentele principale ale cugetărei lui arată că el a fost un eflux natural al timpului său. El se ocupă prea puțin de ceea ce-i pozitiv și practic, filosofia lui coprinde dialectică și intuițiune, nu însă obiecte.

[r. 264 v"]

Să trecem la Aristotel. Într-adevăr acestia nu sînt numai doi oameni ci ei sînt două forme fundamentale a individului spiritual în genere. Unul e idealist, celălalt realist. Cesta din urmă e o academic de științe personificată. Principiul său fundamental e: că un om trebuie să știe toate. Logica sa e o antitesă directă a celei platonice. Ceea ce susține el este *adevărul faței*, pe cînd ¹ din contra Plato susține neadevărul ei (d.es. arborele trece, idea lui rămîne).

Dacă ² în genere știu ceva, n-o știu decît prin observare, zice Aristotele. Adevărul este conformitatea observațiunii mele cu obiectul, ³ ca știința mea să consume cu obiectul. Acuma aflui în obiect momente pe care el le împărtășește cu altele; aceste momente le numim *Merkmalh*le, semne distinctive, caracteristice ⁴. Dacă ⁵ ele coprind pe aceste toate la un loc ele constituiesc *noțiunea*. Așa dar noțiunea e un product al vieței mele, e o ⁶ *față* a mea, eu creez noțiunea, eu sînt noțiunea mea. E o putere a ființei mele, cînd știu a face noțiuni. Și pentrucă noțiunea mea trebuie să fie conformă cu observațiunea mea empirică, de aceea ea nu poate fi decît adevărată. Dacă voiui să *știu* toate / lucrurile omenești și pămîntești, trebuie să *cunosc* aceste lucruri. Din cunoaștere rezultă apoi știința, căci știința este cunoașterea adusă la conștiință. Philosophia este știința comunității esistenței (der Seiner). E [?] ⁷ ca atare este știință cînd a rezultat din observațiunile mele. E sigur cumcă philosophia lui Plato, ideile lui caracterisează o tinereță ⁸ mai mare a cugetărilor, au ceva femeiesc în ele, o plutire poetică și eternă în nemărginirea închipuirii. Aristotele lucrează; el a fost poate cel ăntăi și cel mai mare lucrător științific, el a vrut să fie domnu materiei. S-a îngropat în materia chaotică, ca să afle legile ei. Ei nu sînt doi oameni, ci două trăsuri fundamentale, două calități ale omului; în fiicare om trăiește mai mult or mai puțin unul din filosofii greci. Această logică Aristotel o aplică și asupra statului. E însă de înșămnat, că amândoi n-au cunoscut partea cea economică a statului și a averilor, ci numai pe cea *sofială* adică: ceeace averile pot face pentru dezvoltarea soțietății, și cum ele prin ființa lor aduc domnirea asupra statului. Aristotel culege din diferiți scriitori, din diferite constituțiuni, legi, căci le experimentează și observă state reale, existente, și din aceste observațiuni a rezultat apoi aceea ce numim: *idea de stat aristotelică*.

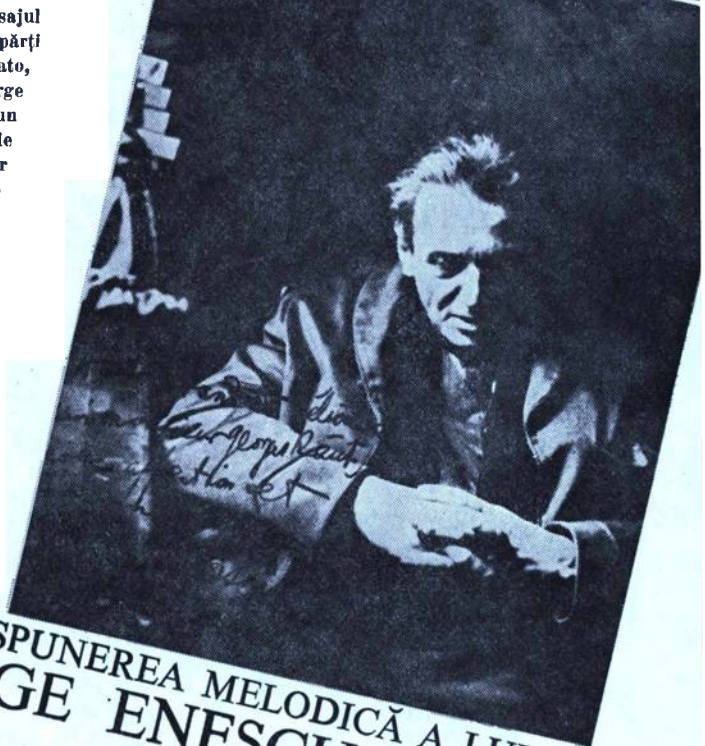
[r. 265 r"]

¹ pentru ca, șters în mss.; ² Adevărul, șters în mss.; ³ Adevărul, șters în mss.; ⁴ Eminescu a adăugat nota, pe care n-a mai scris-o, însă.; ⁵ dacă, șters în mss.; ⁶ un, șters în mss.; ⁷ indescifrabil, deasupra un cuvînt tot indescifrabil.; ⁸ junefă, șters în mss.

PÎNĂ ACUM S-A CREZUT CĂ, ÎN ANII NEGRI ai celui de al II-lea război mondial, George Enescu s-a adresat pentru prima dată liricii eminesciene, ca motiv de inspirație. În vara anului 1941, compozitorul se afla la vila Luminisch, la Sinaia, unde lucra la desăvârșirea Simfoniei a V-a, începută mai de mult. Pentru a sublinia mesajul tulburător, exprimat de toate cele patru părți ale simfoniei — Moderato, Andantino moderato, Vivace con fuoco și Andante grave — George Enescu se gîndește să cuprindă în final și un solo de tenor, care să dea glas durerii sale profunde în fața destinului tragic. Cunosător la fel de bun al folclorului ca și al literaturii clasice, Enescu alege pînă la urmă Mai am un singur dor. Că George Enescu s-a adresat liricii eminesciene pentru realizarea unui superb final simfonic a fost un lucru foarte prețuit de muzicologii noștri care au văzut în aceasta o întâlnire firească a două genii naționale care, pe oricît de îndepărtate orbite s-ar mișca, pînă la urmă, inevitabil se apropie, chemîndu-se unul pe altul, ajutîndu-se reciproc și completîndu-se.

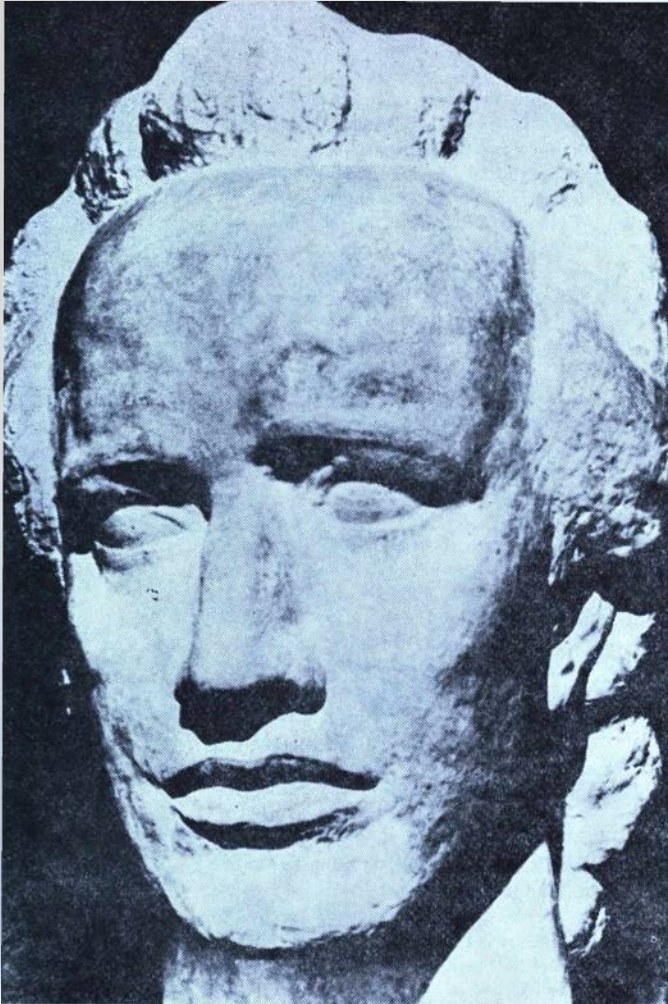
Dar oare de-abia în vara lui 1941 George Enescu a simțit atracția

POEMA STRIGOII

ÎN TRANSPUNEREA MELODICĂ A LUI GEORGE ENESCU

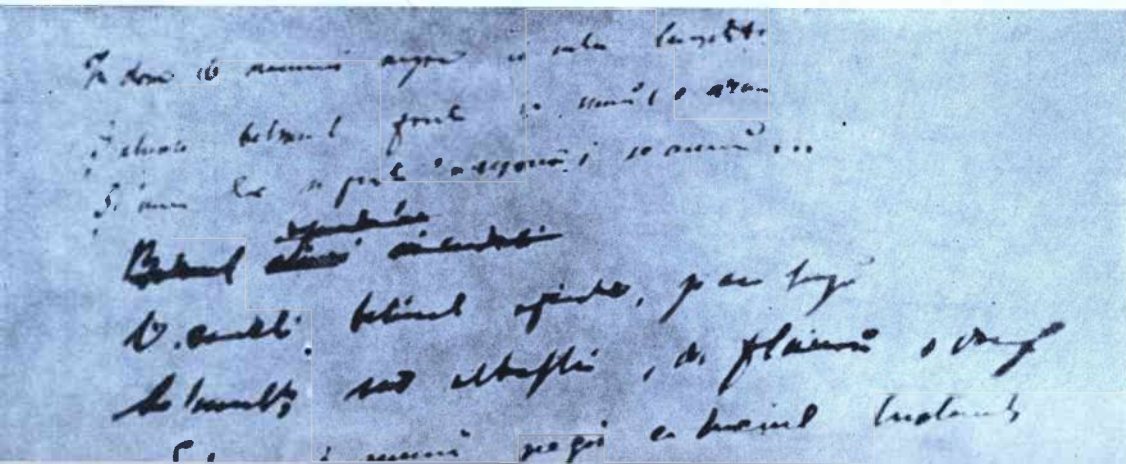

liricii eminesciene? Acum putem răspunde la această întrebare, manuscrisul pe care îl semnalăm demonstrând că în alt moment de grea cumpănă cei doi mari creatori s-au întâlnit peste timp. A fost momentul toamnei din anul 1916, la câteva luni numai de la intrarea României în război, când armatele inamicului cotropiseră teritoriul românesc mai mult de jumătate, populația fusese silită să plece într-un exod disperat spre Moldova, iar orașul Iași devenise capitala unei țări îndurerate.

George Enescu revenise în țară încă din toamna lui 1914, după ce armatele germane invadaseră Belgia și Franța. Adevărat artist cetățean, George Enescu simțise că în acele momente grele nu putea rămâne departe de pământul natal și, ca o dovadă de solidaritate, începe să lucreze cu o tenacitate specifică. În câteva luni termină Simfonia a II-a și programează o suită de concerte pentru care pregătește Simfonia a IX-a de Beethoven, Parsifal de Wagner și Damnațiunea lui Faust de Berlioz. Activitatea concertistică este copleșitoare, aproape 50 de concerte în anul 1916 în care prezintă, pe lângă preclasicii Corelli, Vivaldi, Nardini ș. a., romanticii în frunte cu Paganini, apoi pagini revelatoare din Wieniawski, Saint-Saëns, Sarasate, Goldmark și, bineînțeles, Bach, Händel, Mozart, Brahms, neuitându-și nici pe compozitorii români, interpretând Sonata pentru vioară solo de Dimitrie Cuclin și Les enchantements d'Armide de Ion Nonna Ottescu.

Dar această activitate concertistică, unică în felul ei, nu-l îndepărtează de creația proprie și, odihnindu-se de o muncă prin altă muncă, după cum îi plăcea să spună, George Enescu se

dăruie frenetic scrisului, așezînd notele la mon-tura sonoră a melodilor pe care le purta pretu-tindenți, căci « compunea mergînd ».

După ce termină, în toamna lui 1914, Simfonia a II-a — considerată, imediat după prima audi-ție, un fel de Hernani al literaturii muzicale românești, compune Suita a II-a pentru orchestră în do major op. 20, urmată de Suita a III-a pentru pian, Trio în la minor, pentru vioară, violoncel și pian, aceasta din urmă pierdută și descoperită după moartea compozitorului, în 1957, operă cu care părea că se încheie creația zguduitorului an 1916.

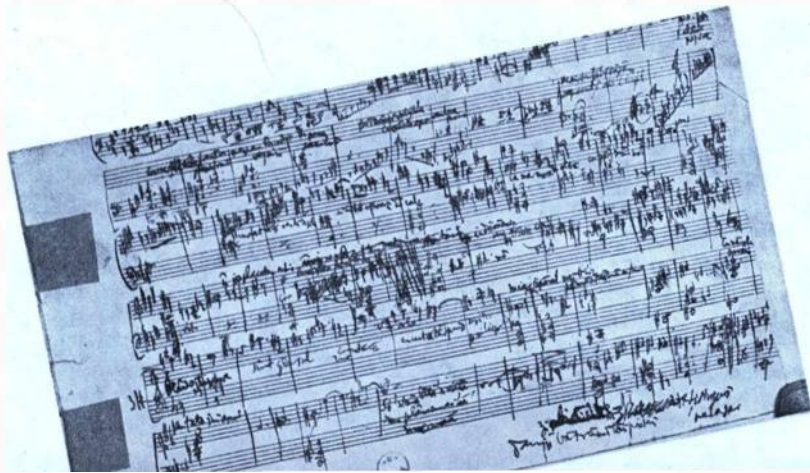
Dar geniul enescian nu putea fi satisfăcut numai de aceste daruri făcute instrumentelor care, de oricîtă capacitate expresivă dispun, tot nu pot cuprinde întreaga deschidere de boltă a sensibilității umane. Mai compusese cîntece, cu ani în urmă, pe versurile lui Clément Marot și Fernand Gregh, acum însă opera acestor poeți nu mai putea constitui un punct de plecare pentru a exprima tragismul epocii și a oferi poporului și chiar sieși încrederea neabătută în viitor, în puterea vieții. Din nou, lirica eminesciană, cu toate implicațiile ei universale și mai ales marile poeme cu desfășurări teatrale, din care se conturau fără nici o dificultate atît partiturile solistice cît și cele ale unor ansambluri vocale, puteau să-i dea textul de care compozi-torul avea nevoie. S-a oprit asupra poemului Strigoii căruia, după lecturi repetate, i-a des-coperit o nouă expresivitate. Cele trei « drama-tis personae » — Arald, Maria și Bătrînul preot păgîn — puteau să beneficieze de o partitură solistică densă, angajată în zonele cele mai pro-funde ale conștiinței umane. Un Arald impetuos, dominant, despot absolut, apoi dulos, liric, gata de orice jertfă; Maria cu suavități de fecioară, dar și cu mîndrie de « prințesă dunăreană » și

Bătrînul preot păgîn ca un exponent al suvera-nului Pantocrator pe care-l slujește cu autoritatea puterii de care dispune, toate aceste trei personaje au prins să se miște, să-și rostească replicile, să se definească « sonor », hotărîndu-l pe marele compozitor să ia act de existența lor, de drama lor, în care se putea recunoaște, prin decantări artistice, drama românească din anul 1916. Muzica, așa cum se poate descifra în partitura de curînd descoperită (azi în patrimoniul Bibliotecii Aca-demiei Române, M. S. R. 7.378) și asupra căreia compozitorul nu a mai revenit, fiind considerată pierdută în acei ani ai Primului război mondial, se impune în primul rînd prin perfectă adevare, compozitorul realizînd o identitate absolută între dimensiunea cosmică a poemului și viziu-neea sa sonoră.

Ambete poeme — și cel eminescian și cel enescian — se prezintă ca două fețe ale aceleiași mare adevăr uman, și anume că, în fața marilor drame pe care le trăiește, omul — în primul rînd omul pămîntului românesc — nu cedează și, chiar dacă în final destinul potrivnic triumfă, el este cel care dăruie tot ceea ce are mai de preț — viața! — mai tare decît moartea. Și cum viața este în primul rînd iubire, prin iubirea sa, omul devine « tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte! ».

Idea eminesciană a trecut în muzica lui Geor-ge Enescu și răsună din paginile partiturii ca o altă « Vox maris », venind spre noi din spa-țiile unei conștiințe exemplare, de o luminozitate solară. În felul acesta, poemul vocal simfonic Strigoii de George Enescu ne aduce, pe lîngă toate celelalte creații ale sale, încă o operă născută din cel mai profund sentiment patriotic, de elevată abnegație.

Ion POTOPIN

SCRIITORII ȘI ÎNȚELESURILE VIEȚII

LECȚIA LUI PAVEL DAN

« Unde te oprești?
Ce semnificație dai vieții?
Ce izvorăște
din acel tot organic
care se chiamă roman? »

Mihail SADOVEANU

« A trebuit să renunț
la multe, să îndur multe,
să risc tot
pentru a mă putea dăru
deplin scrisului.
Și, desigur, a trebuit
să iubesc
mai presus de toate
scrisul
ca să îndrăznesc a-i închina
toată viața mea. »

Liviu REBREANU

INTR-UNUL DIN PLĂCUTELE MELE POPASURI ÎN ACEASTĂ CETATE a trecutului și prezentului scrisului nostru — atît de vie în manifestările ei și atît de plină de surprize prin tezaurul adunat — care e Muzeul literaturii române, — mi-au ajuns sub ochi cîteva pagini inedite dintr-un [Fragmentarium] cu însemnări de jurnal intim ale prozatorului Pavel Dan. Citindu-le, au reînviat în amintirile mele — la aproape patru decenii de la stingerea lui — omul și scriitorul Pavel Dan, cu flacăra sufletului și conștiinței sale. N-a fost numai o răscolire de amintiri — mi-a fost prieten încă din anii cînd începuse el să se impună în proza epică românească a ultimului deceniu al perioadei interbelice — ci și un prilej de meditație asupra eticii scriitorului, despre care se vorbește și se scrie, pe bună dreptate, atît de mult în zilele noastre. În această privință, viața și crezul literar al lui Pavel Dan pot constitui — dacă nu chiar un model — cel puțin un subiect de multă actualitate.

Într-adevăr, ceea ce se înțelege în zilele noastre prin etica scriitorului — alături de aceea a criticului literar, fratele gemă al oricărui creator de viață prin arta cuvîntului — este un frumos și înalt complex de însușiri și obligații morale ale oricărui om care minuește condeiul. Într-o societate ca aceea a noastră de acum al patriei noastre — în care un dat fundamental e munca creatoare, în care întîlnim atît de adesea eroismul muncii în fabrici, pe ogoare, în institutele de cercetări, în laboratoare — ținută în viață a unui scriitor nu poate fi alta. În efortul unanim de a ne depăși mereu pe noi înșine spre mai bine, în obișnuința de a ne întreba mereu fără cruțare înainte de a-l judeca pe alții din jurul nostru — dacă răspundem marilor exigențe ale timpului nostru, scriitorul nu trebuie să uite că e dator și el cu acest examen. Munca cu condeiul și cuvîntul este și ea o muncă grea și plină de răspundere. Efortul care i se cere scriitorului este imens, orientarea scrisului său fiind dublă. El trebuie să pornească de la viața oamenilor, de la cunoașterea ei în toată complexitatea și fluiditatea ei și apoi s-o re Creeze printr-o operă de aceeași suprafață și densitate, realizată printr-o eric enă muncă de laborator în singurătatea odăii lui de lucru. Și eu aceasta, datorile lui nu au încetat. Scriitorul trebuie să țină seama că opera lui se va întoarce iarăși spre viața oamenilor, că îl va putea înfrîuri în bine sau în rău. Izolindu-se ca muncitor cu cuvîntele, nu va trebui niciodată să se despartă de viață, — și viața înseamnă adevăr, înseamnă realitate. Scriitorul trebuie să fie deopotrivă un slujitor al adevărului și al artei, altfel riscă să devină un simplu « făcător de cuvînte ». Încă de la începuturile scrisului românesc, oamenii care i s-au dedicat și-au dat seama că le revine această

alt de înaltă și împovăraătoare datorie. Primul nostru mare cronicar, Grigore Ureche, afirmă răsplăcat în predoslovie cronicii lui: «...nu numai letopiseșul nostru, ci și cărți străine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ci de dreptate».

Scriitorii noștri de astăzi au mai mult ca oricând sentimentul acestui înalt imperativ. Rolul lor în dezvoltarea și cimentarea conștiinței socialiste este pus în lumină prin documentele de partid și însuși tovarășul Nicolae Ceaușescu li-l amintește necontenit în cuvântările sale, dându-l o înaltă apreciere.

Pavel Dan — trăind și muncind în cu totul alte împrejurări de viață ale scriitorilor — nu s-a putut bucura de prețuirea și dragostea ce li se acorda astăzi «făuritorilor» de artă. Viața sa a fost dureros de scurtă și dramatică prin dificultățile pe care le-a avut de învins. În acel [Fragmentarium] de care vorbeam, am dat de următoarea însemnare din ziua de 5 februarie 1935: «DACĂ TREC LA CAPACITATE MĂ POT ÎNCHIDE ÎN LITERATURA MEA, POT LUCRA ÎN VOIE ȘI ÎNTR-UN AN, DOI POT IEȘI LA SUPRAFAȚĂ. NU MI-AR TREBUI DECÎT UN AN DE LINIȘTE, DE Tihnă, CA SĂ POT LUCRA LA LITERATURĂ ȘI SĂ REFAC MIILE DE LUCRĂRI CARE DORM ÎN CIORNE PRIN CASĂ ȘI CÎND TREC PRINTRE ELE MĂ APUCĂ DE PICIOARE, CA SĂ LE DAU DRUMUL ÎN LUME». Mai departe, află altă însemnare, din mai 1936: «ÎNTR-UN CEAS DE EXTREMĂ OBOSEALĂ, DUPĂ ZECE ORE DE CURS. AM ÎNGĂIMAT CAM MULTE». Sint biete cuvinte de mărturisire care îmi spun mult de tot. Unul dintre ele este cuvîntul «capacitate». El îmi amintește de o împrejurare în care am fost foarte aproape de Pavel Dan și mi-am putut da seama de drama vieții lui — care nu era numai a sa, ci a atîtor altor scriitori tineri de atunci —, dar și de tăria cu care credeau în vocația și datoria lui de slujitor al literaturii române. Am relatat această împrejurare în evocarea pe care i-am făcut-o lui Pavel Dan, postum, și pe care, mai apoi, am inclus-o în volumul Scriitorii și înțelesurile vieții.

În anul 1935, Pavel Dan se prezentase la examenul de capacitate pentru profesorii de limba română din liceu. Examenul era foarte greu — dur și de durată — mai ales că era primul după o întrerupere de cinci ani și deci la el concureau cinci serii de absolvenți ai facultăților din toată țara. Printr-o eroare a secretariatului, Pavel Dan fusese trecut în seria alfabetică în care eram inseris și eu. Se prezentase grav bolnav, cu o febră de 39 grade și după o muncă extenuantă, în care la orele de curs se adăugau zilnic șapte ore de meditații. Nu le putea evita, căci plata lor îi era necesară ca să-și completeze modestul salariu de profesor într-un oraș din Transilvania. Era prima dată cînd îl cunoșteam ca om. Serisul său îl știam însă.

Pavel Dan răzbătea cu greu în literatură, în împrejurările nefavorabile pentru scriitorii tineri de atunci. Deși debutase încă din 1930 — cu o năvelă în revista clujeană „Darul vremii” și colaborase de atunci cu altele în revistele transilvănene — nu ajunsese încă să-și vadă neli un volum tipărit. În 1934 îmi atrăsese atenția o schiță a lui din revista „Pagini literare” din Turda, în care era înfățișată drama unuia dintre acei înfrinși ai vremii: tinărul ridicat de jos spre cultură, revenind acasă la părinți, bolnav, fără speranță de vindecare și fără să fi terminat universitatea. Era drama unei întregi generații și am scris o notă în „Gîndirea”, elogind schița, nu numai pentru că ea anunța un remarcabil scriitor, dar și pentru că o consideram o cutremurătoare expresie a vieții de atunci. Mi-a scris, mulțumindu-mi, dar și — spre surpriza mea — arătîndu-se cu francheță nemulțumit că o considerasem numai ca o expresie a destinului unei generații. Nemulțumirea lui vădea o puternică și matură conștiință de scriitor. Pavel Dan nu se vola numai romancierul unei generații, ci al Transilvaniei, și așadar al unui Ardeal necunoscut în literatură pînă atunci — nici al lui Slavici, nici al lui Rebreanu: al «Cîmplei» din centrul Transilvaniei.

«Scrisul cere o concentrare atît de mare încît devii puțin neom, este o stare de grație, care în fond este de ingrație.»

Camil PETRESCU

«Am pornit de copil cu două instincte puternice și primejdioase: al frumosului și al fericirii. Le-am păstrat, dar trecute prin înfruntarea treptată cu realitatea.»

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

«Arta a fost și va rămîne totdeauna o organizare, o închegare a vieții într-un conținut care devine imagine și simbol.»

O. W. CISEK

«De la literatura românească de azi am învățat să nu mă grăbesc. Trei lucrări pe an, trei
nuvele ajung, patru e prea mult.» Pavel DAN

Proiecta o amplă frescă epică, Poveste țărănească, din care nuvelele publicate până atunci nu erau decât fragmente. Fiește că nu m-am putut supăra; dimpotrivă, ne-am găsit prieteni în examenul de capacitate. L-a trecut strălucit, dar cu aceasta situația lui nu s-a schimbat în bine.

Am stat în București ore întregi de vorbă și ne-am continuat apoi convorbirile prin corespondență. În scrisorile lui afluam impresionante mărturii ale înaltului său crez literar. Reintors în Blaj ca profesor, îmi scria: « Această amară existență a mea, ce se macină pe nevăzute, într-un anacronic oraș de provincie. N-am cărți de citit. Adesea n-am cu cine schimba o vorbă, afară de cazul când vreau să vorbesc de rău... pentru asta găsește oricând... » Dar de la aceste plângeri se ridica deodată la conștiința misiunii lui de scriitor: « În asemenea mediu, ori te apuci de joc de cărți, ori faci ca mine: lucrezi până ce îți vijile urechile ».

Această muncă îndrăgită nu era numai cea a elaborării prozelor sale. I se adăuga alta și mai dură: aceea impusă de severele exigențe față de propriu lui creație. Deoarece nu răbătuse încă în revistele din București, i-am cerut o nuvelă pentru „Gândirea”. Mi-a trimis Priveghiul, care a și apărut în revistă, în 1935. În scrisoarea cu care însoțea manuscrisul îmi spunea: « Trimis lucrarea: el-tește-o și scrie-mi observațiile. Sunt dintre pușinii fericiți care nu se supără când sunt criticați; pe cât e posibil, caut să profit de orice observație. O trimit îndată ce am isprăvit-o de transcriș, căci dacă aș ține-o până miine dimineață, m-aș scula la 6 și m-aș apuca să o transcriu din nou, în altă variantă ». Ce însemna această muncă de laborator a scriitorului său, mi-o spunea în altă scrisoare: « Bucata din „Gând românesc” mi-a luat-o [Ion] Chinezu până n-am apucat s-o transcriu decât de 3 ori, astfel că e cam nepleptănută ». Conștiința îndelungului efort pe care îl cere desăvârșirea l-a făcut să nu alege după publicarea expresă a scrierilor lui. În [Fragmentarium] găsește câteva rânduri semnificative, din noiembrie 1935: « DE LA LITERATURA ROMÂNEASCĂ DE AZI AM ÎNVĂȚAT SĂ NU MĂ GRĂBESC. TREI LUCRĂRI PE AN, TREI NUVELE AJUNG, PATRU E PEA MULTE ». Uneori se frământa zile întregi pentru un singur cuvânt. În ianuarie 1937 — chiar în luna în care se pregătea să plece la un sanatoriu din Viena, într-o ultimă și zadarnică încercare de a se salva de moartea care îl pîdea — scria în [Fragmentarium] în legătură cu un cuvânt care îl jena: « NU ȘTIU NICI EU CUM DRACU S-A STRECURAT; DOAR MEREU AM AVUT INTENȚIA SĂ-L SCHIMB ȘI TOTUȘI S-A STRECURAT PRIN TOATE COPIILE ». Încă de foarte tânăr, Pavel Dan a fost conștient de jertfele pe care le cere munca de scriitor. În Jurnalul apărut în Editura „Dacia” — prin îngrijirea fiului său Sergiu Pavel Dan și prin generozitatea lui Mircea Zaelu, purtătorul de grijă al colecției „Restituiri” — întâlnește următoarele însemnări din anul 1926, când Pavel Dan avea doar 19 ani: « ...să stau să citesc, să scriu — mult — asta e viața mea, scrisul; fără să scriu, pentru mine nu există viață ». Acest atacamant față de ceea ce considera el ca datorie primordială a lui nu l-a părăsit până la sfârșitul vieții. Nuvela Iobagii a scris-o în clinică, bolnav grav și zăcînd pe spate. Dragostea de oameni, compasiunea pentru suferințele lor de atunci, nu le-a abandonat nici chiar în zilele dinaintea sfârșitului. În același [Fragmentarium] citește o însemnare datată Viena, 27 martie 1937, în clinica de acolo: « DUPĂ CE MĂ VOI ÎNTOARCE VOI SCRIE O CARTE MARE (O VĂD ÎN 2 VOLUME) DIN VIAȚA BOLNAVILOR DE CANCER, A TĂTĂROR BOLNAVILOR PE CARE I-AM VĂZUT, ÎNTRE CARE AM TRĂIT ȘI, DOAMNE, MULȚI SUNT ». În suferința proprie, se dădea pe sine la o parte, ca să înțeleagă durerile altora, să le aducă speranță și alinare prin scrisul său.

Aceasta a fost lecția de viață și de creație pe care a lăsat-o Pavel Dan, în împrejurări teribile și fără nădejde. În clinica de la Viena venise tot sărac, cum fusese viața lui întreagă, amenințat să nu poată achita suma necesară pentru tratament. Noi, cei de astăzi, cred că putem învăța multe din ea.

Ovidiu PAPADIMA

« Mă tem
numai de aceia care
nu au sinceritate deplină
în scris... »

I. AGĂRBICEANU

« A căuta să te exprimi
perfect,
retrăgîndu-te apoi
în esența operei tale:
iată un gest
greu de făcut [...]
E mai normal să profiți
de literatură
pentru a-ți face portretul
interior
și a căuta să-ți prelungești
existența. »

Anton HOLBAN

« A scrie,
pentru scriitorul născut,
iar nu făcut,
este suprema sa rațiune
de existență.
O fatalitate.
Expresia sa vitală.
Eliberarea sa.
Trăirea sa. »

Cezar PETRESCU

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Mitropolitul DOSOFTEI TREI STIHURI PENTRU PSALTIREA ÎN VERSURI

ÎN ANUL 1873, PRINTR-UN ARTICOL PUBLICAT ÎN „Convorbiri literare”, Dimitrie A. Sturdza prezenta cititorilor revistei, pentru prima oară, prețiosul manuscris al Psaltirii în versuri, achiziționat de la un anticar ieșean, considerind că ar fi singurul care « poate rivaliza cu manuscriptul original al lui Ureche »¹.

În ziua de 8 septembrie 1877, printr-un generos act de donație, cedează această achiziție unică Societății Academice Române, întrunită la acea dată sub președinția lui Ion Ghica, exprimându-și dorința să se asigure publicarea ei². Manuscrisul, un in-quarto de 223 foi, scris cu cerneală neagră pe hârtie turcească, avind trei semilune în filigran, este, după opinia donatorului, « cea dintâi compunere a lui Dosoftei »³.

Exemplarul, datînd din preajma anului 1668, caligrafiat anume pentru a fi dăruit lui Gheorghe

Duca, domnul Moldovei, nu este autograf, dar scrierea proprie a prelatului cărturar se întâlnește în semnătura de la sfîrșitul dedicației și în « cele douăzeci și opt note sau citate marginale »⁴ numărate și semnalate de donator⁵. Zestrea națională se

¹ Sturdza, D. A., *Un manuscript al Psaltirii în versuri a mitropolitului Dosoftei*. În: „Convorbiri literare”, VI, 1 aprilie 1872 — 1 martie 1873, Iași, 1873, pp. 157—167.

² *Analele Societății Academice Române*. Sesiunea anului 1877. Tomul X. Secțiunea I. Partea administrativă și dezbateri. București, 1877, p. 77.

³ *Idem*.

⁴ *Idem*.

⁵ Nu cunoaștem după ce criteriu a stabilit D. A. Sturdza această cifră, dar noi am găsit în manuscris un total de treizeci și opt de îndreptări și intervenții autografe.

îmbogăţise astfel, pe de o parte, cu textul iniţial al Psaltirii, pe de altă parte, cu iscălitura şi completările manu propria ale traducătorului.

Pînă la comunicarea lui D. A. Sturdza, mai fuseseră dezvăluite de B. P. Haşdeu, în 1865, câteva încercări de condei făcute de Dosoftei pe dosul unui document din 1581 al mănăstirii sale de metanie, Pobrata, singurul izvor al puţinilor sale date biografice⁶. Mai tîrziu, în 1915, Ioan Bianu publică o însemnare a lui pe Chronica lui Johannes Nauclerus (Colonia, 1544) pe care, scria el, o cumpărase pentru mitropolia din Iaşi⁷. În 1927, N. Iorga îi reproduce altă însemnare, în legătură cu vizitarea lavrei Pecerska din Chiev, făcută pe paginile Ecloghionului lui Simeon Metafrastul (Veneţia, 1663)⁸. Cu prilejul sărbătoririi a 350 de ani de la naşterea lui Dosoftei, eveniment înscris în rîndul aniversărilor UNESCO, s-au publicat şi toate marginaliile autografe din această ediţie a lui Metafrast, unul din izvoarele folosite de mitropolitul moldovean la elaborarea prodi-

gioasei sale opere în patru volume Vieţile sfinţilor (Iaşi, 1683—1686)⁹.

Puţinele autografe dosofteiene cunoscute pînă astăzi dau un preţ deosebit celor ce, foarte rar, li se adaugă. Este cazul rîndurilor manuscrise dintr-un exemplar tipărit al Psaltirii în versuri (Uniev, 1673), conservat în colecţia de cărţi româneşti vechi a Bibliotecii Centrale de Stat¹⁰. Valoarea lor este cu atît mai mare, cu cît vin să completeze textul cunoscut cercetătorilor din manuscrisul donat de Dimitrie A. Sturdza¹¹, din ediţia princeps a Psaltirii (1673)¹² şi din ediţia critică publicată în 1887 de Ioan Bianu¹³. Ele conţin transpunerea în româneşte a unui verset din psalmul 31, omis în traducerea iniţială. Dosoftei face semnul introducerii la locul cuvenit a textului, care e scris în lung pe marginea foi 49 a cărţii. Este evident că fuseseră la început patru versuri din care se mai păstrează trei, primul fiind tăiat la refacerea legăturii, dar au rămas câteva trăsături răzleje care dovedesc incontestabila lui existenţă.

Transcriem mai jos, în proză, versetul omis, în două variante datînd din acelaşi deceniu:

«Tu ești năzuința mea la scîrba ce mă-
împregiură, bucuria mea, izbăvește-mă de
carii mă încungiurară».

«Tu-mi ești scăparea de necazul meu ce
mă cuprinde, bucuria mea, mîntuiește-mă
de acei ce m-au încungiurat».

PSALTIREA SLAVO-ROMÂNĂ (1680)

BIBLIA LUI ȘERBAN (1689)

Iată acum și forma versificată introdusă de Dosoftei în exemplarul nostru:

«D.....d.....d.....d.....
De mă scoș de la greutoș cătră priință
Bucuriia mia ești D[oam]ne și stejiaște¹⁴
De-ncungiurătorii miei de mă plătiaște».

⁶ Petriceicu-Hajdău, B. *Archiva istorică a României*. Tomul I, Partea I. București, 1865, p. 118, coloana 1, doc. nr. 167.

⁷ Bianu, I. *Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei, mitropolitul Moldovei (1663—1686)*. București, 1915. 10 p. + 1 f. facs. (Extras din *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom XXXVI. Memoriile Secțiunii literare.)

⁸ Iorga, N. *Istoria literaturii românești*. Vol. I. București, 1925, p. 388.

⁹ Bacăru, Livia și Caratașu, Mihai. *Un izvor mai pușin cercetat al „Proloagelor”*. În: *Îndrumătorul cultural*, XXVII, nr. 9 sept. 1974, pp. 56—58.

¹⁰ Biblioteca Centrală de Stat. C. R. V. 65/1.

¹¹ Biblioteca Academiei R. S. România. Mss. rom. 446.

¹² Bianu, Ioan și Hodoș, Nerva. *Bibliografia românească veche*. Tom. I, București, 1903, p. 209.

¹³ Dosoftei, mitropolitul Moldovei. 1671—1686. *Psaltirea în versuri*. Publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673 de Prof. I. Bianu. Edițiunea Academiei Române. București, 1887. LVI + 520 p.

¹⁴ grăbește.

КѢ ПѢКѢТѢШІЙ ТѢ СѢМ КНТАРЕ,
ПЕНТРѢ СѢМ ФАКЖ ВѢСТЕ РѢ НЦАРЖ.
ШН КѢ ОУРЦІЕ СѢ ПѢТѢРЖТЖ,
КѢТѢ МІЙ ДЕ ДѢНШІЙ ННЕМАН СМѢТЖ
ДЕ МѢ АДѢУЕ КѢТѢРѢАГРѢ УѢФѢ
СПРЕ ФРНКА МОРЦЖН ДЕ МѢМ ПРЕСОАРЕ,
ГРОАДЖ КѢТѢРЕМѢР МѢНТѢ НЕКАСЖ,
ФНРА НѢМ ПОАТЕ СѢСТА СѢВАСЖ.
БЖСА ПМІНЕ ДѢРФН ПѢТІНЦЖ,

1 ЧЕЛ ДЕПЪКАТЕ.
 КЪ НА ТЪГЪДЖ,
 ІТЪМ КЪ СПОВАДЖ.
 ПЪГЖНЪЦЖА,
 А НЕКЪРЪЦЖА,
 ІЙ Ц ФАКЪЖА,
 БЪН ПЕНТРЪ ДРЪНКА.
 ШН ДЕ НЕВАЛЖ,
 ІАРТЕ КЪ СЖАЛЖ.
 КЪНЦЪЛЪЧЪДНЕ,
 КАЛЕ СФАТЪРЪ БЪНЕ.
 НЕ КЪДЪТЪТЪРА,
 ШН ТРЪСЪРА.

НЪКА

Премислу (с) сръбски и дп рі тріч на
 Кънцълѣчѣдне
 Іа-мъ, Доамне, де ла рѣуте
 Де пизмаши miei, де греутате.

Nu încapе intoială că întregirea aceasta este
 posteroară apariției Psaltirii, dar totuși foarte
 apropiată de data terminării lucrărilor de imprima-
 re. Nu este exclus ca Dosoftei să o fi făcut chiar
 la prima colaționare a exemplarului tipărit cu
 manuscrisul, căci era în maniera lui de lucru să
 refacă și să șlefuiască cu mîgălă fiecare rînd. Un
 exemplu elocvent este în acest sens traducerea
 Psalmului 22 care în manuscris apare într-o primă
 variantă, iar în exemplarul tipărit sub o formă cu
 totul nouă. Acribia lui se vedește și în însem-
 narea marginală de la f. 116 unde, subliniind rîndul
 43 din Psalmul 34, scrie pe margine: « schimbă-
 ciune să faci aici ».
 Manuscrisele originale cu nenumăratele refaceri
 ale versurilor s-au pierdut, împreună cu cele ale
 altor opere, fie în vreo mănăstire din Moldova, fie
 în peregrinările lui din Polonia.

Psaltirea aflată la B. C. S. pare să fi fost chiar
 exemplarul personal al mitropolitului moldovean,
 presupunere în sprijinul căreia vin și unele corec-
 turi ale greșelilor de tipar făcute tot de mîna lui.
 Astfel, la f. 87, el îndreaptă cuvîntul « ocare »,
 greșit cules « oare », iar la f. 237, în dreptul ver-
 sului greșit tipărit: « să n-aibă cu secera-nie trage »,
 taie silaba « nie » rău culeasă, și scrie pe margine:
 « nce ».

Din păcate, lipsesc foile de început ale volumului
 care ar fi putut să conțină însemnări de proprie-
 tate sau de donație deosebit de valoroase pentru
 stabilirea posesorului inițial al volumului. Din
 ceea ce a rămas notat în paginile lui se poate ști
 că, în timpul lui Dumitrașco Cantacuzino voievod,
 el a servit pentru învățarea psalmilor unui Gri-
 gorăș sîn Paraschivii și a unui Dumitru, care
 știa psalmul 47 « de rost ». Mai tîrziu, pe la 1831,
 el era în stăpînirea parohului Ioan Popescu din
 Breșcu.

Oricare va fi fost soarta lui în trecut, exemplarul
 Psaltirii în versuri din colecția Bibliotecii de Stat
 este cel care conservă, fie chiar și trunchiat, sin-
 gurul autograf dosofteian de dimensiuni mai mari¹⁵
 pentru opera sa capitală, deschizătoare de drumuri
 în poezia cultă românească.

Livia BACĂRU

¹⁵ În manuscris, cea mai lungă îndreptare la
 textul psaltirei se află la foaia 191, unde stă scrisă
 pe margine varianta:

« Іа-мъ, Доамне, де ла рѣуте
 Де пизмаши miei, де греутате ».

POLIFONIA PROZEI

APROXIMĂRI

SPIRITUL DIDACTIC, CU CUNOSCUTA-I RÎVNĂ în a comprima și sistematiza (farmaceutic) adevărurile, a statuat implacabil — ca un articol de lege — rolul decisiv al romanului în proza românească interbelică și căderea în dizgrație absolută a celorlalte specii (sau genuri) consacrate.

Nu am intenții iconoclaste vizavi de această apreciere, în înțelesul ei generic. Mă gîndesc însă că n-ar fi rău ca, din cînd în cînd, să reevaluăm adevărurile comune, reintegrîndu-le complexului de relații concrete din care au fost abstrase, pentru ca nu cumva, prin repetate abstractizări, să sărăcim imaginea multiformă și în mișcare a panoramicii creației. Realitatea — și cea artistică — este mai diversă, mai proteică, mai « vicleană » decît orice teorie — iată un postulat al dialecticii pe care nu trebuie niciodată să-l pierdem din vedere.

Da, așa este: în perioada dintre cele două războaie mondiale, romanul devine zeul tutelar al prozei. Nu ne este însă îngăduit să omitem că, în acești ani, se desăvîrșește geniul de povestitor al lui Mihail Sadoveanu. N-a existat critic care să nu elogieze « caravanseraul » povestirilor din Hanul Ancuței — « feeria epică », pentru a-l cita tot pe Perpessicius. Pînă și neînfricatul cavalier al romanului obiectiv, E. Lovinescu, — trecînd peste unele aprecieri restrictive, inițiale — pînă la urmă își va pleca lancea, revelent, în fața « frumoasei » opere.

Baltagul, Frații Jderi sînt narațiuni cărora li s-a putut nega calitatea de roman — în înțe-

lesul canonic al termenului — nu și valoarea fundamentală în constelația epicii românești.

De regulă, cînd se compun panoramiciuri ale prozei interbelice, se exclude cu totul exemplul operei lui Panait Istrati. Motivele nu dorim să le discutăm aici, ne mulțumim să observăm doar că numele acestui scriitor a devenit cunoscut în atîtea țări ale lumii tocmai pentru că a știut să illustreze virtuți ale vechii stirpe a povestitorilor din țara de obîrșie. Entuziasmat peste măsură de ciclul Haiducilor, Romain Rolland îi scria: « N-aș vrea să-ți succed capul și să-ți insuflu dorința de a abuza de prodigioasa dumitale virtuozitate, dar, fie că mă-nșel, sau nu, trebuie să spun ceea ce gîndesc: ești singurul geniu al povestirii, al frumoasei povestiri, al nuvelei, al prozei artistice, pe care-l cunosc în literatura actuală... »

Iar J. Robertfrance — cel care a revăzut cu multă devoțiune stilul francezesc al citorva dintre operele istratiene — fixa și mai direct sursa originalității de povestitor a vagabondului brăilean: « Aceste istorii nu sînt scrise ci spuse și dacă ne parvin așternute pe hîrtie e pentru că, în Occidentul nostru, nu mai este loc pentru povestitorii populari... »¹

Descendenții povestitorilor populari își găsește loc în literatura noastră — și chiar unul privilegiat, chiar dacă ar fi, în afara celor menționați, să amintim de un Agârbiceanu sau de un Gala Galaction.

În 1935, editura „Adevărul“ a publicat un volum de « nuvele inedite » semnate (în ordine alfabetică) de Ion Agârbiceanu, I. A. Bassara-

¹ „Europe“, 15 decembrie 1928.

bescu, H. Papadat-Bengescu, Mircea Eliade, Gala Galaction, Anton Holban, Gib Mihăescu, I. Peltz, Camil Petrescu, Victor Ion Popa, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Alexandru Sahia, Mihail Sebastian, Mihail Sorbu și alții, în total 20 de autori, reprezentînd, după cum s-a putut observa, toate generațiile.

Pompiliu Constantinescu, recenzînd antologia, constata « omisiuni regretabile », plăcîndu-i să-i vadă reprezentați și pe: Ticu Arhip, H. Y. Stahl, Ion Călugăru, F. Aderca, I. Vinca, N. Davidescu, Mircea Ștefănescu, Al. O. Teodoreanu, Gh. Brăescu sau dintre numele mai noi: Lucia Demetrius și Dan Petrașincu.

Să recunoaștem că tabloul este neașteptat de bogat și de sugestiv.

Mă grăbesc să precizez: prin considerațiile făcute nu vreau, în nici un chip, să susțin că nu romanul, ci nuvela (sau povestirea, în exemplele citate speciile se amestecă) ar deține rolul de primă vioară în proza română interbelică (cel mult să aproximăm caracterul absolutizant al tezei curente).

După cum se știe, astfel de prezumții au fost formulate. N. Davidescu pronostica « agonia » romanului — articolul său se intitula: *Agonia unui gen literar*² — și înlocuirea lui cu nuvela sau povestirea condensată. Motivarea estetică: « din observarea lipsei de strictețe artistică a romancierilor în folosul năzuinței de-a îmbrățișa o cit mai întinsă suprafață de viață ». Parafrazîndu-l pe Edgar Poe, N. Davidescu scria astfel viitorul speciilor literare: romanul se va concentra în nuvelă, poemul în sonet.

Aceleași preziceri le făcuse și Ovid Densusianu. Pompiliu Constantinescu avea toate temeiurile să constate, în cronica sa, din 1935: « După război, d-nii Ovid Densusianu și N. Davidescu profetizau triumful povestirii concentrate, timpul i-a dezmințit cu violență, înregistrînd pretutindeni victoria cantitativă și de calitate a romanului ».

În ce ne privește, considerăm că ar fi timpul să depășim dezbaterea în jurul preeminenței unor specii — și care ascunde o tendință scolastică — și s-o orientăm spre analizarea fenomenelor mai adînci decît compartimentările (totuși formale) din cîmpul prozei. Astfel, aș reține, ca o caracteristică a acestor ani, nu pur și simplu scrierea de romane, ci tentația unei viziuni epice ample care reclamă modificări ale structurilor artistice tradiționale. Teza mi se pare că se adevărește chiar în cazul povestirii, un conținut vast revărsîndu-se peste marginile codificate de teoria genurilor. A devenit de domeniul trulsmelor afirmarea dimensiunilor epopeice ale narațiunii sadoveniene. Oameni, locuri, întîmplări sînt proiecții pe un ecran uriaș, cu rezonanțe cosmice care-și trimit semnalele în timp pînă la « vîrsta de aur » a comunităților gentilice de pe aceste pămînturi... Ar trebui cu mai mult curaj să refuzăm studiul parcelar al unor creații izolate sadoveniene, luînd în considerație întreg cosmosul viziunii sale, nu opere ci Opera.

La Panait Istrati, intenția unei cuprinderi epopeice capătă un caracter programatic, povestirile fiind înlănțuite în cadrul unui dublu cielu: Povestirile lui Adrian Zograffi și Viața lui Adrian Zograffi. (De altfel, inițial autorul voia să realizeze un roman-fluviu, în genul lui Jean

² *Aspecte și direcții literare, vol. II, „Cultura Națională”, București, 1924.*

Cristophe. Bucata pe care o publicăm în acest număr face parte din această fază primară a eforturilor sale creatoare.) Esențial rămîne, desigur, faptul că povestirile sînt rupte dintr-o plasmă poetică unică, peripețiile dantești ale eroilor căpătînd măreție epică prin situarea lor în umbra unor mituri folclorice... Criticul italian Adriano Tigher nu era departe de adevăr cînd vedea în creațiile lui Panait Istrati: « O epopee modernă în chip de povestire orală, poporană... »

Aceste mișcări tectonice care dislocă straturile subterane ale unor formații literare tradiționale, imprimîndu-le o mișcare amplă, se percep și în domeniul romanului. Este cert că mai toți romancierii epocii trăiesc intens aspirația spre monumental.

Să ne amintim: Liviu Rebreanu urmărea ca într-o trilogie (din care a realizat *Ion* și *Răscoala*) să înfățișeze drama țărănimii române din toate provinciile, legată de problema fundamentală a pămîntului. Cielul nedeterminat al lui C. Stere: În preajma revoluției, în nu mai puțin de opt volume, prin destinul eroului principal (Vanea Răutu) evocă cele mai importante evenimente din Rusia și din România care au premers primului război mondial.

Ce să mai spunem de proiectele ambițioase ale lui Cezar Petrescu care, vrînd să dea o replică lui Balzac, își grupează numeroasele romane sub ideea unor cronici ale veacurilor: *Cronica românească a veacului XX* și *Rădăcini* din celălalt veac.

Lista exemplelor ar putea fi enorm de mult lărgită. Camil Petrescu s-a apucat să scrie o nuvelă (*Fata din Vulcan*) și s-a trezit terminînd Ultima noapte de dragoste și prima noapte de război — nopți lungi cît istoria societății românești văzută în cîteva dintre ipostazele ei caracteristice, în timp de pace și de război.

Important e că, după cîte s-a putut observa, tendința pomenită s-a manifestat în cadrul unei game variate de formule literare. H. Papadat-Bengescu, citată, de regulă, numai la capitolul prozei analitice, ne-a dăruit cronica familiei Halippa prin suita de romane: *Fecioarele despletite*, *Concert din muzică de Bach*, *Drum ascuns* și *Rădăcini*. Iar un prozator liric, prin definiție, ca Ionel Teodoreanu, a ținut și el ca prin trilogia *Medelienilor* să realizeze o epopee a « vîrstei de azur ».

Adesea cînd istoricii noștri literari se ocupă de acest fenomen trădează o vădită indispoziție, văzînd aici o expresie a întîrzierii romanului românesc, o prelungire a naturalismului. Com-

parația utilizată îndeobște este cea cu ciclul lui Zola: *Les Rougon Macquart*. De ce însă nu se face raportarea la « romanele-fluviu » din literatura franceză, în mare vogă înainte de primul război mondial și în perioada interbelică? Albert Thibaudet, în *Histoire de la littérature française*...³, apreciază aceste romane drept « mărturia cea mai considerabilă a romanului francez din epocă », propunînd următoarea clasificare: 1. romanul individual (romanele lui Romain Rolland și chiar ale lui Proust); 2. familial (Roger Martin du Gard: *Les Thibault*, Georges Duhamel: *Vie et Mort de Salavin* etc.); 3. unanimist (Jules Romains: *Les Hommes de Bonne Volonté*).

Fapt semnificativ: criticii români cei mai autorizați în epocă, ignorînd aprehensiunile urmașilor, acordă toate onorurile acestei formule de roman. (Pompiliu Constantinescu: « Între alte cuceriri, decada postbelică a literaturii noastre consemnează și triumful, dominat prin creație și tehnică, al frescei epopeice »⁴.)

Oricum ar fi, acest moment din dezvoltarea prozei românești nu poate fi minimalizat și nici forța lui de irradiație în contextul preocupărilor de creație ale scriitorilor români din perioada interbelică. Își are tîlcul său exemplul lui Gib. Mihăescu, care activează cîteva ani ca novelist, dar este apoi cucerit de visul morganic al romanțierilor. Bucata pe care o publică „Manuscriptum“ dovedește cu cîtă persuasiune se infiltrează în proiectele sale de creație ideea comiterii « romanului războiului » (neînfruptat pînă la urmă, poate și din pricina morții premature). Prozatorii acestor ani visează cu toții la « marele roman », la romanul total.

Astfel de năzuințe se justifică pe fundalul general al dezvoltării literaturii noastre, în această etapă, cînd o seamă de opțiuni unilaterale care dezbinaseră conștiința autorilor români — rural sau urban, tradițional sau modernist, lirism sau obiectivitate, spontaneitate sau cerebralitate etc. — erau depășite în favoarea unei viziuni globale cu caracter de sinteză. Șerban Cioculescu emitea această caracterizare a lui Camil Petrescu: « Cerebral și senzual, senzitiv și nervos, Camil Petrescu e un romancier complet, care înlătură dualitatea tehnică a romanului: observație exterioară și analiză internă, printr-o trecere de la psihologia statică

³ *Histoire de la littérature française*..., Librairie Stock, Paris, 1936.

⁴ Pompiliu Constantinescu: *Scrieri*, vol. VI, Editura „Minerva“, București, 1972.

la cea dinamică și printr-o împletire de fiecare clipă a cului cu ambianța »⁵.

E de regretat că, pînă în prezent, dispunem de cîteva cărți bune despre literatura interbelică, dar care, în materie de roman, ne oferă doar tablouri ale genului și nu o istorie a lui, în sensul descifrării proceselor interne evolutive. O astfel de analiză ar releva particularitatea prețioasă a proza română, desăvîrșind o anumită orientare, nu ajunge la o fază academizantă, ci găsește înăuntrul ei suficiente resurse de a defrișa drumuri noi, înaintînd pe alte versante ale creației. Astfel, după ce s-au întreprins excursii spectaculoase de ambițioase pe culmile masivității și monumentalității epice, se impun itinerarii pe arii limitate, de preferință în domeniul vieții psihice, mergîndu-se pînă la un cult al documentelor subiective.

Aceste împrejurări fac să se redeschidă gustul pentru narațiunile de proporții reduse. Apar romane care sînt, îndeobște, nuvele amplificate — cum ne place să considerăm, spre pildă, proza analitică a lui Anton Holban — sau, în orice caz, plănse ale unor experiențe personale, fie că jurnalul este « invers », ca la Mircea Eliade, dominat de preocupările creatorului, fie că îmbracă un caracter pur confesiv, ca în creațiile lui M. Blecher. Să ne reamintim și de frumosul succes pe care-l realizează nuvelele lui Pavel Dan (care adesea sînt niște romane compri-mate).

Lista exemplurilor poate continua: nuvelele lui Dan Petrașincu sau Henriette Yvonne Stahl, ale Luciei Demetrius sau Ieronim Șerbu etc.

Să observăm că tabloul restrîns era mai apt experimentărilor de tot felul care, în această perioadă, irump în cîmpul prozel, autorii medîtînd cu o mai mare acuitate — în confruntarea cu cele mai noi aventuri ale literaturii moderne — asupra unor probleme de tehnică artistică sau de scriitură.

Aș vrea să insist asupra acestui caracter deschis al literaturii noastre interbelice care, dovedită indubitabilă a tinereții ei creatoare, își asumă experiențele cele mai contrastante, navigînd, cu pinzele întinse, spre toate punctele cardinale. Unii critici, cînd abordează acest aspect, — trăgînd cu ochiul și la ceea ce se întîmplă în literaturile altor țări — înclină să exagereze raporturile de adversitate, descoperind bătălii homerice între diversele tendințe creatoare. Desigur, există suficiente delimitări mai ales în plan teoretic, dar acestea n-au un caracter

de ruptură — cum se întîmplă alurea —, ci unul de reevaluare dialectică, subsumîndu-se, nu o dată, unor cerințe complementare. De unde coexistența pașnică între diverse formule, nonșalanța cu care același autor ilustrează maniere diferite. Exemplul poate cel mai grăitor îl constituie « greoiul » — după unii — Liviu Rebreanu, care aproape își schimbă maniera artistică după fiecare carte: de la marea frescă (Ion, Răscoala) la romanul de analiză (Pădurea spinzuraților), de la o narațiune cu aspirații filozofice (Adam și Eva) la un tablou istoric (Crăișorul), de la studiul unui caz clinic (Ciuleandra) la un roman quasi-polițist (Amindoi) etc.⁶

Experimentare în planul tehnicii romanului? Dar exemplul cel mai instructiv în acest sens îl dă « romancierul complet » Camil Petrescu cu Patul lui Procust.

Unii tind să vadă în Enigma Otiliei și în atîtutudinea estetică adoptată de G. Călinescu un act reabilitativ, o încercare de a abate proza noastră din mersul ei firesc. Nimic mai greșit: « clasicismul » călinescian atrăgea atenția asupra unor rezerve interne ale creației autohtone nevalorificate pînă la capăt, după cum oferea antidotul necesar abuzurilor unor experiențe subiective.

O istorie a prozei românești interbelice nu poate să nu descopere, în orice direcție și-ar orienta analiza, această tendință spre alternarea tonurilor, spre asamblarea armonioasă a variatelor modalități artistice. Niciăieri poate ca aici nu se exprimă cu atîta pregnanță o cunoscută caracteristică a spiritului național care rezidă în corectarea exceselor, în aspirații spre complet și armonios.

Constituindu-și mai tirziu ca alte literaturi structura modernă, creația noastră beneficiază de bogate resurse neexploatate definitiv, care-l permit un vast spațiu de acțiune și, drept corolar, rămînd deschisă oricăror sugestii venite din frecventarea culturilor străine, știe să-și urmeze un drum propriu, etalînd un larg avantaj de talente și formule capabile să exprime plenar multiplele valențe ale spiritualității românești.

Căci dacă trebuie să găsim neapărat o caracteristică fundamentală a prozei dintre cele două războaie mondiale, atunci aceasta este, fără doar și poate, multiplicitatea.

AI. OPREA

⁶ Romanul de început pe care-l publicăm în acest număr ne dezvăluie o față nebănuită a talentului lui Liviu Rebreanu: cea de umorist (e drept, stimulată de o temă generoasă sub acest aspect: aceea a vieții de cazarmă din trecut).

⁵ Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, Editura „Minerva“, 1972.

PRIMUL ROMAN AL LUI

MARELE SCRITOR ESTE EXPRESIA sublimată a «dorurilor și aspirațiilor» poporului său, iar adevăratul roman reflectă obiectiv viața reală, problematica existențială a acestuia, într-un cuvânt, «literatură fără țară nu există, cum nu există plantă fără pământ»¹ — iată câteva considerații care rezumă una din trăsăturile fundamentale ale concepției estetice a întemeietorului romanului românesc modern.

Liviu Rebreanu mărturisea însă că, în ceea ce îl privește, fiind născut în Transilvania din timpul stăpînirii austro-ungare, a fost nevoit să-și facă studiile în școli străine, să vorbească limbile oficiale ale imperiului habsburgic, în care s-au concretizat primele sale încercări literare.

Descoperirea și semnalarea, acum aproape două decenii, a unora din principalele creații în limba maghiară ale scriitorului român² au deschis poarta atestării documentare a acestor afirmații, altă în domeniul prozei literare, cît și în acela al creației dramatice.

Cele mai reușite dintre acestea s-au născut din experiența de viață a autorului, ca tînăr ofițer în armata austro-ungară, cu alte cuvinte, din întâmplări auzite, văzute sau trăite. Insignifiantul cotidian, faptul divers, anecdota deveneau astfel entitate estetic semnificativă.

Ciclu netncheiat de povestiri Szamárletra (Scara măgarilor), datat: «Budapesta și Gyula, între 20 decembrie 1907 și 6 februarie 1908», pe care l-am publicat integral (în original și traducere românească) în 1968³, este, fără în-

¹ Vezi, în acest sens, numeroasele luări de poziție din: Liviu Rebreanu, *Amalgam*, București, 1943; Rebreanu, *Opere alese*, vol. V, *Teatru. Publicistică*, București, 1961; Liviu Rebreanu: «Eminescu a trăit aceea trecutul și viitorul neamului românesc» [Conferință], în „Manuscriptum“, II, 1972, nr. 1, pp. 14—20.

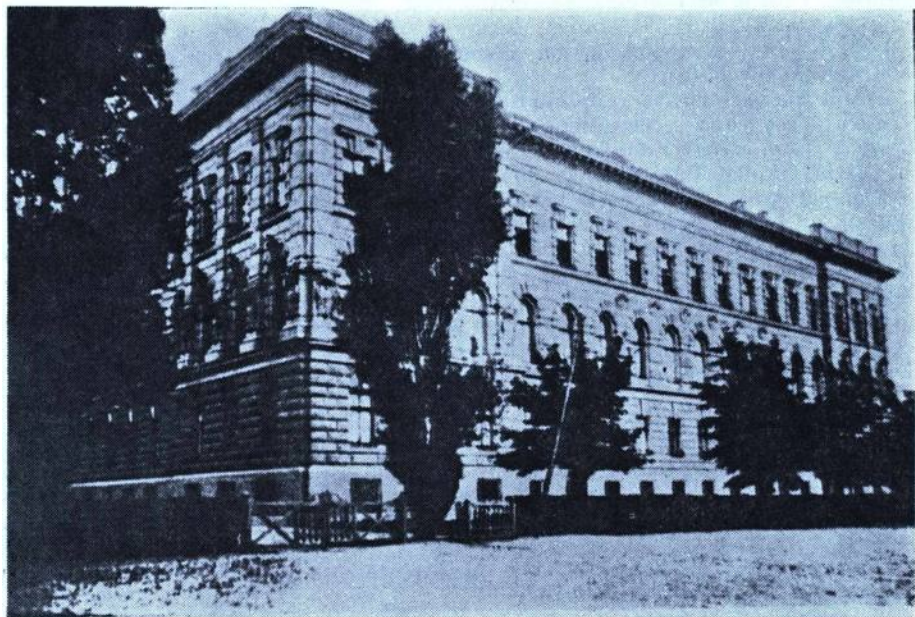
² Cf. Nicolae Liu, *Rebreanu necunoscut*, în „Viața românească“, X, 1957, nr. 2, p. 106 și următoarea.

³ Cf. Liviu Rebreanu, *Opere*, I, *Nuvele*, București, 1968, pp. 49—322 (text), pp. 359—363 (note și comentarii).

Liviu Rebreanu

[C A Z A R M A]

Citiți în
subsolul paginilor
46—48 «legenda»
fotografiilor
inedite
de pe vremea
când Liviu
Rebreanu era elev
al Școlii militare
«Ludovica»
din Budapesta.

János ăsta-i o bestie îngrozitoare. Obraznic ca o muscă din piață și credincios ca un cline. L-aș fi gonit de mult, dar prețuiesc la el această însușire... Numai de n-ar fi atât de groaznic de nătărău, atât de teribil de idiot.

Odată nu m-a trezit la vreme și am întârziat. I-am tras o săpuneală, dar nu prea aspră. Și de atunci, nenorocitul mă scoală din pat, consecvent, cu o jumătate de oră mai devreme decât ar trebui. Zadarnic îi tot spun: «mă distrugi, ticălosule!» Nu, lui nu-i pasă. Dacă trebuie să ies la cinci, el de pe la patru și jumătate rage:

— Sculați-vă, domnule sublocotenent!

Și nu se liniștește pînă cînd nu mă ridică în picioare.

doială, opera cea mai reprezentativă dintre narațiunile scriitorului. Elaborarea acestui text se suprapune în timp epocii frământate de conflictul cu autoritățile militare, soldat cu prima detenție la Gyula și părăsirea, în februarie 1908, a cadrelor armatei, Rebreanu reîntorcîndu-se apoi în pînutul natal al Năsăudului. Accentele critice, mergînd de la ironie la sarcasm, realismul unor situații, atitudinea plină de înțelegere pentru cei ce suferă,

de obicei oameni din popor, depășesc cadrul unor «nuvele de salon» din foiletonul ziarelor cu care și-a comparat Liviu Rebreanu însuși producția literară din această epocă. Desigur, această influență nu trebuie neglijată. Ne aflăm încă, așa cum am mai arătat, dincolo de o anume disponibilitate pentru situațiile melodramatice sau sentimentalismul romantic, în fața unei deschideri certe către literatura realistă de tipul celei prac-

Am încercat să-i bag mințile-n cap. Osteneală zadarnică. De multe ori l-am implorat:

— János, draguțule, numai cinci minute... numai trei minute...

Hlizindu-se viclean, mă trăgea de picioare:

— Sculați-vă!

Ce puteam să fac? Îi dădeam un picior în burtă și mă sculam.

În câteva rânduri am procedat așa și la primul lui cuvânt am sărit din pat, l-am palmuit, apoi m-am culcat din nou. Mi-a folosit? Pe naiba! Se holba la mine nișel surprins, hăbăuc și continua neclintit:

— Sculați-vă!

Deși disperat, începusem să mă resemnez. Dar neobrăzarea lui de astăzi a fost de-a dreptul revoltătoare.

Aseară am petrecut la restaurantul Mátyás-Király. Petrecerea a fost strălucită și n-am putut s-o șterg nici dimineată la patru decît spunînd că-l conduc acasă pe Leszkay Pista, care se ridicase la același nivel cu pămîntul. Pista nu avea cheia de la poartă, așadar, l-am adus la domiciliul meu «boieresc». Lui, ca oaspete, i-a revenit patul, mie — divanul. În urechi îmi mai zumzăia «cîntecul lui Vilja», îl mai vedeam pe Zay Laci sus, pe masa de biliard, sărutîndu-se cu primașul... Apoi cu încetul, odaia cu divanul și cu mine cu tot începu să se învîrtească. Și se învîrtea din ce în ce mai repede, mai repede... Pe masă, păhărelele de lichior săltau, dansau... Apoi totul a devenit cenușiu în jurul meu... cenușiu... negru... întunecat...

După aceea am simțit că cineva mă apucă de umăr și mă zgîlție, mă zgîlție cumplit. Am vrut să înjur, dar nu-mi puteam mișca limba. Mi-am deschis ochii... Pe masă ardea lampa, iar János stătea lîngă mine și răcnea sonor:

— Sculați-vă!

— Du-te dracului, derbedeule, încă nici nu m-am culcat.

— Dar e cinci îndată, domnule sublocotenent... Sculați-vă!

M-am întors spre perete și m-am străduit să sforăi cît mai dulce. Iar acum s-a întîmplat ceea ce nu mi se întîmplase de cînd sînt. S-a întîmplat că János, ordonanța mea, țucălarul meu, ticălosul mi-a turnat în cap o cană de apă rece ca ghița.

Am sărit în picioare ca un soț cînd i se jignește soția și, plînă să apuce a spune un cuvînt, l-am snopit cu poftă.

— Domnul sublocotenent a ordonat... zise. Domnul sublocotenent...

— Cît e ceasul? l-am întrebat în sfîrșit.

ticate de cel mai popular prozator maghiar al vremii, Mikszáth Kálmán. Nu întîmplător, un fragment din romanul acestuia Szent Péter esernyője (Umbrela Sfîntului Petru) reprezenta una dintre primele traduceri românești ale lui Liviu Rebreanu⁴, iar tîlmăcirea nuvelei A Gavallérok (Cavalerii), publicată în 1912, a fost efectuată

între 27 iulie—7 august 1910, în timpul celei de a doua detențiuni a scriitorului, în închisoarea militară de la Gyula⁵.

Tot din aceeași epocă cu ciclul de povestiri Szamárletra, datează și o încercare de proză mai lungă, fără titlu, în care, pe lîngă situații și personaje aproape identice cu cele din povestirile

⁴ B. A. R., ms. rom. 4064, 80 f. Vezi și Nicolae Liu, *Umbrela Sfîntului Petru*, în *traducerea lui Liviu Rebreanu*, în „Luceafărul“, II, 1959, nr. 15, p. 16.

⁵ În biblioteca lui Liviu Rebreanu se aflau și traduceri după Mikszáth, în limba germană, din cunoscuta colecție „Universal Bibliothek“ a lui Philipp Reclam junior: *Gesammelte Erzählungen. Aus dem ungarischen übersetzt von G. Langst*, unde, în primul volum, găsim însemnate la sumar povestirile publicate ulterior, în traducere românească, de Liviu Rebreanu: *Wie*

Bauer Csomak eine Sense kaufte (Cum a cumpărat țăranul Csomak o coasă) și *Die Kleider des Königs* (Haina regelui); *Der Zauberkaffian*. Roman. Aus dem ungarischen von Viktor Sziklai, purtînd pe foaia de titlu semnătura autografă: «L. Rebreanu, 12.5.1912, București», cu creion negru, precum și monografia apărută în preajma primului război mondial: Dr. Rubinyi Mózes, *Mikszáth Kálmán élete és művei*, cu o amplă bibliografie finală și autograful posesorului pe foaia de titlu.

— E cinci îndată.

Știu că minte, dar îmi era lene să mă uit la ceas.

— Totuna e, mi-am zis, odată ce m-a sculat, nu mă mai culc.

Cu bucurie, adică o bucurie pe care o poate avea omul dimineață la cinci, am constatat că nici nu mă dezbrăcasem. Mi-am încins sabia și centironul și eram gata s-o pornesc... Ia te uită! Leszkay Pista! Era să uit că-i aici. Ar fi bine să-l trezesc cumva și să-l trimit acasă. Mi-e drag băiatul, cit ai căuta nu găsești un tip atât de simpatic ca el, dar... din pricina Bătrînului. Cit e de ruginit Bătrînul, ar ieși cu supărare dacă ar afla că a dormit la mine. E anchetat pentru o chestiune de onoare și, de fapt, nu ne este îngăduit nici să comunicăm cu el.

L-am tras binișor de ureche:

— Pista!... Pista!...

— Țiba, imputitule!

Băiatul credea că se obrăznicește ordonanța, și-și trase plapuma pe cap.

— Scoală-te, Pista, și du-te acasă!

— Nu urla! mormăi el și începu îndată să sforăie frumos, regulat.

L-am lăsat acolo. Tot nu făceam nici o ispravă cu el.

Nu mi-a rămas decît să o întind spre cazarmă.

De ieri pînă azi vremea se schimbase surprinzător. Cum am ieșit pe poartă, mă izbi în față un vînt rece, încît m-am înviorat dintr-odată. Ploaia cernea cu picături rare, mărunte. Tot orașul dormea încă și părea trist ca un cimitir pompos. Străzile erau pustii și liniștite, nu se auzea decît bocănitul surd și monoton al pașilor mei... Fără voie mi-am grăbit mersul. Ceva rece îmi trecu de-a lungul spatelui. M-am înfiorat...

Nu există o imagine mai dezolantă ca un orașel noaptea. În orașele mari străzile sînt luminate și, dacă altceva nu se aude, ici și colo sforăie polițiștii; în sate lătratul cîinilor, cîntecul cocoșilor dă semn că acolo trăiesc oameni. Orașelul este gol, întunecat și tăcut ca mormîntul...

Comenzi, strigăte, injurături. Cazarma. Acolo începuse animația. Soldați somno-roși cu chipuri obosite se învîrteau în curtea strîmă, pătrată. În jurul fîntîinii se îngrămădeau douăzeci-treizeci de inși în cămăși albe, murdare, cu capetele goale: se spălau. Din odăile cu aer închis, îmbibit de mirosul oamenilor, se mai auzea glasul cîinilor al celor dejurnă: «Scularea!... Ieșirea!...»

În ușa deschisă a cantinei se lăfăia, asemănătoare unui butoi de bere, făptura cu fes bosniac pe cap a domnului Klein. Cînd mă văzu, îmi pofți bună dimineața,

A Hadnagy (Sublocotenentul) și A. Főhadnagy úr (Domnul locotenent), întîlnim și pe principalul personaj din Az őrnagy (Maiorul) într-o situație inedită. Caracterul fragmentar al acestei ample narațiuni, părăsită în manuscris, deși neterminată, sau numele schimbate ale personajelor nu pot înșela^a.

Textul, pînă azi inedit, a fost redactat în cerneală neagră, pe fâșii de hîrtie îngălbenită de vreme, jumătăți de coală tăiate vertical. Dacă

e să credem însemnarea cu creion negru, făcută pe verso-ul primei file: «Regénytőredék», ne aflăm în fața primei încercări de roman a lui Liviu Rebreanu. Tot în creion negru, pe verso-ul următoarelor două file, întîlnim o amplă listă autografă de cuvinte și expresii românești, unele tăiate (probabil ca folosite), înșiruire făcută de scriitor de jos în sus și, respectiv, de sus în jos. În sfîrșit, între filele 14° — 22°, ne întîmpină diverse însemnări stilistice în creion negru (f. 14° — 18°) sau cerneală neagră (22°), unde, sub o notă, se menționează numele lui Sadoveanu, precum și un început de redactare (f. 14°, 21°), în creion negru, a povestirii Ofilire, scrisă în toamna anului 1908 și apărută la 15 decembrie, același an, în revista „Luceafărul”.

Însemnarea «Regénytőredék» (fragment de roman) datează, așadar, dintr-o epocă în orice

^a B. A. R. Arhiva L. Rebreanu, I (1) ms. 18, 57 f. Vezi și comentariile în „Luceafărul”, XII, 1968, nr. 48, pp. 6—7, din Liviu Rebreanu, Opere, I, București, 1968, p. 360, Stancu Ilin, Vocația de romancier; Nicolae Liu, Romanul și cristalizarea concepției estetice, în „România literară”, VII, 1974, nr. 36, pp. 13—15.

zimbînd larg și ploconindu-se. Și doar îi datorez douăzeci și doi de forinți. Dar nu zice nici pis. Mare canalie!

— Este cineva înăuntru?

— Sînt mulți, domnule sublocotenent, foarte mulți...

Am intrat în separeu. Văgăuna aceea joasă, afumată și murdară se numește separeu, pentru că de obicei e frecventată numai de ofițeri.

[Lipsă din ms. ff. 4—13]

Mă așez pe price și plîng, plîng ca Leszkay Pista... Și intră Rahoda și-mi spune zimbînd:

— Servus, dragă amice!

Și am plîns și mai tare... Și m-am trezit...

Zău, citeodată omul visează niște prostii...

János dădu buzna, cu mutra speriată:

— Domnule sublocotenent, hîlbii, vin domnii ofițeri...

— Lasă-i să vină, dragă János!

— Vin mulți, domnule sublocotenent, foarte mulți...

— Ei, vin mulți, și ce-i rău într-asta?

— Bine, dar țigările, domnule sublocotenent... Nu-mi mai rămîn țigări.

Am înțeles. Îi părea rău de țigări. Întotdeauna le păzește... Vrea să mă constringă să economisesc, dragul de el.

— Bine, János, ești un băiat de ispravă, dar dă-mi pantalonii numărul unu! i-am spus, lăudîndu-l.

— Unde-i domnul sublocotenent Leszkay? l-am întrebat apoi, cînd am văzut că divanul este gol.

— S-a dus acasă.

— Cînd?

— Să fi fost către cinci...

N-am apucat să mă mir, că băieții au și intrat cu mare tîmbălău.

caz ulterioară față de elaborarea textului la care se referă. Mai problematică este datarea în creion negru de la începutul fragmentului de roman, în care nu mai recunoaștem autograful scriitorului. De altfel, ar fi singura dată cînd acesta țși datează ulterior, în creion, un text scris cu cernelă. Că ne aflăm probabil în fața unei contrafaceri (nu ar fi de altfel singura capcană de

acest fel din arhiva lui Liviu Rebreanu) o dovedește nu numai grafia, ci și formularea neobișnuită a datei: « XI/5/907 ».

Reproducem, în continuare, versiunea românească a primei încercări de roman a lui Liviu Rebreanu, realizată de Livia Bacăru, căreia îi mulțumim și pe această cale.

Nicolae LIU

— Nu ți-e rușine?... Acum te scoli?... Servus, favoritul lui Rahoda!... Ce mai faci, amice al lui Rahoda?...

Strigau, făceau nebunii, gata să mă facă bucăți.

Cît timp m-am îmbrăcat, au hotărît în unanimitate să-mi bea lichiorul. Noroc că de luni de zile nu țin în casă nici un fel de băutură, așa că mă uitam liniștit cum îmi desfac patul, cum îmi aruncă hainele din dulapuri, cum îmi răscolesc toată casa.

— Scoate băutura, nu glumi, mi-e tare sete! mă implora Witzzy.

— De unde, dacă n-am?

— Trimite să aducă!

— Ai înnebunit?

— Ei...

— N-am nici un chior, omule!

Cu ochi de expert, mi-au cercetat buzunarele, portmoneul...

Contemplam operațiunea cu o indiferență diabolică.

— Nu găsiți nici firimituri de pline, necum bani!

— Să ne adunăm averile, băieți, și să trimitem după ceva! propuse Witzzy, care pesemne nu băuse încă astăzi.

Opt inși au adunat patruzeci și șapte de crețari.

— E puțin, aprecie Witzzy. De-am mai putea adăuga barem trei crețari, să facă o coroană!

Unul propuse să-l tapăm pe János.

— Mai bine nu vreau nimic! se indignă Witzzy. Doar n-o să asta... cu ordonanța?

În haina îmblănită am dat, din întâmplare, de o monedă de zece fileri. Am arătat-o. M-au răsplătit cu ovații furtunoase. O jumătate de oră am discutat ce să comandăm. În sfîrșit ne-am însușit ideea lui János: să ne aducă tescovina...

Blaskovics a propus apoi să mergem undeva în vizită, poate ne vor servi băutură...

— Foarte bine, opină Zay, adjutanții sînt oameni deștepți! Să mergem în vizită!

— Să mergem! răsună pe buzele sutelor de mii.

— Haidem la alde Romhány! propuse Lunberg.

— Acolo nu veți bea! protestă cadetul Cserny.

— În schimb o vom minca pe Mariska! glumi Csorvás și provocă un hohot de ris.

— De ce să nu mergem la alde Grünfeld? întepă iar cadetul.

— Pentru că acolo o vom minca pe Erzsike! scăpără din nou Csorvás, iar acum nu mai rîdeam, ci răcneam.

Văzînd că nu ne putem înțelege, am decis să-l onorăm pe cel mai tînăr ofițer căsătorit.

— Bietul Aday Zoli!

— Dar înainte de asta vom aștepta tescovina, filozofă Witzzy. Ce-i în mînă nu-i minciună.

— Firește! Trăiască Witzzy, vui mulțimea.

Se discuta tocmai despre zornăitul pîntenilor lui Blaskovics, cînd se auziră bătăi în ușă.

— Bagă-te! urlai eu ca amfitrion.

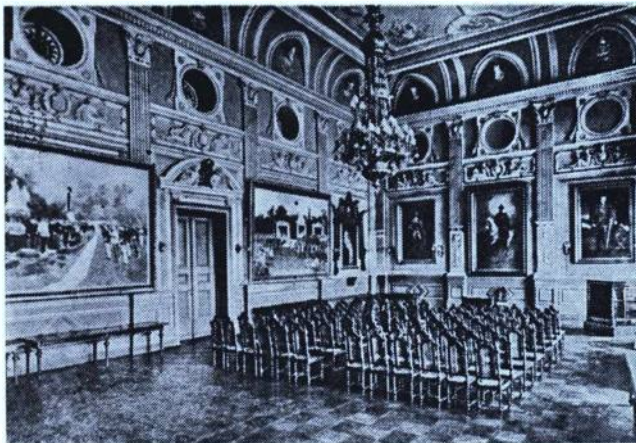
Îmi îngheță singele în vine: Cel care pătrunse înăuntru era caporalul de zi.
L-a întâmpinat o voioșie shakespeareană.
— Ce vrei? mă răstii la el, bănuind ce vrea.
— Domnule sublocotenent, raportează cu supunere că domnul căpitan vă poștește la birou.
— Domnul căpitan Szentessi?
— Da, să trăiți.
— Ei, cară-te la dracu, sălbăticiune!
M-am prăbușit zdrobit într-un fotoliu.
— Servus tescovină!... Domnul cu tine, lichior parfumat al lui Aday! mă gindeam în sinea mea.
— Vedeți, izbucnii cu ochii în lacrimi, vedeți! Iată ce comandant de companie am eu! O hienă ca asta îmi scurtează viața!
Un hohot răsunător fu răspunsul la cuvintele mele amare. Cum naiba să nu ridă! Și eu aș fi ris dacă altul ar fi fost chemat într-un moment ca ăsta. Îmi fulgeră prin gând, *coûte que coûte* *, să nu mă duc. Dar pînă la urmă, cu o fizionomie de martir, m-am dus totuși. Firește, pe drum mă gindeam ce mojie aș putea să-i arunc în obraz fără să risc un arest la domiciliu.
Dar cît de uluit am rămas cînd își dezvălui intenția! Îmi venea să-i sar de git, să-l pup... Nenorocitul de mine, nefericitul de mine! Acestui om am vrut să-i arunc în față mojieci? Păi, ăsta-i un om de aur!
— Te-am chemat ca să pot pleca pe la prînz... Știi, am obținut cinci săptămîni de concediu și vreau să-ți predau repede compania.
Așa mi-a spus, așa mi-a cîntat, așa mi-a ciripit dragul meu, adoratul meu comandant de companie.
— De ce n-ai cerut mai mult, domnule căpitan? îl întrebai numai să spun ceva și să pun stavilă bucuriei mele gata să izbucnească.
— Nu mi-au dat. Și pe ăsta numai după multă cerșeală l-am șters de la Bătrînul... Doar știi cît e de cărpănos cînd e vorba de concediu.

* Cu orice preț (în lb. franceză în original).

Ipostaze fotografice dintr-o carieră nerealizată?

În toamna anului 1958, cu ocazia unei călătorii de documentare în R. P. Ungară, am avut ocazia de a sta de vorbă cu foști colegi de an ai lui Liviu Rebreanu din perioada Sopron-Budapesta¹. Cu acest prilej am obținut de la Zechentmayer Károly, ajuns general de armată sub numele de Zalay

¹ Vezi studiul publicat de noi în „Steaua“ X, 1959, nr. 9, pp.90—99.

— Sigur, sigur... Firește.

Colosal! Piramidal! Tetraedral! Cinci săptămîni! Cinci săptămîni nu-l voi vedea pe Szentessy, cinci săptămîni voi fi zeul suprem la companie, timp de cinci săptămîni voi fi milionar! Formidabil!

Am terminat cu preluarea în cinci minute. Magazia nu am preluat-o, așa că, de fapt, am băgat doar în buzunar banii companiei, șapte sute șaptezeci și cinci de coroane și cițiva fileri. I-am urât petrecere bună și m-am îndepărtat cu pași discreți de *cake-walk*.

Ajuns acasă, n-am mai găsit, firește, pe nici unul din domnii cu tescovina. M-a primit János.

— Domnul locotenent Witzberg v-a transmis că tescovina a fost foarte bună!

— Da? Du-te și adu-mi trei sticle...

Am stat să chibzuiesc ce să comand: șampanie ori vin.

— Trei sticle de bere! am poruncit apoi, cu un gest aristocratic.

III

Am ieșit la instrucție pe o arșiță infernală, într-un praf înăbușitor și ne-am întors uzi pînă la piele, plini de noroi pînă în gît... Asemenea capricii ale vremii pot fi distractive pentru acela care face haz de ele dintr-o odaie răcoroasă sau încălzită, după împrejurări. Noi însă ne-am declarat unanim în defavoarea lor, ba cadetul Cserny și-a exprimat părerea, susținută de încuviințarea generală, că o asemenea vreme este pur și simplu o vreme ticăloasă și a mai adăugat că pentru calificativul neparlamentar își ia răspunderea în fața oricui.

Supărarea noastră se transformă într-o ură înfocată cînd, ajungînd la popotă, am constatat cu resemnare că supa se răcise, friptura era sleită, prăjitura întărită. Iar ura ni s-a schimbat în nebunie inofensivă cînd, în jurul orei două, Lunberg se sculă gemînd de la masă, se întinse odată, căscă de două ori și rosti abia auzit:

— E ora două, domnilor. Cazarmă. Activitate.

Și în timp ce zburau înjurături în surdina, dar cu atît mai înflorite (firește) de pe buzele noastre trandafirii, ne urnirăm greoi și cu o încetineală aristocratică intrarăm agale în cazarmă unde, timp de trei nesfîrșite ore, am pus la dispoziția luptătorilor tineri și proști cunoștințele noastre teoretice de artă militară.

Károly, cîteva fotografii în care, după spusele lui, figurează și scriitorul român.

Prima fotografie, datată jos «Budapest 1905»², cuprinde o parte din elevii anului II ai Academiei militare „Ludovica”. Întrebat de mine care ar fi, după el, Liviu Rebreanu, generalul Zalay Károly mi l-a identificat în persoana a treia din rîndul din mijloc, de la dreapta cum privim fotografia. Toate elementele cunoscute: părul blond, cărare în stînga, distincția ținutei, etc. pledează pentru această identificare.

Cea de-a doua fotografie, datată jos «Budapest 1906 V/10», a fost făcută cu puțin timp înainte de absolvirea Academiei militare „Ludo-

vica”, în parcul situat imediat în spatele clădirii centrale. De data aceasta identificarea lui Liviu Rebreanu a comportat discuții. Generalul Zalay Károly, în primul moment, ne-a asigurat că scriitorul e tînărul aflat pe genunchii colegilor lui. Întrebat dacă n-ar fi cel din stînga fotografiei, care stă cu piciorul sprijinit pe bancă, generalul, după o încercare nereușită de a-i nominaliza pe toți, mi-a declarat: «unul din cei doi e sigur». Dacă în primul moment noi înclinam pentru varianta a doua, acum ne alăturăm opiniei colegului lui Liviu Rebreanu. Pledează pentru aceasta faptul că fața tînărului așezat pe genunchi aduce mult cu fizionomia scriitorului din perioada 1909³.

² Textul în limba maghiară din partea de sus a fotografiei e o dedicație a lui Zalay Károly către mamă.

³ Vezi fotografia făcută în 1909, cu puțin timp după ce a sosit în București. (*Opere*, I.)

Și cînd, cu trupul și sufletul torturat, am ajuns acasă și, amețit de bucurie, m-aș fi lăsat legănat în brațele moi ale unui dulce far niente, atunci... atunci o slujnică cu fața minioasă îmi aduse următoarea scrisoare:

« Dragul, unicul meu Emil,
te primesc cu plăcere astă-seară și aștept să vii neapărat. Voi fi singură. Singură, singurică. Vino negreșit căci altfel mă supăr tare... Vino la ora șase. Și fii prudent. Pa. Te sărut, Margit. »

Primul lucru pe care l-am făcut a fost să gonesc slujnica. Al doilea a fost să rup scrisoarea. Al treilea a fost să mă dezbrac și să mă culc. Al patrulea — n-a mai fost.

Nu invitația mă supăraseră. Tot n-aveam de gînd să merg, așa că nu-mi putea tăia pofta de a mă duce. Dar de ce mîzgălește hirtia? De ce serie? Ce prostie este și mîzgăleala asta?

Interesant, cît de mult le place femeilor să scrie, adică acelora care știu să scrie. Dacă e bolnavă femeia scrie, dacă nu e bolnavă scrie, dacă iubește scrie, dacă nu iubește scrie, scrie mereu. Ninge, plouă, scrie și inima-i tresaltă de bucurie dacă poate mîzgăli o mulțime de baliverne.

Mă mir că și Margit are mania scrisului. Pînă acum nu băgasem de seamă.

Păi, sigur, de trei zile n-am fost pe la ea, de trei zile nu m-am întîlnit cu dînsa, păi, sigur, ea îmi duce grija. Aproape că o aud cum oftează: « Nu mă mai iubește! Nu mă mai iubește! »

Măcar de-ar fi așa! Măcar de n-aș iubi-o! Măcar de n-aș fi iubit-o niciodată!

Cînd mă gîndesc că odată, cîndva, cu ce bucurie, cu ce presentiment al voluptății mă ocupam de ea! Cit de nerăbdător, de agitat, așteptam clipa cînd Ferenczy se ducea la club să joace cărți și cînd, timp de două-trei ore, mă puteam delecta cu glasul ciripitor al femeii, cu sărutările ei dulci... Cînd mă gîndesc!

Sînt aproape doi ani, dar cît de limpede îmi aduc încă aminte de primele zile, de primele ceasuri!

Era bal... Un bal de provincie cu succes strălucit. Veniseră toate femeile frumoase, toate fetele frumoase din comitat... Abia aveau loc în sala mare... Aranjorii își frecau minile de mulțumire și alergau de colo-colo fără rost. Toate chipurile radiau de mîndrie:

— Vezi, parcă spuneau, comitatul nostru este un comitat ales! Ce distincție, ce public!

Rîsul voios al femeilor, glasul cu discreție abținut al fetelor, potopul de complimente ale bărbaților se contopeau cu tîrșiitul guraliv al pantofiorilor albi și se

Fotografia a treia, care cuprinde un grup de elevi ofițeri ai Academiei militare „Ludovica” odihnindu-se dezbrăcați de tunici la o margine de pădure și distrîndu-se totodată, ar data, după spusele generalului, tot din vara anului 1906. Liviu Rebreanu ar fi, după colegul lui, al doilea din stînga fotografiei. Noi ezităm de a ne pronunța deși luciditatea și prospețimea bătrînului general (avea peste 70 de ani cînd am vorbit cu el în 1958) îmi ofereau suficiente garanții. Ezitarea noastră ar putea să nu fie îndreptățită căci din toți cei fotografați acesta s-ar apropia cel mai mult de imaginea scriitorului român.

...albul pronunțat al pielii,
culoarea blondă a părului și
« aerul » ce-l degajă.

dizolvau într-o larmă efervescentă, excitantă, zumzăitoare, din care doar uneori răsună cite o exclamație, cite un cuvânt rostit mai tare... Acea forfotă a sălilor de bal care apropie pe femeie de bărbat, care gonește singele într-o plăcută fierbere...

Eu mă retrăsesem modest, aproape timid, într-un colț și urmăream cu interes societatea care unduia în fața mea... Eram străin încă, venisem abia de câteva săptămîni în garnizoană și, în afară de soțiile ofițerilor, nu cunoșteam pe nimeni.

În sfîrșit, orchestra atacă ceardașul. Ritmuri zglopii, săltărețe, ațîțătoare, îți venea să bați din călcie fără să vrei. Una... trei... zece perechi se și învîrteau în jocul dezlănțuit lingă estrada lăutarilor... Apoi mai mulți... mai mulți... Pe canapelele înguste, incomode, doar mamele mai admirau dansul fetelor lor... Și încă cineva... Soția căpitanului Ferenczy: Margit.

Un mare grup de bărbați se înbulzea în jurul ei. Ofițeri, civili, amestecați. Îi făceau complimente, făceau spirite... și femeia zimbea.

M-am apropiat... În clipa aceea s-a auzit glasul fermecător înbufnat al Margitei:

— Duceți-vă. Nu dansez cu nici unul...

Rugăminti, implorări, risete... Femeia se ridică. Zece înși îi oferisă brațul.

— O, cit sînteți de nesuferiți!... Ce vreți?

— Un minut, doamna mea! spuse unul îmbrăcat în frac, cu părul încăruntit.

— Dar duceți-vă odată... vai, ce nesuferiți!

Se uită împrejur de parcă ar fi căutat pe cineva. Cînd își aruncă privirea spre mine, m-am înclinat să o salut. Își opri o clipă ochii asupra mea, apoi se întoarse iar spre admiratorii săi:

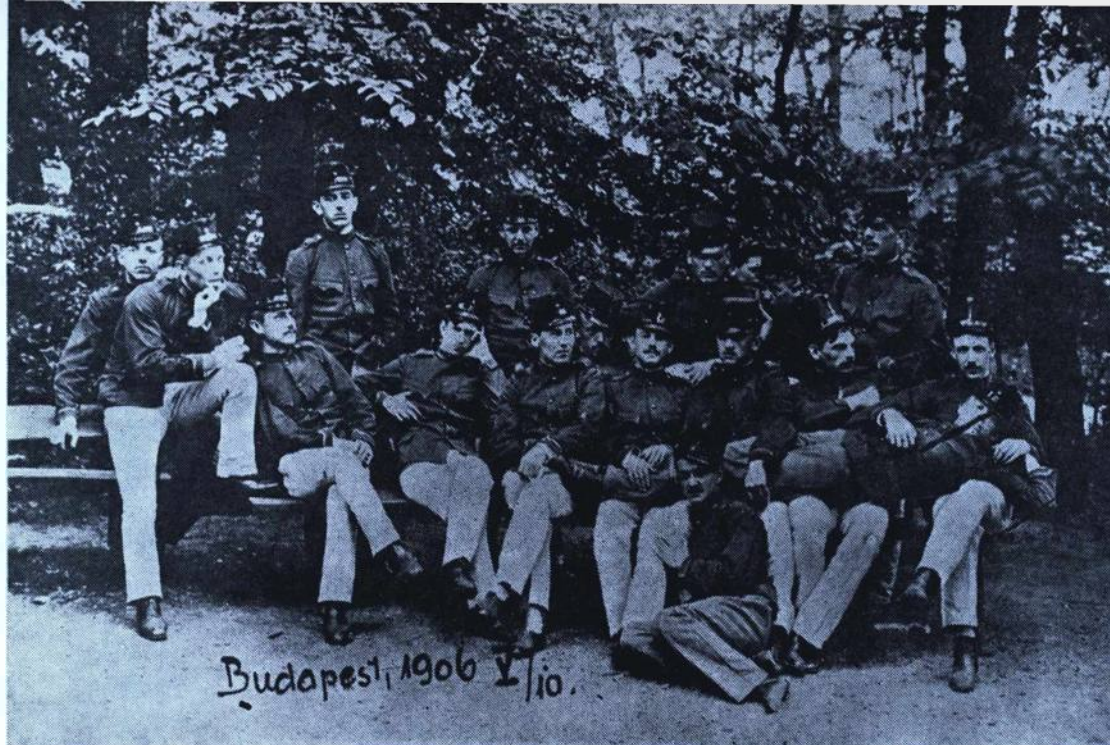
— Nu dansez, na, nu dansez...

O rugau din ce în ce mai aprins, din ce în ce mai aprins... Deodată o văd că se îndreaptă spre mine...

— Vino, spuse zîmbind, eliberează-mă de acești paria...

— Doamna mea! am bilbiit tulburat. Porunciți să...

Dunga de pe față a fost făcută din groșeală...

— Da, da... du-mă! Cît mai aproape de lăutari!

Cu prețul unei lupte disperate am reușit să mă strecur lingă primaș.

La început mă temeam de ea, abia îndrăzneam să-i cuprind mijlocul. Trupul ei respira un parfum amețitor, tulburător: l-am inspirat cu lăcomie și patimă și m-am îmbătat de el. Simțeam că ochii ei mari, blinzi, albaștri îmi mîngieie obraji, dar n-am îndrăznit să privesc într-însii... Tăceam, și ea se delecta zîmbind de tulburarea mea.

— Spune, roști mai tirziu, dumneata întotdeauna taci așa?

Am privit-o. În colțul gurii mici, cu buze subțiri și roșii, juca un zîmbet cochet. Am strîns-o lingă mine și nu i-am răspuns.

— Spune, repetă ea și cu mîna dreaptă își netezi o șuviță rebelă din părul blond, ondulat.

— Mă ironizați? o întrebai aproape gîfîind.

— De ce să te ironizez? Am întreat doar.

— Da, eu tac întotdeauna așa... zisei, uitîndu-mă acum în ochii ei.

— Întotdeauna?

— Întotdeauna.

— Bun obicei.

O privii întrebător.

— Bun obicei, am spus. Credea că nu am auzit-o.

— De ce spuneți că e un bun obicei?

— Ei, dar ce întrebări ciudate pui! zîmbi din nou și după o scurtă pauză continuă:

— Doar trebuie să spun ceva, dacă dumneata te lauzi într-atita cu tăcerea...

N-am știut ce să-i răspund. Vedeam că vrea să mă tortureze, că se joacă cu mine, iar eu sînt neputincios. Îmi era rușine că am fost zevzec. Trebuia să bilbfii ceva, orice. Poate o grosolănie. Ceva, prin care să dovedesc că sînt bărbat, că...

Ea doar îmi urmărea zbuciumul și zîmbea. Zîmbea într-una. Și acest zîmbet mă durea, mă ardea, mă tăia... dar nu mă puteam apăra.

Cînd orchestra încetă, am respirat ușurat. Mă bucuram. Nu mai simțeam acum decît rușine. Stăteam înaintea ei cu ochii în pămînt, în timp ce, în jurul nostru, domni cu chipul îmbujorat de transpirație răceau gîfîind: «Cum a fost? Încă o dată!»

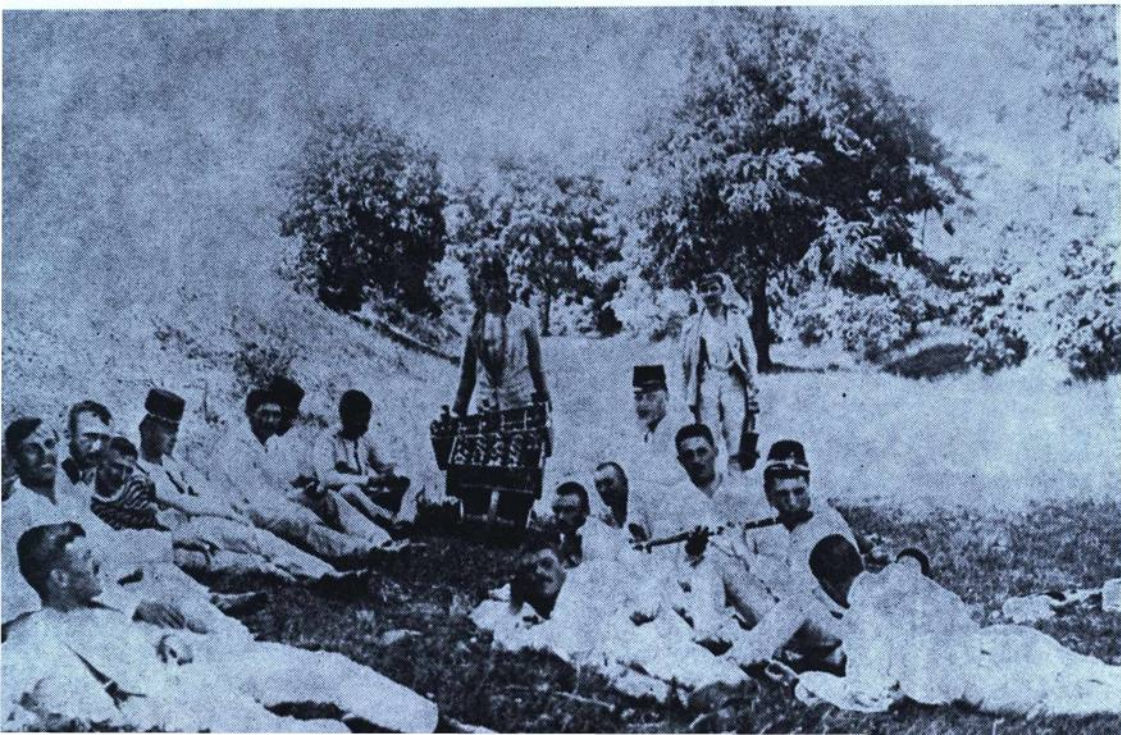
— Dacă ai obosit, du-mă la locul meu! spuse zîmbind încă.

Nu m-am clintit, dar am privit-o adînc în ochi și i-am răspuns:

— Cum porunciți!

— Vai, cit ești de nesuferit și dumneata acum!... Nu cumva ești supărat pe mine?

il pronunțat al ochilor, ea
are a privirii forțate spre
dreapta...

La asta nu mă așteptam. Supărat pe dînsa? Mi-ar fi plăcut să-i apuc umerii aceia rotunzi, goi, să-i apuc, să-mi înfig unghiile în ei și... Supărat pe dînsa?... Și își odihnea atît de blind privirea asupra mea, și zîmbea atît de ciudat...

I-am răspuns aspru:

— Nu sînt supărat.

— Adevărat, nu ești supărat? Eu am crezut că ești supărat.

— Nu mă chinuiți, Doamnă. Nu mă maltratați. Doar puteți vedea, puteți simți, puteți gîndi că...

Că vă iubesc, aș fi vrut să spun, dar n-am spus-o. Am tăcut brusc și-i urmăream chipul.

— Că? mă întrebă apoi, cînd m-am întrerupt.

— Că vă iubesc, că... că sînt nebun, că mi-am pierdut mințile...

Timplele mi s-au îmbrobonit de sudoare... Ea se uită împrejur, dacă nu cumva a auzit cineva, și încetîșor, dar fără să zîmbească acum:

[Lipsă f. 23]

Am ajutat-o să-și pună mantoul. Stăteam în fața oglinzii. Îi aranjam gulerul. Gîtul ei alb, rotund era gol. Brusc, mi-am apăsât buzele pe el. S-a întors. Ochii ni s-au întîlnit. Am îmbrățișat-o și am sărutat-o lung pe buze.

Nu... fi co... pill! șopti și cu mîinile căzute, nemișcată, îmi suportă sărutările.

Ne-am întors în sala de joc.

A trecut aproximativ o lună de la bal. Ferenczy a plecat undeva în interes de serviciu, pe trei zile. Aceste trei zile au fost ca-n rai. În dormitorul mic, aranjat cu gust, sedeam pe un divan turcesc scund, într-un clarobscur ce mijea trandafiriu. Și eu, șoptind încet, i-am spus:

— Te iubesc infinit de mult, Margit, nespun de mult. Poate că nici nu te iubesc... Te ador! Cînd te-am văzut întîia oară am simțit că îmi năvălește singele în cap, mi se strînge inima, mi se taie răsufflarea și nu văd decît ochii tăi minunați, nu aud decît glasul tău ciripitor. Și pentru mine lumea nu mai exista. Tu ai devenit lumea mea, tu ai devenit fericirea mea, totul... Mă ghemuisem mult, tulburat la picioarele tale și abia îndrăzneam să-mi ridic privirea spre chipul tău... Am devenit cîinele, robul tău și mi-ar fi plăcut atît de mult dacă m-ai fi călcat în picioare, dacă minușele tale m-ar fi sugrumat și sufletul meu ar fi zburat la iad dintre mîinile tale... Și tu ai zîmbit, m-ai ridicat la tine și m-ai sărutat pe frunte. Te iubesc!

I-am acoperit cu sărutări mîinile, umerii, gîtul, obrații, ochii, gura. Și ea, nemișcată, cu pleoapele coborîte, visătoare, șoptea întruna:

— Încă... încă... Spune că mă iubești...

— Te iubesc!

— Jură!

— Jur.

— Jură că mă vei iubi întotdeauna.

— Jur.

Îmi atrase capul la sinul ei ce palpita și cu lacrimi de bucurie în ochi își lipi lung, lung gura dulce de buzele mele. Iar eu i-am cuprins mijlocul subțire.

Atunci eram sincer. În orice gînd al meu era ea, femeia ispititoare, fascinantă. Trăiam pentru dînsa și dacă n-o puteam vedea într-o zi, mă zbuciumam în chinuri. Rătăceam ore întregi pe sub ferestrele ei și dacă puteam să-i zăresc chipul incîntător eram fericit.

Apoi vremea a trecut. Cu încetul m-am deprins cu sentimentul că inima ei este pe deplin a mea. Închipuirile ațîțitoare, plămuirile au devenit cenușii, au pălit. Interesul a fost stins de întîlnirile frecvente. În locul curiozității satisfăcute a trecut cu încetul, perfidă, năluca plictiselii. De cîteva ori m-am surprins că atunci cînd ea vorbea de dragoste fierbînte, pătimașă, m-a văzut, ochii i s-au înnegurat și a tăcut. Îmi era rușine de purtarea mea nedelicată, lipsită de tact. Dar

după câteva minute, doar cu mare greutate mi-am putut reține căscatul. Mă plictiseam în prezența ei și plictiseala ucide toate sentimentele.

Am început să reflectez și mi-am dat seama că am intrat într-un joc periculos care foarte ușor poate să mă coste gradul. Și am ajuns la concluzia că m-am purtat nechibzuit, copilărește. Nu mi-ar fi fost îngăduit să ajung cu jocul până aici. Poate să afle căpitanul, poate să afle oricare ofițer și atunci... Ei da, atunci pistol și sabie și eventual chestiune de onoare... Așadar, am devenit prudent și am îndemnat-o și pe Margit să fie prudentă.

Și a mai trecut o vreme. Cu cit mă ocupam mai mult de «aventură», cu atît mai puțin mă pasiona femeia. În sinea mea, de multe ori numeam prostie toată dragostea, o astfel de dragoste. Am profitat de ocazie și am început să-i fac curte unei fete. La început ca să mă distrez. După aceea nu ca să mă distrez. Am constatat că mă interesează acum mai mult pudicitatea afectată, înroșirile frecvente, pălăvrageala neînsemnată a Elvirei, decît sărutările și îmbrățișările ei.

Mi se părea firească această schimbare.

Acum o lună ședeam iar acolo în dormitorul ei, pe divanul scund. Margit spunea:

— Dacă tu ai ști cit te iubesc, cit îți doresc sărutările, îmbrățișările. Dacă ai simți că fiecare părticică a mea este plină numai de tine și fiecare părticică a mea te dorește, te cere numai pe tine... Oh, nemărginită e dragostea mea, nemărginită și ineputabilă... Te iubesc, Emil, te iubesc... te iubesc... te iubesc...

Îmi apucă mina și mi-o acoperi cu un potop de sărutări.

— Ei, ei, Margit... ce-i asta...

Și mă miram mult în sinea mea cum poate să simtă cineva în așa măsură. Doar dragostea nu-i un lucru atît de mare. Mă iubește, mă iubește! Nu-i nevoie pentru asta de atîtea sentimentalisme. Mi se părea teribil de stupid, din capul locului, însuși faptul că sint acolo. Cu ce drept mă aflu eu în dormitorul unei femei străine? Ce-ar spune de asta soțul acestei femei străine? Am început să mă neliniștesc. Auzeam tot timpul zgomote suspecte. Femeie străină? Ei da, străină pentru că nu este a mea, pentru că nu este mereu a mea. Păi, sigur. Dacă judecăm bine sint un hoț. Un hoț de rînd, care se furișează în casă străină și fură. Să fur cel mai prețios tezaur al familiei, onoarea ei. Și deodată m-am simțit foarte stingherit. În urechi îmi suna întruna: furi, furi...

Dar nu îndrăznesc să hotărâsc nimic. Știam că hotărîrea mea ar dura pe cineva și nu voiam să plătesc cu durere. Și totuși am fost dur fără să vreau. Băgam de seamă numai cînd ea, cu ochii în lacrimi, cu zîmbet dureros îmi spunea:

— Te iert, dragule... nu te scuza, ție îți iert totul, numai să mă iubești puțin, să iubești cit de puțin pe Margit a ta...

Mi-a fost milă de ea și am sărutat-o, dacă acelea puteau să fie sărutări. Mi-am atins buzele de buzele ei, repede, fără simțire și am tresărit oarecum, căci buzele îi tremurau.

Data trecută m-a primit plîngînd. Rostea cuvintele cu greutate și mi se jeluia cu amărăciune:

— Nu mă mai iubești.

Nu i-am răspuns. Printre hohote de plîns strigă:

— De ce nu mă mai iubești?

Speriat, am sărit la dînsa și am îmbrățișat-o cu gingășie:

— Pentru Dumnezeu, Margit, nu striga... aud servitorii și...

După aceea am continuat împăciuitor:

— Cum poți întreba asemenea lucruri?... Doar știi că te iubesc, că... că...

Mă puse să jur că nu o voi părăsi.

Două zile i-am ocolit casa. A treia zi m-am dus. Nu că aș fi simțit nevoia să mă duc, ci din obișnuință. Sau mai curînd, din teamă. Da, să recunoaștem: mă temeam să nu facă vreo nerozie. O femeie îndrăgostită e în stare de orice.

Îmi sări de git cu o voioșie ce bătea la ochi și, rîzînd, își ceru iertare pentru scena de rîndul trecut. Am sărutat-o.

— Așa te iubesc, Margit. Așa, cuminte, lucidă...

Rîdea întruna, și risul ei era sec, forțat. Dar ochii nu-i rîdeau. Dimpotrivă, parcă ardeau într-o flacără ciudată ce scăpăra din cînd în cînd.

— Poate și-a dat seama că în felul acesta situația nu poate continua! m-am gîndit.

De atunci n-am mai întîlnit-o. De trei zile. Și, iată, acum îmi scrie. Scrie, deși pînă acum nu mi-a scris niciodată. Iar scrisoarea ei ascunde și un element jucăuș: « Mă supăr! » zice...

Totuna e. Miine poate vom rezolva. Sau poimîine, doar nu este urgent. Îi voi spune să facă orice, numai să nu scrie, pentru că mîzgăliturile sînt periculoase și pericolul este pe pielea mea.

IV

Lexiconul este una din cele mai citite cărți în armată. Concurează pentru popularitate cu „*Fliegende Blätter*“ și cu „*Magyar Figaro*“. Cum altfel, dacă omul îl întîlnește la tot pasul. Mă duc la cazarmă: din camera ofițerului de serviciu mă cheamă de departe *Lexiconul*; mă duc în biroul regimentului: mă strigă de departe *Lexiconul*: mă refugiez la cazinou: îmi rinjește *Lexiconul*; fug la popotă: îmi zîmbește *Lexiconul*. Oriunde mă duc, *Lexiconul* apare peste tot. În cele din urmă, mă hotărâse și caut să văd ce este, dar, în acel *Lexicon*, de mă ispitește mereu. Mai ales la popotă se bucură de mare căutare.

— Unde mergem după instrucție?

— La popotă.

— E devreme încă.

— Nu-i nimic, o să citim *Lexiconul*.

Firește, de citit nu-l citim niciodată, cine dracu a înnebunit să-l citească? Dar ilustrațiile sînt foarte frumoase.

Ne-am întors devreme și ne-am îndreptat cu Zay Laci spre popotă. Să citim *Lexiconul*, adică să ne uităm la ilustrații.

— Deci Szentessy a plecat în concediu?

— Da! zic.

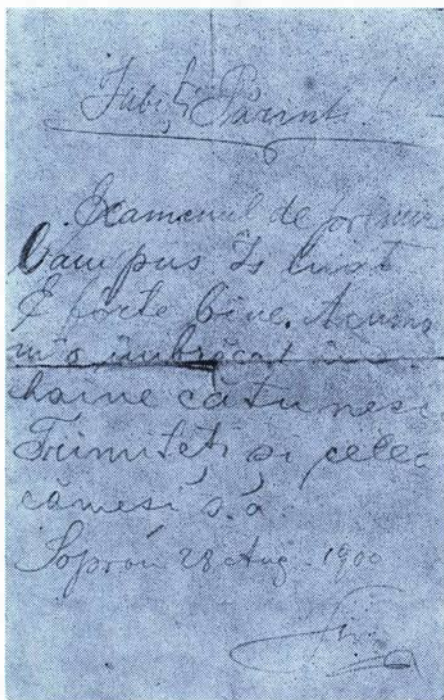
— Pentru cinci săptămîni. Păi, atunci, tu ești bancher?

— Milionar.

La popotă tîndăleau doar doi sublocotenenți de intendență. Acești ofițeri de intendență își petrec cea mai mare parte a vieții la popotă, firește, citind *Lexiconul*.

— Servus, domnilor! zic. Ce faceți?

— Ce poate face omul cînd n-are de lucru? Citim *Lexiconul*, răspunse Zaytay, al cărui nas cu o îndrăzneală curbură și picioarele nu prea drepte fac neîndoielnică răspîndirea lui y. De altfel, băiatul știe pe dinafară legendele tuturor ilustrațiilor și din această cauză se bucură de o mare considerație în corpul ofițeresc.

stînga și numai pe urmă cea din dreapta. De aici s-a iscat o dispută generală. Toți se simțeau obligați să contribuie cu punctul lor de vedere la lămurirea importante probleme. Regulamentul, e drept, amintește ceva despre asta, dar nu îndeajuns de limpede. Fiecare din părți aducea multe argumente grele pentru a dovedi că are dreptate, așa că n-am putut ajunge la nici un rezultat unitar. Un căpitan mai vîrstnic și-a însemnat în carnet interesanta chestiune, ca să poată solicita decizia domnului colonel. Deoarece însă Bătrînul este foarte prudent în treburile regulamentare, probabil că remarcabila problemă va găsi soluționarea numai la brigadă, eventual la divizie. Așteptăm rezultatul cu multă curiozitate.

Apoi spiritele s-au mai liniștit. Căpitanul Némethy s-a folosit de acest prilej ca să-și încerce anecdotele de fabricație recentă.

— Ați mai auzit anecdota cu...

— N-am auzit-o... Spune-o, nene căpitane. S-o auzim! strigam simulînd curiozitate. Cadetul Weitzner abia putea să-și țină rîsul.

Anecdota, firește, nu era nici nouă, nici anecdotă, ci o veche obscenitate răsuflată în care, ce-i drept, figurau toți eroii tradiționali ai umorului, dar, în ansamblu, ei

Caporalul de zi ne anunță, cu surîsul stereotip, obligatoriu, că masa ne va fi servită cel mai curînd peste o jumătate de oră. M-am întors spre Laci cu figura sumbră:

— Ce facem?

— Ce putem face? Să ne uităm prin *Lexicon*!

Sigur. La ce e bun *Lexiconul*?... M-am îngropat într-un *in-folio* de un chintal și, cu un interes frapant, mă uitam la minunile graficii moderne etc. Cînd mi-am ridicat capul, raftul se căska gol: toate volumele erau luate.

— Cine face schimb? am întrebat.

— Eu... eu...

Toți voiau să facă schimb, așadar, nimeni n-a făcut.

Această liniștită desfătare ne-a fost tulburată de intrarea zgomotoasă a lui Witzy. Gesticulînd însuflețit, îi explica lui Vêrmes că este măgar. Și doar Vêrmes a absolvit școala de război, pe cînd Witzy numai pe cea de subofițeri.

— Dă-mi voie, Witzișor... zise Vêrmes jignit.

— Nu-ți dau nimic! răspunse acesta, iar noi am zîmbit discret la asemenea ripostă reușită.

— Iar vă certați? întrebă Zay.

— Uite... zice Vêrmes, dar Witzy intervine cu vioiciune.

— Nu te uita deloc, Laci. Îți voi povesti cum a fost și după aceea vei putea judeca singur cine a avut dreptate.

Fusese vorba de cartușieră, dacă trebuie închisă mai întîi clapa din dreapta, apoi cea din stînga sau mai întîi cea din

nu sint amuzanți. L-am răsplătit pe povestitor cu o mare satisfacție, cu aplauze nesfîrșite. Cadetul se zbătea pe divan, sufocîndu-se și ținîndu-se de burtă, abia putînd să geamă din cînd în cînd:

— Vai... minunată... vai.

Furtunoasa manifestare de plăcere vîia încă fără intrerupere, cînd Némethy rosti din nou:

— Dar pe aia ați auzit-o, cu...

— Liniște... S-o auzim...

Pe la mijlocul ei izbucni uraganul de hohote, cadetul se tăvălea acum pe divan... Crezusem, bineînțeles, că s-a terminat. Căpitanul însă ne opri:

— Mai așteptați, ei... încă nu s-a terminat. Acum urmează poanta.

— *Clou-ul!** zice Witzy.

— *La pointe!*** adăugă Lunberg.

— Piesa de rezistență! confirm eu.

N-am putut auzi *clou-ul*, pentru că sub ferestre au apărut niște pălării de damă.

— Ia te uită, spuse brusc Némethy, ce fetișcane drăguțe!

Într-o clipită s-au ocupat toate ferestrele.

— Inapoi! răcni Lunberg disperat. Nu vedeți că e doamna Markovics cu sora ei! Asta a produs o oarecare decepție, pentru că nu mai puteam striga după ele, nici nu le puteam face bezele. Némethy își reluă poza ca să servească poanta:

— Așa cum spuneam...

— Masa!... Ce-i cu masa? au început să strige unii.

— Așa cum spuneam... repetă Némethy, dar nimeni nu-l mai asculta. Nu se tulbură, ci îl prinse pe cadetul Weitzner și-i servi totuși poanta. Cadetul, fiind singurul ascultător, rîdea și mai însuflețit, iar la sfîrșit i se agitau spasmodic numai minile și picioarele.

Tocmai intra Rahoda.

— Ce este? întrebă cu fruntea încruntată, pentru că, în chinurile lui, cadetul nu-l băgase de seamă pe domnul maior și continua să se contorsioneze.

— I-am spus o anecdotă! zîmbi Némethy. O istorioară picanță excelentă!

Lui Rahoda, ca oricărui burlac, îi plac grozav picanteriile grosolane. Îl luă îndată de braț pe Némethy:

— E bună?

— O spun, dacă nu vă deranjez, domnule maior.

— Ah, deloc... Povestește-mi-o, te reg...

Pe dată l-am înconjurat din nou pe Némethy, firește, din pricina lui Rahoda. Căpitanul își drese vocea și încet, cu glas scăzut, cu tertipuri de mimică corespunzătoare, începu. Domnul maior, cu ochii strălucitori, era grozav de atent, urmărind mai cu seamă să audă fiecare cuvînt cu două înțelesuri. Ceilalți, cu mutra pregătită pentru rîs, îl urmăreau, cînd pe Rahoda, cînd pe Némethy.

Cineva îmi dădu un ghiont. Mă întorc să văd. Witzy. Îmi face semn să-l urmez. Ieșim în anticameră.

— Naiba ascultă pînă la sfîrșit aceste anecdote proaste, învechite! zise.

— Ce vrei, bătrîne?

— Adevărat. Te-am chemat să știi... am auzit că, știi... ești comandant de companie...

Era să cad. Cu siguranță caută bani. Nu m-am înșelat. După citeva «știi» intercalate, a trecut repede la obiect și mi-a cerut douăzeci și cinci de coroane.

— Este o chestiune de onoare acum, urgent, fleacul ăsta de douăzeci și cinci de coroane. Mă reclamă ticălosul și știi cum e Bătrînul. De ieri alerg pentru această

* Clenciul! (în franceză, în original).

** Poanta! (în franceză, în original).

sumuliță și nu-i... nu-i... Apoi am auzit că ești, știi, și m-am gindit, el nu e atât de, știi, ca să-l lase pe om, știi, pentru un fleac de douăzeci și cinci de coroane...

— Dar, bătrine...

— Nu asta...

— Banii nu sînt ai mei și...

— Știu. Am să ți-i dau îndată ce-mi vor veni banii. Doar nu te gindești că... e ridicol.

Nu mi-i va da niciodată, știu. Nu există, om căruia bătrînul Witzy să-i fi restituit banii, în schimb nu există niciunul căruia să nu-i fie dator. Îndată ce-mi vor veni banii? Dacă n-aș ști că nu-i vor veni niciodată, m-aș consola. Cel puțin dacă ar fi banii mei! Mai încere o ultimă obiecție.

— Dar dacă nu-ți vor veni banii, atunci...

— Cum să nu-mi vină? Cum dracu să nu-mi vină? Cu siguranță că cel mult în cinci zile, să zicem într-o săptămînă, banii sînt aici. Ieri mi-a sosit scrisoarea, ți-o pot arăta... dar, din întîmplare, nu e la mine...

Cu ochii-n lacrimi mi-am luat rămas bun de la cele douăzeci și cinci de coroane. Dacă vorbește de scrisoare, e sigur că nu-i vor veni banii. Cu degetele tremurătoare i-am numărat suma.

— Știi ce, pușor, mai adaugă-mi cinci coroane, să fie cifră rotundă, așa cel puțin n-o uită omul. Nu pot suferi numerele fracționate.

M-am grăbit să-i dau încă cinci coroane și am plecat în goană de la locul tristului eveniment. Îmi era frică să nu-și aducă aminte că-i e silă de numerele rotunde și să ceară să-i mai adaug ceva și peste treizeci.

Am apărut la timp în sufragerie. Căpitanul terminase anecdota și am putut participa la rîsul ce izbucnise. Ce am spus? Ris? Acesta nu mai era ris, era răbufnirea risetului ațîțat la maximum, accesul, Mont Blanc-ul plăcerii, plus încă trei Mont Blanc-uri. Întîmplător mi-a venit ideea că dacă vreun director isteț de teatru ar putea cîștiga corpul ofițeresc drept *claqueur*, ce succese mondiale ar putea obține chiar cu cele mai imposibile piese! Ce succese!

În pofida tuturor anecdotelor reușite, interesul se orienta treptat spre masă. Pătruns de astfel de sentimente, m-am strecurat în bucătărie. Tocmai distrăm bucătăreasa cu cîteva istorisiri genial improvizate, cînd cineva mă trage de bluză.

— Ei!

— Vino puțin! zise Zay, căci el era turbulentul indiscret.

— Poruncește!

— Fii bun, te rog, împrumută-mi douăzeci de coroane, pînă cînd voi primi banii.

În treacăt menționez că tatăl lui Laci este plutonier de geniu căruia nu prea îi place să arunce cu banii.

— Aseară am rămas marț la casinou și m-am îndatorat la un civil cu douăzeci de coroane. I-am promis că-i voi da. Nu vreau să împrumut de la toată lumea, de aceea te rog pe tine.

— Dar, omule, de unde să-ți dau?

— Ești comandant de companie.

— Bine, bine, dar tot trebuie să-i dau înapoi.

— Natural. Nu ți-i cer ca să nu ți-i mai dau înapoi.

— Știu, dar omul nu poate să prevadă niciodată viitorul... Dacă...

— Spune că nu vrei să-mi dai și punct. Ce-ți pasă ție că eu mă compromit în fața unui civil? Pe tine nu te doare... ție...

— Dar voi vreți să nu pot da socoteală de banii străini, să scot la mezat banii companiei, să-i risipesc...

— Cine vorbește de risipă? Crezi că voi fugi cu cele douăzeci de coroane ale tale? Îți mulțumesc pentru buna părere... Minunat! Toacă banii...

— Poftim, poftim — i-am spus cu amărăciune — luați-i, săturați-vă! O să vedem, dacă o să am nevoie de voi, cum o să vă grăbiți să mă ajutați.

— Te rog, dacă nu mi-i dai bucurios, ți-i poți lua înapoi, iată-i. Pentru douăzeci de coroane nu-mi voi face un dușman...

— Du-te, mă rog ție, la dracu și nu mă mai supăra!

Mi-am blestemat stomacul care m-a dus la bucătărie. Dacă aș fi ascultat liniștit în sufragerie *aperçu*-urile * plicticoase ale lui Rahoda, aș fi rămas (eventual!) cu cele douăzeci de coroane.

În sfârșit, auzirăm « se servește! » M-am grăbit la locul meu și m-am cufundat într-o vie discuție cu Rahoda. Oricît mă înfior de el, sînt sigur cel puțin că, atîta timp cît vorbesc cu dînsul, nu mă cheamă nimeni la o parte pentru discursuri intime. Se aduse supă.

— Slavă cerului! oftai în sinea mea. A trecut pericolul.

Era o supă minunată. Am vrut să mai scot, cînd Lunberg, vecinul meu din stînga îmi atinse ușurel cotul. Polonicul îmi scăpă din mîină, căzu pe farfurie, farfuria se sparse, supă îmi curse pe pantaloni. Picături enorme de sudoare îmi îmbroboneau fruntea.

— Sfinte Dumnezeule, ce va fi cu mine! mă gîndii cu disperare.

— Fii bun, te rog...

— Ce... cece...

— Sarea.

Îmi străluciră ochii. Nu m-a tapat. O, ce băiat de treabă! Deși crezusem c-o va face. De bucurie am mai luat de două ori din supă. Dar la friptură îmi atinse brațul:

— Sare poftesti? l-am întrebat curtenitor.

— Nu, scobitorile, te rog.

— Se vede că n-are intenția! mă gîndii.

Ni s-a servit prăjitura. Am simțit pentru a treia oară atingerea la cot.

— Apa?

— Nu... Știi, mă rog ție, aș avea mare nevoie de cinci coroane. Tu ai bani.

— Eu?

— Ești comandant de companie...

Fără cuvinte și în taină, pe sub masă, i-am pus în mîină cinci coroane. Are dreptate, sînt comandant de companie.

După masă am mai făcut următoarele: i-am împrumutat lui Blaskovics șasesprezece coroane, i-am dat lui Csorvas zece coroane, i-am restituit cadetului Cserny două coroane pe care mi le dăduse, l-am ajutat pe Neubauer cu trei coroane. Și după toate acestea n-am mai făcut nimic.

Seara mi-am numărat banii, adică banii companiei. Am împrumutat optzeci și șase de coroane. Sînt nevoit să constat că dacă se continuă astfel încă o săptămîină, îmi pot trimite compania la cerșit.**

(Continuare în numărul viitor.)

(În românește de Livia BACĂRU)

* Comentariile (în franceză, în original).

** Textul care a stat la baza prezentei traduceri a fost definitivat conform manuscrisului original, cu sprijinul colaboratorului nostru Stancu Ilin. (Vezi și însemnările sale de la pp. 166—169.)

Regin' lui Cristescu

Frății Săraci

Voluntat' lui

Pentru Istoria

Abelard Dragomani

pebarea...

Canoni "fara" mare. - Hotel de la Prate.

Le Hader: Dragomani. - Mika. - Israhil.
- lume de teatru munda.

Acquaintance de vechituri. - Capitol. - Hotelul de
plumb de aur. - Penitentiul.

Crisele Schindler. - Crisele de la Bucuresti.
- Crisele de la Bucuresti. - Vaporiul de tinere.
Elie Antanger

Pentru abia

Revolucionarul

Moșii Haligula. - Moșii de la Bucuresti. - Moșii de la Bucuresti.
Crisele de la Bucuresti. - Crisele de la Bucuresti.
Crisele de la Bucuresti. - Crisele de la Bucuresti.

Labul. - Taciturn. - Lucrurile de la Bucuresti.
Familia din Bucuresti.

Simbolizarea. - Manifestul. - Interviurile. - Simbolizarea.

Pentru abia

Artemiz

Artemiz. - Artemiz. - Artemiz.

Artemiz. - Artemiz. - Artemiz.

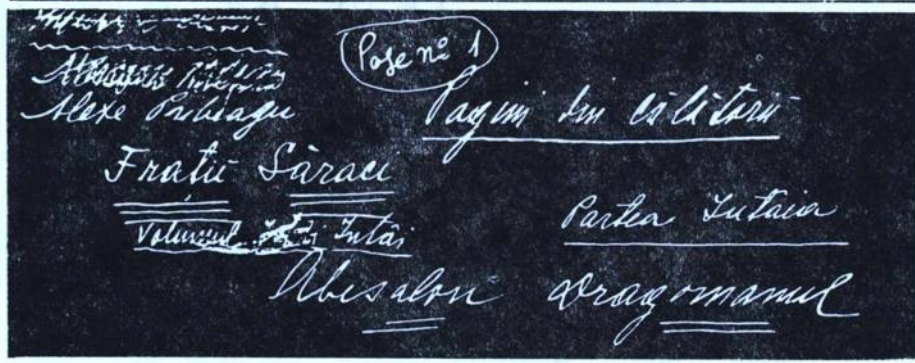
Artemiz. - Artemiz. - Artemiz.

PANAIT ISTRATI DIN ULTIMELE MANUSCRISE

DINTRE MANUSCRISELE LUI PANAIT Istrati din perioada cînd se afla la Geneva, în timpul primului război mondial, deci, cu mult înainte de-a deveni scriitor, s-au păstrat povestirile: *Evadatul de peste Rhin* (11 pagini), *Moș Popa* (56 pagini) și *Frății săraci* (57 pagini). Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întâmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre destine neobișnuite cu care și-a încrucișat pașii. Satisfacția « de-a găsi suflète mari și de-a le iubi » l-a ajutat — după propria-i mărturisire — să poată înfrunta « monștrii singurătății », să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pline.

În scrisorile către Romain Rolland, el mărturisește, nu o dată, existența unor « caiete » sau « manuscrise » în care și-a însemnat întâmplări sau reflecții pentru a le folosi cîndva. Multe dintre ele s-au pierdut cu prilejul tentativei de sinucidere, în 1921, la Nisa, cînd lucrurile sale au fost cotoberite de poliție sau vecini, după internarea la spital. Gîndul de a integra în structuri epice mai ample aceste secvențe decupate din realitate, l-a preocupat însă permanent pe Istrati, după cum el însuși mărturisea într-unul din aceste manuscrise: « Să spun și eu un cuvînt, ori mai bine să tac? Dar ce să spun? Basmă? Căci eu n-am întîlnit, totuși ceva deosebit, aceasta e ceva prea omenesc pentru a fi numit literatură ». Adică ceea ce literaturizează viața, ceea ce mai-mutărește adevărul. « Aria este ceea ce creează viața [...] aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni... »

Dintre cele trei manuscrise mai sus-amintite, numai ultimele două sînt inedite. *Evadatul de peste Rhin* a fost publicat postum în revista „Analele Brăilei” (decembrie 1971). Tustrele se află în păstrarea prietenului Jean Stănescu, stabilit în Franța acum cincizeci de ani și care l-a cunoscut pe Panait Istrati, fiindu-i prieten apropiat și de nădejde. Încredințat că publicarea acestor manuscrise îmbogățește datele despre viața și biografia marelui scriitor brăilean, el ne-a trimis fotocopiile respective, însoțite de îngăduința de-a le folosi. Îi mulțumim.

I

Debarcarea — Oameni fără noroc — Hôtel de la Poste

Era pe la începutul lui februarie. Mă întorceam din Italia în Alexandria Egiptului, pe care o vedeam de mai mulți ani de-a rîndul și o găseam de astă dată mai frumoasă, mai veselă, mai primitoare de cum o lăsasem cu patru luni în urmă. Negreșit, un oraș nu se schimbă în patru luni și nu poate fi nici primitor, nici neprimitor, dar eu, căruia nevoile îmi mai potolise din dorinți, veneam acum cu toată nădejdea să găsesc ceva de lucru și să-mi refac sacul pierdut, căci frumoasa patrie a lui Dante deși mă îmbogățise cu plăcute amintiri, nu-mi lăsase însă nici o cămașă de schimb. Așa se întîmplă cu unii oameni: în călătorie ca și în dragoste, ei bagă de seamă că după plăcere se găsesc despuiați.

Pachebotul H., cu care veneam, era unul dintre cele mai mîndre vapoare poștale din cîte brăzdează Mediterana, proprietatea unei companii germane, și trei zile de plutire pe un astfel de vas îți mărește încrederea în tine, mai ales cînd te știi fără bilet și te aștepți în fiecare clipă să vezi pe unul dintre acești frumoși domni ofițeri de bord venind de-a dreptul la tine și spunîndu-ți cu glas dulce:

Manuscrisul pe care-l încredințăm acum tiparului este intitulat *Frații săraci* și constituie începutul unui proiectat roman-ciclu al peregrinărilor sale în Egipt, pe care Panait Istrati îl concepe în mai multe volume; dintre acestea, n-a definitivat decît schema celui dintîi, alcătuit din trei părți, cu un total de 10 capitole. Paginile păstrate (în număr de 57), scrise la Geneva, epuizează cam un capitol și jumătate. Se pare că autorul a renunțat la continuarea acestui roman, de vreme ce nici nu-l pomeneste în discuțiile cu Romain Rolland din perioada 1921—1923, referitoare la încheierea *Povestirilor lui Adrian Zografi*.

Planul volumului întîi al «*Paginilor de călătorie*» poartă titlul *Frații săraci*, iar ca semnătură, pseudonimul *Alexe Pribeagu*.

Manuscrisul începe cu «debarcarea» autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907, după «escala» forțată la Neapole, povestită în *Diretissimo*. Pachebotul H.

este *Hohenzollern*, al companiei maritime «Nord-deutscherloyd», pe care s-a imbarcat clandestin; descoperit de personalul de la bord, este ascuns, hrănit și transportat «*diretissimo da Napoli la Alexandria*», lăsîndu-le, la debarcare bastonul său, în semn de amintire recunoscătoare. Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reluate mai apoi în povestiri de sine stătătoare: *Pescuitorul de bureți* (publicat, întîi, în limba română în „*Adevărul literar și artistic*“, în anul 1924); *Mîzi Italianca* a devenit *O serată teatrală la Damasc* (apărut în volumul *În lumea Mediteranei. Apus de soare*).

În ce privește personajele din *Frații săraci* (oameni pe care îi înfrățește aceeași soartă hapsînă, aceeași mizerie), parte din ele vor apărea mai tîrziu în scrierile sale. Astfel, *Winder* nu este altul decît bătrînul socialist *Herman Binder*, originar din Galați, expatriat din cauza prigoanei rasiale. Figura acestui prieten nedespărțit va fi evocată de scriitor în cărțile: *Trecut*

— « Iertați, domnule; sînteți așa de bun să-mi arătați biletul D[umnea]voastră de călătorie?... »

Atunci, pleci capul prostit, viri mîinile în buzunare și te uiți și tu din cînd în cînd la cei ce se uită la tine ca la un șoarece prins în capcană. Dar cînd o asemenea nenorocire se întîmplă cel puțin pe un vapor de lux, te simți mai tare, mai puternic, mai gata să înfrunți furtuna privirilor încruntate, decît pe un hodografit de cargoboat. Nu știi cum se face, dar ai crede că ceva din puterea și mîndria vasului trece în vinele tale și-ți dă curaj să te ții pe picioare. Deși ești în puterica lor, îți vine totuși să crezi că vasul e de partea ta, că te afli sub ocrotirea lui, căci el e puternic, și cel puternic ocrotește totdeauna pe cel slab.

Erau ceasurile zece dimineața cînd intram în port. Vaporul își încetini mersul, fluieră după pilot și apoi stopă, așteptînd să fie condus la chei. Pe punte călătorii, cu fețe buhăite de trei zile de balans, se țineau gata să pună cît mai curînd piciorul pe uscat, pe cînd matrozii curat îmbrăcați făceau toate pregătirile de acostare, cu regularitatea mecanică a unor oameni obișnuiți în asemenea treburi. Unii surideau trecînd pe lângă mine, clipind șiret din ochi: erau acei care știau că n-am bilet și care îmi strecurase pe furiș o bucată de pîine cu un hartan de rasol deasupra, în timpul călătoriei, ca să nu rabd de foame. Aceștia fac parte din acel fericit număr de oameni, care dau cu stînga să nu știe dreapta și se arată tare mulțumiți cînd reușesc să scoată la țarm cu bine pe cite un vîntură-lume luat sub ocrotirea lor. Făcîndu-și datoria fiecare la treaba lui, ei mă urmăreau acum cu privirea, temîndu-se să nu fiu descoperit de vreun ofițer de bord și luat în cercetare.

Această teamă o cam împărtășeam și eu, căci la debarcare poliția arabă cere fiecărui călător hîrtii « în regulă », de care eu ducam mare lipsă. Trebuia deci să mă furișez pe bord pînă la ieșirea tuturor călătorilor și apoi să ies și eu, spunînd că m-am urcat pe vapor, venind din oraș. Asemenea snoave însă nu erau totdeauna înghițite de poliție, care adesea te reținea să vadă dacă cu adevărat vii din oraș sau dacă nu cumva ieși din vreun hambar al vaporului. Eram îngrijorat. Pachetbotul trăsese la țarm și lumea ieșea, arătînd fiecare hîrțiile de identitate. Eu mă strecuram printre baloturile de pe bord trase din hambar și mă prefăceam că dau mare luare aminte cuferelor scoase cu macaraua, ca și cum vreunul dintre aceste bogate cufer englezești ar fi putut să fie al meu.

Un matelot își căută de treabă pe lângă mine, ca să-mi spună în fugă, pe italianește:

— « Comisarul de bord te are în ochi; caută s-o ștergi!... »

și viitor, *Familia Perlmutter și în lumea Mediteranei (Răsărit de soare)*.

Cînd pleacă spre Egipt, la 31 ianuarie 1930, împreună cu Bilili și scriitorul olandez A. M. de Jong, — Panait Istrati dă de veste lui Herman Binder, bucuros să poată retrăi împreună frumoasele zile petrecute odinioară cu Mihail, în locanța « La Dorobanțul Român », de pe strada Khandak. Vis nerealizat, deoarece autoritățile egiptene îi interzic debarcarea.

Ilie Motroșan este țiganul lăutar, care cînta melodii populare românești (în special « Cio-cirlia ») în circumia lui moș Binder, pînă noaptea tîrziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviză. Și el era un fugărit de huligani și se refugiase în circumia lui Binder, devenind celebru pînă și printre arabi. (Vezi *Familia Perlmutter*.)

Partea a doua a romanului urma să fie dedicată *Revoluționarului*. Personajul principal « Gurghi » nu este altul decît Ștefan Gheorghiu, alături de care petrece iarna lui 1912, la Alex-

andria, în speranța că i se va lecu bronsec-tazia. Lipsa banilor ratează totul și drama este descrisă mai apoi în „*Tribuna transporturilor*“ (6 martie 1915). Numele « Gurghi » i-l dase un băiețandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder și care nu putuse rosti cuvîntul « Gheorghiu ». Se știe că hotărîrea de-a scrie o carte, dedicată lui Ștefan Gheorghiu, a fost o veche dorință a lui Panait Istrati. A scris în țară, celor ce l-au cunoscut, să adune material, însărcinîndu-se cu cheltuiala editării ei. « *Beneficiul net* — scria el în 1925 — *va fi vîrșat în întregime unui fond de ajutorare a clasei muncitoare; sper să adun sumele necesare ca să fac la Brăila, apoi aiurea ospătării populare, unde să găsească hrană și adăpost aceia care mai sînt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu pînă ieri* ».

Dar cartea *Agitatorul*, ca și *Mama*, au rămas nescrise din cauza morții sale premature.

Alexandru TALEX

Într-adevăr, un ofițer de la comandă mă privea cam prea des. Inima îmi bătea tare. Nu eram încă obișnuit cu asemenea aventuri și nu puteam să-mi țin singele rece. Începeam să-mi pierd capul. Mă vedeam prins, luat din scurt și trimis de la Ana la Caiafa, tocmai acum când n-aveam decît să fac un pas și să răsuflu aerul liber al mării, amestecîndu-mă printre mulțimea de arabi și europeni ce se plimbau pe chei spre marea mea ciudă, care mă vedeam ținut ca într-o cușcă.

Deodată o speranță îmi licări în minte: dragomanii!

Dragomanii sînt în Egipt un fel de «lepră», spun acei cărora dragomanii le-au scuturat punga. Eu însă, care am avut totdeauna punga prea scuturată, ca s-o mai poată scutura și ei, nu pot să spun tot așa. Ceea ce știu e că dragomanii, atît cei liberi cît și cei tocmiți de marile hoteluri de lux, lucrează în Egipt cu autorizarea poliției, care le liberează un număr de ordine și le cere nenumărate servicii la îndeplinirea formalităților de intrare și ieșire. Mai știu că un om, cît de bogat, nu poate să iasă din vapor dacă n-are un passe-port sau un dragoman cu el. Din contra, la brațul unui dragoman treci pe sub nasul poliției, chiar dacă ai fi un spărgător.

La sosirea vapoarelor de călători, dragomanii apar pe bord cei dintii. Unii vin din partea hotelurilor, cari așteaptă călători anunțați. Aceștia au, ca portarii, scris pe chipul numele hotelului. Alții sînt dragomani liberi, adică se însărcinează să te treacă prin purgatoriul formalităților polițienești de intrare, cari sînt multiple și fără sfîrșit, și apoi să te ducă la un hotel potrivit pungii tale. Uneori același dragoman, la cerere, te poartă tot orașul, îți arată monumentele sau antichitățile, îți servește de traducător la făcutul cumpărăturilor și îți dă toate lămuririle pentru continuarea călătoriei mai departe. Negreșit, pentru toate aceste servicii, dragomanul caută să smulgă cît mai mult, mai ales cînd simte lîngă el o pungă bine garnisită. «Nu e vina noastră, e a meseriei», spun ei cu nevinovăție.

Dragomanii din Egipt sînt în cea mai mare parte de origină românească, adică ovrei din România, o bună parte ovrei din Rusia și prea puțini ovrei spanioli. Pe timpul sezonului, ei aduc mari servicii turiștilor cari s-ar lipsi mai curînd de picioarele lor decît de prețioșii dragomani, jupoale pe cine se lasă, dar aduc și slujbe demne de laudă celor prigoniiți de soartă. La ei s-a îndreptat și gîndul meu cînd m-am văzut la un pas de a fi prins, între unul care mi-ar fi cerut un passe-port și un altul care m-ar fi întrebat dacă am plătit călătoria făcută. Dar cum să iau un dragoman, cînd în buzunarul meu nu se găsea un piastru? Cunoșteam pe mulți din vedere, dar nu poți cere o astfel de slujbă unui om căruia nu-i cunoști nici măcar numele. Totuși, scăparea mea era numai la un dragoman și de aceea mă pusei să cercetez toate chipurile cari se perindau pe vapor, doar voi avea norocul să dau peste vre-o figură mai cunoscută. Ei treceau ca un vârtej pe punte, intrau prin saloane și cabine ca la ei acasă, săreau de pe o covertă pe alta cu agerime de maimuță și se întreceau care mai de care să apuce cît mai mulți pasageri și mai ales cît mai «grași». După ce își făceau «provizia», se înfățișau poliției la ieșire cu aerul unor oameni «de casă» și strigau tare pe arăbește, înnumărîndu-și pasagerii:

— Unul, doi, trei... Țștia sînt ai mei!...

Polițaiul însemna în registru numărul de călători și numele dragomanului ce-i însoțea. Astfel, totul mergea ca pe roate, cînd aveai un dragoman.

Recunoscusem vre-o cîțiva, dar cum să te apropii de niște oameni atît de ocupați cu boeri de la I-a și II-a, cînd tu ești un biet pîrlit? Deasupra mea simțeam ochii ofițerului de pe puntea de comandă și în urechi îmi răsunau cuvintele matrozului care-mi spusese «s-o șterg». Mă pregăteam să-mi iau inima în dinți și să trec printre cei doi ceauși de la ieșire, fie ce-o fi, cînd deodată, în capătul punții de ieșire apăru, venind din oraș, statura înaltă și slăbănoagă a dragomanului Abealom. Eram scăpat! El mă scosese din vapor cu prilejul întîieii mele venituri în Egipt și deci trebuia să-și aducă aminte de mine. Atunci putusem să-i plătesc osteneala, petrecusem cîteva

zile împreună și tocmai când începea să se închege între noi o prietenie, ni s-au despărțit cărările. De-atunci, nu ne-am mai văzut.

Așa cum îl cunoscusem întâia oară, nu părea deloc grăbit, avea mișcări domoale, pași mari și rari. În dinți ținea înțepenită o țigare groasă de foi; mîinile în buzunarele unui surtuc scurt. N-avea uniforma de dragoman, numai șapca și numărul de metal la braț. El își dădu seama repede că venise la spartul tîrgului, dar părea că nu se sinchisește. Făcu cîțiva pași pe covertă cu familiaritatea unui om obișnuit luxului, curățeniei și echipajelor de prin marile vapoare de călători. Eram rezemat de babord și căutam să nu-mi scape. Măsură cîțiva pași spre comandă, apoi alți cîțiva spre mine, pe urmă se rezemă și el de balustrada de babord, scoase țigara din gură și scupă în mare, privind țintă apa verde și liniștită din jurul vasului neclintit. Între mine și el erau numai vre-o zece pași. Mă apropiai și-i dădui bună ziua pe românește. El se îndreptă, mă privi în față și făcu o jumătate de pas îndărăt cu o mină nedumerită:

— Nu mă recunoști? îi zisei.

— Ei... uite-te!... făcu el, cu voce domoală și cam înăbușită.

Și-mi zise pe nume. Apoi aruncă o privire prudentă în juru-i, mă luă de braț și mă îndreptă spre un loc mai retras de pe covertă.

Un suflu de ușurare îmi scăpă din piept. Acum nu mai aveam frică nici de dracu: eram în tovărășia unui dragoman. Mulțumirea ce-mi aducea gîndul că sînt scăpat, îmi tăia glasul și-mi ridica noduri în gîtlee, atît e de adevărat că fericirea nu e totdeauna greu de găsit; totul atîrnă de noi și de faptele noastre.

Cînd furăm departe, el mă cercetă cu privirea din cap pînă-n picioare și-mi arătă un mare interes, în tot cazul, mai mult decît mă așteptam eu. Îl cunoșteam ca pe un om rece din fire. Fața lui slabă, ca și corpul, și rasă englezește, era nemișcată, numai ochii erau vioi și nestatornici. Vorba îi era veșnic rară. Nu-mi aduceam aminte să-l fi văzut rîzînd. În cuvîntare el absorbea litera *r*, pe care nu putea s-o pronunțe. Avea totdeauna o mină neocupată.

Ne aflam la pupa vasului. Pe covertă, lumea devenea din ce în ce mai rară. El se rezemă cu amîndouă coatele de balustrada pupei și începu să mă chestioneze:

— Ce-i cu tine? De unde vii?

— De la Neapole.

— De la Neapole? Ce dracu ai căutat acolo? Nu știi ce sărăcie e în Italia? Poți să plesnești de foame de-a binelea!

— Am cam « plesnit » și eu nițel!, zisei.

— « Nițel?! », repetă el ironic. Mi se pare că ai « plesnit » cam multișor... Și apoi te știam la Cairo, cum se face că răsăriși din Italia? Pe unde ai trecut? Dar ia spune-mi mai întîi ce faci aici? Nu ieși?...

— Ba, ies... dacă ai vrea să mă scoți!

— « Ești de contrabandă! », zise el fără surprindere, ca pîntru dînsul.

Apoi adăogă:

— « Nu ești prost: ți-ai ales un pachebot de mîna întîi ».

Și văzînd că vreau să-i replic, reluă repede:

— Știu. Celelalte te descarcă prin porturile grecești, unde crăpi și mai rău de foame, pe cînd ăsta te-a adus direct. Știu. Ai făcut bine. Numai mă mir cum ai putut să te urci la plecare. Te-a prins?

— Încă nu.

— Asta-i rar cu vapoarele de lux. Dar... ai dreptate: și eu cred că dacă tragi o frică țeapănă, cel puțin s-o tragi pe un vapor boieresc, unde miroase a unt și curcan fript, decît pe păduchioasele de cargoboate [*sic!*], unde nu găsești decît cartofi fierți... Ei, vezi, lovitura asta îmi place!... Ai să ieși meșter în arta de-a călători cu bilet scos permanent din ureche... Hai să ieșim!

Eu șovăii o clipă:

— Știi că n-am hîrtii, zisei.

Herman Binder
anul 1886 10 feb.

CARTE POSTALE

*Amintire din
timpul eliberării mele
din armată
în anul 1886
10 februarie
Herman Binder
20/11/1917.*

*Subtitulul
guen
pauca
Herman*

— Ce nevoie ai de hirtii?! spuse el cu nepăsare, fără să se oprească. Și adăogă cu desgust: «Numai proștii și escrocii au hirtii».

Cînd trecurăm pe sub nasul celor doi ceauși, care păzeau intrarea vaporului, eu mă clătinai cu nesiguranță, dar tovarășul meu îmi infipse cotul în coastă și de-abia catadicsi să scape două vorbe printre dinți celor de la poliție:

— E cu mine.

Arabii salutară. Ai fi zis că trec la brațul Kedivului. Cînd furăm departe de vaporul căruia îi datoram o cursă, pierduți în îmbulzeala arăbimii gălăgioase de pe cheiul marelui port, eu avui simțămîntul omului scăpat din pușcărie. Inima-mi era plină de recunoștință pentru omul de ispravă care mă scăpase de la un scandal sigur. Deși n-aveam un ban în buzunar și nici nu știam unde am să înseriez, cred că puțini oameni se găseau în clipa aceea pe pămînt mai mulțumiți decît mine. Nu mă gîndeam deloc la ce o să fie. Eram sigur că am scăpat de un necaz care mă amărise timp de trei zile pe bord și că acum eram liber, liber să mă trîntesc unde vreau, să dorm, să mă scol, să alerg și să respir fără să mai tresar din inimă la trecerea pe la spatele meu a unui om, a unui servitor de la bucătărie sau chiar a unui cîine. Că aveam foamea în fața mea, știam, dar mai știam că această foame nu putea să fie mai mare decît aceea care mă chinuise acolo de unde veneam. Dimpotrivă, în Egipt o dusesem mai bine ca în Italia.

De aceea totul îmi părea vesel. Dacă aș fi fost credincios, aș fi înălțat o rugă cuiva, dar nu știam cui. Îmi venea să săr în sus, să sărut pe toți arabii cari tre-

*Herman Buder
anul 1925. Dec. 18.*

POST CARD
COMMUNICATION

*Spitalul
meu salvator
Cuvinte Iubite*

*Spitalul
amici
Bătrânul Herman
Buder
Alexandria
20/V/1927*

ceau pe lângă noi în halatele lor largi și să strig tare că nici un bun nu e mai mare ca libertatea.

Mergeam de-a lungul cheiului spre ieșirea din port. Marea pe care plutisem trei zile și trei nopți, cu frica-n sîn, fugind dintr-o ascunzătoare într-alta, pe cînd valurile-i furioase se spărgeau cu mugete turbate de pereții vasului, se odihnea acum ca ostenită de atîta zbucium, pierzîndu-și la orizont întinderea-i verzuie-negricioasă. Macaralele vapoarelor răpăiau cu uruturi asurzitoare lucrînd la golitul vastelor hambare plutitoare sau la încărcatul lor, pe cînd hamalii arabi se încrucișau zoriți, răcnind cît îi ținea gura pentru lucruri de nimic, îmbrîncindu-se în îmbulzeala de pe punți și luîndu-se repede la ceartă ca țiganii. O lumină vie-albicioasă, din cauza pardoseli, alcătuită din mari plăci de piatră văroasă, învăluia tot portul, făcînd rău ochilor și împiedecînd vederea. Soarele ardea ca în toiul verii, deși ne aflam încă în iarnă, și mulțimea de arabi, cu treabă sau fără treabă, umbla aproape despuiată și cu picioarele goale, de altfel cam cum e obiceiul și pe la noi pe timpul căldurilor.

Pilcuri de pierde-vară europeni, italieni sau greci — oameni cu ocupații de-o cinste îndoielnică, împărțindu-și de regulă timpul între nesfîrșite ceasuri de joc de table în jurul meselor de cafea și alte lungi ceasuri de preumblare domoală prin împrejurimile pitorești ale orașului — se perindau de-a lungul cheiului în baia de soare binefăcătoare și zefirul răcoros al Mediteranei, vorbind tare, gesticulînd, lăudînd, bîrfînd sau amenințînd. Ei se poartă totdeauna bine îmbrăcați, disprețuiesc și sînt disprețuiți, umblă numai în tovărășia celor de-o teapă cu dinșii și nu prînzesc decît

la birt, începînd cu supă și sfîrșind cu fructe, cafea și ciubuc. Foarte adesea, ca să le fie mistuirea și mai ușoară, ei se grupează cîte trei sau patru într-o trăsură și își termină astfel lungă-le ospățare cu o « baladă » spre Ramleh ori pe chei, trecînd, negreșit, pe sub ferestrele amantelor, oprind birja oridecîteori întîlnesc o lichea din aceeași tagmă și arătînd cu mîna cutare sau cutare lucru neînsemnat ca să atragă asupra lor luarea aminte a celor ce merg pe jos.

Abesalom îi cunoștea pe toți, ca pe niște cai breji, îi ura de moarte și nu lăsa să-i scape nici un prilej de a-și bate joc de dînșii. Cum era flegmatic și greu la surîs, bațjocura-i cădea totdeauna în plin. Treceam pe lîngă un grup de greci, purtînd pălăriile pe ceafă, pe o ureche sau pe sprincene, cu mîinile împreunate dinapoi și frămîntînd între degete nelipsitele lor mătănii. Abesalom trecu ca pe lîngă niște ciumați, îi privi cu coada ochiului și le zise în zeflemea, pe grecește:

— Ei, palicarii, așa de dimineață în port? !... Nu-i nici ceasul mesei. Ori v-au pișcat puricii astă-noapte!...

« Palicarii » îl cunoșteau și îl urau, la rîndul lor, nu mai puțin. Ei răspunseră inveninați:

— Haide, mă, jidane! Noi nu purtăm geamantanele în spinare.

— Și ce faceți, în schimb, vă rog? Trageți francul de sub perna ibovnicei?

Ne depărtarăm.

— Îi vezi? Îmi zise Abesalom cu un aer de dezgust, ca și cum ar fi reluat firul unei gîndiri. Aproape toți din cîți vin pe aici de pe la noi, intră în banda ăstora. Eu nu scot de prin vapoare decît lichele pe care îi iau mai totdeauna drept oameni de treabă. Tu știi că eu nu mă îndes la pomană cînd sosește un vapor. La clasa I-a nu intru decît rar. Eu nu pot să iau șapca la subsoară, să mă ploconesc pînă la pămînt în fața unui burtoș și să-i spun « sărut mîna, cuconașule », cînd mai curînd aș avea poftă să-i trimet un picior în burtă. Am cunoscut dragomani cari au avut noroc să « picnească » cîte un grup de turiști englezi, să-i poarte tot Egiptul și Palestina și să cîștige în trei luni cît nu cîștig eu în cinci ani. Cînd o brodești așa, două-trei sezoane de-a rîndul, ai ieșit deasupra necazului. Dar eu n-am noroc... și dacă nu-i noroc, să fie a dracului de soartă!... Mi-am bătut capul și am răbdat de multe ori de foame, numai să învăț cîteva limbi cum trebuie, ca să nu fiu ca puchinoșii ăia care cînd spun două vorbe englezești îți vine să pufnești de rîs. După asta am mîncat alte răbdări prăjite ca să strîng bani, să-mi fac haine curate și după ce am făcut toate acestea cu o răbdare de ciune, am băgat de seamă că am ajuns drept în groapă!...

— De ce? Întrerupsei intrigat.

El se opri din mers, mă privi în ochi, apoi în pămînt și, reluînd pasul, vorbi și mai domol, ca pentru el:

— ...De ce... Fiîndcă după ce ai crezut că ai devenit om și vrei să te ții pe picioare, vezi îndată că ți se cere să te îndoiești ca o nuia de salcie, ba chiar să te tirăști pe brînci...

Se opri iarăși, vîrî mîinile în buzunarele pantalonilor și cătă la mine cu o mină întrebătoare:

— Pricepi?...

— Cam pricep... răspunsei.

Fața lui mărturisea o adîncă supărare, dar trăsăturile nu-i erau prea schimbate. Privea cu ochi mari, deschiși mai mult ca de obicei. Avea privirea limpede și în albul curat al ochilor se citea o sinceră indignare. Țigarea i se isprăvise. El privi crîmpeiul o clipă, ca și cum ar fi descoperit ceva într-însul, apoi îl aruncă, aprinse alta și-mi dădu și mie una. Erau țigări bune și nu din cele mai ieftine.

Păru că-mi ghicește gîndul?

— Și vezi lucrul dracului: după ce că n-am noroc, mai îmi place și tot ce-i bun... mai ales o țigare bună...

Apoi mi-aruncă o căutătură, ca din întâmplare, și văzîndu-mă că surîd, surîse și el, dar cu necaz.

Străbătusem, cu vorba, o parte a orașului și acum ne aflam în fața unei intrări de hotel. Pe geamul porții sta scris: *Hôtel de la Poste*. El se suci de vreo două ori în loc, ca și cum ar fi așteptat pe cineva, pe urmă mă apucă de braț, cam cu repezeală, și-mi zise:

— Hai cu mine pînă sus, să mă scutur puțin și să-mi fac ghețele. După asta, o să mergem la masă, e prînzul.

Urcînd scările, mi-adusei aminte din trecut că avea obiceiul să se scuture și să-și facă ghețele mai des decît trebuia. Mai tîrziu, am văzut că asta era un nărav.

El urca înaintea mea, cu pași rari dar mari, apucînd două trepte deodată și agățîndu-se de rampă. După cît îmi dădeam seama, trecînd prin coridoare, hotelul nu prea strălucea de curățenie și nici nu prea gemea de lume. La al treilea etaj, care era și ultimul, ne oprirăm. El băgă cheia într-o ușă fără număr deasupra, în fundul coridorului, și deschise. Mă văzui într-o mare cameră care servea hotelului de depozit de mobile. Paturi desfăcute, somiere, garderoabe, lavabouri, dulăpioare de noapte, canapele și scaune acopereau trei sferturi din întinderea camerei, lăsînd de-abia puțin loc să deschizi ușa și să se învrtească un om. Lucrurile mai de preț erau învelite cu cearceafuri, ca să nu se prăfuiască. Pe dușumea, într-un loc mai ferit, zăcea[u] în neorînduială tot soiul de porțelanuri desperechiate. O marmură spartă în două sta rezemată de perete. Totul părea pustiit în lumina tristă a acestei încăperi; numai un colț al camerei, la dreapta intrării, trăda urmele unei ființe omenеști. Aici se afla un pat nestrîns încă, cu albituri destul de curate, de altfel, iar alături o măsuță de noapte pe care se vedea o luminare în sfeșnic și chibrituri. Mai la o parte, două scaune. Pe jos, cîteva jurnale citite și o pereche de ghețe. Pe perete, deasupra patului, se vedea o mare hartă-reclamă cu toate continentele. Mirosea a aer închis. Intrînd, el scoase numaidecît peria de haine din sertarul mesei și începu să se hîrjonească cu răbdare, în apropiere de singura fereastră rămasă liberă, pe care o deschise, vorbindu-mi în același timp:

— Vezi în ce balamuc stau!... Nu lipsesc decît mumiile ca să crezi că locuiesc cu adevărat la muzeu... Dar...

Și se opri din vorbă. Continuă totuși să se perie, pîrînd că se gîndește la ceva. Din cînd în cînd se uita prin fereastră, de unde nu se vedea decît acoperișul caselor de peste drum mai puțin înalte.

Abesalom era un om ciudat, atît la vorbă cît și în apucături. Într-o convorbire, el urma cu greutate firul gîndirii și se oprea adesea atunci cînd trebuia să vorbească. Din cauza asta se ferea de pălăvrea lungă, unde cuvintele curg ca ploaia. În asemenea împrejurări, căuta să trîntească ceea ce avea de spus și apoi rămînea nepăsător. Lui îi plăcea să vorbească cu oameni liniștiți, asculta cu multă răbdare, dar cerea să i se lase și lui rîndul la vorbă. Adesea era batjocoritor, deși încasa cu seninătate mai multe săgeți decît trimetea. Ținea cu învierșunare la ceea ce credea, în judecata lui, că e bine și drept, și se lipsea mai curînd de vorbă decît să se rostească cu alte cuvinte decît acelea ce-i trebuiau. Rareori se aprindea, și atunci se liniștea repede, fiindcă nu nemerea fraza sau cuvîntul dorit. De asemenea, era lipsit de gesturi, dar nu pot, totuși, să uit acele puține mișcări ce le avea și cea figură ce părea înghețată și care era nu mai puțin vorbitoare, datorită bunei inimi ce ascundea acest om de bine.

Îl lăsa să-și termine lustruitul, apoi voii să știu ce avea în gînd să spună:

— Ți-ai lăsat vorba nesfîrșită adineori, zisei; ce vrei să spui de odaie?

— Vream să spun că trebuie să fii mulțumit de ea, pentru că nu plătesc nimic. Știi, vorba noastră: «*Calul de dar nu se caută în gură*». Dacă am ori n-am ce să mînc, nu mă știe nimeni, dar fără odaie trebuie să te plimbi noaptea pe stradă...

— Cine ține hotelul acesta?

— Un grec, Nicoli... om cumsecade, mai mult chiar decât trebuie în Egipt, dar nici el n-are noroc, săracu... A venit din Smirna acum doi ani și a luat hanul ăsta nenorocit, crezînd că o să facă treabă. Dar poți să faci treabă cinstită în Egipt?... Înțelegi, el n-a voit să aibă fuste în hotel, și tu știi poate că fără fuste nici bisericile nu fac treabă în Egipt... Așa că a păpat cîteva sute de lire turcești, adunate cu trudă în Smirna, și acum nu știe cum să se scape de pacoste... Eu îi aduc cîte un călător ce-mi cade din Paști în Crăciun și el mi-a dăruit un loc de dormit fără să plătesc... Dar călătorii mei să-i umfle Nilul!... N-am noroc, degeaba mă mai țin de meseria asta...

Tăcu cîteva clipe, privind harta din perete, apoi reluă cu ciudă:

— ...Și nici nu știu cel puțin, dacă am vreo vină ca să fiu așa de rău persecutat de soartă... Iată, de pildă, azi-dimineață: veneau două vapoare: *Arăbescul* * trebuia să ancoreze ca de obicei la 7 ceasuri; și *Germanul* care se anunță la 10, după cum ai văzut. Tu ți-aduci aminte, poate, că dintre toate companiile, eu dau totdeauna înțîietate *Germanului* și *Loydului Englez*, fiindcă vorbesc binișor aceste două limbi și mai ales pentru că pacheboatele astea cară cei mai buni pasageri. Știu că n-am noroc... dar trag și eu nădejde ca ursul de coadă: doar îmi va pica și mie într-o zi o companie de turiști care să mă salte nițel! Așa m-am gîndit: de la 7 la 10 sînt trei ceasuri; o să am vreme să dau o roată pe la *Arăbescul*, pînă acostează *Germanul*. Dar puturoșii dracului de arabi, cu «mașina înainte» — «mașina înapoi», de-abia au debarcat pe la 9 în loc de 7. Pe bord mi-a picat o familie numeroasă de greci, de care eram bucuros că pot s-o aduc bietului Nicoli. Nu pot să tăgăduiesc, m-au plătit bine, dar cu catrafusele lor fără sfîrșit de-abia am reușit să-i descarc la 11, așa că am pierdut *Germanul*. Acuma spune și tu: e vina mea că m-am ales cu trei taleri **, cînd la *Nemfescul* mă aștepta poate ceva mai bun?

Sfîrșind vorba, el o reluă repede cu o mișcare de nemulțumire:

— Dar, uite, nu-mi pare rău! Cel puțin te-am găsit pe tine... Știi, după ce ne-am despărțit la gară, cînd ai plecat la Cairo, m-am gîndit de multe ori la tine. Dar, de ce nu mi-ai spus atunci că ești socialist, hoțule! Am citit acum doi ani prin jurnalele românești, că v-ați bătut la București cu poliția, că ai fost arestat împreună cu C., M. și F. și că v-au schingiuit în beciurile poliției... E adevărat? Te-a bătut rău?

— Ne-au bătut destul de bine.

El făcu o mină gravă, imprimpată de sinceritate și zise cu încredințare:

— Ei, vezi, iacătă, de aia m-am gîndit mereu la tine și-mi părea rău că nu te-am mai întîlnit: tu ești un om, ai un scop în viață, ai o idee... Eu cred că o idee trebuie să fie mare lucru cînd o înțelegi bine... Trebuie să-ți ție de multe ori loc de piine, cînd ți-e foame. Eu am cunoscut pe unul de-ai noștri, un rus care a fost extrădat de-aici; el era mai tare ca mine la răbdare. Cînd rămîneau amîndoi nemîncăți, eu mă plîngeam, iar el tăcea; dacă îl întrebam de-i e foame, îmi răspundea că nu... Și rîdea!... Am învățat multe lucruri de la el, dar ce vrei, eu sînt om de fapte mărunte, n-am focul lui, trebuie să fii născut pentru așa ceva, cred eu. Am aflat mai tîrziu că bietul rus a fost spînzurat la Odesa. Asta a fost isprava protectoratului englez în Egipt...

Îeșirăm. În capătul de jos al scării, ne întîlnirăm cu stăpinul hotelului, un om de talie mijlocie, cărunț, cu înfățișare de-a fi fost cîndva gras. El mă privi cu milă, cînd Abesalom îi spuse că sînt din România, că vin din Italia unde am «plesnit» de foame și că am de gînd să caut de lucru în Alexandria.

— Vai! sărmane băiat, mă cîină el; poate nu știi că aici trăiești bine numai dacă vii cu o femeie frumoasă, altfel...

* Dragomanii au limbajul lor propriu pentru numit vapoarele poștale. Așa: *Arăbescul* pentru *Kedivial Mail Linie C-nie*; *Germanul* pentru *Norddeutscher loyd*; *Francezul* pentru *Mesageries Maritimes* etc.

[nota autorului]

** Un taler: 5 fr. 20. [nota autorului]

Pana la Istrai, cu soția, în Franța.

— Știe, știe!... îi tăie vorba Abesalom, dar ăsta n-are frică de «ramazan», e băiat de-ai noștri, kir Nicolii...

Kir Nicolii își spuse numaidecât păsul: cum a făcut «prostia» de-a venit din Smirna, unde o ducea bine vinzînd fructe; cum a «mîncat» aici «doi pumni de lire turcești» și cum a slăbit de rău. El îmi arată jiletca lăbărtată și hainele largi pe corp. Apoi adăogă ca încheiere:

— Pricepi matala: eu nu pot să fac «lucruri măgărești» în hotel. Am familie, fete de măritat... E rușine!...

Și duse degetul la obraz, gest obișnuit la orientali, însemnînd: «Sînt om cîstit!»

Ne duserăm la un birt grecesc din strada Anastase, unde se mîncea ieftin. Prăvălie mare, populată de lucrători greci și italieni, îndesați ca sardelele la mese și gălăgioși cum numai arabii puteau să le ție piept. De la bucătărie, care ocupa un colț al birtului, venea un miros tare de pește prăjit în untdelemn ordinar ce te ricia pe gît. Stăpînul urmărea cu ochii toată mișcarea, dînd gură, cînd mai tare, la băieții ce serveau, cînd mai domol, la bucătar și sărînd să dea el însuși o mîină de ajutor la sosirea clienților mai de seamă, cînst ce o avurăm și noi, căci de!... un dragoman nu e un om de rînd în Egipt, are a face cu toată lumea. Ni se făcu loc la o masă, într-un colț unde ne aflam numai noi doi și furăm destul de bine ospătați cu «capamă» de miel, «pastiță» de macaroane și nelipsita cafeluță cu «caimac».

Eu înștiințasem, însă, de la intrare, pe tovarășul meu, că n-am nici un franc în buzunar ca să plătesc prînzul, înștiințare, de altfel, de prisos, căci el înțelegea multe lucruri neînțelese de oamenii bine crescuți; și pe cînd ne luam cafeaua,

putui să văd cum îmi puna dinainte o liră sterlină cu o ușurință care nu se descrie, care nu poate răni o inimă omenească oricât de simțitoare și care nu se învață nici în școli, nici în societatea aleasă.

Fumarăm două bune țigări, pe când deveneam doi buni prieteni și tăceam amîndoi gîndindu-ne, eu, la faptele lui «mărunte», el, poate, la «ideile» mele mari.

Într-un tîrziu, îmi zise:

— Vezi?... Și tu ești un om fără noroc... Eu, barem, dacă n-am noroc se mai poate să fie și din cauză că sînt un prost pe lingă tine. Dar tu nu ești un om prost, am văzut chiar că scrii la jurnale. De ce te persecută soarta? Ori tu nu crezi în soartă?

El mă privi, așteptînd răspuns.

— Soarta e în mîinile noastre... zisei, așa, într-o doară.

— Ei, nu, n-ai dreptate! murmură el cu părere de rău că trebuie să mă contraciză. Eu am în toate zilele dovezi că există o soartă... Uite, acum cinci ani, mă întorceam în țară, la Galați, pentru serviciul militar. Veneam din Austria, unde petrecusem patru ani la Viena și Fiume, ca băiat de berărie. La Galați, aveam un unchi, lipscan cu stare și, dintre toate rudele, el pe mine mă iubea mai mult, fiindcă rămăseseam fără părinți de mic copil. Era om bătrîn, fără copii și-mi bătea capul în toate scrisorile să vin să-mi fac «datoria», să mă însoar cu o fată pe care o și pregătise pentru mine și să-mi lase prăvălia pe seama mea. Dar eu mă învășasem cu haimanalicul, nu mai puteam fi priponit așa de ușor, și cînd am ajuns în țară toate mi s-au părut pe dos. Mai ales cînd auzeam: «mă jidane!» în sus, «mă jidane» în jos, mi-aduceam aminte din copilărie, cînd băieții din școală îmi umflau spinarea de pumni, așa că mă legănam, între sfaturile unchiului care voia să mă facă «om» și dorul de-a pleca iar în lumea mea. Hotărîrea era la consiliul de revizie. Mă gîndeam: «Dacă mă ia în armată, n-am ce să fac, trebuie să rămîn cu unchiul, dar dacă mă scutește, plec». Trăgeam nădejde de scutire fiindcă sufeream de stomac, ca și astăzi, dar nu puneam mare temei: era o boală care nu se vede pe dinafară. Unchiul îmi spunea: «Nu-i nimic, trei ani trec repede. Am să-ți dau bani de buzunar, ca să te ai bine cu plotonierul, și tu ai să te faci surd cînd o să-ți strige „mă jidane“. Pe urmă am să te însoar și am să-ți predau prăvălia, că eu sînt bătrîn și nu mai pot să alerg...» Mi se părea că are dreptate. Vine consiliul de revizie, mă prezint și sînt găsit «bun pentru infanterie», dar cînd ajung la cazarmă, ciorba lor împruțită mă trimite la spital, unde, după cîteva spălături în stomac, mă reformează ca din senin. Mă credeam mort pentru trei ani și acum iată că deveneam deodată liber ca o pasăre. Mă apucă un dor nebun de străinătate. De mult doream să vin în Egipt, unde știam că e cald și poți să trăiești cu mai puține griji și fără multă muncă, dacă cunoști cîteva limbi. Nu știam atunci că norocul meu l-a[u] mîncat lupii. Mă trăgea așa la sărăcie, așa că mă hotărîi să plec. Dar hoțul bătrîn de unchi-meu ghicise de mai înainte și făcu o politică așa de dibace că mă pomenii într-o zi că mi-e dragă Ruhălă și că e bine să ai totdeauna cîteva «sutare» la buzunar. Întelegi tu? Mă îndulcisem la trai bun!... Mă uitam la prăvălia încărcată, la francii care veneau aproape singuri și mai ales la «jidof-čușă» durdulie și mă gîndeam la «ramazanul» din străinătate. Începeam să mă dau pe brazdă, dar unchiul făcu o prostie, sau mai bine zis, două: el voi să mă pună la curent cu negustoria, să cer șapte prețuri, să laud marfa care sărea în ochi de proastă și mai ales să alerg după țărani, să-i trag de mîncă din mijlocul drumului, știi tu, așa cum e moda la noi și cum fac nu numai «jidanii», dar chiar și românii. A doua prostie fu că voi să mă facă habotnic, să pun simbăta «cornu în frunte», să înfășur «cureaua» pe mîină, să îmbrac «talăsul» și să merg regulat la sinagogă. Ba fata mă amenință că nu mă ia de bărbat dacă nu vreau să fiu «bun jidan». E adevărat că ei mă luau cu binișorul la început, dar pe urmă au luat-o la repezeală și mă strîngeau rău în «corset»: nu mai îmi dădeau parole. Asta a mers pînă aproape de sărbătorile noastre, dar cînd m-au prins că am mîncat

pe furiș în ziua noastră de post, și pîine în loc de pască în sărbători, s-a spart oala și ne-am luat la ceartă. Iar mi-au venit gîndurile de ducă! Ce vrei? Soarta! La «mizeriile» astea a mai venit și întîmplarea următoare care a pus capac la toate: era pe vremea cînd venise legea să se închidă prăvăliile duminică după prînz. Într-o duminică, pe la amiază, iată că trece în inspecție un subcomisar, cu sergentul după el. Deși nu începuse încă nimeni să închidă, huliganul care căuta «sfântuială», începu să răcnească la unchiu' în ușa prăvăliei: «Ce mă, jidane, încă n-ai închis?! Crăciunu' și tîmăia mă-tii!...» Și nici una, nici două, îl ia pe bătrîn de piept și-i dă un brinci. Bietul unchiaș cade peste o ladă și-și sparge capul. Cînd am văzut sîngele curgîndu-i de la tîmplă peste barba albă, mi-a venit așa de rău că m-am dezgustat și de trai bun, și de țară, și de tot! După o săptămînă, m-am îmbarcat pe un vapor grecesc și am aruncat ancora la Pireu, unde am tras un prim «ramazan», de mi-au scăpărat ochii. În urmă, am venit în Egipt, unde trag pe dracu' de coadă, așa cum mă vezi... Ei, spune, acum: nu-i asta o soartă?

Și el mă privi ca și cum m-ar fi dat bătut. Mă uitam în ochi-i limpezi, naivi și cinstiți și vedeam bine că «soarta» lui nu putea să fie altfel.

II

La Winder : Dragomanii — « Mișka » — Ibrahim — « Lume de toată mîna »

În strada Handak, care se încrucișează cu strada Anastase, la cîțiva pași de birtul unde mîncasem, forfoteala era în toiul ei. Arabul, deși trîndav și nepăsător cînd n-are nimic de făcut, e viu și iute ca spirtul cînd are puțința de cîștig.

Era zi de lucru. Răspîntia unde ne oprimem, duce în patru părți din cele mai însemnate ale orașului și e neîncetat străbătută de trecători. Multime de fesuri roșii și halate de toate culorile, unele făcute din saten lucios, altele din stambă de rînd, se încrucișau cu costumele noastre europene lipsite de orice pitoresc, îmbulzind strada și făcînd cu neputință trecerea oricărui vehicul. Aici vezi pe cel grăbit, îmbrîncind în fugă pe cel ce nu duce grijă de mersul soarelui; pe europeanul îngîmfat de originea-i «civilizată», înlăturînd cu dispreț pe indigenul umilit care l-a călcat pe picior în înghesuială; pe birjarul răbdător, ca și răbdătorii lui clienți din birjă, minînd la pas și strigînd neîncetat: «*Faceți loc la dreapta!*» sau: «*Păziți-vă picioarele!*»; tot aici vezi îngrămădindu-se ca dinadins toată negustorimea ambulantă cu răcuioarele lor garnisite de curmale, smochine, banane, cocos, toate neamurile de semințe bune de ros în ceasuri de lene, toate dulciurile pline de praf și de muște moarte, și mai ales pe mult căutatul vinzător de trestie de zahăr, cu marfa lui de 20 de parale *, ciomagul lung de doi metri și plin de must zăhăros, după care se prăpădesc arabii de dimineață pînă seara, mușcînd cu poftă și dinți de lup, sugînd zeama cu o lăcomie ce inspiră dezgust și umplînd toate străzile de gunoi. Acești vinzători fți sparg urechile cu strigătele lor lungi și plîngătoare, și dacă nu le vezi marfa, îți trebuie treizeci de ani de ședere în Egipt ca, să-i înțelegi ce spun; iar cînd la răcnetele lor se mai adaogă uruitul strident al pianelor-caterinci ale lazarionilor italieni, asurzeala devine așa de nesuferită că-ți vine să iei cîmpii.

Cafenele multe, dese și pline de lume, chiar în zilele de lucru, așa cum numai în Orient se poate vedea. Mesele înșirate de-a lungul trotuarelor împiedică uneori cu totul trecerea. Consumatorii tolăniți, adesea, în chip cu totul oriental, flecăresc, cînd cu aer adormitor, cînd cu aprindere. Narghilelele pufăie, sforăind, apa din sticlă într-un concert monoton, zarurile țacănesc date de-a dura pe table și cafelele turcești purtate pe sclipitoare tăvi de nichel se perindă neîncetat printre această

* 20 Paras = 36 1/2 cențițe. 40 Paras = 1 Piaștru mîc, 13 bani. [nota autorului]

lume trîndavă, care cînd o vezi mereu aceeași și la orice ceas din zi, te face să te întrebî din ce-o fi trăind.

Abesalom se obișnuise așa de bine cu zarva unei astfel de străzi, încît cred că ar fi rămas nepăsător chiar dacă i-ar fi sunat cu un clopot la ureche. El n-avea decît o grijă: să nu fie călcat pe ghetete sau să nu i se prăfuiască hainele și se ferea cu atîta dibăcie că rar i se întîmpla să se «murdărească». Cum era lung ca o prăjină, cuprîndea cu ochii toată mișcarea și ar fi stat ceasuri întregi să privească distrat la o astfel de răsîpîntie. Eu însă voiam să ies din îmbulzeală.

— Hai să mergem la Winder, îmi zise el, dar nu mai ține prăvălia *La sentinela română*, pe care o știi tu, unde am mîncat împreună cîrnați românești, acum cîțiva ani. A pierdut-o.

— Și s-a mutat din Handak? întrebai.

— Nu, e tot în Handak, uite colo, cam peste drum de unde a ținut înainte.

Și el îmi arătă, nu departe de noi, o mică prăvălie, fără firmă, unde se vedeau cîteva mese așezate afară.

Strada Handak și prelungirea ei, Hamamil, dincolo de strada Anastase pe care o taie în două, de-abia au împreună un kilometru lungime, dar sînt toată ziua străbătute de lume și trăsuri, prin faptul că formează calea cea mai scurtă ce duce din oraș în port. Pe-acîsînt înșirate cele mai multe prăvălii și cafenele românești, grecești sau italienești cari «lucrează» cu vapoarele și tot pe-acîsînt perindă valurile de călători aduși din toate colțurile lumii, fie de dorul de-a cunoaște o țară care poartă urme încă neșterse ale celei dintîi «civilizații» omenеști, fie de-a face vreun comerț mai mult sau mai puțin îngăduit de legi, ca și acel lung și nesfîrșit șuvoi de prigonîți ai soartei mult temute de Abesalom, acea pleavă purtată de vînturile aceluiași «nenoroc», oameni care vin de undeva și se duc undeva, neștiind adesea ei singuri de unde vin, nici unde vor să ajungă, poposind unde înserează, hrînindu-se cînd se întîmplă, deosebindu-se în credințe și întîlnindu-se în greșeli, așa cum i-a cunoscut cel ce scrie aceste rînduri. Chipurile lor, neschimonosite de prejudecata vreunei cerințe literare, se vor înșira de-a lungul paginilor ce vor urma, pagini cari nu vor fi nicidecum acelea ale unui roman.

Ne îndreptarăm spre Winder, a cărui prăvălie de altădată o cunoscusem în trecăt și o lăsasem în plină prosperitate. Ea era vestită în cartierul locuit de cei de pe la noi, pentru băuturile sale bune, aduse în parte din țară, și mai ales pentru «grătarul» cu «fleici», «mititei», «pîrjoale» și alte bunătăți «à la minute», preparate după gustul românesc. Aici își dădeau întîlnire toți acei care se mai simțeau legați de obiceiurile noastre, și simbăta seara sau duminica vedeai, în plină țară arăbească, o «dugheană» ca cele din Dealul Spirei sau din Bădălan, în care «mușterii» se cinsteau cu «țuică», își frigeau limba cu «ardei» și înjurau curat pe românește. Ea trimetea departe mirosul «pîrjoalelor» îmbibate de «cimbru» și plînsurile unor viori mînuite cu dibăcie în graiul nostru de cei ce nu culeg la noi decît hulă și cîțiva gologani azvîrliți cu dispreț.

Aci descălecau marinarii de pe vapoarele noastre (dacă un marinar poate descăleca), și timp de trei zile din săptămînă, adică de marți cînd soseau pînă vineri cînd plecau, aveau arabii destulă vreme să vadă ce vrea să zică un «pui de chef» românesc.

Eram curios să știu din ce pricini s-a închis o prăvălie care mergea așa de bine.

— Apăi, vezi, fiindcă nici bietul Winder n-are noroc! îmi răspunse Abesalom; a voit să aibă clienți după gustul lui și a tot dat afară azi pe unul, mîine pe altul, dintre acei cu musca pe căciulă, pînă cînd a băgat de seamă că a rămas singur. Atunci a închis. Cîteva luni mai tîrziu a deschis maghernița asta, unde tîrăște și el pe dracu' de coadă. O să-ți povestească el singur. Vorbeam împreună dese ori de tine, mai ales cînd te găseam prin jurnalele românești.

Intrarăm. Prăvălia nu prea era încăpătoare, dar printr-o ușă din zid era în legătură cu o altă încăpere vecină ce putea servi de birt. Neavînd însă birt, Winder

o închiriasse unui mic telal, cu învoiala de-a ține totuși câteva mese acolo pentru clienții telalului, așa că de fapt avea două prăvălii. Intrînd, vedeai îndată că stăpînul e un om căruia îi place curățenia. Mese cu plăci de marmoră, vreo opt la număr, erau înșirate de-a lungul celor doi pereți de-o parte și de alta a intrării. În fund, tețgheaua și rafturile formau o despărțitură, lăsînd o mică trecere dinapoia lor, unde Winder își fierbea cafelele și ceaiul pe o mașină cu petrol ce vijîia toată ziua în urechi. Tavanul era din grinzi văruiate cu o culoare cenușie, iar pe pereți se aflau câteva tablouri cu subiect indigen și unele cu vederi din țară: *Sinaia, Portul Galați, Vaporul Dacia* și altele; printre ele, o oglindă și un ceasornic de perete.

În prăvălie, puțină lume: doi inși jucau cărți la o masă și alți doi, *domino*, la o altă masă. Winder nu ținea nici table, nici narghilele, avînd prea puțin loc pentru asemenea «scule buclucașe»; iar puținele jocuri pe care se vedea nevoit să le țină din cauza marii cereri a clienților, le dădea cu greutate și cu mare desgust.

Îl cunoșteam pe Winder de un om cumsecade, deși doi din scriitorii noștri, care au vizitat Egiptul din trăsură, l-au cam luat la vale. El era încăpățînat în apucăturile și credințele lui, dar de-o cîntec recunoscută chiar de cei ce-l urau. Era milos și făcea mult bine; dacă cineva îi spunea că un om așezat la o masă din prăvălia lui e nemîncat, el îi trimetea îndată un ceai și o bucată de pîine. Ca și Abesalom, era și el din Galați, făcuse parte activă din vechea mișcare socialistă și păstra amintiri duioase din acele vremuri. Eu n-am cunoscut om să iubească țara — pămîntul țării noastre — cu o iubire mai temeinică decît a acestui «strein».

Ne așezarăm la o masă.

— Să vedem, o să te recunoască, zise Abesalom. Și strigă tare la Winder, care se afla în cutia lui, dîndărătul raftului unde avea totdeauna ceva de deretecat:

— Ei, domnule Winder, două ceaiuri cu lămîie!

Winder servea singur de cînd «scăpătase». Nevasta lui, bolnavă de mulți ani, de cancer la stomac, zăcea în locuința lor, deasupra cîrciumii. Din cauza asta, serviciul cam suferea și uneori trebuia să aștepți pînă să-ți vină rîndul de-a fi servit. El însă nu-și făcea sînge rău, oricît de nerăbdător i-ar fi fost clienții, și din pasul lui nu ieșea. Îl văzui apărînd cu o tavă cu cafele pentru cei de la mese. El nici nu ne privi, știînd că e vorba de Abesalom, care intră de zeci de ori pe zi în prăvălie.

Aproape nu-l mai recunoscui, atît îmbătrînise. Barba îi era pe trei sferturi albă, deși n-avea încă cincizeci de ani. Era potrivit de talie și bine legat, vestminte curate. Așa cum îi era obiceiul, se purta în vestă și mînecele cămășii puțin sumese, de sub care apărea flanela. Ne aduse ceaiurile. Eu îmi ținui fața cam ferită, deși voiam bucușor să-i strîng mîna.

— Îl cunoști pe «negustorul» ăsta? îl întrebă Abesalom, arătîndu-mă.

El mă recunoscu îndată.

— Ei, uite haimanaua brăileană!

Și-mi prinse mîna între mîinile sale cămoase, strîngîndu-mi-o cu prietenie. Apoi se așeză pe un scaun lîngă mine și mă prîdidi cu întrebările:

— Ce-i cu tine? Iar în Egipt? De unde vii, din țară?

Vrusei să răspund, dar Abesalom căruia îi plăcea mult să vorbească de «ramazan», mi-o luă înainte:

— Vine din țara macaroanelor bune... dar n-are aerul să fi gustat nici pe cele mai rele!

Winder înțelese că nu stau pe trandafiri, îmi privi îmbrăcămintea rămasă cam înapoia... modei și clătina din cap cu tristețe:

— Bați și tu drumurile în lung și-n lat, parcă te-ar fi gonind turcii... De ce nu stai în țară să-ți faci un rost? Ori ai vreun scop?

— Poate că am vreunul... cine știe! zisei în glumă.

— Și care?

— De pildă; să mă îmbogățesc.

— Să te îmbogățești... repetă el cu neîncredere; cu ce? cu reumatisme?

— Așa e soarta lui! interveni Abesalom cu gravitate; iacă, el nu-i «jidan» și nici nu fuge de militarie! De ce se pedepsește prin streinătăți? Asta dovedește că e un destin păcătos care-l urmărește. Și are să umble peste tot pe unde-i e scris să calce; pe urmă are să se oprească.

El vorbea cu încredințare, privind fix în pământ, ca și cum ar fi văzut «destinul» meu la picioarele sale.

Winder nu era de părerea lui:

— Ce tot bați capul, mă, cu «destin», «soartă» și «scris»! Fleacuri! Cum îți așterni, așa dormi...

— Ba, de loc: dumneata îți așternuseși bine într-o vreme și acum dormi destul de rău, mi se pare!

— Așa am voit eu! zise Winder, cu un fel de resemnare.

— Asta eu n-o mai cred! Nimeni nu sare în puț de bună voie. Ți-a fost dat să tragi targa pe uscat la bătrînețe.

— Dar, nu trag nici o targă!... Am vrut să trăiesc pe pofta mea și trăiesc... Ori tu-ți-nchipui că eram mai mulțumit atunci decât acum?

Și întorcându-se spre mine:

— Înțelegi tu? Fiindcă aveam o firmă românească trebuia să rabd batjocura tuturor «pușlamalelor» de la vapoarele românești. De îndată ce se îmbătau, începeau să-mi strige că mă îmbogățesc cu «Sentinela Română» și îmi cărau în prăvălie pe toți «pezevenghii» din Alexandria care le plăteau de băut, așa că nu mai putea să intre la mine nici o familie de oameni cumsecade din cauza înjurăturilor și murdăriilor ce se vorbeau. Or, eu am părăsit țara și m-am surghiunit în urgia asta arăbească numai ca să nu mai aud «măi jidane» și înjurături ca la ușa cortului. Crezusem în tinerețe că e de ajuns să fii cinstit și să-ți iubești țara în care te-ai născut pentru ca să fii respectat. Am văzut mai târziu că eram greșit. Am venit aici și am deschis prăvălia pe care o știi. Am pus firma «La Sentinela Română», așa cum fac toate națiile, căci doar aveam de gând să fac negoț cinstit, și am trăit în pace pînă au început cursele vapoarelor poștale românești. Dintrunții, crezînd c-o să am lume de ispravă, nu șnapani, am sărit în sus de bucurie și am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să am în prăvălie tot ce e pe gustul românesc; dar repede am băgat de seamă că m-am păcălit. Uitasem că lupul își schimbă numai părul, nu și năravul. Aveam pînă atunci numai clientela liniștită și eram căutat mai ales de familii. Nu făceam vreo mare pricopseală, dar nici nu căutam așa ceva. În primele cîteva săptămîni, băieții mei și-au mai ascuns arama, dar în curînd au dat-o prin tăvăleală! Nu mai eram stăpîn la mine! Învățat cu oameni pașnici, mi se părea că sînt într-un balamuc. Totuși, am răbdat timp de doi ani, crezînd că s-or mai lustrui și ei în atingere cu lumea de afară, dar cînd am văzut că au început să-mi aducă «întreținuți», «muieri», ba chiar să se ia la bătaie și să-mi spargă în prăvălie, m-am hotărît să închid. Închipuți-vă că într-o seară, au sărit la mine, om bătrîn! Și dacă nu scoteam revolverul să mă apăr, m-ar fi bătut. Așa, m-am gîndit că decît să ajung prin pușcării, la vreme de bătrînețe, mai bine să mă retrag într-o cocioabă ca asta și să trăiesc pe cheful meu.

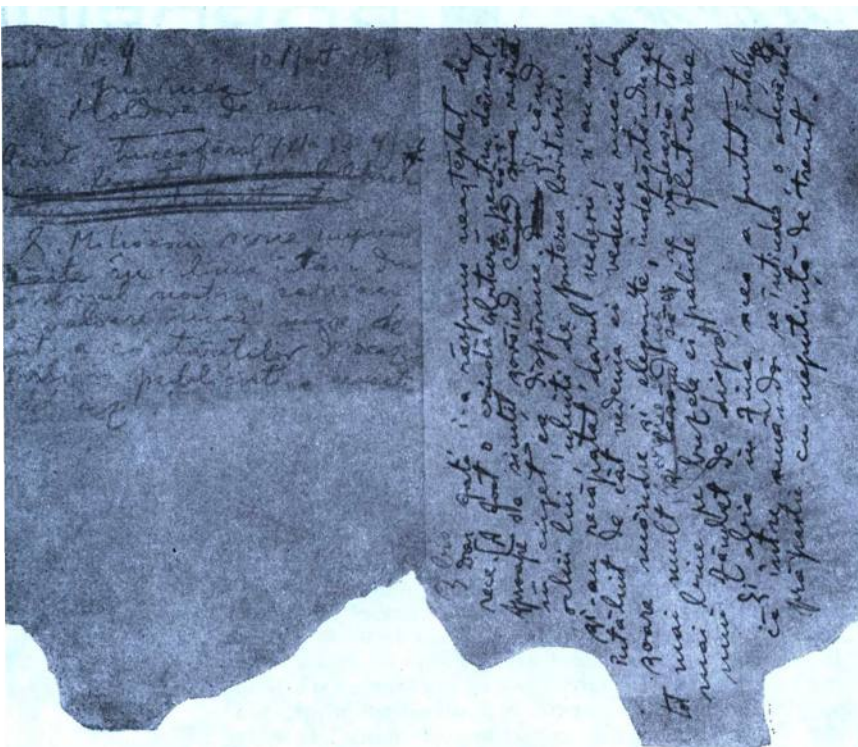
Abesalom fu încredințat că pățania lui Winder îi dă dreptate lui:

— Ei, asta dovedește că n-ai noroc, că te persecută soarta, altfel ai fi răbdat toate batjocurile și ai fi strîns lire galbene, așa cum fac toți circiumarii... Ce tot îmi spunei mie că omul face cum vrea!... Nu-i adevărat, omul face așa cum e silit să facă. Uite, de multe ori m-am gîndit să fac și eu ca «haldeii»* ăia cari ar fi în stare să se sfîșie cu dinții, să se bată în fața lumii, numai să pună mîna pe un călător ce li se pare «gras», dar mi-a fost peste putință.

[Manuscris neterminat]

* El numea *haldei* pe ceilalți dragomani. [nota autorului]

Gib. I. MIHĂESCU

PE MARGINEA UNUI FRAGMENT DINTR-UN PROIECTAT ROMAN DE RĂZBOI

INTR-O ÎNSEMNARE DATATĂ « 10 MART[IE] 1919 », la puțin timp după debutul în revista „Lucceafărul”, viitorul autor al Rusoaicei nota cu orgoliu: « G. Mihăescu scrie impresii trăite (s.a.) în „linia întâi” din războiul nostru, cari au o valoare mai mare decât a cîntăreților de ocazie, iviți în publicistica noastră de azi »¹.

Refuzul categoric al literaturii eroice plasează ferm sub semnul autenticității schițele publicate de el imediat după război, ce refac un adevărat jurnal de campanie al elevului ofițer Gib. Mihăescu, combatant pe frontul din Moldova în primul război mondial. Din spectacolul straniu, apocaliptic al « liniei întâi », văzut ca un « ținut necunoscut, bizar, dintr-o altă lume, dintr-o planetă moartă », prozatorul va desprinde o serie de secvențe, de la

marșurile nesfârșite, istovitoare, în care ființa umană e anulată, la scurte momente de reverie sau aspecte pur anecdotice. Dominant rămîne însă sentimentul profund tragic al individului supus chinurilor morale, asupra cărora Gib. Mihăescu va stăruî. Cutremurat de imaginea înfiorătoare a mutilării camaradului Stanciu, caporalul Robu, obsedat de propria-i invaliditate, are o viziune halucinantă a soarelui, splendidă metaforă a morții: « Pe cerul acesta pe care zburau mașini nu putea domni decît un soare fabricat, nu putea pluti decît adusă cu ocheane drăcești de-ale nemților, imaginea celui alt soare, vesel și curat, de culoarea spicului, strălucind departe, pe alt cer... » (Soarele). Într-o povestire mai tirzie (Eroilor lauri...), agentul de legătură Stanciu, mare mutilat de război, vinde, după declararea păcii, țigări pe Calea Victo-

¹ Manuscrisul se păstrează la M. L. R., sub cota 15.244.

Gib. I. Mihăescu . ■ BORDEIU

Cînd pe front era liniște, îmi plăcea să mă trîntesc pe maldărul de frunze din bordeiul meu, tapetat cu foi de cort. Stăteam ceasuri întregi pe spate, urmărind îngîndurat jocul fantasmagoric al plămuirilor ciudate, cu cari țigara îmi umplea bîrlugul. Aduceri aminte îmi năpădeau ființa, ștergeau pe nesimțite decorul sărăcăcios din juru-mi, mă purtau pe drumurile luminoase ale trecutului. Icoane fugare izvorau din necunoscut, se oglindeau un moment în ochii mei uimiți, se schimbau în fel și fel de chipuri, ca și fantasticele figuri alburii ale fumului de tutun și se pierdeau iarăși în negurile inconștientului, pentru a face loc altora... și altora...

În noianul de imagini trecătoare, una aș fi vrut s-o rețin, s-o smulg capricioasei variabilități a închipuirii mele. Nu e greu de ghicit: era viziunea ei, era viziunea făpturei sale gingașe, a figurei sale visătoare și plină de zîmbet. O, voi cari n-ați cunoscut frontul, cari n-ați trăit niciodată asprele lui zile, voi nu știți, voi nu puteți ști dulceața neînchipuită a alinării binefăcătoare, ori de cîte ori un chip iubit îți răsare în minte, acolo, unde totul e ură și infern! E o subtilă mireasmă îmbătătoare în mirosul acru de stîrvuri învechite, un sunet mîngîietor de liră, în furtuna de trăznete asurzitoare, o rază de lumină în noaptea gîndurilor tale, peste care îngerul morții a așternut parcă pentru totdeauna zăbranicul său de nepătruns. Să știi că ai pe cine apăra, căci nimeni nu concretizează mai bine miile de idei abstracte pentru care lupți, ca femeia iubită; să știi că acolo, într-un sat al Moldovei, ea urmărește cu atenție toată activitatea regimentului tău, că citește cu groază listele de pierderi, că suferă la gîndul că tu suferi, că viața ți-i expusă, că moartea te pîndește din toate ungherele! Cum să nu fii tare, cum să nu bravezi scheletul acela hidos, pe care-l simți încontinuu fluturîndu-și cearșafurile albe deasupra-ți, cum să nu fii gata în orice clipă să înfrunți dușmanul, să faci acte de glorie! O, abia acum puteam spune că-mi dam perfect seama de avîntul seniorilor medievali, acum

riei, re trăind în crize puternice momentul exploziei.

Ceasurile îndelungi de așteptare și meditație petrecute în spatele liniilor de bătaie, în amurgurile «ce-și păstrează cu nepăsare măreția» (Soldatul Nistor), aduc cu ele tortura singurătății, adîncesc rănila despărțirilor, favorizînd jocul imaginației în capcana căreia cad personajele. Obsesiile pe teme erotice constituie frecvent anecdotică acestor povestiri, dîncolo de consemnarea la persoana întâi a unor impresii imediate, transcriind o experiență directă (Linia întâi). În timpul marșurilor anevoioase din retragere, gîndul soldatului Ion Mocanu zboară acasă și, chinuit de oboseală și de foame, își închipuie că nevasta lui bea cafea cu lapte cu ocupanții (Cei din urmă) sau, în scurtele popasuri «pe drumul gloriei», un alt erou, bine primit de o femeie dintr-un sat, bănuiește,

prin analogie, că și nevasta lui păcătuiește (Retragerea). Apare aici, în acest ciclu de război, și tipul feminin înfîlînit constant în proza lui Gib. Mihăescu: «întă, brună, cu pielea albă, palidă, cu ochii cenușii» (Pe drumul gloriei), eroina episoadelor de dragoste.

Experiența războiului a constituit un moment unic în existența prozatorului, a cărei forță de șoc a deschis trasee ce n-au fost părăsîte de scriitor în decursul întregii sale cariere artistice. Zilele de front au reprezentat trăirea intensă, situația excepțională rîvnită totdeauna de Gib. Mihăescu, capabilă să-i antreneze toate resursele sufletești, să-i potolească setea de noutate izvorită din profunzimea lui oroare față de banalitate. «Ziua păcii» (s.a.) cu marea, intensă, zdrobitoarea ei fericire. Mă bucur pentru pace și acum, în pace, duc cea mai banală și înecătușă că înecătușă mă conving că

DIN REZERVĂ

înțelegeam cavalerismul lor legendar, în luptele din jurul castelului, în turnul căruia iubita urmărea, cu privirile ei de inger protector, bravura celui care o apăra de furia năvălitorului. Și înțelegeam cu atât mai mult acest lucru, cu cât aceea la care neconținut zburau gândurile mele, cu cât Lucia mea avea într-adevăr superba măreție a unei adevărate castelane. Cu silueta ei fină, cu trăsăturile-i perfecte, cu părul negru, cu ochii mari și tot așa de negri, cu zîmbetul acela neînțeles, ea nu putea fi decât o umbră a trecutului divin, pe care o soartă ironică o mai lăsa în mijlocul nostru, spre a deștepta în noi nostalgia timpurilor cari au fost.

O cunoscusem într-un sat din împrejurimile Iașului, unde regimentul meu își petrecuse timpul refacerii. Stătea în casa boierească cu părinții. Erau refugiați. Noi, ofițerii, eram aproape totdeauna invitați la conac; acolo deci o văzusem, acolo cunoscusem dulcea durere a primilor fiori de dragoste, acolo îi vorbisem.

Dar, de bună seamă, când n-ai ajuns douăzeci și cinci de ani și când iubești pentru întâia oară, sufletul se îmbată prea ușor și vorbele prea se zoresc ca să destăinuiească lucruri cari nu trebuiesc spuse așa, dintr-odată. Desigur, prea m-am grăbit să-i mărturisesc totul de la început, prea m-am lăsat în voia naivității vârstei mele; vădit lucru! — în iubire trebuie și puțină șiretenie, puțină diplomatie. Numai astfel pot să-mi explic răceala subită ce mi-a arătat din momentul acela. Doamne, aș putea zice disprețul, pe care atunci mi s-a părut că-l întrezăresc fluturînd ușor pe buzele ei palide.

Dar n-am șovăit un moment; figura a continuat să-mi păstreze surisul obișnuit; în adîncul meu însă, în adîncul cugetului meu am simțit că se prăbușește ceva, am avut senzația că mă rostogolesc eu însumi spre adîncimi fără sfîrșit. Am înțeles deci, că un biet student, un simplu ofițer de rezervă e prea puțin pentru visurile, pentru năzuințele ei intime. O prăpastie socială ne despărțea și — avea

cea mai tristă viață. Vreau ziua de atac grozavă, cu fericirea cea mare a scăpării și-a armistițiului chiar în noaptea aceea » — nota undeva scriitorul². Printre hîrțile rămase în arhiva lui Gib. Mihăescu, s-au păstrat, de asemenea, și cîteva însemnări din perioade diferite³, reunite ulterior de scriitor, sub titlul comun: « Romanul de război ».

De altfel, printre prietenii apropiați ai lui Gib. Mihăescu era cunoscută intenția acestuia de a scrie un roman de război, carte care « nu ar fi

cuprins nici un rînd literaturizat și nu ar fi fost brodată pe canavaua imaginației »⁴. Există, în acest proiect, rămas nerealizat, o reîntoarcere a scriitorului sub zodia autenticității, ca un ecou prelung al unei experiențe existențiale unice, ce va dobîndi, în transcrierea prozatorului matur, marca originalității sale. Însemnările răzlețe adunate pentru această carte rețin aspecte din psihologia combatanților sau starea de spirit a celor de pe front, în așteptarea armistițiului⁵.

² Însemnarea se păstrează la Muzeul literaturii române, sub cota: 17740/6.

³ Înregistrate la Muzeul literaturii române, sub cotele: 17740/7 (pe verso-ul unui afiș al ziarului clujan „România”, 1921—22) și 17740/8.

⁴ Cf. nota neșemnată, publicată sub titlul: *Romanul de război*, de ziarul „Naționalul nou”, nr. 441 din 28 octombrie 1935, în pagina dedicată lui Gib. Mihăescu.

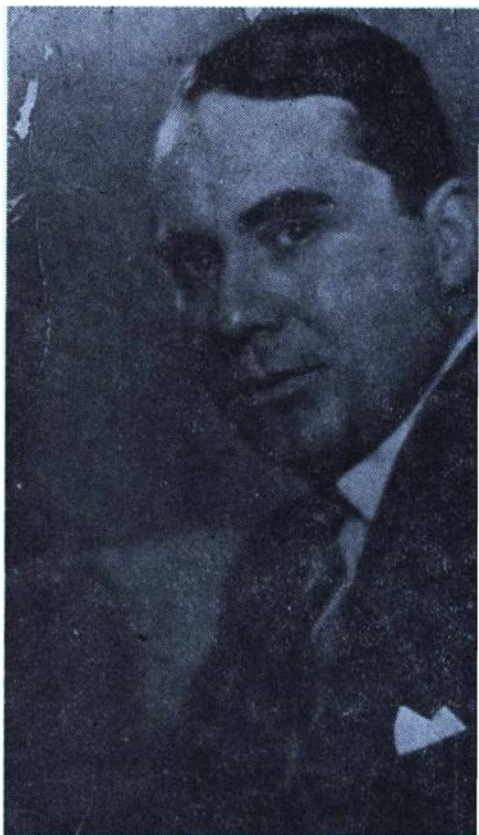
⁵ Transcriem, în notă, două asemenea însemnări: « Cel care dă celuilalt curaj, însă scepticismul și tristețea acestuia sunt așa de mari, că însuși primul se molipsește și se ține după celălalt ca să-și audă propria lui tristețe din gura lui. Și se înfîșe în el, ca și cînd curajul pe care vrea să-l însușească primul, și de care are acum el nevoie, l-ar lua din tristețea celui » (M. L. R., 17740/8.) « Zăpada care a început să cadă seara; gânduri

dreptate — cine putea cheazăui că voi fi în stare, cu slabele mele forțe, să sar dintr-o dată genunea care mă despărțea de dînsa.

Nevrednicul, cît de înșelat am fost! Săptămîni întregi am rămas obsedat de zîmbetul ei ironic, săptămîni întregi m-am ținut într-o rezeivă de ghiață, crezînd că-i răspund cu aceeași măsură! Și totuși, cînd a fost să plecăm, cînd gara cea mică era înșesată de întregul regiment, cînd nu știam unde ne stă capul de zarva îmbarcării, ea a venit împreună cu părinții, ca să-și ia rămas bun de la ofițerii din batalionul meu — primul care pleca. Era mișcată — mi-amințesc perfect de bine, foarte mișcată —, eu însă o priveam întunecat, pe sub pleoape și căutam să par cît mai nepăsător. Mi-a întins molatec mîna pe care am dus-o la buze cu o răceală afectată. Atunci a scos din geanta ei o scrisoare, și-a aruncat ochii pe furiș în lături, ca să vadă dacă nu ne observă nimeni, și mi-a strecurat-o ușor între degete.

— Ai s-o citești în tren, dar numai în tren. Îmi făgăduiești?

I-am făgăduit și cînd trenul s-a urnit pe drumul, pe care poate nu aveam să mai mă-ntorc niciodată, am deschis-o. Două file, două file albe, de pe care slove mici și tremurate îmi povesteau toată fericirea mea, îmi făgăduiau comori neprețuite, îmi cîntau, mă

Faze pregătitoare pentru proiectatul roman de război pot fi considerate nu numai reluarea unor subiecte și a unor tipuri din viața militară, în nuvelele publicate mai tîrziu (Troia, 1924; Rusoaica, 1930; Plecare, 1932), dar și redactarea capodoperei sale — romanul *Rusoaica*, într-o perioadă de peste trei ani, 1930—1933, carte care, în ciuda auri de mister ce o învăluie, s-a închegat din «reconstituirea unor întîmplări aidoma din timpul războiului, în tabăra regimentului meu de la marginea pădurii Dobrovățului, lingă Iași»⁶.

negre pe cei după front; dimineța armistițiului; ce sîntă e zăpada. Telefoanele. Plutonierul care vine cîntînd în bordeiul ofițerului». (M.L.R., 17740/7.)

⁶ Cf. Matei Alexandrescu, *O oră cu Gib. I. Mihăescu, în Confesiuni literare. Dialoguri*, București, Editura „Minerva”, 1971, p. 55.

De asemenea, acest «roman de război» ar putea fi acea presupusă continuare a *Rusoaicei*, asupra căreia, într-un interviu acordat lui Zaharia Stancu, în 1934, cînd pregătea cea de a IV-a ediție, autorul preciza că nu lucrează «la o continuare a *Rusoaicei*, ci a ceea ce ar indica subtitlul *Rusoaicei*: Bordeii de pe Nistru al locotenentului Ragaia»⁷.

Din asemenea nuclee epice, ce puteau fi integrate în materia viitorului roman, face parte și schița intitulată *Două file albe*, rămasă în manuscris⁸. Anecdota acestei scurte povestiri este

⁷ Interviul a fost publicat în „*Naționalul nou*”, I, nr. 115, 26 septembrie 1934, p. 2.

⁸ Păstrate la Muzeul literaturii române, sub cota: 15.224, cele 8 file de caiet dictando, scrise cu creionul, poartă o serie de reveniri succesive, făcute cu creionul și cu cerneală. Scriitorul a oscilat, la un moment dat, între titlurile: *Două file*

împiedecau să aud tumultul roților de fier, cari ne rostogoleau spre necunoscut. Două file ce le-am păstrat tot timpul la piept, alături de-o cârtică de rugăciuni, pe care mamă-mea, bătrîna mea mamă, mi-o dăduse la plecare, acolo, în orașul meu de pe marginea Oltului, ca să-mi poarte noroc. Două file pe care totdeauna apăsam mîna, cînd înghemuit în șanț, moartea vorbea în juru-mi, cu graiuri detunătoare, că pînă la fericirea — ce încă zîmbea de departe — drumul meu duce prin întinuturile ei cernite.

De astă dată, stăteam într-un bordei cu mult mai încăpător, căptușit cu scînduri trase la rîndea, cu-o sobă de tablă ce duduia năpraznic, cu două paturi ca lumea, aduse dintr-un sat părăsit din apropiere, cu masă la mijloc, și cu două scaune cu spetează. Eram cam la doi kilometri de front; ieșisem în rezervă de cîteva zile. În așteptarea reîntoarcerii pe linie, petreceam în toată legea. Cu mine, mai locuia în bordei un prieten bun, un ofițer subțirel și înalt, venit de curînd în compania noastră de la alt batalion. Îl cunoșteam încă dinainte, din refacere, ca unul ce fusese în același regiment cu mine. Dar îl cunoșteam numai. Acuma însă ne împrietenisem într-atîta, că păream astfel de cînd lumea.

Luam masa împreună și seara, în căldura de baie a sobei noastre de fier, sorbeam cîte un pahar de vin, ascultînd pe gînduri oftările lungi ale lui Pleantă, cobzarul companiei și jelaniile scîrșitoare ale viorii lui Dogaru, ordonanța mea. Mircea, Gheorghe Mircea, ofițerul, tovarășul meu de bordei și de arme, părea o fire prea pornită. Îl entuziasmau ușor văicărelile țiganilor și atunci începea să-mi povestească, cu glas pe jumătate, viața lui dinainte sau îmi explica visul din noaptea trecută, căci credea mult în vise. Alteori tăcea îngîndurat și, totdeauna atunci, ochii lui mari și albaștri, parcă se umezeau. Eu eram mai tăcut; totuși, vinul și voia bună îmi descleștau la rîndu-mi, din cînd în cînd, limba. Îi spuneam atunci multe și de toate, dar lucrul cel mare, cel mai însemnat din viața mea, îl țineam încă ascuns. Desigur, l-ar fi uluit fericirea mea fără margini și n-aș fi vrut ca, de la începutul legăturii noastre, în sufletul lui bun să mijcească un grăunte de invidie. Căci nu mă îndoiam cîtuși [de] puțin, că toți, toată lumea m-ar fi pismuit, aflînd taina visurilor mele, cu atît mai mult el care cunoștea pe Lucia, care putea să cumpănească mai bine ca oricare altul cît de mare mi-era norocul.

Într-o seară însă, aveam vin mai mult ca de obicei. Afară, un vînt rece de toamnă înaintată își urla pe poteci și pe colnice durerea-i nesfîrșită. Glasul lui jalnic răzbă-

eșecul în dragoste a doi camarazi de front. Idealul lor unic, ce « nu putea fi întrupat [...] mai plastic

decît printr-o femeie, desigur frumoasă »⁹, este eroina misterioasă, îmbietoare și inaccesibilă, întîlnită

albe, dat inițial, și *Doi ochi negri* (schimbat la corectura în cerneală), titlu la care a renunțat. Modificări mai substanțiale a suferit și finalul povestirii, pasaj transcris de cîteva ori, dovedind preocuparea autorului pentru adîncirea efectului psihologic. Două variante părăsite cunoaște, de asemenea, și începutul povestirii: « Stăteam trîntit pe-un maldăr de frunze în bordeiul meu tapetat cu foi de cort, urmărind îngîndurat fantasticele figuri alburii desemnate deasupra-mi de... » sau: « Bordeiul meu din linia II-a era destul de încăpător și aș putea spune chiar bine mobilat. O prelată cît opt foi de cort îl tapeta perfect... » (15.224, f. 11). A treia variantă, cea definitivă, este transcrisă pe o altă filă, sub titlul: *Bordeiul din rezervă* (15.224, f. 10), pe care l-am menținut.

Menționăm, de asemenea, că pe aceeași filă pe care scriitorul nota: « G. Mihăescu scrie impresii

trăite în „linia întâi” » etc. (inv. 15224), purtînd însemnarea în creion: « 3 bis », se găsește varianta unui scurt pasaj din povestire, text pe care-l transcriem în continuare: « Dar fata i-a răspuns neașteptat de rece.

A fost o crudă izbîtură pentru dînsul. Aproape s-a simțit șovăind. Pînă să-și revină în cuget, ea dispăruse. Și cînd ochii lui, uluiți de puterea loviturii, și-au recăpătat darul vederii, n-au mai întîlnit decît vedenia ei, vedenia unei domnișoare mîndre și elegante, îndepărtîndu-se tot mai mult, în vreme ce lăsa să se vădească tot mai bine, pe buzele ei palide, fluturarea unui zîmbet de dispreț.

Și abia în ziua aceea a putut înțelege că între amîndoi se întindea o adevărată prăpastie, cu nepuțință de trecut ».

⁹ Cf. Matei Alexandrescu, interviul citat.

tea pînă la noi, în bordeiul cald, ca o amenințare. O cracă vestejită izbea la răstimpuri neegale în ochiul de geam din părete, ca și cînd ar fi vrut să ne amintească ceva trist, dureros, ca și cînd ar fi vrut să ne anunțe sosirea apropiată a unui aducător de vești rele.

Dar cum ai putea să iei în seamă ciocănitul ei cobitor, cum ai putea să dai vreo atenție bombănilor morocănoase ale vîntului, cînd stai pe un scaun ca lumea, în fața unui prieten bun, cînd te găsești în jurul unei mese de scînduri lustruite, pe care se răsfață două sticle cu vin strașnic, cînd soba de tablă îți duduie înverșunat în spate și cînd Pleantă țiganul își tremură vocea, în ofuri interminabile, în vreme ce vioara lui Dogaru suspină prelung în surdină!

— Măi băiete, măi Pleantă, știi tu, măi, să cînți *Doi ochi negri*?

Amintirea cîntecului acestuia bătrînesc, pe care-l auzisem de-atîtea ori în copilărie, cînd erau petreceri în casa părintească, îmi venise așa, pe neașteptate. Și, cînd primele lui note vibrară în strîmta noastră încăpere, grenada transformată în opaiț se stinse parcă deodată, totul se șterse împrejurul meu și-n negura care mă învălui nu văzui decît licăririle fosforescente a doi ochi negri. S-a isprăvit! Nici un cîntec nu e mai potrivit ca acesta, cînd ești în război, cînd ai o iubită care suspină departe după tine și cînd ai un pahar de vin bun în față! Nici cele mai savante combinații orchestrale nu pot să te miște atîta cînd iubești cu adevărat, cît aria asta modestă și banală, izvorită din creierul cine știe cărui țigan sentimental!

Dar cîntecul se sfîrși în curînd și cei doi ochi fosforici se mistuiră în lumina grenadei, pe care parcă o reaprindea cineva.

Privii atunci pe Mircea. Dumezeule, plîngea! Se sculă îndată de pe scaun, se întinse peste masă și mă sărută.

frecvent în proza lui Gib. Mihăescu. Avîntul celor doi ofițeri de a o cucerii, demn de adevărați «seniori medievali», este răsplătit cu disprețul celei adorate, care abia la plecarea regimentului din oraș dă fiecăruia cite o scrisoare ce va întreține, după despărțire, speranțele lor. Făcîndu-și confesiuni în tihna «bordeiului din rezervă», la un pahar de vin și în acordurile romanței *Doi ochi negri*, ei vor descoperi cu uimire că amîndoi primiseră aceeași scrisoare.

Textul oferă și unele repere autobiografice asupra lui Gib. Mihăescu, amintind trecerea regimentului din care făcea parte scriitorul prin satele Moldovei.

Depășind cadrele stricte ale unei schițe, prin pasaje lirice, evocatoare, menite să redea atmosfera și poezia zilelor de front, această scurtă povestire este axată pe efectul psihologic, obținut prin dezinTEGRAREA brutală a situațiilor imaginate.

Diana CRISTEV

— Frate, să-ți povestesc ceva, frate, să-ți spun povestea dragostei mele, despre care nu ți-am vorbit nimic pînă acum! Începu el cu o voce tremurată. Ție pot să-ți spun totul!

Apoi, după ce păru că se gîndește un moment:

— Aveam de gînd să-ți povestesc cel din urmă vis pe care l-am avut... da nu ți-l mai spun... Se făcea... adică cineva îmi spunea că în seara asta vom intra iar pe poziție și că acolo va fi rău, rău de tot de mine.

— Bah, dă-le dracului de vise! Sunt minciuni goale. Ce poate să-ți arate un vis? Uite, a trecut toată ziua și nu s-a primit nici un ordin de schimb pînă acum la batalion. Și eu care eram atît de sigur că vom intra pe poziție. Copil ce sunt! Tu ai dreptate. Adevărat copil. Dar lasă-mă să-ți spun despre ea, despre iubita mea. Lasă-mă să-ți spun povestea dragostei mele, de care nu ți-am vorbit nimic pînă acum.

Și, fără să aștepte încuviințarea mea, începu să-mi spuie povestea dragostei lui pe care eu n-o auzisem încă...

E mult de-atunci, totuși și acum îmi sună în urechi vorbele acelea pe care el vroise să le facă duioase și dulci ca pentru o spovedanie de fericire, dar cari pentru mine erau teribile, îmi sfredeleau auzul cu biciurile lor arzătoare. Fiecare cuvînt, fiecare sunet pe care el îl pronunța neștiutor, cu exuberanța lui tinerească, îmi pricinuia dureri de moarte, îmi da senzațiile chinuitoare ale unui rănit pe ducă.

Căci el îmi povestea întreaga mea poveste.

Și el iubise aceeași fată, și el îi făcuse aceleași mărturisiri naive la început, și lui îi răspunsese cu același dispreț, și lui îi strecurase aceeași scrisoare între degete, cu puțin înainte de plecarea celui de-al doilea tren, în care se îmbarcase batalionul lui de-atunci!

Îl ascultam uimit, uluit, îngrozit. Literile de pe scrisoarea pe care mi-o înmînase îndată ce-și sfîrșise istorisirea, îmi jucau pe dinaintea ochilor, totul, în jurul meu, se-nvrîtea. Același plic, aceleași file albe, aceeași scriitură mică și discretă — încolo, cităva vreme, nu mai văzui nimic, nu putui să descifrez nici două iote.

Îmi trebuiră eforturi supraomenești ca s-o citesc.

Vai! nici un cuvînt mai mult, nici un cuvînt mai puțin! Nu-și dăduse măcar osteneala, mica osteneală să compună o alta, cu același înțeles, dar cu alte fraze, cu alte întorsături de cuvînt. Or, poate n-avusese vreme? Prea venise pe neașteptate ordinul de plecare, prea era scurt răstimpul dintre orele de pornire ale celor două trenuri. În orice caz se asemana într-atîta cu a mea, pe care o știam pe dinafară, încît îmi venea să cred că-i propria-mi scrisoare, pe care camaradul ăsta posnaș mi-o furase în timpul nopții, ca să glumească cu mine, să mă necăjească a doua zi. Dar numele lui, numele lui întreg și clar pe plic și-n titlu, îmi alungă și această fărîmă de speranță, mă lăsa fără nici un punct de sprijin, în golul infiorător ce se deschise din nou înlăuntrul-mi.

În toată această vreme, Mircea mă privea zîmbind, îngîndurat, neînțelegînd cîtuși de puțin ce se petrecea cu mine. Pe urmă, îmi trase binîșor scrisoarea din mină și privindu-mă semnificativ:

— Așa e? Îmi zise, așa e că sunt fericit!

Și fără să-mi aștepte răspunsul:

— Pleantă, Pleantă, strigă aproape, zi încă o dată... «Doi ochi negri»... Haide, îți dau doi poli!

Și după o pauză:

— De fiecare ochi, cite unul!

Romanța bătrînească răsună din nou sub scundul coperiș al bordeiului nostru. De astă dată Pleantă se îndîrjea cumplit să fie cînt mai cu foc și-și repezea notele ca o cascadă, închizînd ochii pe jumătate și zîmbindu-mi cu subînțelesuri.

Dar voca lui îmi părea tot mai răgușită, tot mai stinsă și de la un timp nu mai auzeam nimic decît psalmodiile tumultuoase ale vîntului de-afară și ciocănitul sinistru al ramurii veștede în geam.

PER ASPERA AD ASTRA

URMUZ

URMUZ

ÎN MARE, OPINIA CURENTĂ ESTE ACEEA că prozele urmuziene ar fi, în evasitotalitatea lor, produsul spontan al unui spirit inzeestrat cu o excepțională disponibilitate a improvizării, care a izbutit din întâmplare să propună o nouă modalitate literară, cu implicații atât de surprinzătoare în scrisul acestui secol. Intrigat de astfel de superficialități și « temeluri » de negare, am încercat în mai multe rânduri să-i reconstitui ipoteticul « laborator », cu nădejdea că se va putea proba cu suficiente date faptul că el își elaborea scrierile potrivit unor norme estetice convergente, avînd, prin urmare, conștiința faptului că scrie literatură și poate chiar una deosebită, și nu pentru a-și distra rudele, prietenii ș. a. m. d. O primă mărturie se afla în medalioul publicat de Tudor Arghezi în „Bilete de papagal” din 19 februarie 1928, în care citim că, în timp ce-l publica din prozele lui în „Cugetul românesc” (Pîlnia și Stamate în nr. 2/1922 și Ismail și Turnavitu în nr. 3), Urmuz « se scula în toul nopții și trimetea o scrisoare foarte urgentă, ca să mai întrebe dacă virgula după un că nu ar fi bine să fie trecută înainte. L-am descoperit noaptea împrejurul casei, sfîos, neliniștit, timorat sau în transă de speranțe, dacă se găsește sau nu un miez în proza lui, dacă nu

cumva e vorba de o eroare; îndemnîndu-mă cînd să o public și cînd s-o distrug; cînd să o însoțesc de o notă elogioasă, cînd să-l injur. A corupt lucrătorii din atelier ca să-l schimbe fraze și cuvinte, pe care a trebuit să le restabilesc, redactările anterioare fiind cu certitudine mai bune ». Era o mărturie de preț, întrucît cineva neposedat pînă la limită de demonul creației n-ar fi « trăit o săptămînă atroce » în vreme ce « știa că se culege proza lui la tipografie » — dar dovada materială lipsea. Era conștient, de asemenea, alci, un indiciu că Urmuz își dădea seama de noutatea extraordinară a prozel lui, noutate a cărei frapantă îl putea duce, deopotrivă, la gîndul că « e vorba de o eroare » sau la acea « transă de speranțe » că se găsește « un miez în proza lui », dar care i se părea pînă în ultima clipă nu îndeajuns de revelator, din moment ce « a corupt lucrătorii din atelier ca să-l schimbe fraze și cuvinte » în chiar procesul tipăririi. Rămînea speranța ca din manuscrisele « înde-sate într-un lădoi de circa un metru cub », pe care le cercetase cu nu tocmai perspicace devoțiune în 1930 Șașa Pană, să iasă vreunul la iveală, fapt cu atât mai important cu cît « am constatat că mă aflu în fața doar a cunoscutelor șapte schițe și în plus numai una, inedită, Fuchsi-

Urmuz in viziunea lui Marcel Iancu

ada, de cea mai mare întindere. Dar fiecare din aceste schițe erau corectate și transcrise și din nou corectate și retranscrise de opt, de zece și unele de mai multe ori ». Cum pe Sașa Pană nu l-a interesat laboratorul urmuzian (care putea aminti, prin insistență, variantele Luceafărului sau cele, prezumtive, ale Crailor de Curtea Veche, putînd da, în același timp, și impresia unei manii), ci « versiunea ultimă la care s-a oprit autorul », iarăși dovada care să spulbere legenda jocului, a redactării spontane, lipsea sau se amîna.

De prin 1953 a apărut la Biblioteca Academiei o copie manuscrisă a schiței După furtună, provenind din arhiva lui Ion Pillat, în care sînt cîteva deosebiri față de textul publicat în „Contemporanul“ nr. 84/1928 și față de cel tipărit de Sașa Pană în volum (ed. I, 1930; ed. II, masiv adăugită, 1970). Împreună cu ștersăturile operate de Urmuz pe chiar această copie, diferențele respective puteau da cîteva indicații asupra modului său de a lucra, în principal prin necruțătoare și succesive concentrări, prin aducerea cuvîntelor la starea lor aș zice dicționărească (« să părăsească » e înlocuit cu « a părăsi », « ea să nu uzeze » prin « a nu uza » etc.), printr-o netă preferință pentru neologismul cu sunet plin (« urbanitate » în loc de « bune maniere »), prin relaxarea legăturilor tradiționale dintre componentele propozițiilor și frazelor etc., ceea ce sporește, evident, impresia de automatism și absurd, lărgind, totodată, în chip ciudat, cîmpul sugestiei și înlesnind perecuții altfel greu de izbîndit. E o concentrare și relaxare ce naște o neașteptată lărgire de orizont. Era un început ce aștepta prilejul de a fi făcut public.

Acum vreo doi ani, Dinu Pillat mi-a povestit chipul în care a mijlocit, prin 1955, achiziționarea de către Biblioteca Academiei, de la sora scriitorului, dar prin altcineva, a unui caiet cu coperiți tari, roșii, care cuprindea copilele autografe ale tuturor celor opt schițe ale lui Urmuz, dar care, în condițiile de atunci, fusese trecut sub alt nume (pare-mi-se chiar al lui Dinu Pillat sau al vînzătorului), rămînînd astfel în afara atenției pușinilor interesați de cvasilegendara-i operă. Cercetînd acest caiet și comparîndu-l cu textele publicate, am constatat că el cuprinde variate intermediare ale acestora, vîdînd uneori deosebiri caracterizatoare pentru evoluția scrisului urmuzian, pentru datarea unor texte, pentru eventuala lor ordine etc... Îneft, pînă la apariția lor, cu aparatul de rigoare, într-o

edifică critică a întregului scris cunoscut al lui Urmuz (în perspectiva căreia le-aș fi recunoscut posesorilor de manuscrise urmuziene — căci mai sînt cîțiva! — dacă mi-ar înlesni parcurgera lor), revenim în cele ce urmează cu cîteva comentarii privitoare la laboratorul urmuzian și la semnificațiile pe care le implică parțlala-i cunoaștere la care s-a ajuns.

Titlul general al ciclului manuscris, dat de Urmuz, este *Schițe și nuvele...* aproape futuriste..., ceea ce constituie, din capul locului, o posibilă indicație în legătură cu datarea manuscrisului (Gayk e sigur postbelică, vorbindu-se, în versiunea rămasă, de știutele «comisiuni interalate»), dar mai ales un semn cert că autorul era la curent, profesional și mai puțin din simplă curiozitate, cu mișcările literare contemporane, din moment ce meditase la relația aproape consonare, fie și temporară, a scrisului său cu una din ele (spre care s-ar putea să-l fi atras — căci e posibil să fi știut și de altele în prea scurta-i viață — cultul pentru mecanic și mașini, pentru peisajul industrial etc., el făcînd un elogiu pe dos al mecanicului și descoperind implicațiile lui în structura intimă a omului și în relațiile lui sociale etc.). Dar e posibil ca futuriste să însemne și că țin de viitor, autorul mizînd, ca și în alte locuri, pe polisemiile unor cuvinte.

Manuscrisele descoperite probează direct și faptul că au existat și unele redacții anterioare la care ne trimite Urmuz însuși, cînd își auto-indică, la După furtună, «vezi textul vechi» (rămîne de văzut dacă e vorba cumva de copia separată, existentă la Biblioteca Academiei, sau, mai curînd, de alta din cele, se pare, multe, zărite de Sașa Pană), iar la Algazy & Grummer își reamintește «forma veche» (în cea existentă nefiind prezentă nici nota subliniară, nici epilogul cu care a apărut), lucru care dacă le-ar fi scris mecanic, spontan, pentru hazul strict al celor apropiați etc., nu l-ar fi interesat și deci nu l-ar fi făcut și, în orice caz, nu l-ar fi dus la conservarea variantelor, dacă le-ar fi produs totuși. Cît privește laboratorul, acesta amintește, păstrînd proporțiile textelor, de cel flaubertian sau, la noi (pe lîngă sugestiile menționate), pe cel caragialian, prin insistența obsesivă cu care se revine asupra unor pasaje, expresii, semne de punctuație etc., cu notele cuvenite între paranteze. Iată, ca exemplu, cîteva fraze din Ismail și Turnavitu și un P. S. care n-a fost tipărit (nu acestea sînt pasajele cele mai lucrate, ci au fost alese numai pentru că unul din ele

continuă cu un fragment nou). Dar, mai întîi, versiunea publicată, spre a se vedea mai clar cu ce mîgală și îndărătnicie revenea asupra textelor: «...un prieten al acestuia, care îi servă și de salam, numit Turnavitu, personaj ciudat, care, în timpul ascensiunii, are urful obicei de a cere solicitatorilor să i se promită corespondență amoroasă, contrar amenință cu răsturnarea ». În mss., citim: «...un prieten al acestuia, care îi servă și de șambelan, numit Turnavitu, personaj foarte (cu creion e tăiat «foarte») ciudat care în timpul ascensiunii are urful obicei de a cere solicitatorilor să îi facă (tăiat cu creion «să îi facă») și înlocuit prin «să i se facă») propuneri rușinoase (tăiat cu tuș «facă propuneri rușinoase») și scris «promită corespondență amoroasă»).

Poate părea puțin și nesemnificativ ce se evidențiază aici, dar dacă ne raportăm la dimensiunile scrierilor lui Urmuz, la diversitatea și la etapele intervențiilor (unele în cerneală, altele în tuș, altele cu creioane), la notele marginale pe care le făcea (la Plecare în străinătate, acest «drăcos pînă la geniu» care «de copil era chinuit de probleme ale metafizicii», cum zice fostul său coleg de școală, V. Voiculescu, notează, între altele: «determinism»; «auto-determinare»; «lueru în sine», tăind apăruta Concluziune și morală etc.), la notele subliniare («Conform teoriei că funcțiunea crează organele...»; «Acest infinit nu e nici din cel mare, nici din cel mic...» etc.), semnele de întrebare, încercuirile, oscilațiile onomastice (Buffy putea fi «la rigoare Papadopol»), la finalurile schimbate (la Ismail și Turnavitu, la Algazy & Grummer, la Cotadi și Dragomir), la numerotarea unor pasaje etc., etc., înțelegem că sîntem departe de joacă, de redactări spontane, de instinct pur, de dicteu și de altele asemenea.

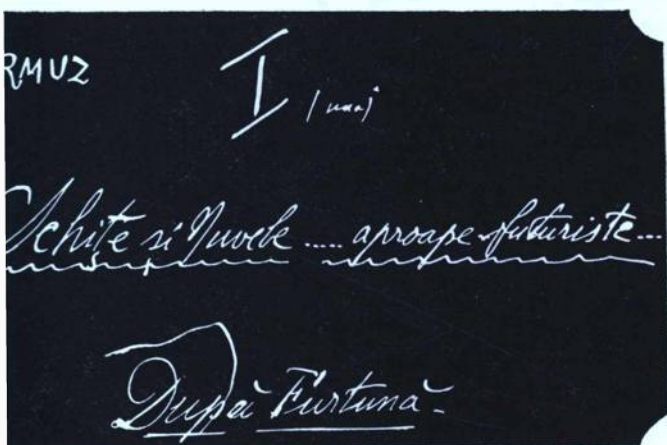
Iată, ca un argument în plus, fragmentul de frază în care se spune că unul din scopurile călătoriilor lui Turnavitu, în «formă de bîdon», consta în «spinzurarea unei șopîrle de clanța ușii Căpităniei portului», cum sună forma tipărită. În mss. se pomenește de spinzurarea «unei șopîrle de ușa căpităniei portului», pentru ca în creion să scrie «de clanța ușei de la căpitănia portului», iar într-o revenire cu tuș, să se ajungă la forma finală: «de clanța ușei căpităniei portului». Să sperăm că ediția cu toate scrierile lui și cu variantele lor cunoscute și necunoscute încă (inclusiv cu fragmente din textele juridice pe care le-a redactat), va fi încă mai edificatoare asupra conștiinței estetice,

asupra scrupulului artistic și efortului expresiv extraordinar al celui găsit acum cincizeci și doi de ani « culcat pe pământ cu fața în sus mort împușcat în timpla dreaptă », fiind, cum se zicea, în „Dimineața“ din 25 noiembrie 1923, « binișor îmbrăcat ». Deși s-ar putea ca Voiculescu să aibă dreptate când zice că frânturile operei lui au fost « împrăștiate în cele patru vânturi », iar cele « cîteva foi culese de reviste nu pot mărturisi nici pe departe de talentul celui pierit fără urme », totuși încercarea de a strînge tot ce a rămas între coperte merită a fi făcută.

În legătură cu numele Urmuz, dat, cit cu voia, cit cu ne-voia botezatului, de Arghezi, aș adăuga

la supozițiile făcute sau posibil a se face (asemănarea cu numele lui Arghezi, « lecțiune » din memorie involuntară a orientalului Urmuz etc.) încă una. În Bucovina, perlelor li se zice hurmuz și urmuz. Cum soția lui Arghezi era bucovineancă, el va fi auzit-o vorbind de urmuz, hurmuz (de unde s-ar părea că derivă, cel puțin legendar, și numele faimoasei familii Hurmuzachi din Bucovina) și-i va fi plăcut denumirea regională a perlei, aplicîndu-i-o celui cărula-i înlesnea debutul. Dar, despre toate acestea și despre altele, cu prilejul ediției sau cu altul.

George MUNTEAN

Transcriem în cele ce urmează două dintre variantele găsite, semnalînd ezităările, refacerile, revenirile și renunțările, diferențele față de versiunea dată de Sașa Pană (notată mereu S. P.), care, cu excepția cîtorva lecțiuni grăbite și a unor erori de imprimare, pare a pune în circulație o versiune încă mai « lucrată » a textelor acestui straniu autor, ce-și înfrîna fantezia de la o variantă la alta, intelectualizînd expresia și abstractizînd-o, în sensul mutării accentului de pe reacția superficială, imediată, pe cea morală, filtrată de adîncime etc., unde tragicul fuzionează cu comicul, cu sublimul și ridiculul, generînd astfel un nou mod de a înțelege literatura și cele oglindite de ea.

G. M.

Ploaia încetase și ultimele rămășițe de nouri se împrăștiară cu totul... Cu vestimintele ude și cu ¹ părul în dezordine rățăcea în întunecul nopții ², căutînd un locaș de adăpost...

Ajunse fără să știe lingă cripta învechită și roasă de vremuri a mănăstirii ³, de care apropiindu-se puțin ⁴ mai cu atenție o mirosi și o linse de 5—6 ori în șir ⁵, fără să obțină însă ⁶ nici un rezultat.

Contrariat își scoase atunci spada și pătrunse ⁷ în curtea mănăstirii...

¹ Tăiat cu, apoi adăugat deasupra cu cerneală. În S. P., eliminat.

² În S. P., nopții și întunericul.

³ În S. P., mînăstirei, iar după ajunse și știe sînt virgule.

⁴ puțin e adăugat cu creionul, iar în S. P. înlăturat.

⁵ Inițial fusese de mai multe ori în șir, apoi s-a aruncat deasupra între linse și de, un ore-o cu tuș, un pe rînd cu creion (la care a renunțat),

S. P. transcriind de oreo 5, 6 ori în șir, iar după atenție inserînd o virgulă.

⁶ Cuvîntul a fost tăiat cu creion și pus între paranteze, care au fost anulate apoi cu tuș, fraza fiind lăsată în cele din urmă cu însă, dar în versiunea definitivă, existentă la B. A. R., a fost iarăși tăiat.

⁷ Inițial fusese năvăli, ca la S. P., dar cuvîntul a fost tăiat cu tuș și înlocuit cu pătrunse, pentru ca în final să se opteze iar pentru năvăli.

Fu însă repede înduioşat ⁸ întâlnind blînda privire a unei găini ce li ⁹ ieşise întru întîmpinare şi care cu un gest timid ¹⁰ dar plin de caritate creştină îl pofti să aştepte cîteva momente în cancelarie...

Calmat puţin cite puţin, iar în cele din urmă emoţionat pînă la lacrimi şi cuprins de fiorii pocăinţei, renunţă ¹¹ pentru totdeauna la planurile sale ¹² de răzbunare şi după ce sărută găina pe frunte şi o puse la păstrare în loc sigur ¹³, se apucă de mătura toate chilile şi le frecă scîndurile cu moloz... După aceea ¹⁴ îşi numără gologanii şi se sui într-un copac spre a aştepta sosirea dimineţii ¹⁵...

Ce splendid, ce magnific! exclama el în extaz în faţa naturii, tuşind uneori semnificativ şi sărind din cracă în cracă ¹⁶.

Fericirea sa nu fu însă de lungă durată. Trei drumeţi cari i se dădură ¹⁷... întregului teren, zîmbind cu perversitate.

După aceea pe deplin recomfortat moralmente ¹⁸, se dete jos, se scurtă ¹⁹ cu un centimetru ²⁰ şi ²¹ dispăru cu ea ²² în întuneric, luînd drumul spre oraşul său natal, unde se decise ca ²³ să întemeieze un cămin şi să devină folositor semenilor săi, învăţîndu-i arta moşitului ²⁴.

⁸ Întîi scrisese *turburat întîlnind privirea blîndă*, iar în versiunea ultimă citim *înduioşat de*.

⁹ S. P. transcrie *ti*, cum s-a ajuns în versiunea definitivă, dacă nu cumva Urmuz va fi avut o clipă şi ideea mai multor persoane, renunţînd apoi la ea.

¹⁰ În textul cu cerneală era un *gest binevoitor*, după cum înainte de *dar* fusese un *însă* şi un *cu gesturi*.

¹¹ La început, fraza, după al doilea puţin continua astfel: *mişcat şi cuprins de sentimente de pietate, renunţă pentru totdeauna*, apoi între puţin şi mişcat a intercalat cu creionul: *iar în cele din urmă* la care a renunţat, în forma ultimă *iar fiind înlocuit prin apoi şi în cele din urmă* eliminat. De asemenea, fiorii erau precedaţi de un *adînci*, tăiat o dată şi rescris apoi, dar rămas neacordat cu textul. Între pietate şi renunţă a mai fost un *el şters*, iar în versiunea definitivă, readus după renunţă.

¹² Întîi scrisese *planurile sale*, apoi, la orice planuri, în final a revenit la forma de mai sus.

¹³ şi o puse la păstrare în loc sigur, intercalat ulterior cu creionul.

¹⁴ În S. P., *aceea*.

¹⁵ La S. P., *dimineţii*.

¹⁶ Fraza e tăiată cu creionul, făcîndu-se pe margine menţiunea, între paranteze: *(vezi textul cecii)*, în versiunea finală conţinînd astfel: *în vreme ce, pe sub ascuns, avea grijă să dea regulat drumul în văzduh unor muşte cărora le introducea sub coadă lungi flşii de hîrtie velină. Regulat a fost precedat de neconţenit*.

¹⁷ sa e intercalat cu creionul, iniţial fraza sunînd astfel: *Fericirea nu ti fu însă de lungă durată căci, încă înainte de sosirea zilei, trei drumeţi cari i se dară la...* În S. P. nu ti a înlocuit prin *nu-i*. De aici şi pînă la *întregului teren* textul lipseşte în caiet, întrucît, cum notează altcineva, *lipseşte o foate*, dar e transcris în întregime în versiunea definitivă, care nu diferă decît relativ insignifiant faţă de cea tipărită (cari e actualizată uneori de S. P. în care, trimişii în trimişii, să ti în să-i, dreptul lui de a, care fusese său de a, e transcris numai

dreptul de a, să îl silească să părăsească copacul... a devenit să îl silească a părăsi copacul...; în continuare textul începe cu literă mare, ca o frază nouă, iar S. P. continuă cu literă mică; crengii a devenit crengii, ranchiun — ranchiună etc.). Pentru a se arăta însă bine crescui şi a nu uza, fusese Totuşi pentru a se arăta însă bine crescui şi ca să nu uzeze de, dar autorul a înlăturat ce a crezut de prisos, după cum a înlocuit tot soiul de spălaturi, prin regulat spălaturi, în afară de prin printre alte scutiri, bune maniere prin urbanitate etc.

¹⁸ În forma ultimă fraza e scrisă astfel: *După aceea, regretînd sincer ceea ce făcuse, dar totuşi cu mult profitat moralmente*.

¹⁹ La S. P. e transcris scutură.

²⁰ Întîi fusese se scurtă cu un deget, *intonă cîntecul libertăţii şi după [ce] eliberă găina din mînăstire dispăru...* Apoi, înainte de *intonă*, adăugat cu creionul un *şi după ce*, la care a renunţat. De asemenea *eliberă găina din mînăstire* a fost înlocuit cu *vîrt găina sub gheroc*, dar s-a renunţat.

²¹ La S. P. fraza e compusă astfel: *se scutură cu un centimetru şi întonînd cîntecul libertăţii vîrt găina sub gheroc şi dispăru...*

²² Cu creionul a scris, dar a şters, cu găina.

²³ La început scrisese: *ca împreună cu dînsa*, însă a renunţat.

²⁴ Pe margine, cu creion, următoarea variantă a finalului: *şi întonînd (iniţial după ce intonă, care a fost şters) cîntecul libertate, vîrt găina sub gheroc şi dispăru cu ea în întuneric*.

Se crede că ar fi luat drumul spre (se pare?) oraşul său natal, hotărîndu-se ca după atîta ani de burlăcie (întîi fusese: hotărîndu-se după atîta timp) să (iniţial: să-şi întemeieze împreună (cuvîntul fusese precedat de ea în întuneric, care a fost mutat mai jos, după devie, fiind apoi şters) un cămin şi să devie folositor semenilor săi, etc... La S. P. fraza de încheiere e următoarea: Se crede că ar fi apucat drumul spre oraşul său natal, unde, sătul de burlăcie, s-ar fi hotărît ca împreună cu dînsa să întemeieze un cămin şi să devină folositor semenilor săi, învăţîndu-i arta moşitului.

GAYK¹

Gayk este singurul civil care poartă pe umărul drept un susținător de armă²... El are gitlejul supt și moralul totdeauna ridicat³... Nu poate fi ostil multă vreme cuiva, [dar] din⁴ direcțiunea ce o ia uneori nasul său ascuțit, precum și din împrejurarea că este aproape în permanență ciupit de vărsat⁵, îți face impresia că este gata să sară pe tine pentru a te ciuguli⁶.

Ascuțit bine la ambele capete și încovoiat ca un arc, Gayk stă totdeauna puțin aplecat înainte, astfel că poate ușor domina împrejurimile⁷... Ține să fie bine pregătit pentru orice eventualitate și de aceea doarme îmbrăcat mai mult în redingotă, și în manta cazonă⁸, avind oricând⁹ ascunse sub pernă o notă diplomatică, o cantitate respectabilă de pezmeci și o mitralieră... În timpul zilei Gayk nu poate suferi însă¹⁰ altă îmbrăcăminte de cît cîte o perdeluță cu bris-bisuri, una în față și alta în spate și cari se poate da ușor înlături¹¹ de oricine cu permisiunea sa.

Timpul și-l petrece înotînd în continuu cîte 2—3 ore din zi¹², însă numai în direcțiunea Nord-Sud, de teamă de a nu ieși din neutralitate¹³.

A reușit de curînd să dea¹⁴ o nouă îndrumare în politica noastră externă, emițînd și cu multă autoritate părerea¹⁵ că pentru a da dovadă că suntem un element ponderat și de ordine în Orient¹⁶ să păstrăm numai pe transilvăneni,

¹ La S. P. e Emil Gayk.

² poartă pe umărul drept un, șters cu creionul și înlocuit cu raniță cu gamelă și susținător...

³ Cu creionul e introdus, ca în S. P., un foarte și precizarea, între paranteze, că totdeauna trece la sfîrșitul frazei, aceasta urmînd a se încheia astfel: și moralul foarte ridicat totdeauna, nu ca în S. P., unde citim: El are gitlejul totdeauna supt și moralul foarte ridicat, ceea ce e altceva.

⁴ dar din privirea lui pieziș existent la S. P. e șters cu creionul, aruncîndu-se, în cerneală, deasupra un cuvînt îninteligibil (meșter?).

⁵ Inițial scrisese variolă.

⁶ Urmuz oscilase între gata imediat, gata oricînd, optînd pentru este în tot momentul gata, înlocuind o clipă ciuguli cu scormoni, pentru ca apoi să revină.

⁷ Fusese, domina pozițiile strategice.

⁸ Întîi scrisese îmbrăcat și în frac și manta cazonă, apoi a adăugat cu creionul un în între și și manta, eliminîndu-l; o altă formă era:

cînd în redingotă, cînd în manta, dar ambii cînd au căzut; renunțase și la mai mult, însă l-a reconsiderat. Forma din S. P. e următoarea: doarme numai în frac și mănuși albe, păstrînd ascunse...

⁹ Cuvînt adăugat ulterior cu creionul, dar eliminat în versiunea S. P.

¹⁰ Cuvînt eliminat în S. P., unde... sînt înainte de o mitralieră, iar fraza următoare începe cu alineat nou.

¹¹ poate fusese pot, iar în loc de în lături era ușor da la o parte.

¹² La S. P., continuu și 23 de ore (care ar putea fi și 2—3 ore?)

¹³ La S. P. se continuă cu fraza: În ora liberă ce-i mai rămîne se inspiră de la muze cu bocancii.

¹⁴ În S. P., să ne dea.

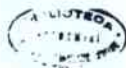
¹⁵ Fusese emițînd cel d'întîi ca în S. P., dar a revenit, și cu multă autoritate a fost adăugat cu creionul.

¹⁶ Cuvînt adăugat cu tuș.

fără ¹⁷ Transilvania; în ¹⁸ ce privește revendicările noastre teritoriale e de părere ¹⁹ să obținem, prin mijlocirea Vaticanului, numai Năsăud-ul, cu trei kilometri, însă nu măsurată împrejur, ci aliniați unul lângă altul la dreapta orașului, în direcțiunea spre Ducatul de Luxembourg, ca semn de admonestare ²⁰ că a permis să i se violeze neutralitatea de armatele germane ²¹...

Gayk nu are copii. A adoptat încă de când era elev în gimnaziu ²² pe o nepoată a sa, în momentul când a surprins-o lucrînd ²³ la gherghel... nu s-a dat înapoi de la nici un sacrificiu pentru a-i da o educație aleasă avînd grijă să-i trimeată ²⁴ în fiecare zi la institutul unde era internată ²⁵, cite un chelner care să o roage ²⁶ să-și păstreze ²⁷ toți dinții și să devină un important factor ²⁸ de ordine și de pace ²⁹.

Foarte singuritoare ³⁰ această nepoată ajunsă ³¹ în scurt timp la maturitate și

admonestare

VII / sept

Luxembourg, ca semn de admonestare, ca pînă la
a permis să i se violeze neutralitatea de armatele
germane --

Gayk nu are copii. A adoptat încă
încă de când era elev în gimnaziu
pe o nepoată
a sa, în momentul când a surprins-o lucrînd la gherghel...
nu s-a dat înapoi de la nici un sacrificiu pentru a-i da o educație
aleasă avînd grijă să-i trimeată în fiecare zi la institutul unde era
internată cite un chelner care să o roage să-și păstreze toți dinții
și să devină un important factor de ordine și de pace.

¹⁷ Inițial fusese restituind. În S. P. fraza diferă astfel: ...părerea că trebuie să luăm pe transilvăneni fără...

¹⁸ La început fusese: iar în ce...

¹⁹ Sintagmă adăugată ulterior cu creionul.

²⁰ Fusese admonestare că, admonestare pentru că, molestare.

²¹ La S. P., fraza sună, după Transilvania; astfel: susține însă că trebuie cu orice preț să obținem prin intervenția Vaticanului Năsăudul cu trei kilometri, kilometri situați nu însă împrejur, ci aliniați unul lângă altul, în lungime alături de oraș și cu direcția spre ducatul de Luxembourg, ca semn de admonestare pentru că...

²² Forma inițială era: A adoptat însă cînd suna goarna mobilizării.

²³ Prima formă fusese ca în S. P.: cînd aceasta lucra la...

²⁴ La S. P., trimite.

²⁵ La S. P., o internase.

²⁶ La S. P. fraza continuă astfel: ...să o roage din partea sa să se spele în fiecare sîmbătă pe cap și să-și formeze neapărat o cultură generală.

²⁷ Întîi scrisese să-și îngrijească.

²⁸ Mai înainte: un element important.

²⁹ Forma primă a frazei suna astfel: A reușit să obțină amnarea războiului pînă la terminarea educației acestei nepoate și în acest scop (o ezitare ștearsă e: în care se...) Gayk o înscrise imediat în pension, cu obligațiunea de a ieși de acolo un important factor de civilizație și de progres. Urmează un asterisc, o precizare în paranteze (vezi nota) și nota subliniară: 1) Probabil că făcea toate acestea din dorința de a înălțura războiul.

³⁰ La S. P. e adăugat și un și conștincioasă.

³¹ La S. P. e ajunge.

Gayk o înscrise imediat în pension, cu obligațiunea de a ieși de acolo un important factor de civilizație și de progres. *) (vezi nota) de un element important de

Foarte singuritoare această nepoată ajunsă în scurt timp la maturitate

un important factor de civilizație și de progres... era iubita lui zău unchi, să o elibereze din institut și să fie scoasă la câmp... Încurajată de acest deosebit interes, ea nu pregeta însă să caie și accesul la mare

Gayk, drept orice răspuns săi atunci

brave asupra ei și o elibera de neamurile sale

*) Probabil că făcea toate acestea din dorința de a înălțura războiul.

simțind ³² într-una din zile că a devenit un asemenea ³³ factor și că a dobândit și o cultură generală, ceru iubitelui său unchi să o elibereze din institut ³⁴ și să fie scoasă ³⁵ la cîmp... Încurajată că atît de ușor a fost satisfăcută, ea nu pregetă însă mai tîrziu să ceară să i se garanteze și accesul la mare ³⁶.

Gayk, drept orice răspuns sări atunci ³⁷ brusc asupra ei și o ciuguli ³⁸ de nenumărate ori, ceia ce [*sic* /] dînsa găsind că i s-a făcut în ³⁹ contra oricărui uz internațional și fără nici un aviz prealabil, se consideră în stare de război; acest ⁴⁰ război care îi ținură angajați mai mulți ani ⁴¹ în șir și pe un front de mai multe mii ⁴² de kilometri...

Amîndoi luptară avînd moralul și ⁴³ hrana în bani... și cu foarte mult eroism, însă ⁴⁴ în cele din urmă Gayk fiind avansat mareșal pe cîmpul de luptă și negăsind acolo galoane suficiente pentru noul său grad încetă ⁴⁵ de a se mai bate și ceru pace. Aceasta conveni de altfel de minune și nepoatei sale căreia îi ieșise un foruncul și rămăsese cu... retragerea tăiată ⁴⁶.

Gayk își luă angajamentul să nu o mai scormonească ⁴⁷ niciodată decît cu avizul prealabil al marilor puteri, iar nepoata sa obținu în sfîrșit o fișie lată de 2 centimetri pînă la mare, însă cu condițiunea de a ⁴⁸ păstra decența tot timpul cît va sta în apă.

³² La S. P. observînd.

³³ Fusese: important factor de civilizație, iar la S. P.: a reușit să dobîndească o...

³⁴ La S. P. e să o libereze din pension.

³⁵ La S. P., acasă în loc de scoasă.

³⁶ mai tîrziu și să i se garanteze sînt adăugate cu creionul, cu care scrie pe margine și indicația: fraza veche.

³⁷ La S. P., atunci e după Gayk.

³⁸ Cuvîntul a fost înlocuit cu *scormoni*, dar a revenit la forma inițială.

³⁹ La S. P., după ori e; , iar în lipsește.

⁴⁰ La S. P., acest adăugat în mss. cu creionul, lipsește.

⁴¹ La S. P., mai mult ca trei ani de zile și...

⁴² La S. P., front de aproape șapte sute de...

⁴³ moralul și, care e adăugat cu creionul, lipsește la S. P.

⁴⁴ Inițial scrisese dar.

⁴⁵ La S. P. fraza e astfel: negăsind acolo nici un ceaprazar militar pentru a-și pune galoanele noului său grad, renunță...

⁴⁶ Inițial fusese: nepoatei sale care rămăsese cu... retragerea tăiată și căreia de mai mult timp nu i se mai trimitea de neutri nici fasole și nici benzină...

Primul schimb de prizonieri îl făcu la casa Teatrului de operațiuni... După aceea convenind să încheie o pace rușinoasă. Dar, de la tăiată, textul a fost anulat. Pe margine e scris cu creion: Amîndoi conveniră să încheie o pace rușinoasă. La S. P. fraza e astfel: nepoatei

sale, care tocmai atunci căpătase un furuncul și căreia, rămasă cu retragerea tăiată, nu i se mai trimitea de neutri nici fasole, nici benzină. După operațiuni e precizarea: obținînd pentru el prețuri modeste.

⁴⁷ Fusese: ciugulească niciodată vreun stat sau vreun particular fără avizul prealabil al unei comisii interaliatate, iar nepoata, dar a renunțat.

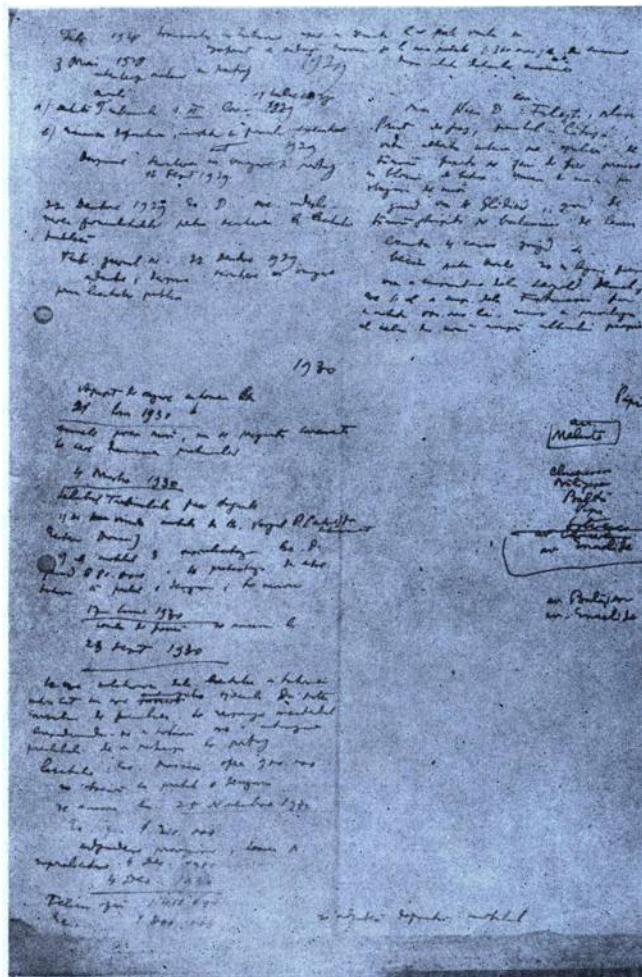
⁴⁸ Fusese: de a nu intra cumva în apă fără costum de baie. Și se continua cu următoarea frază la care a renunțat: Amîndoi (și ambii) — tot ce e aici în paranteze a fost adăugat sau modificat cu creionul — rămăseseră totuși (astfel) pe deplin satisfăcuți, căci (nici) o clauză secretă a tratatului le dădea (nu le ridica) dreptul de a-și ridica fiecare (șters cu creion) pe viitor (fiecare, adăus cu creion) încă și (cît — cu tuș) mai sus moralul... În versiunea dată de S. P. finalul e, cum se știe, următorul: Gayk își luă angajamentul să renunțe pentru totdeauna de a mai ciuguli pe cineva, mîrginindu-se de aci înainte numai la cîte o litră de grăunțe ce se obliga nepoata să-i aducă zilnic sub garanția și controlul Marilor Puteri; iar nepoata sa obținu în sfîrșit o fișie lată de doi centimetri pînă la mare, însă fără dreptul de a se dispensa de pantaloni de baie. Totuși în cele din urmă amîndoi rămăseră pe deplin satisfăcuți, căci o clauză secretă a tratatului le dădea dreptul să-și poată ridica fiecare pe viitor cît va putea mai sus moralul.

DOSAR: G. CĂLINESCU

PROCESUL DE SUCCESIUNE

« DOSARUL SCRINULUI NEGRU », DESPRE
a cărui existență am avut prilejul să dăm amănunte în „Luceafărul“, din 10 martie 1973 „Secolul 20“, nr. 4 (159), din 1974, „România literară“, din 20 iunie 1974, cuprinde și un bogat material documentar privind un proces de moștenire, care s-a târănat, de-a lungul citorva ani, între urmașii direcți ai unui bogat negustor din Galați. Documentele cercetate, concomitent cu etapele desfășurării luptei pentru acaparea averii dintre Caty Zănoagă, pe de o parte, și Cornelia Tilihibiliu Zănoagă împreună cu urmașii minori ai defunctului Nicu Zănoagă, pe de alta, așa cum au fost concepute de G. Călinescu în capitolul al VI-lea al romanului *Scrinul negru*, este o întreprindere pasionantă. Ea relevă, dincolo de valoarea datelor, ca sursă de informație, continua provocare într-un sens superior pe care-o exercită documentul asupra scriitorului.

Materialul documentar numără acte autentice și copii, privind situația averii negustorului gălățean, încă din 1919, cind acesta obține prin licitație publică, de la verișoara lui minoră, una dintre casele care va fi obiectul disputei ulterioare dintre urmașii săi. Pe « minoră », cum precizează « ordonanța de adjudecare » din 9 august 1919, G. Călinescu o pomeneste în roman, păstrându-i numele — Chiriaca. « Vară a lui Nicu » (p. 64)¹, prin ea se realizează alianța cu familia Hangerliu-Capros, cu pretenții nobiliare, ceea ce motivează în parte « veleitățile aristocratice » (p. 64) ale negustorului de cereale din portul dunărean. Datele

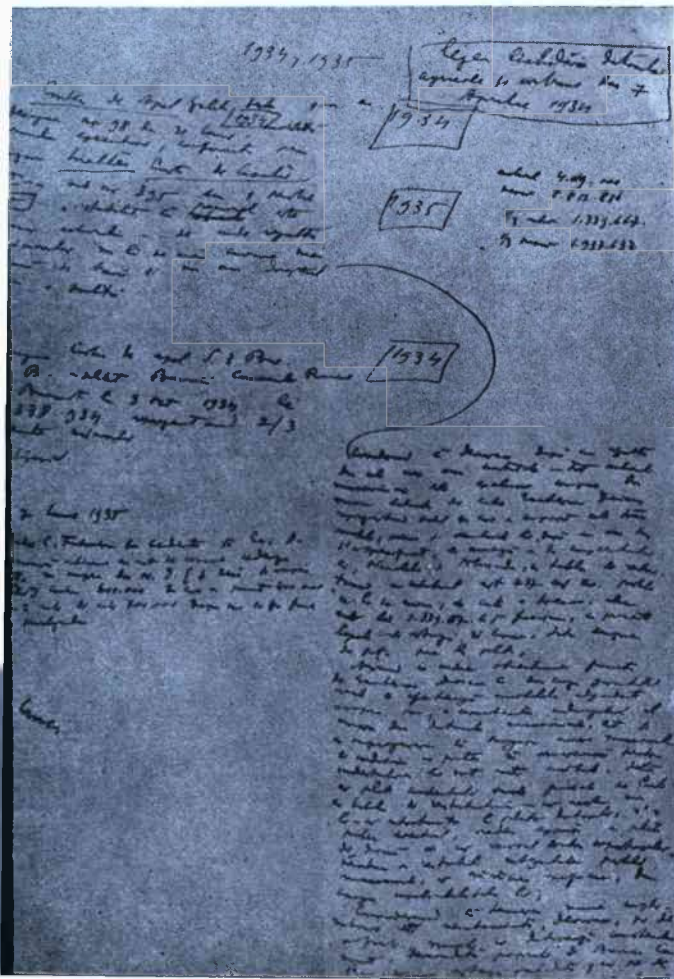
înregistrează, în continuare, fluctuațiile averii. La 15 noiembrie 1921, negustorul cumpără o vie, în stare de paragină, « jumătate din butuci din vița de vie sint stricați, neproducind rod, de asemenea și împrejmuirea întregului teren de vie este în cea mai mare parte distrusă », consemnează « contractul de vânzare-cumpărare », întărit de « actul de vânzare », din 29 mai 1922. Urmează, în ordine cronologică,

¹ Trimiterile la pagină se referă la romanul *Scrinul negru*, ediția I, ESPLA, 1960.

«tranzacția» între părți, din februarie 1928, prin care a doua soție a negustorului decedat renunță «la o parte virilă în uzufruct», în favoarea fiicei sale vitrege; «audiența publică» din iulie 1928, cind tribunalul «admite» acțiunea de partaj a averii; cererea din 10 iunie 1930 a fiicei negustorului, din prima căsătorie, de a i se elibera pe numele ei o ordonanță de adjudecare a două treimi din imobile după plă-

tirea taxelor către stat; act de urmărire a succesorilor direcți, din 20 iunie 1930, pentru «plata privilegiului împreună cu procentele aferente» către fostul proprietar al viei; procură specială pe numele avocaților, în numele fiicei din prima căsătorie; «ordonanțele de adjudecare» din 30 ianuarie 1932, 30 martie 1932, 7 aprilie 1933 și «audiența» din 18 mai 1931; trei procese-verbale, din aprilie 1933, întocmite la ore diferite, prin care portăreii declară «pusă în posesie și deplină proprietate» asupra diferitelor imobile tot pe fiica din prima căsătorie; două cereri, din mai și iunie 1932, semnate de reprezentanții părții adverse «pentru obținerea drepturilor de comoștenitori» ale minorilor; cererea din 14 decembrie 1933, a Băncii Comerciale, pentru «eliberarea actelor originale de ipotecă aflate în dosarul urmăririi» unuia dintre imobilele scoase la licitație; certificatul, din 16 februarie 1934, doveditor că prima urmașă a «vărsat statului taxele reprezentind două treimi din sumele cu care s-au adjudecat asupra sa imobilele și via»; «nota de concluzie», din aprilie 1934, prin care a doua soție a defunctului, în calitate de «tutrice» a minorilor împreună cu alt tutore «ad-hoc», reclamă încercările părții adverse de a-și însuși întreaga avere, pe căi dubioase; cererea din 7 mai 1934 a fiicei celei mari să i se lichideze datoriile urbane, pe baza dispozițiilor din legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane; două certificate ale grefierilor, din 12 și 14 mai 1934, consemnind că numai una dintre părți, și anume fiica mai mare, a introdus cerere de conversiune; procesul-verbal al «audienței» din 21 iunie 1934, care «stabilește partea contributivă» a moștenitorilor și «constată» «activul atribuit minorilor»; decizia Curții de apel în favoarea prime urmașe, cu data de 21 iunie 1934; cererea de recurs față de decizia Curții de Apel, în numele minorilor, înregistrată la aceeași dată; «decizia civilă» după audiența din 5 octombrie 1934, care «admite în parte» recursul; decizia din 1 martie 1935, prin care «stabilindu-se că pasivul este superior activului rezultat în urma efectuării partajului» Curtea decide «a respinge recursul și obligă pe recurenți să plătească 3 000 lei cheltuieli de judecată intimaiilor»; cererea primei urmașe de «radieră și ștergere» din registrele tribunalului a privilegiilor asupra imobilelor»; două «acte de cesiune», din 1935; trei procuri transmise avocaților din Buenos Aires, în 1936, de către fiica cea mare a negustorului, măritată cu un diplomat; «jurnalul»,

Fișe de lucru ale lui Călinescu, copii după procesulul de succesiune. Multumim, și pe această cale, doamnei Alice Călinescu pentru bucuria cu care ne-a pus dispoziție materialul documentar consultat.

din 20 noiembrie 1936, de « radiere » a inscripțiilor ipotecare din 1934, în favoarea aceluiași; « jurnalul », din 21 decembrie 1936, de « radiere și ștergere » a privilegiilor asupra a două imobile, act favorabil tot ei; cinci certificate, din 1936, pe numele primei moștenitoare, de reducere a taxelor succesoriale și radieră lor. În cele din urmă, o « adresă » către Direcțiunea Generală pentru Ocrotirea și Ajutorarea Personalului C. F. R., un « contract de vânzare-cumpărare », încheiat cu această instituție, în 1938, și un « certificat », datat 29 septembrie 1939, că unul dintre imobilele disputate în proces « nu este supus exproprierii sau alinierii » încheie dosarul. Prin ultimele trei demersuri, făcute de cîștigătorea procesului, în scopul vinzării averii abia cîștigate, se pune capăt fluctuațiilor acestei moșteniri atît de disputate.

Pentru capitolul VI al romanului *Scrinul negru*, G. Călinescu va consultat, în afara acestor acte, atît de numeroase, cîteva scrisori în stare să dea culoare datelor uscate ale proceselor-verbale și ale ordonanțelor de adjudecare. El selectează scrisorile, trimise de prima urmașă a negustorului viitorului ei soț, între 12 ianuarie 1933 și 1 martie 1934, ca și cele cîteva răspunsuri ale acestuia, la îndemnul ambițioasei femei, de a face demersuri pe lingă persoane influente pentru cîștigătorea procesului în favoarea ei. Alt act, cu ecou în *Scrinul negru*, este testamentul făcut în 26 august 1926 de tatăl bărbatului care, după căsătorie, o va duce în Argentina pe autoarea acestei performanțe.

Ordonarea și înregistrarea actelor dintre 1921 și 1939, numărul și varietatea lor, descoperă detaliat rețeaua complicată de interese și intrigi, țesute în jurul unei averi rivnite de două femei. Una este urmașa directă a defunctului, născută din prima căsătorie, majoră la data declanșării procesului, avînd relații, cunoscînd subtilitățile legilor, fiind și sprijinită de avocați cu experiență. Cealaltă este a doua nevastă a negustorului, rămasă văduvă de tină, cu doi copii mici, angajată indirect în proces ca apărătoare a drepturilor de moștenitori ale minorilor. Ea mai curînd asistă la lupta dintre avocați decît participă, iar cînd se lasă totuși antrenată, acțiunile ei par dirijate. Presupus a fi ambițioasă, după felul cum este redactat recursul, dar fără a fi dotată cu abilitatea adversarei, după cum o arată același text, ea pierde fiind lipsită, printre altele, și de tenacitatea care o caracterizează pe adversară. Renunță, de exemplu, a mai face cerere de conversiune.

Istoria literară înregistrează elemente de viață autentică, de felul celor expuse în textul de față, și le ia în considerare, în măsura în care alcătuirea lor se vedește fecundă pentru creație. Găsirea actelor descrie, cît și a întregului dosar, conținînd corespondență, fotografii, inventare de mobilă și de obiecte de artă, chitanțe, biletele cîtorva călătorii pe ocean, cu transatlanticul, este un moment hotărîtor pentru G. Călinescu, arhiva și prelucrările ulterioare rămîind pentru *Scrinul negru* ferment și nucleu totodată.

Din dosarul procesului de moștenire, pe G. Călinescu îl interesează felul în care a reușit fiica cea mai mare a negustorului din Galați să intre în posesia întregii averi, cu toate că la partaj aveau drepturi egale frații ei vitregi, iar o parte din moștenire era ipotecată. Sînt concludente, în acest sens, pasajele subliniate de romancier direct pe textele actelor². Cităm, spre exemplificare, paragraful final al « notei de concluziuni »:

« În realitate întreaga operație făcută de D[omnișoa]ra E. D. este aceea de a pune mina pe întreaga avere rămasă de pe urma defunctului N. D., avînd în această nobilă acțiune și binevoitorul concurs al Băncii Comerciale ».

Un alt exemplu este fragmentul conținînd « motivul de recurs »:

« Violarea art. 786 cod civil, precum și a principiului fundamental de egalitate între toți moștenitorii, principiu care domină întreaga materie a partajului ».

Ambele texte din care au fost extrase citatele sînt semnate de tutorii celor doi minori. Sublinierile lui G. Călinescu, ca și notele marginale de pe scrisori, observațiile de pe plicuri, însemnînd anume precizări de situații și de date, au valoarea unor fișe de lucru, cu atît mai semnificative, cu cît cuprind o reacție spontană a scriitorului ori stabilește o preocupare, continuitatea unei idei.

* Sublinierile lui G. Călinescu sînt cu creionul negru, ușor tremurate, uneori, în formă de opt. Ele sînt identice cu sublinierile de pe paginile revistei „*Convorbiri literare*“, făcute pe textele de folclor, în perioada cînd se documenta pentru *Estetica basmului*. Este vorba de exemplarele revistei sus-menționate, care poartă semnătura lui Iacob Negruzzi, aflate în momentul de față în biblioteca *Institutului de istorie literară G. Călinescu*. Socotim necesară precizarea, întrucît pe actele dosarului de moștenire sînt și alte sublinieri, cu creionul roșu și albastru, datorate, probabil, unuia dintre avocați.

G. Călinescu își întocmește și fișe propriu-zise. Pe una dintre ele transcrie finalul cererii, semnate de astă dată de cealaltă parte angajată în proces. Conținutul servește într-un totuși investigațiile lui G. Călinescu legate de lupta pentru moștenire:

«Cum menținerea acestor mențiuni pe imobil îmi cauzează prejudicii, vă rog să binevoiți ca potrivit deciziei Curții de Apel din... cu no... din 21 iunie 1934, definitivă și investită cu formula executorie, confirmată prin decizia Înaltei Curți de Casație Secția I no... din 1 martie 1935, care a stabilit că pasivul este superior activului rezultat în urma efectuării partajului, rezultă că minorilor nu li se cuvine nici o sumă de bani, n-au drept la nici o sultă și deci urmează ca mențiunea luată să fie ștearsă».

Pentru cunoașterea modului de lucru al lui G. Călinescu, fișele întocmite de el, cu minuție, sînt deosebit de importante. Romancierul își concentrează atenția mai ales asupra a trei acte: «ordonanța de judecare» din 30 ianuarie 1930, «jurnalul de audiență» din 18 mai 1931, «decizia» Curții de Apel din 21 iunie 1934, întrucît ele conțin, dincolo de ultimele decizii indicate de fiecare text în parte, un rezumat atent al etapelor anterioare ale procesului, ca și descrierea detaliată a averii puse la licitație. G. Călinescu extrage pe fișe datele necesare pentru a-și fixa cîteva puncte de reper. Procesul de moștenire îi rezervă trei fișe, pe care le datează în partea de sus a folii de hîrtie, pe mijloc: 1929, 1931, 1934—1935. Menționăm că fișele sînt file obișnuite în dactilografie, îndoită în lung, exact pe jumătate. Pe cea dintîi, în stînga, G. Călinescu rezumă «tranzacția» din februarie 1928, apoi notează o serie de date extrase din «ordonanța de judecare» din 31 ianuarie 1932, cît și alte amănunte ale procesului, pînă la sfîrșitul anului 1932. În dreapta copiază exact pagina din «ordonanța de judecare» care cuprinde descrierea viei și a clădirilor aflate pe cele 23 ha. de teren, iar mai jos, întocmește o listă de nume pentru a alege pe cele mai potrivite pentru avocații celor două părți. Fișa următoare rezumă în despărțitura din stînga ședințele tribunalului din anii 1931 și 1932. În dreapta, marcat cu o cruce mare, apare textul «deciziei» Curții de Apel, din 18 mai 1931. În sfîrșit, a treia fișă reproduce «decizia» Curții de Apel din 21 iunie 1934, actele doveditoare că noua posesoare a averii

și-a achitat datoriile față de Banca Comercială, cît și fragmentul citat din cererea aceeași, adresată tribunalului, pentru a fi anulate orice pretenții ori drepturi ale fraților ei minori. În partea dreaptă, sus, G. Călinescu dă în chenar textul care privește legea lichidării datoriilor agricole și urbane, cît și situația averii în doi ani consecutiv: în 1934 «activul» și «pasivul», în 1935 — o treime din «activ» și o treime din «pasiv». Remarcăm satisfacția scriitorului de a înregistra formule specifice sălilor de tribunal, menținînd pe fișe pasaje în care apar termeni ca «afipt», «erezl», «ieșire din diviziune», «ordonanță de judecare», «pasivul» și «activul», «inscripții ipotecare», «creanță», «masă succesorală», «sultă», «parte virilă», «uzufрут» etc.

Fișele sînt ca niște popasuri făcute să ordoneze într-o dialectică inteligibilă materia oricît de complicată a vieții, comprimată, în situația de față, într-un număr de hîrtii oficiale.

Cum procedează G. Călinescu cînd trece de la pragul inițial al dosarului propriu-zis, la orizontul spațial al romanului, la unghiurile multiple diverse din care surprinde inefabilul în stare să dea bogăție interioară și tensiune paginii de roman? Citit acum, din perspectiva acestor nevănuite rădăcini, capitolul VI al Scri-nului negru este o expunere metodică a procesului de moștenire, iar o parte considerabilă a capitolului se vedește a avea un consistent suport documentar. G. Călinescu studiază dosarul în întregul său, eu scopul de a găsi expresivul din acest insolit nucleu literar, fiecare act fiindu-i necesar în măsura în care-l face să le înțeleagă pe celelalte și în măsura în care îi deschide o perspectivă spre oameni. Romancierul este, ca formație inițială, istoric și critic literar, obișnuit să minuiască unelte de inteligență teoretice. De aceea, în felul cum se apleacă asupra materialului documentar, în cazul de față fiind interesat de strategia procesului, găsim toate indicațiile unui gust monografic de rotundă investigație a surselor de informație.

Încercăm, în cele ce urmează, o sistematizare didactică a proceselor călinesciene de minuire a documentelor în capitolul dedicat luptei pentru moștenire dintre Caty și Cornelia Tili-biliu. Nu respectăm cronologia faptelor din această parte a romanului, ci urmărîm, oarecum convențional organizat, modalitățile însușirii documentului. Ele dezvăluie, în patru etape, trecerea de la simpla înregistrare a unor paragrafe detașate direct din document, la arhitectura

complicată a vieții, într-un ansamblu plin de ecouri, în care se interferează, complementar, interesele și ambițiile unor oameni, într-un moment dat al existenței lor, cu pregnanța observației și virulența reconstituirilor călinesciene, cu alternări de comedie polifonică, între grav și ironic fabulos.

În prima etapă, romancierul se subordonează până într-afita documentului, încet transcrie textul ilustrativ în ghilimele. La paginile 182—183 ale romanului *Scrinul negru*, G. Călinescu reproduce, din «jurnalul» din 18 iunie 1931, motivele pentru care Curtea de Apel «dispune» admiterea apelului făcut de Caty. Este momentul de tensiune când Cornelia Tilibillu înțelege că adversara ei «a luat o avere întreagă» pe gratis (p. 183). La pagina 194, fragmentul cuprins între semnele citării este «decizia» din 21 iunie 1934, care «stabilește» «activul» și «pasivul» succesiunilor, «atribuie» moștenitorilor drepturile legale, «stabilește» contribuția fiecăruia la plata sarcinilor și datorilor ce compun «pasivul» și «constată», în urma acestor operații, că minorilor nu li se mai cuvine nici o sumă de bani din averea tatălui lor.

În a doua etapă, G. Călinescu înglobează documentul în textul romanului, selectând cu deosebit scrupul de exactitate esența actelor consultate. În consecință, el respectă numărul personajelor și caracterul relațiilor dintre ele (p. 173), reține amănunte legate de situația averii, faptul că o parte este grevată de ipotecă, (p. 174), păstrează, întocmai ca în «ordonanța de adjudecare» din 31 ianuarie 1932, data aprobării ieșirii din indiviziune, a obținerii alip-tului de vânzare (p. 174), apoi toată derularea procesului: licitațiile amânate (pp. 177, 178), din lipsă de ofertanți, «incidentele» ridicate de avocați — prețurile care îndepărtează posibili amatori (p. 179), înlăturarea Corneliei Tilibillu de la licitație, sub motivul că nu are autorizație specială din partea consiliului de familie (p. 180), licitația și sumele exacte puse în circulație prin strigările «telalilor» (pp. 179—181), recursurile denunțătoare, jocul avocaților (pp. 176—177), mistuirea portăreilor (p. 188), cererea de conversiune și aranjamentele cu banca (p. 197). Iată un exemplu de felul cum acționează capacitatea sintetică integratoare a romancierului. În tranzația din februarie 1928, citim:

«Pentru a înlătura orice neînțelegeri viitoare și eventualitatea unui proces cu privire la pretențiile a subscrisei F. N. D.

la o parte virilă în uzufruct în succesiunea defunctului meu soț ca văduvă săracă cît și la dreptul de întreținere, habitație și doliu în cursul anului de văduvie, precum și pentru a atinge orice alte pretențiuni ale subsemnatei F. D., din orice natură și din orice cauză ar fi. Subscrisea F. N. D. declară că renunță la toate pretențiunile mele formulate mai sus față de toți moștenitorii defunctului meu soț, în schimbul sumei de 360.000 (...). Suma de 360.000 lei se va preleva în favoarea mea din succesiunea defunctului N. D. și mi se va achita imediat după ce se vor plăti datoriile succesiunii (...). Reproducem acum textul cu care debutează capitolul VI al romanului: «intentară acțiune de partaj, după ce între erezi interveni o tranzacție prin care tutoarea renunța la o parte virilă în uzufruct ca văduvă săracă și la orice pretenție de moștenire după plata datoriilor succesiunii, în schimbul sumei de 360.000 lei, pe care Caty o găsi în casa de bani a decedatului...» (p. 173).

Urmează explicațiile lui G. Călinescu, un rezumat al conținutului «tranzacției» și al altor acte și interpretarea pe care o dă romancierul aparentei cedări a celor două adversare.

Același scrupul îl dovedește G. Călinescu în extragerea esenței din scrisori. Semnata bogatei corespondențe, aflate în «dosarul» *Scri-nului negru*, îl ține la curent pe viitorul ei soț cu schimbarea datelor procesului:

«Alors écoute mon Cat' adoré ce que j'ai décidé je reste encore jusqu'au 31, je vais moi-même à Galatz pour la licitation ...» (12. I. 1933). «Moi je suis depuis quinze jours à Bucarest, j'étais venue pour l'emprunt et pour différentes choses en relation avec mon procès qui aura lieu Lundi 5 Mars.» (1. III. 1934).

Ea îl informează asupra felului cum acționează avocații:

«...o comodă Louis XV, în lemn de palisandru în ton întunecat, [...] și cu intarsiaturi în chip de ghirlande din lemn de trandafir. Mobila avea trei sertare cu profil curbat și înlocuia obișnuita placă de marmură cu un placaj tot de palisandru.»

G. CĂLINESCU — Scrinul negru

« J'ai été chez B. ce soir pour le tenir au courant de ce qui s'est passé à Galatz je suis tout le temps après eux mon amour pour pouvoir en finir plus vite. » (sfârșitul anului 1933); îi cere bani:

« Mon amour aimé envoie moi tout de suite l'argent nécessaire car dans quelques jours la licitation aura lieu... » (25. I. 1933.)

Toate aceste amănunte completează și dau o notă de afectivitate datelor puse la dispoziție de actele propriu-zise.

Spuneam, la un moment dat, că o parte considerabilă a capitolului VI se vădește a avea un consistent suport documentar. Dar sînt cazuri cînd un singur amănunt se susține nu numai pe unul, ci pe mai multe documente. Unchiul

Alec, de exemplu, este în roman (p. 176) persoana pe care o « consultă » Caty în toate acțiunile sale. El o exasperează pe Cornelia:

« O duce de mină Alec, care nu mă poate suferi. » (p. 179), este una dintre explicațiile pe care și le dă, ea cu perplexitate și năduf, reușitelor surprinzătoare ale adversarei sale. Este dificil, din pricina spașului, a transcrie din corespondența amintită tot ceea ce are vreo conținută cu acest amănunt. Reținem totuși unul:

« La licitation de la vigne a été remise au 31 Janvier car mon oncle Alexandre ne m'a plus laissé à acheter si cher, alors nous avons baissé le prix, de sorte que la prochaine licitation commence à

300.000 au lieu de 400.000 je crois qu'à ce prix on peut acheter avant mon départ à Ulmeni». (9. XI. 1932.)

Celelalte scrisori sînt datate: 12. I. 1933, 13. V. 1933, sfîrşitul anului 1933.

Două afirmaţii cuprinsese într-o singură frază din roman, de la pagina 182, se sprijină fiecare pe documente diferite, deşi amîndouă vizează reglementarea situaţiei materiale a lui Gigi Ciocîrlan, aflat în perspectiva unei numiri în diplomatie. Cea dintîi priveşte o moştenire, lăsată prin testament, de tatăl său, moştenire destul de precară, «din cauză că se aflau la mijloc alţi copii». Testamentul din 26 august 1926 al unui bătrîn demnitar, consultat de G. Călinescu, enumeră, pe lingă urmaşii direcţi, trei băieţi şi o fată, şi toate datoriile care le revin acestora faţă de cîteva rude apropiate. Cea de-a doua afirmaţie se referă la proiectele lui Gigi în legătură cu Caty, la posibilitatea unei căsătorii între ei, de aceea «ideea de a-l salva proprietăţile îi convenea». Iată şi textele care au servit ca punct de plecare, de fapt, răspunsurile viitorului diplomat care spera ca printr-o căsătorie avantajoasă să-şi consolideze poziţia: «Am fost la Banca Comercială şi totul este gata miercuri. Am aranjat perfect lucrurile şi au fost foarte draguţi toţi... Avizul a trei jurisoconsulţi este necesar pentru partaj, astfel că trebuie să alesi imediat şi redactarea actului se va face pe 15 noiembrie, dată la care vom fi achiziţionat şi creanţa F.» (scrisoare din 5 noiembrie 1933). «Je te prie aller Galatz intéresser procès». (telegramă datată 17 ianuarie 1934).

Odată cu etapa a treia, prin metamorfozarea documentului, procedeul călinescian cîştigă în adîncime. Răsfrîngerile personale ale romancierului dilată constructiv, proiectează în imaginar, caracterizîndu-se prin frenezia imaginii, a vizualului. Nu întîrziem asupra complicităţii romancierului cu numele proprii (moşiei «Lanţurile», din carte (p. 173), de exemplu, îi corespunde în documente via «Cătuşa»), şi nici asupra faptului că el nu îşi însuşeşte cu rigoare distincţiile inventarului unei averi scoase la licitaţie (cele «trei corpuri de case în port» (p. 173), faţă de trei imobile, amplasate pe străzi diferite, delimitate cu stricteţe şi ca suprafaţă şi ca vecinătate, aşa cum reiese din «ordonanţa de adjudecare» din 30 ianuarie 1932).

Reşinem, în schimb, două situaţii în care interferenţa dintre document şi capacitatea de recreare a romancierului, ajuns la o sensibilitate imaginativă saturată de coneretul datelor,

izolează amănuntul din masa compactă a documentului, îl dă o nouă plastică, o nouă dimensiune. Într-un cuvînt, îl dă o nouă materialitate, în stare nu să infirme tiparul iniţial, ci să pună umbre surprinzător fantastice unor descrieri uscate, să anime un spaţiu gol, care de fapt este aşa din pricina caracterului neutru al prezentării. Pe scurt, să rivalizeze cu viaţa. Ne referim la via lui Nicu Zănoagă, în paragină, aşa cum se afla în timpul procesului (p. 174) şi la orgolioasă compoziţie arhitectonică, datorată întreprinzătoarei Caty (pp. 174—176), după ce pune stăpînire pe întreaga moştenire. Romancierul începe descrierea viei, reproducînd particularităţile terenului din «ordonanţa de adjudecare» din 30 ianuarie 1932. El reţine amănuntele că via este «altoită, întinsă de spaliere de sîrmă fixată pe şine de fier prinse în blocuri de beton», că produce «numai vinuri de masă, strugurii fiind fără valoare comercială — ca fructe» (p. 174). În schimb, renunţă la altele: la distanţa «dintre rînduri şi butuci» şi între «butuci de rînd»; renunţă la «gardul de glicine» fixat pe «bulumaci de lemn», la «drumurile de tîrlă», cu care se învecinează terenul pe «trei laturi» cît şi la proprietatea vecină, aflată pe a patra latură a terenului. De aici încolo, modelul este părăsit. În descrierea conacului şi a acareturilor se întretaie, viu, multiple linii de notaţi, caracteristice ambiţiilor de arhitect ale lui Ioanide, care constituie ansamblul, pe pagina romanului, conform viziunii sale.

Pentru a doua situaţie, G. Călinescu repetă procedeul de mai sus; numai că textul pe care-l reproduce, de astă dată identic cu originalul, este un fragment din scrisoarea din 30 ianuarie 1934 a cîştigătoarei procesului:

«Niculae a commencé le piquetage et les grops. À ce qu'il paraît tout le monde est ébahi à Galatz de mon idée. Il me tarde d'aller moi-même surveiller tous les travaux.» (p. 184).

Urmează o suită de amănunte, care i-au fost puse la dispoziţie tot prin intermediul corespondenţei. Scrisoarea din 13 mai 1933 consemnează momentul cînd semnătura începe a fi interesată de prelucrarea viei, la îndemnul unchiului. Alte două, datate 10 iunie 1933 şi 5 februarie 1934, expun avantajele semnatei, după plata taxelor şi a dobinzilor. La începutul lunii iunie 1933, o scrisoare dă de ştire că lucră-

rile de amenajare a casei au fost terminate. În scrisoarea din 14 martie 1935 este numit arhitectul, chemat să dea interloarelor conacului « un aspect înviorător și de gust » (p. 184). După ce a înțeles ce înseamnă are via pentru semnatarea scrisorilor, romancierul înlătură sursa de informație și compune, detașat de orice constrîngerii documentare, pitorescul, puțin elaborat, al vinătorii organizate de Caty, accentuat de participanții, călări sau în trăsuri, priveliștea bălților, parcul de la Ciupelnița, cu contrastul dintre măreția discretă a naturii și feeria ostentativă, realizată de proprietarul locului, cu ajutorul tehnicii, ambițiile veleitare, neconcordante cu mediul înconjurător, descoperite în dialogul dintre Caty și Gigi Ciocfrlan.

Din momentul în care G. Călinescu introduce, ca un detaliu de regie, în ansamblul de piatră al conacului, precizarea privind construcția beciului, cu patru brațe, de câte douăzeci de metri fiecare, « propagînd un huiet sinistru atunci cînd strigai » (p. 174), tot ceea ce fusese pînă atunci ceremonios și simetric legat de litera documentului se umple deodată de o insolită învîlmășeală de sunete. Romancierul a trecut de stadiul cînd a animat mai mult sau mai puțin documentul. Nu îl pierde însă din vedere cu totul. Este interesant cum îngroașă trăsăturile portretului lui Enacide, avînd revelația pedanteriei scrisului și a frazeologiei unuiia dintre avocați (p. 175), al cărui manuscris, cu cerneală violetă, se păstrează în « dosarul » romanului.

G. Călinescu schimbă, deci, pentru a patra oară procedeu în acest capitol al romanului. El animă acum scena, atît de minuțios pregătită în etapele anterioare. După cum am văzut, zidurile umplu spațiile cu ecouri. Coridoarele tribunalului invadate, păstrează mirosurile și rumoarea vocilor fără număr și fără nume ale celor care trec ori staționează, preocupați sau numai curioși. Sala de ședințe filtrează, prin construcția-i impunătoare, valul de obtuzitate a asistenței, fără ocupație momentană, urmărind disponibilă spectacolul licației.

Extraordinarul ansamblului vine din acuitatea specifică, din calitatea observației și a interpretării călinesciene. Portretele personajelor aduse în scenă sînt concentrate. Ne referim la pagina dedicată avocaților (p. 175), în care o singură trăsătură individualizează, cu anume exactitate epigramatică a opțiunii: expansiunea retorică a lui Bălășescu, strunită măsură în gesturi și

vorbe a lui Enacide, care aruncă personajul la antipodul ființei sale reale, corupția senină a lui Melinte. Uneori detaliul este apropiat atît de mult de ochii cititorului, înfîc crește monstros și hilar totodată. Este cazul Corneliiei. Captată de milioanele aruncate provocator de telal în cursul licației, ea « rămase cu gura întredeschisă, în care se vedea un dinte de aur ». (p. 180). Detectînd travestiul moral al personajelor, mai puțin în ședințele propriu-zise și mai mult în intervalele dintre procese (confruntarea dintre Caty și Fred Tilibilu³, pp. 178—179), G. Călinescu realizează cortegiul carnavalesc și totuși serios, localizat temporar într-o sală de tribunal. Aici, el punctează diferența dintre repetarea în gol, de către funcționarii tribunalului, a unei ceremonii, devenite indifferente prin rutină, și participarea efectivă, fie a celor în cauză, minai de interese și ambiții, fie a celor aflați în sală, în postură de observatori, captați pe moment de revelațiile posibile ale scandalului. Dar maximum de culoare și virulență pune romancierul în ceremonialul apariției celor două adversare, minuțios studiate, alături, fără să se vadă, descoperindu-se subit la strigătele telalului. Cornelia Tilibilu, rapace, ambițioasă, este directă, dură, pasională. Ambicioasă, rapace, este și Caty, dar persuasivă, calculată, rece, ea este mai mult subtilă, reușind să tragă foloase din orice.

G. Călinescu posedă arta de a scoate din textul arid al unui proces-verbal ori al unei ordonanțe de adjudecare o lume agitată capricios și imprezibil, pe o scenă sub care, la fiecare pas, pare că se deschide o trapă. Romancierul circulă netrăvestit pe această scenă, după modelul teatrului modern, pentru ca printr-o indicație de regie, de tipul:

« părțile se prezentară (la proces) pline de nervozitate comprimată (p. 177), să marcheze cu o notă acuzat personală desfășurarea spectacolului.

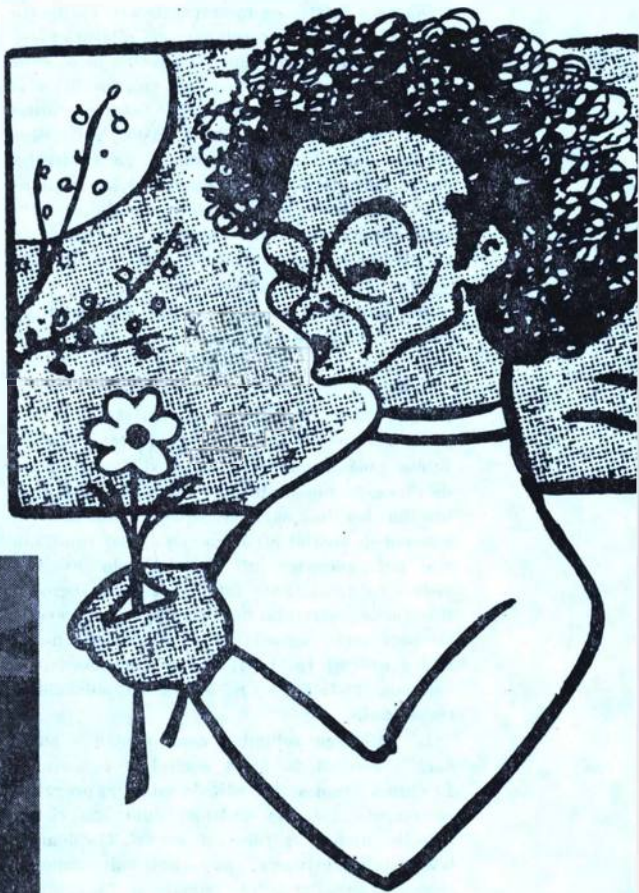
Cornelia ȘTEFĂNESCU

³ Fred încearcă teatral o apropiere de Caty pentru a descoperi ce urmărește cînd participă la licairea moșiei grevate de datorii, iar tînăra femeie afișează indiferență, ambii fiind atenți la cuvinte și gesturi, neavînd nici unul încredere în celălalt.

DESTĂINUIRI: «...acele chiote permanente

ROTONDA din 18 februarie 1975 a fost dedicată amintirii lui Ionel Teodoreanu. Cu această ocazie scriitori și critici prestigioși, în fața unui numeros public, au evocat omul și creatorul, atât de viu încă în memoria admiratorilor săi, au încercat să stabilească locul romancierului în istoria noastră literară. Părerile divergente, uneori discutabile, au fost transcrise întocmai după banda de magnetofon, atât pentru a păstra farmecul și spontaneitatea discuției, cât și pentru a incita pe cititorii noștri la o eventuală prelungire a dezbaterii în jurul rosturilor romanului, în general, ca și a relațiilor scriitor-public pe care opera lui Ionel Teodoreanu o prilejuiște cu ușurință, așa cum a dovedit-o și Rotonda închinată lui.

N. R.

ROTONDA

e care de multe ori se numesc metafore»

Ionel Teodoreanu

evocat de:

Virgil CARIANOPOL
Șerban CIOCULESCU
Em. SERGHIE
D. I. SUCHIANU
Al. PHILIPPIDE
Radu TUDORAN

Șerban CIOCULESCU: Vom asculta întâi, înregistrat pe bandă de magnetofon, glasul academicianului Al. Philippide, care ne va vorbi despre Ionel Teodoreanu, pe care l-a cunoscut, dacă nu mă înșel, la reparația „*Vieții Românești*“, doi ani după încetarea războiului; este deci cel mai vechi prieten al celui comemorat astăzi.

Al. PHILIPPIDE: Ne cunoaștem de mult, Ionel Teodoreanu și cu mine, din adolescență, când eu intram în clasa a V-a și el în clasa a VII-a a Liceului Național din Iași. El avea aproape 18 ani, eu aproape 15; eu eram mai tăcut, mai bine zis cu tăceri explozive, el cu o revărsare de elocvență care înfringe toate regulile și se conducea după propria ei putere de expansiune. Cu toată deosebirea de expresie, chiar de mod de a gândi, ne-a unit de la început, împrietenindu-ne, credința ferventă în poezie și un entuziasm față de frumos și de aspirațiile înalte și dezinteresate ale omului. Entuziasm care la mine izbucnea în rafale scurte, iar la el se arăta în talazuri de vorbe scinteițoare și un entuziasm care pe el nu l-a părăsit niciodată și care a stăruit în adâncime chiar atunci când, mai târziu, împrejurări neprielnice nu-i mai dădeau prilejul să se manifeste prea mult în afară. Dar aceasta nu era o piedică, pentru păstrarea lui în adâncuri. Ionel Teodoreanu — deși, ca nouă, tuturora, îi plăcea apropierea de un public înțelegător și vast, că doar scriitorul pentru public scrie nu pentru el — n-avea numai de nevoie de presimțirea unor aplauze frenetice ca să-și dea drumul și să vorbească și să scrie. Pe vremea tinereții noastre, când nici eu, nici el încă nu publicasem nimic, 2, 3 cunoscuți, ca să-l asculte, îi erau de ajuns. Îi cunoșteam înclinația și de multe ori, cu o remarcă banală care îndeplinea, totuși, oficiul unei scinteii ațîțătoare, îl îndemnam la vorbă. Din acele revărsări îmi mai sună și azi în memorie imagini, metafore care întruneau în ele, în chip rar, concizia și exuberanța, forma lapidară și bogăția abuzivă a sugerării, dincolo de strictul înțeles al cuvintelor.

Am debutat amândoi aproape în același timp, în primăvara anului 1919, la „*Insemnări literare*“, el cu *Jucării pentru Lili*, eu cu câteva poezii pe care, pe vremea aceea și acolo, numai el mi le prețuia. Și adaug că, în mijlocul unei uimiri reci, sau cel mult al unei indiferențe tolerante, cu care am fost întâmpinat în redacția revistei și chiar, timp de câțiva ani după aceea, de foarte mulți și-n alte părți, prețuirea lui a fost singura încurajare din afară, care mi-a sprijinit debutul și mi-a întărit încrederea în mine.

Și aici am de remarcat un lucru care ar putea să pară curios la prima vedere. Când răsfoiesc revista aceea în care amândoi am debutat, observ ce observam și atunci, și anume că noutatea expresiei, îndrăznelile stilistice, originalitatea surprin-

zătoare se aflau toate în lucrurile pe care le scria el, în acele *Jucării pentru Lili*¹, alcătuite parcă în treacăt, cu ușurință, fără insistențe, dar de o putere de invenție imagistică imensă și care ar fi putut supăra mai mult decît versurile mele cu îndrăzneli stilistice mai puțin răsunătoare și mai puțin frapante. Și totuși era tocmai dimpotrivă, Ionel Teodoreanu uimea pe ascultătorii și pe cititorii lui, fără însă să-i supere așa cum se întîmpla cu mine. Aceasta nu înseamnă că toți aceia îi înțelegeau sau că îi aprobau îndrăznelile lui de exprimare, într-adevăr neobișnuite, mai ales în literatura noastră de pe atunci și, adaug, chiar și de astăzi într-o bună măsură. Radia însă din stilul lui, și vorbit și scris, o putere cuceritoare, care-l făcea imediat simpatic, chiar acelor care erau departe de modul său de expresie și de înnoirile lui stilistice. Uimea și plăcea în același timp. Dar nu era numai atît, nu era numai un joc al fanteziei — deși era în parte și asta — această creație continuă, de imagini și de splendori verbale era ceva mult mai adînc și mai important, ceva care de-a lungul scrierilor lui, și mai cu seamă în volumul postum de poezii, *La porțile nopții*, iese la iveală cu toată vigoarea. Ionel Teodoreanu gindea în imagini, cugetarea lui îmbrăca imediat, chiar în momentul cînd se iveau, haina imaginilor. Cu el ne aflăm în fața unui fenomen natural de gîndire metaforică. El își exprima în imagini gîndirea. Expriamarea metaforică îi era firească și din cauză că gîndirea în imagini, la Ionel Teodoreanu, era ceva obișnuit, exprimarea în metafore a oricărui lucru, chiar a celui mai neînsemnat, nu dădea o impresie de artificial și de forțat. Însuși excesul acestei exprimări era firesc. Ionel Teodoreanu a dovedit, prin modul lui de a gîndi în imagini, că funcția metaforei nu este numai ornamentală și că, departe de aceasta, atunci cînd mecanismul ei se confundă cu mecanismul gîndirii, ea este un instrument de investigație și de cunoaștere sufletească și, adeseori, de determinări tot așa de precise ca și acelea ale gîndirii abstracte. Mi-aduc aminte că, întors în țară, după o lipsă destul de îndelungată, l-am îndemnat să-mi spună ceva despre unii scriitori care se ridicaseră în lipsa mea și pe care îi cunoșteam de departe și din scris, și destul de puțin. Despre unul dintre ei, care ajunsese între timp, și cu cea mai mare îndreptățire, foarte cunoscut și citit, cînd am întrebat pe Ionel ce fel de om este, el mi-a răspuns: *O prispă*. Acest cuvînt-imagie definea pe scriitorul pomenit dintr-o dată, și ca adîncime, și ca întîndere, și ca înfățișare, și în ce privește conformația lui tainică, felul lui de a gîndi, și cu privire la subiectele pe care le tratase cu cea mai mare vigoare pînă la data aceea. Era prin 1928. Asemenea definiții nu erau rare. Ionel Teodoreanu, cînd era nevoie, închidea într-o frază, într-o expresie, într-un singur cuvînt, o caracterizare care valora cît un portret în mai multe pagini.

Colosala putere de expresie a lui Ionel Teodoreanu acoperea de multe ori cu un veșmînt strălucitor o mare neliniște interioară pe care totodată o și dădea la iveală, transfigurînd-o, dar fără să-i micșoreze vigoarea afectivă. Da, acest mare artist al frazei vorbite și al frazei scrise era și un mare neliniștit. De atîtea ori simțeam în vorba lui izbucnirea unei stări de încordare fără odihnă, în care mulțumiri și nemulțumiri, tristeți și bucurii, avînturi și prăbușiri, o mulțime de mișcări sufletești opuse între ele se înfruntau cerînd cu insistență să se exprime, dar se și împăcau la urmă, sublimîndu-se în acel entuziasm al creației poetice, înnoitoare, și în acel devotament față de poezie, pe care îl prețuisem din tinerețe și care aduceau de la început un sprijin trainic prieteniei noastre și de viață și de artă.

Șerban CIOCULESCU: Onorat auditoriu, poate pentru mulți dintre dumneavoastră audiența acestei benzi de magnetofon a fost o surpriză. Pentru mine a fost o sur-

¹ * D. Ionel Teodoreanu a debutat... cu notații metaforice și cu „legende”. De la aceste „jucării” (cum le numea însuși), expresie a primei tinereți, un fel de acordare preliminară a instrumentului artei sale, d-sa a trecut la schițe și nuvele... Jocuri de artă copilărești în „jucării” și „legende” — apoi adolescență combinare de „jucării” și de creație în schițe și nuvele... * G. Ibrăileanu: *Ionel Teodoreanu „La Medeleni”*. (În *Scriitori români și străini*, Editura „Viața Românească”, Iași, 1926.)

priză numai momentul cronologic al închegării prieteniei lor.

Dar ceea ce cunoșteam și ceea ce nu m-a surprins, a fost caracterizarea largă, cuprinzătoare, în același timp subtilă și adincă, a scriitorului și a omului. De altfel,

Al. Philippide nu este numai un mare poet de cuprindere cosmică, de aventuri mari², este și unul din cei mai mari cunoscători, nu numai ai literaturii românești, dar și ai literaturii universale. Așa că, în calitatea mea de critic, închin steagul în fața personalității de critic literar, de eseist, de filozof al culturii a lui Al. Philippide.

Cu aceasta trecem la un alt vechi prieten al lui Ionel Teodoreanu, la prietenul nostru D. I. Suchianu, pe care îl cunoașteți mai mult ca statornic critic cinematografic; îl veți cunoaște astăzi ca vorbitor pur și simplu. Aveți cuvântul.

D. I. SUCHIANU³: Sint unii scriitori care, cînd trebuie să vorbească ceva, apoi reproduc, vorbă cu vorbă, ca un școlar cuminte, articolele pe care le-au scris, care au apărut în reviste, care mai pe urmă au și apărut în volum. Eu am scris despre Ionel un foarte lung articol în numărul 3 din

„Viața Românească”⁴, pe care vă rog foarte mult să-l citiți, pentru că acolo este arătat ce om extraordinar a fost acest Ionel Teodoreanu, cum el, pe vreo 4,5 mări căi de invenție culturală și spirituală, a fost fie un precursor, fie un întregitor. Este uimitoare cantitatea de noutate și de originalitate pe care a adus-o el în lume. A murit tînr, a murit la 56 de ani și mai avea încă multe lucruri de spus. Ar fi fost lucruri extraordinare, pentru că pe tot ce punea mîna el devenea creație dumnezeiască. Ibrăileanu a scris acele amintiri care se numesc *Dulce prietenul meu Ionel Teodoreanu*. Aluzia la *dulce Tirgul Iașilor* de care tot vorbea el. Bine înțeles, era foarte invidiat. Mă rog, și lui Arghezi i s-a spus că e un plagiator ordinar. Despre Ionel se spunea că are o singură calitate, care în fond era un cusur: incontinență imagistică. Adică îi trăgea așa, la nesfîrșit, cu nemiluita, cu imaginile.

Șerban CIOCULESCU: Philippide o dat o altă explicație acestei incontinențe.

D. I. SUCHIANU: Patru mari luceferi ai criticii noastre, Ibrăileanu, Philippide, Perpersicius și Ralea, au spus un lucru, care este ceva foarte original din punct de vedere al criticii literare în genere. Și anume, că imaginile lui stîrneau momente

² „...tinerimea se lasă sedusă mai ales de frenezia cu care strălucitul începător ataca problemele cosmice, invectivînd stihile, cu pateticul accent care șade alt de bine vîrstei juvenile.” Șerban Cioiculescu: *Aspecte literare contemporane* (1932—1947), Editura „Minerva”, 1972.

³ „Și bucureșteanul Suchianu a trecut de citeva ori prin redacție, elegant, sportiv, ruginit, creț, clipicios, graseindu-și teoriile și paradoxele (cu sorbituri intermitente ca de supă), foarte pitoresc, uneori parodiant hăzos, alteori frenetic, făcînd scenă din locul lui, — ceilalți, în raport cu el, devenind sală, adică spectatori. Așa e Suchianu: un om-spectacol, pe care unii îl aplaudă, iar alții nu. Profesorul Ibrăileanu îl asculta cu interes.” Ionel Teodoreanu: *Masa umbrelor*, E. S. P. L. A., 1957.

⁴ Vezi: „Viața Românească”, nr. 3 din 1974.

de poveste. Nu generau tablouri, generau povești. Ibrăileanu le ura, lui și lui Lili, un viitor de mari și mereu noi succese. Și aștepta Ibrăileanu. Caracuda literară ricană, caracuda jubila. Speranțele lui Ibrăileanu nu se grăbeau să se realizeze. Dar nici Ibrăileanu nu se grăbea să se descurajeze. Nu spunea el atât de frumos: «E doar ziua a 2-a din cele 6». Hélas! Ionel Teodoreanu a venit în ziua a 3-a.

Voi adăuga ceva care n-a apărut în acel articol, concluziile de față mi-au venit în minte acum, recent, când scriu la al doilea volum de estetică a dramaturgiei⁵ în legătură cu ideea că imaginile lui Ionel Teodoreanu devin povești. De aceea iubea el așa de mult imaginile lui Jules Renard, fiindcă toate înfățișau o mică dramoletă. Țin minte că de la el am aflat ceva care îi plăcea lui așa de mult, o imagine a lui Jules Renard despre căței. Spunea așa: «Câinii spun secrete zidurilor la ureche, zidurile plîng». Tot așa mi-aduc aminte că, apropos de Cocteau, îi spuneam: «Citește — că nu-l citise încă — *Voiaj în jurul lumii*, unde Cocteau spunea cum zburînd deasupra Egiptului, cu avionul, vedea acolo piramidele, templele de la Luxor, Sfinxul, și spune Cocteau: „Textes des hiéroglyphes aux visages de dieux“». Și atunci mi-a zis Ionel ceva foarte interesant, pe care eu nu-l știam: «Păi am spus și eu cam așa ceva, nu așa de frumos, dar tot în genul ăsta». În realitate era mai frumos decît spusese Cocteau. Cînd a împlinit conul Mihail Sadoveanu 50 de ani, toți prietenii din Iași au făcut un album, unde au scris fiecare cite ceva, și Ionel a scris acest lucru foarte frumos care seamănă, într-adevăr, cu imaginea lui Cocteau, numai că-i mai frumoasă: «Dacă am avea puțină să zburăm foarte sus, deasupra țării Moldovei, am vedea că toate riurile din Moldova, în șerpuirile și-ncolăcirile lor, iscălesc cuvîntul Mihail Sadoveanu».

Șerban CIOCULESCU: E frumos fiindcă e neadevărat. (*Risete, aplauze.*)

I. D. SUCHIANU: Nu se știe dacă e neadevărat. Am văzut un film documentar, unde dezgropau, prin insulele pustii ale sudului, niște drumuri, care nu se știe unde duc, unele erau mai drepte, altele erau mai cotite. Văzute de sus erau niște figuri, erau niște povești ilustrate. Înseamnă că dacă vom avea mijloace să ne ridicăm atât de sus, încît, deasupra Italiei, s-o vedem ca o cismă, atuncea poate că o să descoperim cuvintele Mihail Sadoveanu scrise cu cerneala riurilor.

Ionel Teodoreanu era și avocat. Tot din motive literare, pentru că el cînd afirma ceva, voia să și dovedească. Necazurile lui erau dovezi. Procesele lui, cum spunea Ibrăileanu⁶, erau mijloace de cunoaștere, aveau ceva din ce spunea Bergson, că dacă vrei s-ajungi la intuiție, atuncea trebuie să cumulezi imaginile pe care trebuie să le împrumuți din domeniile cele mai diferite; adunîndu-le, îți pregătești puțină să te afunzi în intuiție.

Șerban CIOCULESCU: Dacă ar fi adevărat ce spui dumneata și ce spunea și Ionel Teodoreanu, ar însemna că literatura suprarealistă, care e făcută din congestii de imagini, este suprema literatură de cunoaștere, dar tocmai, dacă ceva lipsește acestei literaturi, este o substanță de viață.

D. I. SUCHIANU: Este foarte simplu, există acumulare de reușite și acumulare de metafore proaste.

În scrisul lui Ionel Teodoreanu, aceste imagini luate din locuri diferite produc ceea ce se poate numi rimă, căci rima nu există numai în versuri, există și în povestire. Îți dai seama că aceeași idee, aceeași situație, aceeași stare de spirit, același sentiment, se îmbracă în mici, scurte povești diferite, în tablouri diferite. Presărate de-a lungul narațiunii, și-aduc aminte una de alta și-ți dai seama că rimează și-atunci, în adevăr, cunoști cum trebuie acel lucru. Vreau să spun că Bergson are mai puțină dreptate decît Ionel și decît Ibrăileanu.

Șerban CIOCULESCU: N-avea dreptate pentru că e filozof. (*Risete.*)

⁵ Lucrare pe care scriitorul o are în manuscris.

⁶ În cuvîntul său, D. I. Suchianu nu a precizat împrejurările sau textele în care Ibrăileanu a făcut aceste afirmații.

D. I. SUCHIANU: Cu toate astea... Îone! în calitate de avocat, trebuia să joace teatru și să compună personaje. El spunea ceva foarte interesant, și anume că spre deosebire de ce fac de obicei scriitorii, care au găsit un personaj și caută să se transpună în sufletul lui, la el e invers, el scornește din închipuirea lui un personaj și nu intră el în pielea lui, ci îl pune pe personaj să intre în pielea lui.

Șerban CIOCULESCU: Atunci înseamnă că se proiectează el în acel personaj.

D. I. SUCHIANU: Nu, nu, personajul ăla se proiectează în el, Ionel, veritabilul.

Șerban CIOCULESCU: Nu, ăsta-i un sofism! (*Risete.*)

D. I. SUCHIANU: Ei, uite, așa spunea el: «După ce personajul cel închipuit a apărut, el trebuie să intre în trupul tău, în singele tău...»

Șerban CIOCULESCU: Asta-i altceva, și Balzac proceda așa, și mai bine decât Ionel Teodoreanu.

D. I. SUCHIANU: Fiecare era bine în branșa lui.

Șerban CIOCULESCU: Atunci să-l lășăm pe Balzac să doarmă în pace.

D. I. SUCHIANU: Să te constrângă să schițezi tu însuși mișcările pe care le face, să te constrângă să-l imiți. Trebuie să știi că exista un filozof care avea o teorie. Spunea așa: «Cînd fac o mișcare, dar o fac în gînd, întrebunțez aceiași nervi și aceiași mușchi ca și cînd aș face-o în întregime. Numai că acțiunea este mică și asta e foarte important». O mulțime de fiziologi s-au năpustit asupra lui spunînd că asta e fiziologie amuzantă, că asta e *science fiction* că asta e invenție. Ori, în timpul războiului, s-a făcut următoarea experiență: un individ a fost înțepat cu vreo 100 de ace în toți mușchii de relație, mîini, picioare, umeri, gît. Și i se punea ca test să-și închipuie că face o operație oarecare, că se plimbă pe bicicletă, de exemplu. Acele ace erau puse în legătură cu niște galvanometre foarte sensibile, care înregistrau dacă este vorba de o scădere sau de augmentare de curent electric, dacă este vorba de o încărcare sau o descărcare de tonus muscular. După ce s-a trasat diagrama s-a constatat că, într-adevăr, era fotografia exactă a mișcării întregi.

Cam așa era și această idee a lui Ionel, ca să imiți în gînd mișcările pe care le face personajul. Tocmai vorbeam cu Ionel apropo de *Le grand...* a lui Cocteau⁷. Personajul era amoretat de o femeie foarte frumoasă, dar care era tuberculoasă și puțin șchioapă, și cînd era singur, foarte melancolic, tușea și șchiopăta. Asta l-a impresionat foarte mult pe Ionel.

Dar să știi că Ionel avea și foarte mult haz. Am aflat de la el ceva foarte nostim. Noi aveam clienții noștri ieșeni. De exemplu, acela pentru care aveam foarte multă stimă, pentru că era un om cultivat, talentat, un om de treabă, și anume Petrovici, profesorul de filozofie. Făcea niște excelente cursuri, dar scăpa citeodată lucruri de prost gust. Avea mania să poetizeze și să umanizeze abstracțiunile. De pildă, cînd vorbea de științele particulare care s-au desprins din filozofie, vorbea de ingratitudinea acestor fiice oribile, care contestă valoarea mamei lor. Științele o întrebau pe filozofie: «Care sint meritele tale?» (Își spuneau *tu* disciplinele între ele.) Filozofia răspundea: «Ca mama Grahilor, mari». (*Risete.*) Pe chestia aceasta Ionel mi-a spus: «Dar să-ți povestesc ceva mai formidabil decât asta, care este autentic». Și în adevăr, este autentic. Dumneavoastră o să credeți că mint. Am un martor care este directorul arhivei de filme, domnul Dona, care era student în filozofie și a asistat la acest curs al lui Petrovici la care a asistat și Ionel. Vorbea despre Kant și despre teoria ireversibilității timpului, și ca să arate ce lucru formidabil este și ce ar fi dacă n-ar exista ireversibilitatea, s-a apucat și, după ce făcuse biografia lui Kant, a început s-o facă pe de-a-ndoaselea. S-o ia frumos de la moarte și s-o-ntoarce frumos, prin toate etapele. Și la un moment dat s-a făcut verde la față, în timp ce toată asistența izbucnise în hohote de rîs. Ce era, ajunsese la sugaci, și atuncea tot auditoriul era obligat să-l întoarcă la origini. (*Risete.*)

⁷ Jean Cocteau, *Le grand écart*, „Librairie Stock“, Paris, 1923.

Ionel Teodoreanu avea foarte, foarte mult haz. Faptul că i s-a reproșat că la cel mai mic lucrușor el trintește o metaforă, nu este adevărat. El trintește două metafore, trei metafore, patru metafore, pentru că era unul din adepții teoriei lui Bergson, numai că o practica ceva mai real.

Serban CIOCULESCU: Mulțumesc, în numele dumneavoastră, al tuturor, prietenului Suchianu, pentru strălucitele paradoxe pe care le-a desfășurat înaintea dumneavoastră. Eu îmi fac autocritica și îmi cer scuze că l-am întrerupt.

Un alt ieșean care l-a cunoscut de tânăr pe Ionel Teodoreanu este scriitorul Emil Serghie, a cărui literatură o urmăream acum 50 de ani în „Lumea” lui Hecter, alături de proza lui Argezi, Topirceanu, Otilia Cazimir. Domnul Serghie a fost și directorul Teatrului Național din Iași. Același post l-a ocupat, mai târziu cred...

Em. SERGHIE: Înainte!

Serban CIOCULESCU: ...Înainte și Ionel Teodoreanu. Prin urmare, vedeți că viețile lor într-un fel s-au împletit. Așa că sint convins că ne va spune lucruri foarte interesante.

Em. SERGHIE: Onorată asistență, mă aflu acum aici ca unul care fac parte din aceeași generație ieșeană, ce a urmărit cu interes și cu prețuire, de la început, evoluția scrisului lui Ionel Teodoreanu. Făceam parte, cum spunea adinc regretatul Mihai Ralea, în notele substanțiale despre Ionel Teodoreanu, făceam parte dintr-o generație mixtă, ante- și postbelică, față de primul război mondial. Cu oarecare pretenție am putea spune că noi făceam legătura între cele două lumi despărțite deopotrivă prin amintiri și prin aspirații. Dănuț, eroul principal al romanului *La Medeleni*, este în multe privințe adolescentul care am fost mulți dintre noi. Or fi fiind în *La Medeleni* prea mulți zarzări înfloriți, prea multe arome de gutui și prea mulți hulubi, dar toate acestea sint lămuritoare pentru sufletul eroilor, redau, evident, psihologia lor. Ele întruchipează o epopee a tinereții, psihologia virstei de 18 ani dintr-un moment istoric anumit, dintr-un colț de țară determinat. Ele întruchipează un specific al sufletului moldovenesc.

Ionel Teodoreanu, deși imbibat de literatură, de literatura cea mai modernă a epocii, nu a fost în proza lui un clorotic, un plîngăreț abulic. Peste toate paginile lui, o revărsare continuă, clocotitoare de energie, de vigoare se întinde. De foarte tânăr, a cultivat mai multe sporturi. A fost primul scriitor român sportiv. A jucat și el arareori oină, sport agreat de Sadoveanu și de Demostene Botez, dar a preferat tenisul și înotul, a fost un virtuos al schetingului, patinajul pe rotile. Ajunsese, în materie, de o virtuozitate fără pereche. Îi mersese fama și peste hotarele Iașului și ale Moldovei. Încearca acrobații, inovații dintre cele mai cutezătoare, dintre cele mai riscante, descriind arabescuri complicate, în viteză maximă, pe amindouă picioarele, dar și într-un singur picior⁸.

Apoi un sport de preferință i-a fost boxul. Nu avea loc la București vreo întâlnire dintre marii boxeuri români și cei străini la care Ionel Teodoreanu să nu participe. Amina cu orice preț cele mai fructuoase procese de dragul prezenței la meciurile de box din capitală. Pe cînd eram redactor șef la ziarul „Lumea”, Ionel Teodoreanu mi-a încredințat spre publicare articolul *A venit Michel Rion*⁹. Într-o *Nota bene* la acest articol, Ionel Teodoreanu promite că vor urma următoarele scrisori deschise: *Scrisoare deschisă către doamna mamă, Scrisoare deschisă către domnul gras și Scrisoare către domnul intelectual*. Romancierul se vede că nu s-a ținut de cuvînt complet, căci *Scrisoare către doamna mamă* n-a fost dată publicității. În schimb, în ziarul „Lumea” din 11 mai 1929, deci peste două zile, apare, citez, *Scrisoare deschisă către domnul gras*.

⁸ Interesante observațiile de martor ocular, probabil, ale lui Em. Serghie, asupra excepționalului talent de patinator al lui Ionel Teodoreanu.

⁹ În continuare, Em. Serghie a citit în întregime sus-numitul articol care a apărut în „Lumea”, sîmbătă 9 noiembrie 1929.

O altă fațetă din complexa personalitate a lui Ionel Teodoreanu a fost dragostea de teatru, de actori. Această afecțiune l-a împins să primească, în cele din urmă, să ia conducerea Teatrului Național din Iași. Ionel Teodoreanu, ca director, a avut stagiuni rămase de pomină, colaborând activ cu Aurel Maican, cu Ion Sava și cu pictorul Chiriakov.

Nu e cazul să însir din repertoriul acelor stagiuni piesele de succes, voi aminti doar că sub directoratul Teodoreanu s-a pus în scenă *Coana Chirița* cu actorul Miluță Gheorghiu, spectacol care a dus faima Teatrului Național din Iași în toată țara, ani în șir, până și după 23 August 1944. Cred că vă va interesa, însă, să dau citire unui text care poartă amprenta stilului casei Teodoreanu. Precizez că pe atunci ministerul hotărâse ca, la sfârșit de stagiune, directorul să dea fiecărui actor o foaie calificativă, care să cuprindă aprecierile sale asupra activității respectivului actor. Foile calitative date actorilor de Ionel Teodoreanu constituie modele de analiză psihologică, sînt adevărate portrete omenești, bineînțeles, compuse în stilul caracteristic, inundat de imagini, al romancierului¹⁰.

Vă mulțumesc pentru atenție.

Șerban CIOCULESCU: Acum veți avea ocazia să ascultați cuvîntul unui mare romancier este vorba de Radu Tudoran, despre un alt mare romancier, Ionel Teodoreanu, dar de formule diferite. Eu nu pot ști ce va spune Radu Tudoran, dar probabil că evocarea omului va fi preocuparea sa principală, iar nu expunerea antinomică a două metode de lucru și a două concepții epice diferite. Dar poate că mă înșel și de data asta. Aș fi încîntat să mă înșel.

Radu TUDORAN: Aproape că nici eu nu știu, domnule Cioculescu, ce am să spun. Că ce-mi pusesem în minte a zburat de mult pe ferestre închise, ca să fac și eu o metaforă. Am venit aici, în primul rînd, pentru stima pioasă pe care o păstrez memoriei lui Ionel Teodoreanu. În al doilea rînd, am venit ca să-i ascult pe ceilalți, și numai la urmă, fiindcă n-o să scap altfel, vă spun cîteva cuvinte, dar, din păcate, mai puțin interesante decît v-ați aștepta dumneavoastră.

Nu pot să vă vorbesc despre Ionel Teodoreanu — puținul ce-l pot spune despre el — decît cu cea mai mare modestie și în orice caz nu de pe poziția pe care eu multă cîinste pentru mine m-a situat domnul Cioculescu, aceea de scriitor, fie de altă formulă. Pentru mine, înainte de a fi visat ca să fiu scriitor, a fost Ionel Teodoreanu și a fost într-o formă care mi-a marcat ceva din viață pentru totdeauna, chiar dacă la un moment dat literaturile noastre nu au putut să se înrudească.

Dumneavoastră așteptați de la mine nu să vă spun ceea ce cred despre literatura lui Ionel Teodoreanu, nici nu aș îndrăzni să mă pronunț aici, de față cu oameni de atîta specialitate, și printre ei și-n fruntea lor, mai ales, domnul Cioculescu, care este, ca să zic așa, în materie, casa; folosesc acest cuvînt într-un sens foarte neacademic, deși el este cum nu se poate mai academic. Am să spun ce știu direct și citit despre Ionel Teodoreanu. Ne-am întîlnit, eu fiind într-o poziție foarte modestă, la o conferință, într-o primăvară, la Teatrul Național, pe cînd director era Rebreanu. Era primăvară, Ionel Teodoreanu vorbea și despre primăvară și sala era plină de oameni tineri, care, bineînțeles, iubeau și primăvara și pe Ionel Teodoreanu. După ce el a vorbit timp de o oră și jumătate, dacă nu mă înșel, în care timp nu s-a clintit nimeni în stăluiri, ne-a venit rîndul și nouă, scriitorilor, eu eram debutant printre ceilalți, debutant cu oarecare talent, dar, oricum, mult prea tînr ca să mai pot să ciștig prin ceva atenția sălii. Nu vreau să spun cit am fost noi toți ceilalți în inferioritate după Ionel Teodoreanu, vreau să vorbesc însă despre spiritul lui camaraderesc, care, puțin cam brutal și cam în contradicție cu temperamentul meu, nu s-a sfiit ca, din loja direcției unde trecuse să ne asculte, să apostrofaze violent pe acel public

¹⁰ Em. Serghie a dat citire foi calitative a actorului Tudor Călin, pe care o vom reproduce cu alt prilej. Transcriem, în schimb, la sfîrșitul destăinuiriilor de față, alte pagini semnate Ionel Teodoreanu, puse la dispoziția noastră, tot de Em. Serghie.

indisciplinat. L-am văzut într-o ipostază asemănătoare, de data asta mult mai târziu și când ne cunoșteam bine, trebuie să spun chiar că eram puțin prieteni, când a venit să țină o conferință — făcea un fel de turneu — la Brăila, unde eu mă aflam cu totul întâmplător, pentru o treabă foarte poetică, deși nu era deloc învecinată cu literatura: îmi construiam o corabie, ca să plec, ziceam eu, în jurul lumii. Pe Ionel Teodoreanu această idee l-a înfricoșat puțin, dovadă că, după ce am mers la hangarul unde construiam eu corabia, căci nu ne-am putut abține de a-l conduce — nu-l interesa și nici n-avea ce să-l intereseze —, după ce a privit și planurile la mine acasă, concluzia a fost, înainte de a se transforma într-o muțenie completă: « are tot ce-i trebuie ». N-am înțeles nici astăzi exact ce avea acea corabie și ce credea Ionel Teodoreanu că trebuie. Dar eu am văzut la acest om, trecut de maturitate, și pe cele mai înalte culmi ale succesului în literatură, am văzut o formă a modestiei, care imediat după aceasta s-a tradus în scrisul pe care mi l-a dat pe o carte — și aceasta e o mărturisire pentru istoria literară, cartea n-o mai am de mult, cum nu mai am multe —, dar a scris pe ea un elogiu îndrăznei mele de argonaut, căreia el îi aducea, cu o modestie absolut zguduitoare, « salutul viselor mele ». Vedeti, metafora aceasta, vă rog s-o rețineți, nu pentru mine, ci pentru Ionel Teodoreanu, fiindcă îl caracterizează într-un fel mai puțin obișnuit.

În preajma lui Ionel Teodoreanu am fost în perioada mai sumbră a existenței lui, adică în perioada care în literatură s-a tradus printr-un lament pe care nu știu dacă l-ați sesizat în romanul *Hai-diridam*. Aici, n-am încotro, domnule Cioculescu, dar trebuie să mă amestec puțin în literatură, dacă îmi îngăduiți, dar vă spun drept că mi-e foarte frică de ceea ce a să puteți spune, și asta pentru că meseria mea nu este să comentez literatura, și îmi lipsește îndrăzneala pentru acest lucru. În *Hai-diridam*, care, sigur, nu e o carte autobiografică, așa cum s-a spus aici, ceea ce este cu totul adevărat, ea e, însă, ceea ce au fost și toate celelalte cărți ale lui Ionel Teodoreanu, o autopoortretizare, care-i cu totul altceva decît o autobiografie. El își face autopoortretul în cărțile sale și își mai face și o profesiune de credință, cu stăruință. Vă rog, așa cum l-ați contrazis pe domnul Suchianu, să mă contraziceți și pe mine, pentru că prefer să încheiem disputa aici, decît să mă dați în carte altădată. (*Risete, aplauze.*) *Hai-diridam* este, cum spuneam adineaori, și nu știu dacă îmi aduc exact aminte cuvîntul, un lament, așa l-am socotit eu la data cînd am citit-o, curînd după data de apariție, și care înfățișează un alt Ionel Teodoreanu decît victoriosul din dulcele tîrg al Ieșului. Vedeti dumneavoastră, eu nu încerc să explic literatura lui Teodoreanu, ci încerc împreună cu dumneavoastră să-l înțeleg mai bine pe cel pe care am avut norocul să-l întîlnesc și în viață, nu numai în literatură. El este rezultatul unui climat și al unei clime moldovenești. Climatului înseamnă blîndețea și, datorită acestui climat moldovenesc, în literatura lui Ionel Teodoreanu n-o să găsiți violența. Am reflectat de multe ori dacă moartea Olguței poate fi socotită o violență, și cred că nu, și nu pentru simplul motiv că este vorba de o sinucidere. Este un act de dreptate, zic eu, și nu o violență. Deci, climatului moldovenesc, Ionel Teodo-

reanu îi datorează blindețea. Clima, care e altceva decât climatul, bineînțeles, ierni cu crivățe reci și veri cu vînt prea fierbinte, din stepă, — clima moldovenească fiind excesivă — aceste contraste au dus în literatura lui Ionel Teodoreanu la o exuberanță excesivă. Așa îmi explic cum s-au născut acele chiote permanente care de multe ori se numesc metafore. S-au spus multe despre aceste metafore: că ar fi reprezentat povești — se poate, eu spun că au reprezentat mai mult decât povești, că reprezintă idei. Teodoreanu, în ceea ce a scris spre deslătarea noastră, nu înseamnă că nu a scris și spre chinul lui. Eu, mai ales, l-am cunoscut în această din urmă fază, cînd își mărturisea, după venirea de la Iași în București, își mărturisea niște înfrîngeri.

Literatura lui Ionel Teodoreanu a fost o revoluție; sigur, cînd vii mai tîrziu, poate fi amendată în toate felurile, dar nu aceasta vreau să fac, eu nu am nici căderea și, mai ales, nu am nici dreptul. Cînd a venit în București, atras de nu știu ce miraj, după, mine a săvîrșit o greșeală. Nu că și-a pierdut notorietatea, dar, oricum, s-a diluat. Climatului Bucureștiului era altul decât al Iașului. Eu nu pot să mă lepăd de acel climat moldovenesc, fiindcă, prin singele părinților mei, amîndoi, sint moldovean, dar m-am născut aici și am fost injectat de realismul dinamic al Valahiei. Moldovenii sint mai visători. Spre a vedea că nu mă înșel, am să-mi amintesc, în fața dumneavoastră, că, într-o vreme, la Iași, și asta se întimpla în al 4-lea deceniu, am umblat mult pe stradă întrebînd trecătorii ce mărci se pun pe o scrisoare de dat prin poșta aeriană. Nimeni n-a putut să-mi spună. De aici încolo începe ceva ce seamănă a anecdotă, pentru că nici la poștă nu mi s-a putut spune. Cineva de acolo m-a trimis la un chelner de la *Luther* și a spus: «ăsta trebuie neapărat să știe». Dar chelnerul de la *Luther* mi-a spus: «Iacă, coane, — cum spuneau moldovenii — pe toate le-oi ști, dar asta chiar că n-o știu». Dacă dumneavoastră vreți să faceți din ceea ce v-am povestit, și e absolut autentic, o anecdotă, va trebui să deduceți că la data aceea nimeni din Iași nu trimisese o scrisoare cu avionul. (*Risete.*)

Ei bine, închipuiți-vă pe Ionel Teodoreanu transplantat în această dihanie de oraș care este Bucureștiul. El a purtat o rană, sint sigur, chiar dacă cei din familia sa, cărora le port și stimă și simpatie, ar crede altfel. Am vizitat penultima sa locuință bucureșteană, foarte ieșeană, de altfel, ca și ultima. Vedeți, cei veniți din alte părți ale țării s-au adaptat și cu blocul și cu strada. Ionel Teodoreanu a căutat culțuri din Iași la București și așa era casa de pe o intrare din strada Romană, care s-a numit scurt timp intrarea Ionel Teodoreanu. Și cu toate că era mult prea mică și mult prea modestă, și asta i-a fost luată, nu știu de ce, fiindcă i s-a dat unuia care merita mult mai mult decât atîta, celui care poartă numele străzii și este mult prea mare ca să-l putem discuta într-un fel, Mihai Eminescu. În această casă am descoperit un Ionel Teodoreanu pe care, de altfel, îl văzusem puțin și eu la Brăila, unde mi-a acceptat găzduirea. Am constatat că în această casă, urde am fost primit cu foarte multă căldură, era frig, iarna; am crezut că din economie, pentru că era o vreme a economiilor. Dar nu, lui Ionel Teodoreanu îi pria răcoarea. Pentru un temperament atît de meridional e absolut de mirare. Și fac această declarație pentru a fi trecută la istoria literară, ca una din enigmele care au caracterizat pe omul acesta, încă nededus întru totul. În această casă, unde se afla doamna din literatură, Lili, și feciorii, pe urmă și nepoții, care, pentru adevăr am să spun, chiar dacă supăr pe cineva, nu prea i-au făcut plăcere lui Ionel Teodoreanu, fiindcă îi marcau vîrsta pe care el n-a arătat-o niciodată, nu că n-a vrut s-o arate, dar n-a avut-o. El n-a avut niciodată vîrsta lui civilă, a fost un tînăr permanent. De altfel exuberanța lui continuă face ca a povesti mai multe despre el să devină o indiscreție, și de aceea nici n-am să merg cu mărturisirile pînă la capăt. Am să spun doar atîta că, în casa aceea friguroasă, am găsit foarte multă căldură și am mai găsit chiar și ceva de mîncare, într-o vreme cînd, să vă spun drept, nu prea aveam de unde. Și am găsit chiar și cite-o sticlă de vin bun, pe care Ionel Teodoreanu îl

depista prin toate pivnițele bucureștene și pe care le deschidea cu mult aparat și cu elogii. Dar fiindcă se întâmpla câteodată să fie și una cu băutură mai proastă, nu din reaua lui intenție, ci fiindcă îl păcăleau pivnicerii, atunci el nu-și scădea entuziasmul, ci suplinea lipsurile din vin cu o prezentare plină de metafore, care ne îmbăta mai tare decât alcoolul.

Știți cu toții, cred, pentru că s-au împlinit 20 de ani de atunci, știți împrejurările în care a murit Ionel Teodoreanu. Nu spun că este o fericire să cazi pe stradă, dar socotesc că e bine să mori fără să știi cum se întâmplă asta. În felul acesta și Ionel Teodoreanu s-a bucurat de privilegiul de a nu ajunge să apară bătrîn în fața altora. (*Aplauze.*)

Șerban CIOCULESCU: Nu mă surprinde succesul lui Radu Tudoran pentru că și-a depănat cu sinceritate amintirile. Morților le datorăm adevărul. În ceea ce privește rezultatul șederii sale în București, dacă a fost o greșeală sau dacă a fost o idee fericită, îmi rezerv să revin asupra acestui lucru, după ce îl vom asculta pe poetul Virgil Carianopol, care l-a cunoscut și dinsul, și care este un specialist nu numai al elegiilor, dar și al interviurilor.

Virgil CARIANOPOL: Spuneam acum 2 ani în cartea mea *Scriitori care au devenit amintiri* că pe Ionel Teodoreanu l-am cunoscut la o zi a cărții cînd da autografe. Dar dacă stau să mă gîndesc mai bine, cred că l-am cunoscut cu mult mai înainte, din ziar, de la conferințe, din cărți, și poate chiar de pe stradă. Scriitorul acesta, poate unic în dăruirea sa celor care aveau nevoie de ajutorul său, era în vremea aceea peste tot, la zilele culturii, la diverse manifestări culturale, în mai toate orașele țării, ca și-n mintea și inimile tuturor acelor care îl ascultau sorbindu-i cuvintele. Ionel Teodoreanu a fost și va rămîne scriitorul cald, poate scriitorul cu cel mai larg vocabular, cel ale cărui expuneri găseau totdeauna calea cea mai directă spre adîncurile oamenilor. L-am căutat, l-am ascultat și totdeauna am plecat mai bogat de lingă el. Știa ca nimeni altul să răscolească, să impresioneze și mai ales să găsească vorbele, care, fără a fi căutate, erau totuși de o frumusețe deosebită. Acum, după ce a trecut atîta timp de cînd maestrul Ionel Teodoreanu nu mai este printre noi, și totuși trăiește și astăzi la fel de prezent ca atunci cînd era, este și pentru mine, cred, ca și pentru scriitorii care au vorbit despre el înaintea mea, o cinste deosebită de a mi-l aduce aminte, ducîndu-l mai departe, transmițîndu-l celor care vor mai vorbi peste timp despre el. Mulți dintre cei prezenți sigur că l-au cunoscut, pentru că un scriitor ca Ionel Teodoreanu nu putea trece necunoscut prin viața celor care au urcat la timp treptele culturii. Cărțile lui, în care el trăiește în fiecare pagină, sînt și astăzi reprezentative pentru timpul său, ca și al nostru, iar acei care vor să-l găsească așa cum a fost, să-l caute acolo pentru că-l vor găsi neschimbat de timp, alături de eroii și eroinele sale. Eram pe vremea aceea destul de tînăr, dar de cîte ori apărea cîte o carte nouă de a lui Ionel Teodoreanu, eram prezent la autografe, iar de cîte ori vorbea Ionel Teodoreanu, eram printre aceia care îngroșau rîndurile pentru a-l asculta. La toate conferințele sale vorbea cu același fior liric, își scotea eroii din cărți făcîndu-i să trăiască în expunerile sale așa ca în viață.

Am auzit de multe ori pe unii confrăți spunînd că Ionel Teodoreanu ar fi astăzi un scriitor dulceag; nu sînt de părerea acestora. Noi, cei maturi, care am trecut prin multe amaruri, am avut nevoie atunci și de lacrimi; și dacă nu de ele, ca să fiu mai precis, de o căldură care să înduioșeze și să ne apropie mai mult de un anume frumos al iubirii, uneori pînă la copleșire. Vorbeam odată cu Ionel Teodoreanu despre arta scriitorului de a-l face pe cititor să verse din cînd în cînd cîte o lacrimă pe pagina unei cărți. Impresionat că mă preocupă acest lucru, care spunea el că este necesar omului, a încercat să-mi arate cit este de greu pentru un scriitor să ajungă pînă la lacrimi: « Trebuie o artă deosebită, mi-a spus, un har pe care nu-l au toți. Înduioșarea aceasta vine și din ce spui, dar mai ales din felul cum spui. Iată un exemplu, aci, alături de noi, un exemplu mic, luat la întîmplare, deși sînt

multe altele pe care nu le vedem destul, pe care le lăsăm mai mult pe seama copiilor. Ai citit *Puiul* lui Brătescu-Voinești? Este o lucrare scrisă cu deosebit talent, o bucată de citire care aduce lacrima până la gene. Literatura trebuie să ne facă mai buni, mai încrezători, mai plini de compasiune față de semenii, mai generoși, chiar, decât sintem față de noi. Scriitorul care nu merge pe această cale nu merge spre viitor ».

Dar despre Ionel Teodoreanu fiecare va putea să scrie sau vorbească în câte un fel. Asupra fiecăruia dintre noi amintirile acționează în câte un fel, depinzând fie de cum l-am văzut pe cel de care vorbim, fie de ce ne-a impresionat mai mult la el, sau de cât de aproape sau departe am stat de el. L-am întrebat odată pe Teodoreanu ce crede despre timp: « În ce mă privește pe mine ca scriitor, mi-a răspuns, cred că nu eu, scriitorul, trebuie să țin seamă de el, ci el de mine, este un fel de mândrie, a continuat, dar cred că scriitorii și oamenii mari fac timpul, ei sînt aceia care-i dau strălucire, făcîndu-l să trăiască. Fără ei, fără acești revoluționari nemulțumiți, dacă vrei, el ar trece așa cum este, orb, surd și mut și fără nici o însemnătate ». « Ce simțiți, am sărit atunci de la o întrebare la alta, după unele triumfuri literare? » « Nimic altceva decât mai multă îngrijorare. » « De ce? » l-am întrebat mirat. « Pentru că va trebui să dau altă carte, mai bună, mai reprezentativă, cititorul așteaptă ». « Cum s-ar spune, l-am întregit, fiecare carte reprezintă o înălțime pe care trebuie s-o săriți, și aceste înălțimi sînt din ce în ce mai înalte ». « Da, mi-a zîmbit, așa este, și scriitorul nu poate sări peste toate aceste înălțimi, uneori le ocolește, ori le trece pe brînci, și așa se explică faptul că nu toate cărțile aceluiași scriitor se întrec unele pe altele. »

Am asistat în timpul celui de al 2-lea război mondial la multe din pledoariile maestrului Ionel Teodoreanu în fața curților marțiale. Întotdeauna drept, logic, găsind cele mai calde cuvinte pentru cel pe care îl apăra, el reușea mereu, dacă nu să-l achite pe împricinat, totuși să reducă la minimum pedeapsa care altfel ar fi însemnat ani și ani de detențiune, dacă nu și pedeapsa capitală. Poetul, locotenent de rezervă, Iosif Dumitrescu Pietrari, ca să fiu în această ordine de idei, se găsea pe atunci trimis în judecata curții marțiale de la Pitești, acuzat de insulta superiorului. Președintele curții era colonel magistrat Manea, care se făcuse cunoscut mai ales prin intransigența cu care pedepsea orice abatere cît de mică. Dacă nu ar fi fost Ionel Teodoreanu cu inima lui caldă, pornit să ajute pe toți cei căzuți pradă necazurilor, poetul ar fi trebuit să primească o pedeapsă destul de gravă, dar datorită pledoariei, căldurii cu care a fost apărât, a scăpat cu o pedeapsă minimă, dacă nu mă înșel, 30 de zile de arest. Dar despre Ionel Teodoreanu, ca de altfel despre oricare scriitor, nu se poate vorbi numai în cadrul a cîtorva minute. O viață de om, de scriitor mai ales, nu poate încăpea în cîteva pagini. În orice caz, Ionel Teodoreanu, poate cel mai metaforic dintre scriitorii noștri, rămîne un romancier de seamă, un om care s-a dăruit din toată inima scrisului, semenilor și țării sale.

Șerban CIOCULESCU: Mulțumim poetului Virgil Carianopol pentru mișcătoarele cuvinte spuse despre Ionel Teodoreanu.

Mie îmi vine foarte greu să vorbesc despre Ionel Teodoreanu, pentru că am poate puțin și conștiința rea. Evident, nu poți să dai satisfacție cuiva post mortem. Eu înțelegem romanul în limitele unei observații stricte a adevărului sufleteșc, a creșterii cunoștințelor omului. Orice ar fi spus bunul meu prieten Suchianu, eu nu pot să recunosc metaforei ceea ce cu atîta finețe îi acordă poetul Philippide, și anume forța de cunoaștere. Metafora poate sugera, poate potența momentele poetice ale existenței, dar nu poate să pună pecetea adevărului pe actele fundamentale ale vieții. Ionel Teodoreanu, o fire tinerească, cum s-a spus, care la cincizeci sau cincizeci și șapte de ani își păstrase încă toată exuberanța tinereții, reprezintă în literatura noastră o față ciudată a romanului. Este poate singurul nostru romancier care, negăsindu-și calea în adolescență în forma versului, a crezut că și romanul poate fi un cîmp vast al poeziei. Ibrăileanu a avut de altfel altă atitudine decât ne-a

spus prietenul Suchianu. Ibrăileanu îi dădea termen nou cu fiecare carte, ca să se obiectiveze, ca să se scuture de metafore, să se scuture de lirism și să se obiectiveze. Admirându-l pentru talentul lui floral, dacă se poate spune, își dădea seama însă Ibrăileanu că romancierului i se cere și altceva, și mai ales altceva. De aceea, dacă ne afirmăm preferința obiectivă pentru unele din cărțile lui, vom spune *Ulița copilăriei*, *În casa bunicilor* și prima parte a *Medelenilor*. Ca poet al adolescenței, în roman sau în povestire, el rămâne neîntrecut, dar ca romancier al vârstei adulte, al problemelor pe care viața le pune omului, el nu a dat tot ce putea de inteligență lui scăpărătoare și chiar experiență lui de viață, care era antrenată de acest avânt liric pe care nu și-l putea stăpîni. Și de aceea, în multe din romanele lui, dramele luau un caracter melodramatic. Nu atât indusător, nu atât patetic¹¹, cât un caracter melodramatic.

Ionel Teodoreanu a avut viața scindată între două mari vocații: vocația barei și vocația scrisului. Dar vocația barei este vocația vorbirii. Eu cred că Ionel Teodoreanu și-a pus întreg geniul în vorbire și numai talentul în scris. Ca vorbitor, era incomparabil. Am asistat la conferințe ale lui unde după o oră, dîndu-și seama că a depășit timpul obișnuit al atenției, el spunea: «Voi încheia!» și sala întreagă striga: «Nu!» (*Risete.*) Mai vorbea o jumătate de oră și spunea: «Îngăduiți-mi să închei!» Sala iarăși striga: «Nu!» și în acest fel conferințele lui reușeau să înlănțuie publicul două ore, două ore și jumătate și publicul pleca intrucitva nesățios, i se păruse că timpul trecuse prea repede, i se păruse că visase, totul trecuse ca prin vis. Ei bine, această magie a cuvîntului, acest dar, de a-și vrăji auditorul, l-a avut și avocatul. Sint cunoscute cazurile cînd, foarte tînr, pledînd împotriva tatălui său, care avea o veche experiență juridică, reușea totuși să cîștige procesul. Vrăjea completul de judecată. Aici, la București, a reușit același lucru. Eram la o masă la *Capșa* cînd un consilier de curte de apel, pensionar, a declarat că în ultimii 20 de ani, el o spunea curînd după dispariția lui Teodoreanu, cel mai mare avocat al nostru a fost Ionel Teodoreanu. Noi avusesem însă avocați foarte mari și în civil, și în penal, și în administrativ. Avea atîtea procese, încît nu-i putea satisface pe toți, trebuia să-și ia asociați, să-și împartă procesele¹². Ce înseamnă asta? El se realiza în vorbire, se dăruia în vorbire. El se dăruia și în literatură, dar unui romancier nu i se cere să se dăruiască. Romancierului i se cere oarecare detașare de obiect. Eu nu sint un adept al „Einführung“-ului. Dacă ne-am transpune simpatetic în ceea ce citim ar trebui să lăudăm și cărțile cele mai proaste. Noi trebuie să luăm o distanță față de operă, pentru ca să-i vedem proporția, să o privim dîndu-i ocol, nu căutînd o iluzorie strămutare a noastră în corpul operei. Ionel

¹¹ Părere parțial adevărată. Iată ce spune Albert Thibaudet în *Gustave Flaubert*, ediția definitivă din 1935: «...orice roman devine mai mult sau mai puțin o confesiune. Un romancier, un autor dramatic își scot toate personajele din unghere inconștiente ale lor înșiși, din virtualitățile lor interioare treptat întinuate de necesitățile optării și ale actului vital, și în care arta romanului și a teatrului face săpături ca pe locul unui oraș îngropat». (Citat după Albert Thibaudet: *Fiziologia criticii*. E. L. U., 1966.)

¹² Referitor la profesiunea de avocat a lui Ionel Teodoreanu, ne permitem să reproducem, în continuare, cîteva fragmente revelatoare din relatarea mai lungă pe care Plop Teodor, coleg de barou cu romancierul, ne-a pus-o, cu amabilitate, la dispoziție:

Pe Ionel Teodoreanu l-am cunoscut foarte de aproape, bucurîndu-mă de prietenia lui, pe care, cînd îl spuneam ceva interesant, mi-o arăta prin scăpărarea voloasă a ochilor ațîțiti asupra mea, printr-un zîmbet cald și însoțit de un dulce mormăit în surdina.

Am profesat, ani în șir, împreună cu el avocatura în același palat al justiției din București, m-am întîlnit cu el față în față prin sălile de ședințe și pe culoare, punînd uneori concluziuni împreună cu dînsul în același dosar, el pentru unul dintre inculpați, eu pentru alții. Odată, l-am avut chiar eu angajat apărător într-un proces personal de evacuare, proces de mare însemnătate pentru mine, fapt pe care l-am înțeles și m-a apărut cu toată forța convingerii sale în dreptatea

Teodoreanu, cum spuneam, se dăruia în roman și această expansiune a lui nu i-a servit, nu l-a făcut să difere de la un roman la altul. Iată, bunăoară, Rebreanu, care, fără îndoială, nu avea strălucirea spirituală și nu avea talentul verbal al lui Ionel Teodoreanu, a dat trei mari capodopere literaturii noastre: *Ion*, *Pădurea spin-zuraților* și *Răscoala*, a mai dat și alte cărți care nu au fost foarte bune, dar în fiecare carte era altul. Și-a schimbat și cimpul de observație, și-a schimbat și maniera. Într-un roman, *Jar*, bunăoară, acțiunea se împarte pe luni. Cartea este socotită slabă. Este totuși ceva extraordinar acolo, un ofițer, o brută, care curtează o fată pură, până la sfârșit o cucerește prin forța lui de a se impune. Fără îndoială că e jignitor acest final, care o duce la o experiență dezastroasă, dar are forță epică această fixație care ajunge la rezultat prin voință. Ei, asemenea personaje voluntare, care-și croiesc destinul, lipsesc din opera lui Ionel Teodoreanu. El își înfășoară personajele într-o trîmbă de imagini, de metafore și de vis, care nu dă imaginea reală a vieții trăite. Fără îndoială, însă tineretul și femeile, mai ales femeile tinere,

cauzei mele, strigînd, la un moment dat, în instanță, în cursul pledoariei, că sînt scriitor și că am nevoie, înaintea oricărui altul, de o locuință și de liniște pentru a putea scrie — lucru pe care auzindu-l judecătorii completului de judecată se uitau cam mirați la mine, căci nu aveau de unde să mă cunoască într-o asemenea ipostază, în timp ce eu, la spatele lui, care mi se părea că în timp ce își dezvoltă pledoaria lua proporții, căutam să mă fac cît mai nevăzut.

Afirmățiunea răsplicată a consilierului de curte că Ionel Teodoreanu « a fost cel mai de seamă avocat din ultimele două decenii », despre care ne relatează acad. Șerban Cioculescu, ne bucură, este o reparație pe deplin meritată pentru jignirile ce a trebuit să le sufere Ionel Teodoreanu din partea colegilor consilierului respectiv, prin intreruperile intempestive și irreverențioase făcute în timpul pledoariilor sale. Fără ca prin aceasta să ne gîndim a-l aduce cea mai neînsemnată știrbire a reputației sale, se impune să se aducă precizarea că Ionel Teodoreanu a putut fi considerat cu adevărat cel mai de seamă avocat din ultimele două decenii, dar în procesele penale, în primul rînd, pentru că în dezbaterile aici intrau, în afară de aplicarea textului de lege la faptul incriminat, operațiune ce rămîne de cele mai multe ori simplă, și alte elemente, ca împrejurările de fapt în care infracțiunea s-a săvîrșit, mobilul ce l-a dus pe inculpat la săvîrșirea faptului incriminat, poziția sa psihică în raport cu faptul săvîrșit, mediul social din care s-a desprins făptuitorul, gradul său de responsabilitate penală, într-un cuvînt, o serie întreagă de împrejurări legate de faptă și de autorul faptei, împrejurări care, analizate, trebuie să ducă la individualizarea pedepsei. Deci, stilul literar și oratoric al apărătorului se putea desfășura în toată voia și strălucirea, încît avocatul Ionel Teodoreanu, care era scriitorul Ionel Teodoreanu, odată instalat la bară, în pledoarie, devenea, de la un moment la altul, ferm stăpîn pe cuvîntul apărării sale, ajungînd să atingă, uneori, cutremurătoare culmi ale elocinței, ceea ce făcea ca instantaneu, din sala de ședință, arhiplină de lume la procesele în care apăra el, să pornească spre completul de judecată — ce căuta să se menție cu orice chip într-o stare de imperturbabilă seninătate — valuri de exclamări de mirare, de ulmire, de admirație!... Afîndu-mă, în asemenea momente chiar lîngă dînsul, pe banca avocaților, făceam instinctiv mișcarea de a mă feri, ca și cum m-aș fi temut să nu cadă pe mine și să mă ardă cuvintele sale de foc — bucați de lavă aprinsă sărite din clocotul interior!... Simțeam cum, rostindu-și eu o totală dăruire de sine, cu o nespus de pătimasă plăcere cuvintele, de parcă atunci și le făurea pentru el, pentru prima dată, mă contaminez de zbuciumul fierbinte și sacru al personalității sale dăruită, total, apărării clientului său. În procesele civile, în care munca profesională este aridă, și din punct de vedere lexical restrînsă, Ionel Teodoreanu s-a simțit întotdeauna mai strîmător și i se întîmpla, cîte o dată — scriitorul luînd-o înaintea avocatului, — că oferind cu un gest candid completului de judecată o nevinovată floare literară, spre stupearea lui să fie întrerupt fără drept de apel. În această ordine de idei, îmi aduc aminte că prin 1948, la curtea de casație, într-o sală largă de la un demisol de pe strada Termopile, Ionel Teodoreanu susținea recursul unui condamnat la închisoare. Mă aflam chiar lîngă el pe bancă. Sala era mare și completul de judecată, compus din 5 ofițeri superiori, se afla instalat pe o estradă din fundul sălii, pe cînd banca avocaților, unde mă aflam și eu, era chiar lîngă ușa de intrare în sală.

au fost clientela lui statornică. Mi s-a întâmplat să întâlnesc în timpul inflației două tinere care s-au coalizat să cumpere ultimul roman al lui Teodoreanu. Costa foarte mult, crescuseră banii; costa vreo 20—30 de mii și-atuncea am auzit pe una spunind celelalte: «Ei, o să luăm cite o pereche de ciorapi de mătase peste o lună, cînd vom mai avea banii ăștia». Renunțaseră, prin urmare, la cite o pereche de ciorapi de mătase pentru a cumpăra romanul lui Teodoreanu, care costa cit două perechi. Vedeți dumneavoastră, sacrificiul era, din punct de vedere feminin, foarte notabil. Atrăși de proza lui Ionel Teodoreanu erau adolescenții, unii studenți, unele studente sentimentale, și unele femei rămase sentimentale. Un public sentimental, un public doritor de poezie în roman, adică doritor de poezie în toate. Însă în roman nu trebuie căutată poezia. Lovinescu avea dreptate: romanul este o construcție obiectivă. Romancierul trebuie să-și privească eroii la fel ca un clinician, ca un diagnostician, mai ales dacă este romanul unei decadențe. Ei, aici este problema care se pune la Ionel Teodoreanu: a văzut el societatea românească în resursele ei reale? Nu! El a aruncat un vâl de poezie asupra tuturor. El nu a fost

La un moment dat, președintele completului de judecată, pe un ton rece, cazon, în timp ce Ionel Teodoreanu era avîntat în pledoaria sa, îl întrerupse cu cuvintele:

— Ați plecat cu undița la vînătoare, tovarășe avocat...

Ionel Teodoreanu, foarte respectuos, se înclină peste bară, și explicînd pe un ton modest și cu un oarecare gest al mîinii că nu a auzit, îl roagă pe președinte să repete ce a spus.

— Ați plecat cu undița la vînătoare, tovarășe avocat, — repetă președintele pe un ton ceva mai ridicat, cuvintele spuse. Fără îndoială că modul în care fusese întrerupt fu cu totul neașteptat, și nu numai pentru el, ci și pentru ceilalți care se aflau în sala de ședință, încît Ionel Teodoreanu rămase, ca împietrit, în tăcere, cu ochii la președintele completului de judecată.

— Continuăți, tovarășe avocat, — făcu președintele către Ionel Teodoreanu. Acesta, mișcînd ușor din cap ca și cum i-ar fi mulțumit președintelui pentru invitația făcută, își reluă încet firul pledoariei. Întîmplarea a făcut să ne punem problema de principiu dacă este bine ca un scriitor, a cărui menire e aceea de a ieși în public prin opera sa scrisă, să mai iasă în public și prin exercitarea unei profesii, cum este cea de avocat, profesiune prin definiție publică, și nu de puține ori brutal de publică. Problema ne-am pus-o, în primul rînd, pentru scriitor, pentru că se poate întîmpla ca, la un moment dat, datorită cine știe căror împrejurări, să-și pună în cumpănă însăși reputația sa de scriitor, și chiar procesul de creație poate fi lezat, în sensul că profesia de avocat reclamînd un enorm consum de timp, ca literat rămîne în trista zonă a diletantismului.

Zile, săptămîni întregi îi le petrecea în sala de ședințe sau la arhivă. Prin anii 1940—1941, pe cînd locuia în intrarea Romană, azi intrarea Eminescu, nr. 55, și unde îl vizitam deseori, mi-a lăsat următorul bilețel, el trebuind să plece urgent: «Iubite domnule Plop, profesia mă obligă să nu-mi țin cuvîntul. Trebuie să fiu la tribunal. Regret că nu putem sta de vorbă. Cu prima duminică veniți la București (eu locuim pe atunci la Giurgiu) ne vom lua revanșa. Cu multă prietenie, Ionel Teodoreanu».

Pe de altă parte, scriitorilor, ca să poată da oamenilor o operă cu adevărat vie, trebuie ca, în mod nemijlocit, cu proprii săi nervi să ia contact cu lumea și evenimentele exterioare, și unde oare în altă parte, decît în sălile de dezbateri judiciare, poate fi cunoscută în mod nemijlocit viața adevărată a oamenilor?

Ionel Teodoreanu era într-un tot, trup și suflet, dăruit profesiei sale de avocat și trăirea aceasta, pe două planuri, cu aceeași intensitate, într-un ritm foarte grăbit, în care se putea ghici — parcă mi-e frică să spun — înfrigorat, prezentimentul morții, a dus la acel năpraznic și prematur sfîrșit, din iarna anului 1954, al ființei sale pămîntești; pe mine, care îl văzusem nu cu mult timp înainte, pe un culoar al tribunalului, în dreptul unui geam unde se opri să stea de vorbă cu cineva, eu culoarea chipului stinsă — cum nu-l văzusem pînă atunci niciodată — nu m-a surprins... m-a durut desigur crunt ca pe atîși prieteni, cunoscuți și admiratori, însă mărturisesc cîntît că sfîrșitul lui nu m-a surprins.

Teodor PLOP

atit un romancier cît un poet rătăcit în roman, și un poet al barei, un poet al cuvintului, cel mai liric orator al nostru. Este de regretat că pledoariile lui nu au fost stenografiate. De ce să fi rezistat mai puțin la lectură decît scrierile lui, pentru că scrierile lui erau tot o operă a improvizației!

O amintire: Într-o vară, eram către sfîrșitul vilegiaturii, a venit și Ionel Teodoreanu să-și termine un roman. Acel roman era *Prăvale baba* — și-mi spune în mare taină că-mi cere un ajutor de care are mare nevoie. Eu știam că nu putea fi vorba de un ajutor bănesc, mi-am zis totuși, cine știe, s-o fi întîmplat ceva, îmi cere pe termen scurt. Nu, n-a fost vorba de așa ceva! Scrisese capitolul unu, manifesta îndoieli asupra lui, și mă ruga, ca singur, între patru ochi, să mi-l citească la o cafea și la o țigară. Mi l-a citit, era excelent, un capitol expositiv magistral, și-am zis: «Bine dragă Teodoreanu, capitolul este splendid, de ce să ai îndoieli? Continuă!» Ei bine, în trei săptămîni romanul a fost gata. Eu găsesc că a fost cam repede. Un roman nu se face în trei săptămîni. O singură dată, un mare romancier a reușit în șase săptămîni să scrie o capodoperă: Stendhal, în *La chartreuse de Parme*, dar această experiență nu s-a mai repetat niciodată în literatură. El avea pornirea dificilă, avea îndoieli asupra începutului, îl cred perfect sincer, dar pe urmă, antrenat, tot așa, retoric, oratoric, cu toată ființa lui, și-ntr-un avînt liric, cu capul în jos, și-a terminat romanul, congestionat. Fără îndoială că un om superior ca el, cu o cultură literară admirabilă, c-o strălucită inteligență, se descurca, ducea romanul pînă la capăt, însă Ibrăileanu, care-l iubea enorm, se aștepta de la un roman la altul să vadă un progres și n-a avut această bucurie, pînă în 1936, cînd a închis ochii.

Cînd a venit în București, și acum îi răspund prietenului Radu Tudoran, eu am scris un foileton. În aceeași seară, un grup de prieteni au dat un banchet în cinstea lui la *Hanul-Ancuței* și fiecare dintre noi, dintre cei mai tineri — aveam 34 de ani — am lăsat pe cei mai în vîrstă să-l firitisească, și fiecare dintre ei dădea motive diferite pentru venirea lui la București. Și atunci eu, preluînd o idee din foiletonul meu, am spus: «Cred că Ionel Teodoreanu a venit în București ca să schimbe atmosfera de toropeală, de melancolie a Iașului, să ia o baie de energie și realism în București». Și el mi-a dat dreptate în răspunsul său.

Ei bine, această baie de realism și de energie el a găsit-o, dar pe linia avocaturii, a vocației lui la bară, unde a cucerit Bucureștiul, care era mai greu de cucerit — baroul de Ilfov era un barou care a dat avocați ce puteau pleda și la Paris. Ionel Teodoreanu s-a situat printre virfuri într-un timp record. A știut să se adapteze, s-a cheltuit enorm, și dacă destinul său a fost să nu-și încheie opera literară, asta i s-a datorat și faptului că bara este un infern. Cheltuirea de sine la fiecare proces ar putea fi comparată cu aceea a unui dirijor. Cînd dirija George Georgescu, soția lui venea cu două cămăși în trusă. După prima pauză îi schimba cămașa, era complet udă, și pe urmă, ca să plece acasă, îi schimba a doua oară cămașa.

Ionel Teodoreanu și-a cheltuit toată energia în lupta cu cerințele barei, care este un veritabil moloh. Cu toate acestea, pînă în ajunul morții, el dădea impresia unui adolescent. Dacă avea întîlnire, ridica brațul de la distanță pentru persoana care-l aștepta, ca un student de 18 ani. Își păstra avîntul, tinerețea și pasul ferm, încrederea în el și-n viață. Însă, vedeți dumneavoastră, corțul are măsura sa internă și norocul lui a fost că n-a cunoscut degradarea unei infirmități, n-a cunoscut saună de tortură de pe care paralyticul nu se mai poate mișca, uneori zeci de ani, a căzut ca un stejar, în plină glorie, în plină tinerețe, în plină frumusețe, și am păstrat amintirea unui genial flăcău al literaturii noastre, a cărui creație ulterioară nimeni n-ar fi putut s-o prevadă. Sînt împrejurări în viață în care se poate face un pas decisiv, care poate duce la o adevărată schimbare la față, pe care o așteptam toți admiratorii săi. El nu a putut-o da, dar ne-a dat poate ceva mai mult, cel puțin ca spectacol al vieții: ne-a dat acel spectacol al unei tinereți triumfătoare și moartea sa însăși a fost un triumf asupra vieții. (*Aplauze.*)

«Aș putea asemui pe actori [...] cu instrumentele muzicale»

NOTE CALIFICATIVE PENTRU ACTORII TEATRULUI NAȚIONAL DIN IAȘI

FOAIE CALIFICATIVĂ a domnului director de scenă **Aurel I. MAICAN**

no. 2540 — 2 dec. 1930

A înscenat următoarele piese: *Cucoana Chirița în provincie* și *Kir Zuliaridi*, din literatura dramatică originală, iar din literaturile străine: *Frații Karamazov*, *Cămila trece prin urechile acului*, *Omul care și-a schimbat numele*, *Familia Schimek*, *Nyu* și *Cartofoarii*.

Trăsătura fundamentală a Domnului Maican este marea sa energie creatoare, dublată de darul înăscut al dominațiunii, datorită căruia își impune voința sa utilă, nu prin strigăt, nu prin amenințare, ci printr-un immanent prestigiu celor pe care-i conduce, adică actorilor și oamenilor de scenă.

Pentru a defini amploarea și armonia calităților domnului Maican, voi examina pe rând două aspecte cardinale ale activității sale:

1) Activitatea pur intelectuală, care prezidează la conceperea sincronică a planului de interpretare și realizare plastică a unei piese, adică ritm scenic și decor scenic, îmbinate organic;

2) și activitatea arhitecturală, adică punerea în practică, obiectivarea schematizărilor intelectuale, verificarea valabilității lor prin confruntare cu realitatea.

Aurel Ion Maican, alături
de actorul Ion Iancovesc

1) Activitatea pur intelectuală

Această activitate, aş numi-o de birou, este prealabilă celeilalte. Ea constă, dintâi, în lectura piesei respective.

Spre deosebire de lectorul obişnuit, care cetind o piesă de teatru o apreciază în bine sau rău, ca pe-o nuvelă dialogată, ca pe-un roman dialogat, — directorul de scenă înăscut, cetind o piesă de teatru, trebuie să o vadă, adică, concomitent cu preţuirea valorii ei literare, să aibă viziunea neconţinută a desfăşurării ei scenice.

Cu alte cuvinte, spaţiul în care se desfăşoară o piesă de teatru cetită de un lector obişnuit e psihic, e mintea sa; pe câtă vreme directorul de scenă, în ipostază de lector, transpune piesa cetită, pe măsură ce o descifrează, pe o scenă de teatru, construită mintal, ad-hoc.

Aşadar, lectorul obişnuit, cetind o piesă, are o atitudine receptivă, înregistrând numai valoarea ei literară, pe câtă vreme directorul de scenă, cetind o piesă, aduce un aport activ, creator, transformând imaginativ vorbele şi gesturile textului în viziuni scenice: adică *construie* spaţial şi dinamic, ceea ce receptează intelectual.

După cum absolutul de conservator, care a făcut armonia şi contrapunctul, poate ceti un text muzical, pe care-l presimte în măsura în care mintea sa poate exprima îmbinările de note ale textului, pe câtă vreme şeful de orchestră, cel înăscut, cetind un text muzical, îl şi *aude* cîntat de toate instrumentele orchestrei cuprinse în imaginaţia sa creatoare, lectura textului, pentru el, avînd valoarea unei prime interpretări instrumentale.

Această primă operaţiune, a lecturii unei piese de către un director de scenă şi a concomitenţei ei reprezentări imaginative, învederează două categorii de reacţii, două categorii de interpretări ale textului, — şi din aceste două categorii derivă două tipuri de directori de scenă: tipul subiectiv şi tipul obiectiv epic.

În această privinţă, de altfel, aceste două tipuri de directori de scenă reeditează două tipuri de creatori artistici: cei lirici şi cei epici. Cei epici sunt animaţi de o mişcare centrifugă, adică evadează din ei înşişi în realitate, pe care o exprimă — cu sufletul lor, în viziunea lor — dar supunîndu-i-se, dîndu-i înţietate, sufletul lor fiind numai forţa motrice, iar realitatea exterioară, vehiculul purtat de această forţă deservantă.

Astfel şi directorii de scenă. Cei subiectivi, ca şi Procust, imprimă piesei citite o diformare adecvată cadenţei lor sufleteşti; aceştia nu caută să exprime piesa, în interpretarea pe care i-o dau, ci caută să se exprime pe ei, debitul lor sufleteşte. Ei adaptează o piesă de teatru la unicul lor tipar scenic.

Cei obiectivi, dimpotrivă, cetind o piesă, imprimă sufletului lor o diformare adecvată cadenţei sufleteşti a piesei; ei caută să exprime cît mai veridic piesa cetită, prin sufletul lor, prin viziunea scenică pe care piesa o provoacă în ei. Aceştia se adaptează la *obiect*, nu adaptează, ca cei dintîi, obiectul la subiect.

De asta directorii de scenă obiectivi sunt diverşi, pe cînd cei subiectivi sunt monoton — oricît de străluciţi —, fiind limitaţi la un singur gen de reprezentare scenică. De asta, cei subiectivi nu sunt utili scenei, decît atunci cînd piesa pusă de ei în scenă *coincide* cu ritmul lor sufleteşte, cînd seamănă cu ei, pe câtă vreme cei obiectivi sunt mereu utili scenei, fiindcă se pot adapta la orîce fel de piesă.

Evident, ca şi în literatură, obiectivitatea şi aici înseamnă un punct de evoluţie mult mai avansat decît subiectivismul, lirismul fiind o caracteristică a individului adolescent şi a colectivităţilor tinere, neevolute, pe câtă vreme obiectivismul fiind o caracteristică a individului matur şi a societăţilor evolute. Căci lirismul presupune, aproape exclusiv, o reacţie pur sentimentală, pe câtă vreme obiectivismul implică şi o reacţie sentimentală, dar cenzurată sever de o clarvăzătoare ponderatoare reacţie intelectuală.

Domnul Aurel Maican este un director de scenă care incarnează şi ilustrează tipul epic obiectiv.

În activitatea sa artistică preliminară — viziune concomitentă cu lectura piesei — domnia-sa a dovedit o elasticitate sufletească, un dar de adaptare la ritmuri deosebite, la atmosfere deosebite, o intuiție adâncă, scormonitoare, a unor discipline artistice extrem de variate. Această însușire de esență obiectivă îi dă puțința să conceapă mereu altfel — adaptându-se la obiect, adică la esența textului — piese diametral opuse, cum ar fi *Cucoana Chirița în provincie* sau *Kir Zuliaridi* pe de o parte, și *Frații Karamazov* sau *Omul care și-a schimbat numele*, pe de altă parte.

Sunt nevoit să mă opresc asupra acestui aspect al personalității și activității D[omnu]lui Maican, nu numai fiindcă e util pentru definirea valorii sale artistice, dar și din pricină că obligațiunile noastre de director al Teatrului ne îndeamnă să verificăm — și din punct de vedere bănesc cât și estetic — *pro[i]ectele* de interpretare și realizare plastică, așa cum sunt concepute de directorul de scenă în cabinetul său. Așadar, împărtășindu-ni-se de către d[omnu]l Aurel Maican viziunile scenice care întovărășeau lectura unui text dramatic, viziuni sintetizate într-o concepție asupra spectacolului *pro[i]ectat*, — am putut constata această obiectivitate care-l definește ca director de scenă și care-l onorează artistic.

Însușirile care-i dau posibilitatea acestui gen de fericite reacții și creațiuni sunt următoarele: vie și profundă *inteligentă* întregită de acel fenomen, numit de estetica germană « *Einfühlung* », adică nu numai pricepere rațională, dar și intuire a fenomenului artistic sau fenomenului social, printr-un fel de penetrațiune subconștientă, caracteristică artiștilor dotați; apoi, *reală cultivare artistică*, nu numai în planul literar, dar și în cel pictural, și în cel muzical, și în istoria civilizației popoarelor, și în psihologie. Apoi un mare *debit imaginativ* care-l face să soluționeze prompt și just cele mai dificile probleme tehnice; apoi un *bun simț artistic* care-l face să selecționeze cele mai adecvate soluții pe care i le propune *inteligentă* și *imaginația* sa; apoi un dar de a echilibra concepțiunile « în abstract » cu mijloacele practice de realizare pe care i le pun la îndemână condițiunile speciale ale teatrului pe care-l servește; acest dar, însă, presupune o însușire prealabilă pe care domnul Maican o are foarte dezvoltată, anume diagnosticul artistic asupra posibilităților unui actor, — însușire care prezidează la distribuția rolurilor într-o piesă.

Acestea sunt constatările pe care le-am făcut asupra activității pur intelectuale a domnului Maican, activitate consemnată în cadrul prealabil al muncii de birou.

Rezumînd cele de mai sus, conchid că *Domnul Aurel Maican dovedește un complex de calități intelectuale, care fac din domnia-sa, din punct de vedere conceptual, un strălucit director de scenă.*

Trecînd acum la al doilea aspect al personalității și activității domniei-sale, anume al activității și al realizărilor practice, aspect a cărui analiză va avea rostul să verifice eficiența calităților conceptuale, afirm dintr-un început că domnul Maican realizează un impecabil echilibru.

Desigur că un director de scenă poate arăta eminente calități în conceperea mentală și pe hîrtie a punerii în scenă — în munca de birou —, pe care calități să nu le poată valorifica îndestulător, sau chiar deloc, în activitatea sa practică. Acest deficit, dovedit tocmai în clipa cînd trebuie să pășească de la concepție la înfăptuire, poate anula cele mai strălucite calități intelectuale, căci aceste calități pot fi o condiție a realizărilor practice, dar nu le pot înlocui.

Sunt generali culti, inteligenți și echilibrați, care pot face o admirabilă critică și analiză a unui război, a unei teme strategice la o conferință — sau care pot soluționa ireproșabil un război teoretic —, dar care nu pot conduce, măcar corect, o luptă reală. Evident că în această ipoteză sunt incomplet înzestrați, și deci proști militari, fiindcă nu pot corespunde scopului, finalității meșteșugului sau artei militare.

Tot astfel și cu cele două activități ale directorilor de scenă. Oricît ar fi de superioari în activitatea conceptuală, sunt inutili, dacă activitatea practică — finalitatea — n-o poate întregi victorios pe cealaltă.

Și din acest punct de vedere, al realizărilor practice, d[omnu]l Aurel Maican a dovedit că e superior înzestrat.

În primul rînd, are darul înnăscut al dominațiunii. Acest dar nu-l capeți: îl ai sau nu-l ai. Unii oameni posedă o virtute psihologică analoagă cu aceea a magnetului: exercită o atracție irezistibilă asupra semenilor lor, care, chiar dacă nu le sunt subalterni prin rang social sau funcțional, îi ascultă — prin aceasta cei dinții sunt predestinați « conducerii » și ceilalți ascultării. Această virtute, acest ascendent firesc, e datorită desigur unei personalități proeminente, precum și permanenței unei voci vibrante, care învinge fără luptă, prin simpla conștiință pe care o au ceilalți despre prezența ei invincibilă.

Domnul Aurel Maican are și proeminența personalității, și tensiunea voinței: de aceea poate domina fără efort aparent.

Dar domnia-sa mai are încă o calitate, convergentă cu cele de mai sus, pentru dominațiunea artistică, fără de care un director de scenă nu poate menține disciplina și ascultarea actorilor. Domnia-sa cunoaște perfect piesele pe care le pune în scenă. Memoria și munca îl fac să fie stăpîn mereu pe întregul text al tuturor rolurilor, avînd în discuțiile contradictorii cu actorii interpreți avantajul unei perspective mai vaste, deci mai complete, decît a interpreților, ceea ce-l face să o *împună logic, rațional, nu arbitrar*.

Aceste însușiri îi dau putința să conducă în așa fel munca delicată și grea a repetițiilor, mai ales considerînd susceptibilitatea vibratilă caracteristică actorilor, încît ascendentul său personal să poată menține disciplina fără de intervențiile directorului și fără de sancțiunile legii.

Apoi, în repetiții, domnul Maican a dovedit superioare aptitudini pedagogice, duse chiar pînă la înălțimi artistice.

Domnia-sa nu numai că știe să explice, clar și simplu, textul piesei, înlăturînd erorile de interpretare persuasiv pentru actorul respectiv, dar domnia-sa, depășind planul explicațiilor verbale, știe să exemplifice ceea ce spune, jucînd în fața actorului rolul, așa cum îl vede. Așa că, din acest punct de vedere, domnul Maican este ca acei șefi de orchestră care nu se mulțumesc numai să semnaleze executanților erorile, dar, știind să cînte din toate instrumentele, arată violonistului, de pildă, cîntînd din vioara lui, cum trebuie să cînte, flautistului de asemeni, și așa mai departe — critica lor nefiind numai negativă, adică semnalînd *ce nu trebu[i]e să facă*, ci fiind creatoare, pozitivă, arătînd *cum trebu[i]e să se facă*.

Acest complex de calități și aptitudini e amplificat de rara putere de muncă a Domnului Maican. Am constatat, în unele zile, că Domnul Maican a lucrat cîte 15—20 ceasuri neîntrerupt, mîncînd pe fugă, în timp ce participa *activ* la o repetiție, sau făcea însemnări pe textul piesei care urma să fie pusă în repetiție.

În afară de această putere de muncă, am mai constatat că domnul Maican este înzestrat cu o răbdare, cu o stăpînire nervoasă, caracteristică numai celor înzestrați cu un mare echilibru sufletec. De pildă, am asistat la situații în care domnul Maican *a repetat o scenă de 20—30 ori*, calm aparent, fără să trădeze enervări dăunătoare disciplinei — ca să poată izbuti să rectifice o eroare îndărătnică de interpretare. Și a izbutit — în măsura în care mecanismul uman e perfectibil prin sfat, exemplu și răbdare.

Trecînd de la activitatea repetițiilor la activitatea spectacolului propriu-zis pe scenă, am mai constatat la d[omnu]l Maican o stăpînire perfectă a tehnicii scenice, o sistematizare îndustriaasă a muncii oamenilor pe scenă, o mare prezență de spirit în situațiunile cele mai neprevăzute, care se pot ivi oricînd în cursul reprezentațiilor amenințîndu-le reușita, precum și un *devotament pentru interesele teatrului care depășește cu mult obligațiile contractuale*, dovedind respect religios pentru artă, respect dus pînă la fanatism.

Grație muncii sale, pusă în slujba unor astfel de calități, domnul Aurel Maican a izbutit prin activitatea domniei-sale să ridice vizibil nivelul artistic al Teatrului

Național din Iași. Domnia-sa a izbutit să facă înscenări care pot sta cu cinste pe scena unui teatru occidental, și a mai izbutit să valorifice la maximum potența artistică a actorilor acestui teatru.

A adiționând constatările de mai sus, trag concluzia că, din toate punctele de vedere, Teatrul Național din Iași este debitorul domnului Aurel Maican.

[Ștampilă]
TEATRUL NAȚIONAL
REGIE AUTONOMĂ
Director,
Ionel TEODOREANU

FOAIE CALIFICATIVĂ

a actorului

Miluță GHEORGHIU

Domnul Miluță Gheorghiu în primul rînd e înzestrat cu numeroase calități fizice, care pot fi totalizate nu în epitetul de «frumos», ceea ce e superflu pentru un actor de comedie, ci în imponderabilul epitetului «simpatice», adică solicită irezistibil prin simpla apariție acel interes binevoitor și aprobativ al spectatorului, acea față îndelung zîmbitoare, acel credit spontan pe care îl acorzi crainicilor veseliei, fetelor drăgălașe și copiilor isteți, porniri care se convertesc ușor, pe nesimțite, în răsfăț; adică în aplauze la scenă deschisă, pe care d[om]nul Miluță Gheorghiu le obține adeseori și explicabil.

Spunînd că însușirile fizice ale d[om]nului Miluță Gheorghiu pot fi totalizate în epitetul de «simpatice» e insuficient. Calitățile fizice ale domniei-sale sunt un factor al simpatiei pe care d[om]nul Miluță Gheorghiu o inspiră, dar nu singurul și mai ales nu principalul. Cauza eficiență a acestei simpatii rezidă în ritmul pe care domnul Miluță Gheorghiu știe să-l imprime ființei sale fizice în totul și în parte. Și acest ritm e însuși cheia talentului viguros și nuanțat al domnului Miluță Gheorghiu. Aceasta urmează s-o explic și s-o dezvolt în prezenta foaie calificativă, menită să constate existența sau inexistența talentului actoricesc, precum și să definească natura și specificul acestui talent în ipoteza că există.

Domnia-sa are trăsături caracteristice care îi dau o individualitate tipică; are

frunte mare, clară, nas expresiv arcuit, cu nări puternice, buze pline, net conturate, ochii de o particulară mărime și strălucire, cu gene lungi și complete, care materializează clipirile, sprâncene lungi și armonice curbe. Acestea sunt daruri ale naturii; domnul Miluță Gheorghiu nu are merit particular în calitatea de deținător al lor, fiindcă i-au fost date, nu și le-a creat singur. Dar meritul domnului Miluță Gheorghiu se naște și din felul cum dumnealui știe să folosească aceste daruri. Și această folosință conștientă e pecetea talentului domnului Miluță Gheorghiu.

Într-adevăr, fruntea mare și clară a domnului Miluță Gheorghiu ar fi un plan mort pentru ochiul spectatorului dacă domnul Miluță Gheorghiu nu ar ști să imprime acestei frunți o continuă transformare, când dându-i o expresie dezvoltată de stupefacție ilară, când zbircindu-o de creșteri încruntate, care se destind în arăbescuri capricioase, când semnalind-o publicului printr-un deget care o indică mediativ, parodiind irezistibil gestul consacrat de statuile poezilor oficiali.

Deopotrivă, nasul domnului Miluță Gheorghiu, prin efecte de ritm muscular, e mereu altul: se duce într-o parte, pornește într-alta bănuitor, căscind nări puternice, adulmecătoare, se strînge, ațintit ca nasul de curcan în clipa declinului, se avîntă cu un elan triumfător în clipele de trufie, într-un cuvînt, nasul domnului Miluță Gheorghiu nu e un nas, ci pasta permanentă din care domnia-sa își construiește fără artificiu, ci prin simplul efort muscular, zecile de nasuri expresive adecvate scenei și clipei.

De asemenea, buzele domnului Miluță Gheorghiu conțin aceeași potență expresivă de transformare. Însuflețite de o neconținută mobilitate, ele nu se mulțumesc numai să articuleze vorba, dar o sculptează plastic, însoțind-o prin nenumărate grimase, care dau impresia spectatorului că, deși are o singură pereche de buze, domnul Miluță Gheorghiu intonează fiecare vorbă cu alt instrument. Această expresivitate a buzelor domnului Miluță Gheorghiu le face să fie vorbitoare și în clipele de muțenie. Expresia lor, forma lor, sugerează vorba, fără a o spune. Când țuguiește, când răsfrînte, când strîns înțepat, când enorm dilatate, când îndărătnic încuiate, buzele domnului Miluță Gheorghiu trăiesc în permanență, evoluînd mereu, aș spune chiar metamorfozîndu-se mereu.

Fenomenele mai sus semnalate devin și mai intense cînd ne oprim asupra ochilor domnului Miluță Gheorghiu, asupra genelor și sprîncenelor domniei-sale.

Ochii domnului Miluță Gheorghiu au diversitatea și expresia, mobilitatea și neastîmpărul ochilor de cadîină din vechea Turcie, știut fiind că obrazul cadîinelor era acoperit, așa că tot sufletul lor, toată puterea lor, toată cochetăria feminității lor comprimate se concentra în ochi, numai ochii lor fiind liberi, trupul și obrazul fiind întemnițate în vestmînt și văl opac. Același gen de expresivitate își au și ochii domnului Miluță Gheorghiu. Dacă i s-ar acoperi obrazul și fruntea, și dacă i s-ar interzice vorba, domnul Miluță Gheorghiu ar putea exprima numai cu ochii, cu jocul lor, cu felurile lor străluciri și dilatări sau micșorări de pupile, o infinitate de stări sufletești. Are ochi vorbitori, ochi care merită epitetul de « ferestre ale sufletului », iar jocul genelor și al sprîncenelor domniei-sale întregesc prin diversitatea și neprevăzutul mișcărilor puterea expresivă a ochilor.

Am făcut această amănunțire pentru a defini specificul talentului comic al domnului Miluță Gheorghiu; acest talent de esență pură, ritmică îl stăpînește în totul și în parte. Întregul trup al domnului Miluță Gheorghiu este stăpînit de o neconținută mobilitate. Toate aspectele lui, mîini, umeri, obraz, nas, frunte, ochi, sunt oarecum vibratile, în neconținut neastîmpăr, în statornică transformare.

Această vervă ritmică — vervă, fiindcă e tot atît de expresivă ca și vorba —, vervă de care e impregnată și însuflețită întreaga ființă a domnului Miluță Gheorghiu, denotă o plenitudine vitală, cu adevărat tonică, înzdrăvenitoare.

Ființa domnului Miluță Gheorghiu exprimă exuberanță, viață, belșugul fiziologic, fosforescența vitală. Și din această pricină domnul Miluță Gheorghiu cucerește sim-

patia spectatorului așa cum cuceresc copiii, fetele drăgălașe, adică expresiile cele mai încântătoare ale vitalității nealterate.

Acest mare debit vital, dovedit de domnul Miluță Gheorghiu numai prin simplul fapt al apariției sale pe scenă, este esența talentului său comic, talent plin de resurse, divers, mobil, mereu creator. Domnia-sa nu are tipare nici rețete de comicitate, născocite mereu, variind neconținut surprizele scenice prin care cucerește hazul mirat și inedit al spectatorului. În scenă, dă o nedezmintită impresie de spontaneitate, de improvizație — asemănătoare cu capriciile saltatorii ale unei sfere ideal elastice —, atribute fizice ale comicității înnăscute.

Grație acestor calități, domnia-sa, jucând rolul « Chiriței », a făcut o adevărată creațiune, nefiind prin nimic tributar predecesorilor săi din acest rol.

« Chirița », în versiunea interpretată a domnului Miluță Gheorghiu, are definitivul unei jurisprudențe scenice. Domnul Miluță Gheorghiu a știut să nuanțeze cu mare artă tot ceea ce e burlesc în « Chirița », tot ce e parvenitism caricatural, dar și ceea ce e feminitate. Scena în care Chirița află că a devenit isprăvniceasă a fost în așa fel jucată de domnul Miluță Gheorghiu încît ipoteza vanității Chiriței a fost vizibilă, concretă pentru spectatori, cum ar fi suprema umflare în pene a curcanelui feudal: și asta e un *chiritism* autentic.

De asemenea, scena în care Chirița se îndrăgostește de « oficer » a fost realizată de domnul Miluță Gheorghiu cu o supremă artă parodiantă, gesturile Chiriței îndrăgostită de Oficer conțineau în germen toate sfielile, gingașiile și mofturile fetelor de mahala îndrăgostite, ele transpuse în trupul suplu și răscopt al Chiriței — din care suprapunere rezultă un comic irezistibil. De asemenea, cutremurul profund pe care-l provoacă în trupul Chiriței vorbele armonioase ale Oficerului a fost redat cu o rafinată plastică și ritmică. Ochii pe care domnul Miluță Gheorghiu îi împrumută Chiriței în acele clipe bufon-idilice leșinau sub genele convulsive, în timp ce minile se zvîrcoleau de-a lungul trupului stăpînit de o vibrațiune lirico-erotică, asemănătoare cu răscolirea spumoasă a dulceței care fierbe pe plită. Apoi, domnul Miluță Gheorghiu, în interpretarea Chiriței, s-a dovedit a fi deținătorul întregii game de oftări, suspinuri, ahuri, ohuri, comportări exclamative caracteristice mai ales femeilor de condiție socială și vîrsta Chiriței, în criză idilică.

Aceleași calități de netăgăduit talent ne-a dovedit domnul Miluță Gheorghiu și în rolul doctorului Fregoli din *Iluzia fericii*, în Figaro din *Bărbierul din Sevilla* și *Nunta lui Figaro*, în Napoleon din piesa *Madame Sans-Gêne*, în chelnerul Albert din *Cafeneaua cea mică* etc, etc.

Mai adaug, în treacăt, că domnul Miluță Gheorghiu, dat fiind specificul mai sus analizat, poate deopotrivă juca roluri de bărbați precum și de femei de comedie, ceea ce îl face în teatrul pe care-l slujește de două ori util.

Rezumîndu-mă, constat că domnul Miluță Gheorghiu este un actor viguros dotat, care justifică din plin rangul pe care îl are în statele Teatrului Național și așteptăm de la domnia-sa evoluții ascendente.

ss/ Ionel TEODOREANU

JURNAL

MATEIU

I. CARAGIALE

Notă de ediție

Manuscrisul care a stat la baza transcrierii agendelor lui Mateiu Caragiale, publicate în paginile de față, s-a păstrat în arhiva Perpessicius sub forma unei copii după original realizată de editor, cu aproximație în perioada anilor 1935—1936, pe când pregătea ediția de la Fundații. După cum se știe, Perpessicius nu și-a propus publicarea integrală a agendelor, editorul fiind interesat numai de anumite fragmente care clarificau unele date

Însemnări zilnice

DUPĂ PUBLICAREA ÎN NUMĂRUL ANTERIOR al revistei „Manuscriptum” a celor cîteva pagini din Jurnalul lui Mateiu Caragiale, repunem acum în circulație Agendele, în dorința de a facilita cunoașterea mai în profunzime a personalității marelui scriitor.

Împreună cu Corespondența lui Mateiu, care a văzut lumina tiparului prin străduința academicianului Șerban Cioculescu și a lui Barbu Cioculescu, Jurnalul și Agendele vor completa, sperăm, datele biografice ale autorului Craiilor..., a cărui proprie viață a reprezentat cea mai prețioasă dintre operele nescrise.

Jurnalul, Agendele și Scrisorile ne dezvăluie un om și o operă, ele punctînd și uneori chiar aprofundînd principalele evenimente din existența lui Mateiu, în care momentele de mulțumire și împlinire alternează cu clipe de deznădejde, de crispare, adevărate crize sufletești. Căutarea unui umil serviciu de șef de cabinet la Ministerul Lucrărilor Publice, viața pe care o socotește «un calvar» cu doi ani înainte de moarte, presentimentele funebre, oscilațiile și momentele de grea cumpănă sînt contracarate uneori de izbucniri entuziaste, izvorite din sentimentul realizării depline pe plan literar, de călătoriile berlineze sau italiene, de dragostea pentru Bucureștiul Craiilor... și al său, în care descoperea urme vetuste, precum acel hotel de pe bulevardul Carol, 61, despre care scria în Jurnal: «...comme moi il est démodé, un peu délabré et mal entretenu». Și tot Mateiu, pentru care timpul e un dușman («le temps passe si vite et si vide»), își încheie Jurnalul cu un elogiu retrospectiv al orașului natal.

Agendele, cuprinzînd notații succinte din perioada anilor 1923—1936, s-au păstrat în arhiva Perpessicius, transcrierea și uneori — după cum se pare — rezumarea lor în română aparținînd editorului.

de ordin istorico-literar referitoare la *Craii de Curtea-veche* sau la celelalte *Pagini de jurnal* incluse în ediția din 1936.

Acest lucru poate explica și modul în care Perpessicius a făcut această transcriere: alternația, pe alocuri, a textului original, scris în limba franceză la persoana I, cu mici fragmente de text românesc redactate de editor la persoana a III-a, evident rezumări grăbite și foarte succinte ale unor paragrafe pe care le presupunem mai ample și care ne-au rămas, din păcate, necunoscute sub aspectul limbii lui Mateiu.

Am considerat totuși necesar să păstrăm în transcrierea noastră și aceste fragmente, publicate cu un corp diferit de cel al textului original, — pentru a nu altera cu nimic continuitatea însemnărilor de agendă.

Notele lui Perpessicius, cuprinzând trimiteri bibliografice sau rezumând conținutul fiecărui an din agendă, cu indicații de detaliu privind desenele lui Mateiu intercalate în manuscris, au fost trecute în subsolul paginii și marcate alfabetic.

Echivalențele românești ale textului lui Mateiu Caragiale au fost indicate cu cifre arabe.

Pentru tălmăcirea unor expresii specifice mateine ne-am bucurat de sprijinul colegului nostru Petru Creția, căruiua îi aducem, și pe această cale, aale mulțumiri.

Transcrierea a respectat întocmai ortografia din copia lui Perpessicius. Între paranteze drepte am completat omisiunile din text datorate prescurtării unor cuvinte sau indicării, pe alocuri, a numelor proprii cu inițiale.

Ruxandra MIHAILĂ

În nota introductivă la Pagini de Jurnal (în Opere, „Fundatia pentru literatură și artă”, 1936), Perpessicius amintea că din Agendă a extras numai anumite date biografice, întregul material, ca și comentariile, urmînd să fie valorificate ulterior. Aceste agendă cuprindeau referiri la lecturi, la prieteni din branșa literaților, la chestiuni bănești, decorații, proiecte literare, precum acea monografie a contelui Hoditz.

Semnificative pentru intenția de editare integrală a operei lui Mateiu Caragiale, ca și pentru reconstituirea unui întreg laborator de lucru, sînt cele două caiete dictando — păstrate în arhiva Perpessicius — și intitulată «Mateiu Caragiale» și, respectiv, «M. C.». În primul, editorul lui Mateiu reține date importante din cele douăsprezece scrisori către Maria Sion, aflate astăzi în fondurile Muzeului literaturii române, publicate de Al. Oprea în „Manuscriptum”, anul II, nr. 2 (3), 1971, pp. 127—148, urmînd apoi însemnări despre Jurnal și sumarele pe pagini ale operelor mateine. Cel de-al doilea caiet cuprinde fișe de lectură și indicații bibliografice (de ex. „Gîndirea”, XI, nr. 2, februarie 1931, Radu Dragnea: Mateiu Ion Caragiale — ori — „Viața românească”, cercetat nr. 21 pe 1929, întreg — 4 april 1929 — Craii de Curtea-veche de Al. Philippide etc., etc.), notații succinte referitoare la viața și opera scriitorului, cupuri din zările vremii pe marginea aceluiași subiect.

Publicînd Jurnalul și Agendele cu însemnările intime ale lui Mateiu I. Caragiale, în transcrierea lui Perpessicius, sperăm să umplem un gol al biografiei mateine, elucidînd unele date dintr-o existență, pusă multă vreme «sub pecetea tainei».

D. D. PANAITESCU

~~1923~~ 1923: ~~1923~~ (1)

1923 (1923) Mateiu I. Caragiale — Agendă, date, însemnări. (J. Hozon)

într-o hartă 2 ianuarie — Sau 21 ianuarie — de astăzi.

Sau 21 ianuarie alge cu hvarce afiatate la Plesah (S'etienne des sautins nois — se commande une paire acaron).
(Vénitages de la naissance de Maria? Sans la contrainte de pension & G. Sion: 10/22. v. 1860).

22 ianuarie journee romie
23 ianuarie journee au Plesah
24 " Office aux — Administration financière.
25 " " Schimbă afiatate.
26 " " declarațiuni
30 " Presa cu 2 martori (franceza și Godruano)
31 " Je prends les sautes acaron
Samb — 2 iunie. — Soliman Copan iib. — Je touche 5000 lei de la Negation.
6 iunie Soliman Copan — filat etc. —

MATHIEU J. CARAGIALE — AGENDA, ACTA, MEMORANDA

1923

Între marti 2 ianuarie — Luni 21 mai ... deest]

Luni 21 mai

— alege cu Marica alianțele la Resch[itza]

J'étrénne les souliers noirs. Je commande une paire acajou. Véritable date de la naissance de Marica? Dans le certificat de pension de G. Sionu: 10/22.V.1860.

Journée vaine.

Déjeuner au Flora.

— Office civil — Administration financière.¹

— " " Schimbă alianțele.

— " " Déclarations.²

Proba cu 2 martori (Pranckeși Codreano)

— Je prends les souliers acajou.

Stelian Popescu 11 h. — Je touche 5 000 lei de la légation.³

— Stelian Popescu — Pillat etc.

(26 mai st[il] vechi) Anniversaire de la naissance de Marica.

un veilleur de nuit pour la Légation.

10 h. $\frac{1}{2}$ mariage civil — Robert de Flers

9a. — Témoins: Aslan, Măciucescu. 19

h. $\frac{1}{2}$ — Bénédiction religieuse. Prêche-

moine du moûtier [sic!] Darvari.⁴ Nași:

Aslan și Marie Aslan. Dejun: ... D[omnu]

și D[oamn]a Virgil Arion. 11,50 Départ

pour Sibiu.⁵

— Sibiu — Zi ploioasă.

Muzeu Bruckenthal — Dejun la Halmaghy.

Ocna Sibiului (Salzburg).

Dép[art] de Sibiu — 17,40.

Arrivée à Buc[arest] 8,00. Coup du cocher

de fiacre 486.

10 h. Police. Question du cocher 486.

Miraculeuse histoire du cocher.

— 10 h. Police 486. Le cocher restitue

20 lei.⁶

— Brederode la Mehadia. Blank în străi-
nătate. Banu la Sibiu.

Affaire des bagages.

Livraison de 175 faire-parts de chez

Mütznér — 800 lei.

2-e versement (2 500 lei) effect[ué] chez

Blank — Rechitza.

Dep[art] p[our] Fundulea⁷ — Certificat...!

¹ Inaugurez pantofli negri. Îmi com-
mand o pereche acaju. Să fie azi
ziua de naștere a Maricăi! În certi-
ficatul de pensie al lui G. Sionu
figurează 10/22.V.1860.

Zi însoțită fără rost.
Masa de prînz la Flora.
Oficiul civil. Administrație fi-
nanciară.

² Declarații.

³ Iau pantofli acaju.
La ora 11 Stelian Popescu. Iau
5.000 lei de la legație.

⁴ Ziua de naștere a Maricăi.
Pază de noapte pentru Legație.
Căstoria civilă la 10 și jumătate
în Robert de Flers, nr. 9 a. Martori:
Aslan, Măciucescu. Ceremonia re-
ligioasă la 7 și jumătate seara.
Slujba la Schitul Darvari.

⁵ La 11,50 plecare la Sibiu.

⁶ Plecare din Sibiu la 17,40.
Sosire la București la ora 8,00.
Iscușită ispravă a birjarului de
la cupeul 486.

La ora 10 la poliție. Istoria vizi-
tului cu numărul 486. Miracu-
loasă povestire a birjarului.
La ora 10 la poliție. 486. Vizitui
restitute 20 lei.

⁷ Afacerea cu bagajele.
Predarea a 175 de anunțuri de-ale
lui Mütznér — 800 lei.
A doua depunere (2.500 lei) la
Blank-Rechitza.
Plecare la Fundulea.

22 mai

23 mai

24 „

25 „

26 „

30 „

31 „

Joi
S[im]bătă 2 iunie

6 iunie

Vineri 8 iunie

11 „

Luni 18 $\frac{1}{2}$

20 iunie

21 „

27 „

Duminică 1 iulie

2 iulie

4 iulie

6 iulie

12 „

13 „

Joi 9 august

13 „

29 aug[ust]

S[im]bătă 15 sept[embrie] — III-e vers[ement] Rechitza (2 000 lei).⁸
 Miercuri 17 oct[ombrie] — *Polita Manderco* — *Canne de Rotin*.⁹
 Joi 8 noi[embrie] L'archiprêtre Musta à déjeuner.
 10 " Je retire la montre ancienne.
 24 noi[embrie] Je prends 3 000 lei à la banque.
 26 " „Cultura Națională” — Je connais Marin G. Ramnicioano-ouvertures.
 S[im]bătă 1 dec[embrie] — Je touche 3 000 lei chez Blank.
 8 dec[embrie] " " 4 000 lei.
 10 " Je remets à Simion[esc]o R[am]nicioano] le dessin de Don.
 15 " Simion[esc]o R[am]nicioano] me dit que l'affaire de *Remember* est tout comme faite.
 29 " G. Marculescu m'offre la petite nature morte (peinture à l'huile)¹⁰.

⁸ A treia depunere la Rechitza (2.000 lei).
⁹ Baston din lemn de palmier.

¹⁰ Prootul Musta la dejun. Scot ceasul vechi. Iau 3.000 lei de la bancă. „Cultura Națională”. Fac cunoștință cu Marin G. Rîmniceanu—propunerii. Încasez 3.000 lei de la Blank. Încasez 4.000 lei. Îi încredințez lui Simionescu-Rîmniceanu desenul lui Don. Simionescu-Rîmniceanu îmi spune că afacerea cu Remember e ca și făcută. G. Mărculescu îmi oferă mica natură moartă (pletură în ulei).

1924

Marți 1 ianuarie — Je me suis inscrit au palais.
 3 ian[uarie] Simionescu-Ramnicioano.
 23 " Banque Blank-Szorghet. Je prends 8 000 lei. Je dépose une action de la Banque Nationale.
 30 " Je vois S[imionescu] Ramnicioano. 2 Febr[uarie]: Déclarations-Perception.
 4 febr[uarie] Accident de Marica.
 13 " Je vois S[imionescu] Ramnicioano et Brederode.
 22 " 15 h. ¹/₂ Simionescu-Ram[nicioano]. Maciucesco. J'ai payé la cotisation à la S. S. R. (220 lei). J'ai connu Goga.
 Luni 17 martie Simion[esc]o Ram[nicioano]. Je vois les premières épreuves. Pag[es] 1 et 2 de *Remember*.
 24 " Je vois S[imionescu] R[am]nicioano]. Nouvel ajournement.
 25 " XXXIX-ème anniv[ersaire] de ma naissance.
 2 aprilie Long entretien avec Brederode. S[imionescu] Ram[nicioano] me remet les épreuves de *Remember*.
 4 " Je rends à la „Cult[ura] Naț[ională]” les épreuves de *Remember*.
 X-ème anniv[ersaire] signature oukase impérial me conférant O[r]dre] Sainte Anne II-ème classe.
 15 " „Cultura naț[ională]”. Blank — „Universul”. Notice sur le raid aérien portugais^{a)}.
 Secondes épreuves de *Remember*.¹¹

¹¹ M-am înscris în audiență la palat. Simionescu-Rîmniceanu. Banca Blank-Szorghet. Iau 8.000 lei. Depun o acțiune a Băncii Naționale. Îi vâd pe Simionescu-Rîmniceanu. 2 februarie: Declarații-Percepție. Marica accidentată. Îi vâd pe Simionescu-Rîmniceanu și Brederode. La 15,30 Simionescu-Rîmniceanu. Maciucescu. Am plătit cotizația la S. S. R. (220 lei). L-am cunoscut pe Goga. Simionescu-Rîmniceanu. Văd primul spațiu. Paginile 1 și 2 din *Remember*. Îi vâd pe Simionescu-Rîmniceanu. O notă amănare. A XXXIX-a aniversare a zilei mele de naștere. Convorbire îndelungată cu Brederode. Simionescu Rîmniceanu îmi dă spațiile de la *Remember*. Înapoi la „Cultura Națională” spațiile de la *Remember*. A X-a aniversare a semnării decretului imperial prin care mi s-a decernat Ordinul Sfânta Ana clasa a II-a. „Cultura Națională”. Blank — „Universul”. Notă asupra raidului aerian portughez. A doua tranșă de spații pentru *Remember*

^{a)} În „Universul” din 13 aprilie 1924, la *Din străinătate*, despre un raid proiectat de 2 piloți aviatori portughezi. Plecarea s-a efectuat la 2 aprilie pe un Brequet, fabricație portugheză. (Nota lui Porpessicius.)

12 [aprilie]

Brederode — „C[ultura] Na[țională]“ (res-
tituie corecturile). Notița a apărut în
„Universul“.

16 „

Je ren[on]ce la petite montre, 900 lei. Bre-
derode

18 „

Je vends la montre ancienne, 1 260 lei.
Brederode.

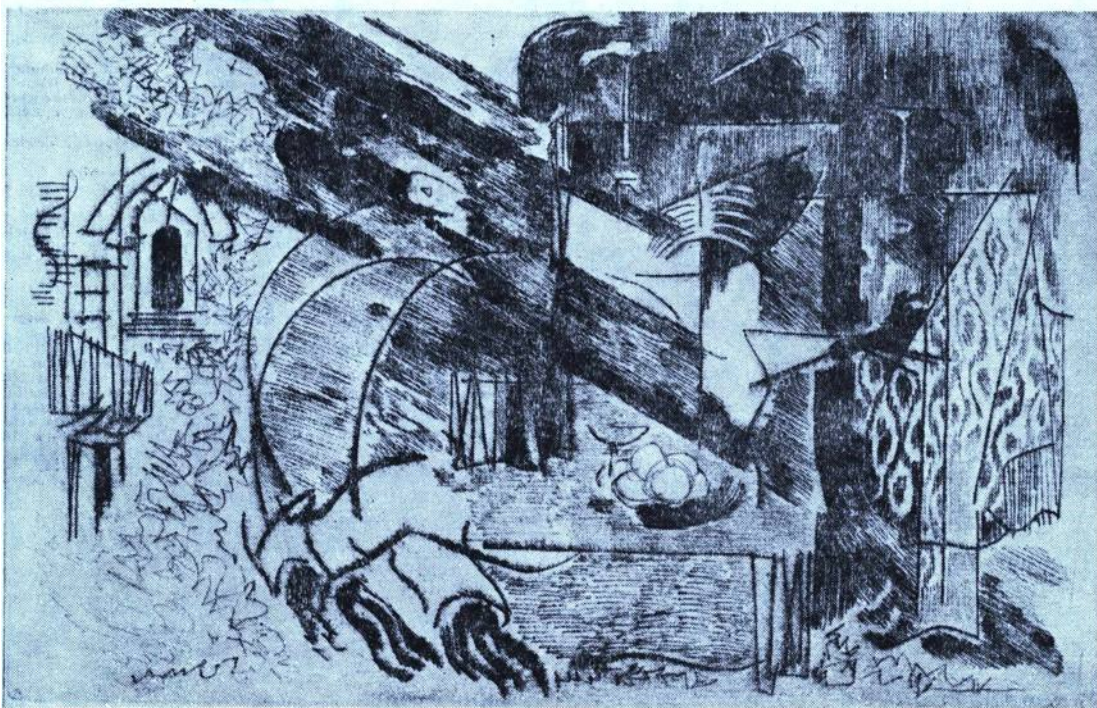
19 „

„Cultura Națională“. Brederode.¹²

25 „

A. Blank. Parfait et charmant accueil.

¹² Dau ceasul cel mic, 900 lei. Bre-
derode.
Vind ceasul vechi — 1.260 lei.
Brederode.
„Cultura Națională“. Brederode.

Geta BRĂTESCU — Craii de Curtea-veche (poințe sèche).

¹³ A. Blank. Primire ireproșabilă și
încântătoare. De avut în vedere
cumpărare de pământ. Îmi fac
cadou Odissea. Iau 3.000 lei.
< Reculegere în amurg. >
A X-a aniversare a conferinței Or-
dinului Imperial Sfânta Ana clasa
a doua.
Ofer lui Brederode tabloul em-
blemelor.
Administrație financiară. Cupoane.

Miercuri

7 mai

8 mai

9 „

Envisager achat terre. Me fait cadeau
de l'*Odyssée*. Je touche 3 000 lei. < Re-
cueillement sous le crépuscule. >

X-ème anniv[ersaire] de la collation de
L'O[rdre] imp[érial] Sainte Anne II-ème
classe.

J'offre à Brederode le tableau d'armo-
ries.

Administr[ation] financière. Coupons.¹³

- 12 [mai] Je vends la tabatière de M[ada]me Economo-Bénéf[ice] net 1 900 lei.
- 14 „ Innauguration définitive de la mécanique nouvelle. Brederode — „Cult[ura] Națională“.
- 15 „ 10 h. Capșa Maniu. 15 h.^{1/2} Cesar Petresco, Maniu. Lecture de *Craii de Curtea-veche* chez moi.
- 16 „ 16^{3/4} „Cult[ura] naț[ională]“. Je rends à S[imionescu] R[amniciano] les épreuves de *Remember* et je lui donne le manuscrit de *Craii de C[urtea]-v[echе]*.
- 18 „ 17 h. Cesar Petresco, Teodoreano, Paléologue.
- 20 „ Je me fais photographeur.
- 21 „ Anniv[ersaire] de la naiss[ance] de Marica. < Rends définitive de la mécanique nouvelle.>
- 23 „ Je m'inscris au palais. < Je sens renaître mon énergie.>
- 24 „ Je remets les photos à Maciulesco.
- 25 „ Repos integral de 26 mai — 1 juillet.
- 26 „ Brederode, toucher question ordre. Pas trouvé. Goga — Athénée Palace (env[iron] 18 h.) Long entretien. Questions: I. Candidature présidence Soc[iété] des écrivains roumains. II. Cercle intellectuel sur Gable et tradition académique. III. Mon inscription parti peuple. Brederode pas trouvé.
- 27 „ Brederode.
- S[im]bătă 31 „ Brederode.
- Duminică 1 iunie < Application irrévocable de la mécanique nouvelle.> ¹⁴
- 2 iunie S[imionescu] R[imniceanu]. *Ultima corectură la Remember.*
- 3 iunie Parc Carol. Je corrige les épreuves définitivement.
- 4 iunie Brederode] 16 h. Le pressentir sérieusement pour L'O[rdre] du Christ. Banque Nationale 9^{1/2}h.
- 5 „ Brederode.
- 6 „ Banque Nationale (emprunt). „Cult[ura] Națională“ remettre épr[euves] déf[initives] *Remember*. Brederode.
- 7 „ B[anque] Nat[ionale] demande emprunt] approuvé.
- 9 „ B[anque] Nat[ionale].
- 10 „ L'archiprêtre Musta à déjeuner (pas amusant).
- 11 „ 9^{1/2}B[anque] Nat[ionale]. Contre-temps du bordereau. Je vends la chaîne d'or de M[ada]me E[conomo]. Bénéf[ice] net: 1 090 lei. Je touche à la B[anque] Nat[ionale] 60.000 lei. ¹⁵
- 14 Vind tabachera doamnei Economu. Cîștig net: 1.900 lei. Inaugurarea definitivă a noului mașinărie. Brederode. „Cultura Națională“. La ora 10 la Capșa, Maniu. La 15,30 Cesar Petresco, Maniu. Lectură din Craii de Curtea-veche la mine acasă. La 16,45 la „Cultura Națională“. Înapoiul lui Simionescu Rimniceanu spații de la Remember și îl dau manuscritul de la Craii de Curtea-veche. La 17,00 Cesar Petresco, Teodoreanu, Paleologu. Mă duc să mă fotografiez. Aniversarea zilei de naștere a Maricăi. < Definitivăm noua mașinărie >. Mă înscriu în audiență la palat. < Sînt că puterile mele renasc >. Încercîm fotografia lui Maciulescu. Odihnă completă de la 26 mai pînă la 1 iunie. Brederode, de adus vorba despre ordin. Nu l-am găsit. Goga la Athénée Palace în jurul orei 18,00. Discuție prelungită. Problemele: I. Candidatura pentru președenție la Societatea Scriitorilor Români. II. Cenaclul intelectual despre Gable și tradiția academică. III. Înscrierea mea în partidul poporului. Nu l-am găsit pe Brederode. < Punerea în practică definitivă a noului mașinărie >.
- 15 Parcul Carol. Corectez spațiile pentru forma definitivă. Brederode la ora 16. Îl descosînt pentru Ordinul Christ. Banca Națională la ora 9,30. Brederode. Banca Națională (Imprumut). „Cultura Națională“, predau corectura definitivă a lui Remember. Brederode. Cer de la Banca Națională împrumutul aprobat. Banca Națională. Freatul Musta la dejun (deloc amuzant). La 9,30 la Banca Națională. Încercătura cu borderoul. Vind lantul de aur al doamnei Economu. Cîștig net: 1.090 lei. Depun 6.000 lei la Banca Națională.

Elena C. Schina

14 Brederode nu-mi pare a fi mai cumsecade decât ceilalți. Cave! S. S. R. Adunare generală. Un an de la căsătoria mea civilă și religioasă. < Pillat >. La Capșa la 12,30. Circumscripția 12. Lista electorală. Goga — fi înmenez cererea mea pentru înscriere în partidul poporului. Brederode — înmenez impresia despre el. Măciucescu — chestiunea cu permisul de călătorie. Iau certificatul de căsătorie religioasă.

17 Măciucescu. Necazuri în problema permisului. Perpessicius. Măciucescu. Ministerul căilor de comunicații. Furnizarea drumurilor. 9.240 lei. Cumpăr bilete pentru vagon de dormit — 659 lei. Un an și o lună de la căsătoria mea civilă și religioasă.

14 [iunie]

15 "

18 "

20 "

21 "

23 "

29 "

3 iulie

11 "

14 "

15 "

17 "

18 "

B[rederode] ne me semble pas meilleur que les autres. Cave!

Ș. S. R. Assemblée générale.

I-ère ann[ée] de mon mariage civil et religieux.

< Pillat > Capșa 12 1/2.

Circonscription 12. Liste électorale. Goga — Je lui remets ma demande à être inscrit d[ans] le parti du Peuple. Brederode même impression que la précédente.

Măciucescu — Affaire permis de voyage. Je prends mon certificat de mariage religieux.¹⁶

Percepție — achitat (296 lei) — perc[epție] comunală (110 lei).

Măciucescu — Affaire permis tribulations — Perpessicius.

Măciucescu — Ministère de communications. Livraison des chemins 9 240 lei.

J'achète des billets W[agon]-lits — 659 lei. I an I mois depuis mon mariage civil et religieux.¹⁷

²⁰ A XI-a aniversare a decernării medaliai Bene Merenti clasa I. Cumpăr metraj pentru o haină.

Joi

5 [august]

7 „

8 „

9 „

10 „

25 „

4 sept[embrie]

18 sept[embrie]

19 „

24 „

1 oct[ombrie]

7 „

21 „

28 „

29 „

2 noiembrie

3 noiembrie

5 noiembrie

7 noiembrie

12 „

22 „

26 „

29 „

2 decembrie

4 decembrie

XI-ème ann[iversaire] de la collation de la médaille Bene Merenti de 1-ère classe. J'achète drap pour habit.²⁰

Muzeu Bruckenthal.

Livraison définitive du complet bleu-marine.

Ocna Sibiului, départ de Sibiu.

Bonne nuit — Arriv[ée] à Bucarest.

Académie.

< Recouvrement de l'ancienne énergie.>

Affaire de la parure. Beau jeu. Le chien noir.

Méchante journée. Marica se fait une entorse.

Roller. Je touche 25 000 lei p[our] les perles.

Définitivation.

Roller 17 h.^{1/2}. Je touche 25 000 = 15 000 à m[ada]me E[conomo], 10 000 à moi.

Roller 18 h.^{1/2}. Je touche 25 000 = 10 000 à m[ada]me E[conomo], 15 000 à moi.

Brederode „Cult[ura] Națională“. S[imi]onesco R[amniciano]. *Remember* a paru en août et sera bientôt mis en vente. Ann[iversaire] de la naiss[ance] Reike. Je m'écris au palais. Je vois mon premier oeuvre imprimé.

Athénée Palace. J'offre un ex[emplaire] *Remember* à O. Goga.

Roller. Je touche 25 000 (le dernier quart). Je donne 10 000 à M[ada]me E[conomo]. Je garde 15 000.

Agréable surprise. *Le Baiser renvoyé* de Greuze, délicieuse estampe anglaise colorée qu'on avait jetée au premier m'est rapportée complètement détériorée. Je la déchire.

Pillat (Capșa). Je lui donne un ex[emplaire] de *Remember*.

Ath[énée] Palace. O. Goga. Je n'y vais pas, n'étant pas en forme.

Ath[énée] Palace. O. Goga.

Ath[énée] Palace. O. Goga. Je lui remets demande 5 000 lei. Ma demande inscription parti peuple été agréée très favorablement.

< coupe ongles >

Măciuescu. Emprunt de la S.S.R.: 5 000 lei.

„Cult[ura] Națională“. Le volume a été mis en vente, mais sous le manteau. Étrange!²¹

²¹ Livrarea definitivă a costumului bleumarin. Ocna Sibiului, plecare din Sibiu. Noaptea liniștită. Sosită la București.

Academie.

< Redobândirea energiei de odinioară.>

Afacerea cu gătenia. Condiții favorabile. Cîinele negru.

Zi cu ghinion. Marica își face o entorsă.

Roller. Primesc 25.000 lei pentru perle.

Definitivare.

Roller la ora 17.30. Primesc 25.000 lei; 15.000 pentru doamna Economu, 10.000 lei pentru mine.

Roller la ora 18.30. Primesc 25.000 lei; 10.000 pentru doamna Economu, 15.000 pentru mine.

Brederode. „Cultura Națională“. Simionescu Rimniceanu. Remember a apărut în august și va fi în curînd pe piață.

Aniversarea zilei de naștere a lui Reike. Mă înscriu în audiență la palat. Văd prima mea carte tipărită.

Athénée Palace. Ofer un exemplar din Remember lui O. Goga.

Roller. Primesc 25.000 (ultima parte). Îi dau 10.000 doamnei Economu. Rețin 15.000 pentru mine.

Plăcută surpriză. Le Baiser renvoyé de Greuze, splendidă stampă engleză colorată, care fusese aruncată, îmi parvine complet deteriorată. O rup.

Pillat (Capșa). Îi dau un exemplar din Remember.

Athénée Palace. O. Goga. Nu mă duc, nefiind în apele mele.

Athénée Palace. O. Goga. Îi înaintez o cerere de 5.000 lei. Cererea mea de înscriere în partidul poporului a fost foarte bine primită.

< foarfece >

Măciuescu. Împrumut 5.000 lei de la S. S. R.

„Cultura Națională“. Volumul a fost pus în vânzare, dar pe sub mînă. Ciudat!

- 8 dec[embrie]— 14 h. Théâtre. Pillat. Maniu. Je donne à ce dernier l'ex[emplaire] *Rem[ember]*.
 13 dec[embrie] Măciucesco — Je lui offre un ex[emplaire] de *Remember*.
 18 „ 1 an et demi, jour p[ar] jour, depuis mon mariage. Déjeuner. < mauvais déjeuner >
 20 „ Brederode — Affaire Ordre.
 24 „ *Craii de C[urtea]-veche*. J'ai achevé la confession de Pantazi (V[oir] 8.XI.28).
 26 „ Brederode, ma femme, moi — dîner chez moi.
 29 „ XI ann[iversaire] collation médaille Bărbăție și Credință I-ère classe.
 30 „ < Coupe ongles >²³

■ La ora 14 la teatru. Pillat. Maniu. Îi dau acestuia din urmă un exemplar din *Remember*. Măciucescu. Îi ofer un exemplar din *Remember*. Exact un an și jumătate de la căsătoria mea. Dejun. < Masă proastă. > Brederode. Afacerea cu Ordinul. Craii de Curtea-veche. Am terminat spovedania lui Pantazi. Brederode, soția mea și eu mine — masa de seară la noi acasă. A XI-a aniversare a decernării medaliei Bărbăție și Credință prima clasă. < Foaiece >.

1925

- Joi 1 ianuarie — Je m'écris au palais.
 7 „ J'offre à Paleologue un ex[emplaire] de *Remember*.
 15 „ „*Universul*“. Article sur Vasco da Gama. Brederode.
 16 „ „*Universul*“. Article et cliché de Vasco da Gama 5 000 lei.
 17 „ Brederode — „*Universul*“.
 18 „ Je reçois invitation soirée musicale, palais royal.
 19 „ Très fâcheuse histoire de Bred[erode] et de l'„*Universul*“. Je fais une sortie à B[rederode]. Au moins avec celui-ci, j'avais flairé juste. < Coupe ongles > „*Universul*“.
 20 „ Je prends la quittance de Bred[erode].
 21 „ Soirée musicale palais royal.
 22 „ Je m'inscris au palais.
 25 „ Grippe. Eugène et Manya Bred[erode] à dîner.
 26 „ Grippe.
 27 „ Je m'écris au palais p[our] l'opération du roi. „*Universul*“.
 8 febr[uarie] Concert de l'Assoc[iation] musicale au Minis[tère] des Aff[aires] Etr[angères] (pas de programme).
 10 febr[uarie] Suppression thé et café v[oir] 1.IX.26. 13.VIII, 20 IX 33) < Suppress[i]on de toute lecture le soir au lit. >
 13 „ Je change la coupure détériorée de 20 lei contre une toute neuve.
 16 „ „*Universul*“, annonce de l'Association.
 22 „ 11 1/2 Pillat. Marcel Iancu dessine mon masque p[our] l'anthologie (chez Pillat).

■ Mă înscriu în audiență la palat. Îi ofer lui Paleologu un exemplar din *Remember*. „*Universul*“. Articol despre Vasco da Gama. Brederode. „*Universul*“. Articol despre Vasco da Gama și fotografie. 5.000 lei. Brederode — „*Universul*“. Primesc invitație pentru serata muzicală de la palatul regal. Foarte neplăcută întâmplare a lui Brederode cu „*Universul*“. Diaconu violentă cu Brederode. Cel puțin în privința acestuia nu m-am înșelat. < Foaiece > „*Universul*“. Iau chitanța de la Brederode. Serată muzicală la palatul regal. Mă înscriu în audiență la palat. Gripă. La cină Eugen și Manya Brederode. Gripă. Mă înscriu la palat pentru operația regelui. „*Universul*“. Concert al Asociației muzicale la Ministerul Afacerilor Externe (fără program). Suprimarea cealului și a cafelei. < Suprimarea oricărei lecturi seara în pat. >

Eliza G. Sion

Schimb bancnotă de 20 lei, deteriorată, cu una nouă.

„Universul”, anunț al Asociației. 11.30 Pillat, Marcel Iancu îmi desenează masca pentru antologie (la Pillat).

Depun scrisoarea la palat pe adresa marelui prin care cer audiență la rege. Îl văd pe Goga. Precizări.

Academie. Completez fișe cu lucrările mele publicate.

Îl dau lui Maxentian declarația pentru arendarea terenului de vinătoare de la Sionu.

Pillat. Camera deputaților.

Maxentian îmi dă declarația pentru arendarea de către societatea Molda a terenului de vinătoare aflat la marginea proprietății Sionu.

A XI-a aniversare a zilei mele de naștere.

Concert Asociația muzicală. Ministerul Afacerilor Externe.

²⁴ Am înfîlînt-o pe această canailă de femeie la B. P., bulevardul Elisabeta.

23 [februarie]

24 „

7 martie

10 „

16 „

25 „

29 „

30 „

Je remets au palais lettre demandant audience au roi, à l'adresse du maréchal.

Je vois Goga. Précisions.

Académie. Je complète les fiches de mes ouvrages publiés.

Je donne à Maxentian déclaration affermage chasse, Sionu (I.III.[19]25, I.III.[19]35).

Pillat. Ch[am]bre députés.

Maxentian me donne la déclaration p[our] l'affermage de la chasse par la soc[iété] Molda sur les lèvres de Sionu.

XL-e ann[iversaire] de ma naissance.

Concert Association musicale. Minist[ère] des Aff[aires] Etr[angères].²³

Împrumut 2 000 lei de la Măciucescu. Rencontré cette canaille de femme à B. P. boul[evard] Elisabete.

- 4 aprilie Je vends petites perles — 1 500 lei.
Je rends à Măciucescu 1 000 lei. Je vends
2 livres turques 1 670 lei (și 1 681).
XI-ème ann[iversaire] sign[ature] oukase
imp[érial] O[rdre] S[ain]te Anne II-ème
classe.
- 7 „ Je touche la différence des livres turques
(67 lei).
- 16 „ Je change 2 livres turques à 900 lei
— 1 800 lei — je confie la vente de la
maison de campagne à Maxentian.
- 17 „ Aristide Blank — 6 000 lei.
- 28 „ Maxentian — Affaire bicoque Valea Marc.
- 7 mai XI-ème ann[iversaire] collation O[rdre]
imp[érial] S[ain]te Anne...²⁴
- 8 }
9 } „ Cîte 1 000 lei de la Măciucescu.
- 11 „ 1 ex[emplar] din **Remember** marelui
Palatului p[entru] Rege.
- 14 „ Club Partidul Poporului — Trancu Iași.
- 15 „
- 17 „ „Assemblée” Association musicale Conser-
vatoire. 16¹/₂ h. Pluie. 21h. Turnverlisi.
- 18 „ Le maréchal de la Cour m'aborde dans
la rue pour me dire que mon livre a plu
au roi.
- 25 „ 25 000 prix de fermage. Oct[obre] 1925 —
— avril 1926.
- 27 „ Je reçois lettre (du maréchal de la Cour)
de remerciements pour *Remember*.
Dans affaire « Marasești » rien de bon:
on a ajourné élection du président.
- 6 iunie Vente marbre: lei 8 000.
- 10 „ 10h.¹/₂ Goga. Excellent accueil Saveano-
Capșa. ²⁵
- 17 „
- 25 „ Mușcat de un câine turbat. Fără gravitate.
Dar și-a stricat bastonul de rotin. Dă
ceasul la curățat.
- 26 „ Mușcătura a fost mai serioasă.
- 27 „ 2 injecții antirabice.
- 28 iunie — 3 iulie — restul injecțiilor (11).
9 iulie repaus 15 zile (19 iunie incl[usiv]).
9 „ Ia ceasul (200 lei).
23 „ Credit hipotecar la 11 668 preț al aren-
dărilor.
- 24 „ Vânzarea casei din Valea Marc, lei 250.000.
1 august Je tranche définitivement avec Maxen-
tian. Lundi 3 août n[ous] signons le
contrat. 165 000 net seulement, mais que
faire? Je refuse arrhes. ²⁶
- 2 „ Margareta Miller Verghy în vizită, toată
ziua.
- 5 „ XII anniv[ersaire] coll[ation] médaille Be-
ne Merenti, I-ère classe.

„ Vînd perle mici — 1.500 lei. Și
înapoiul lui Măciucescu 1.000 lei.
Vînd două lire turcești 1.670 lei
și 1.680. A XI-a aniversare de
la semnarea decretului imperial
pentru ordinul Sfînta Anna clasa
a II-a.
Iau diferența de la lirele turcești
(67 lei).
Schimb două lire turcești a cîte
900 lei — 1.800 lei — încredințez
problema vînzării casei de la
tară lui Maxentian.
Aristide Blank — 6.000 lei.
Maxentian. Afacerea cu bordeciul
de la Valea Mare.
A XI-a aniversare de la confe-
rirea ordinului imperial Sfînta
Anna.

„ Întrîndirea Asociației muzicale de la
Conservator.
16,30 ploale. 21,00 Turnverlisi.
Mareșalul Curții mă scontează pe
stradă pentru a-mi spune că
Remember a plăcut regelui.
25.000 prețul de arendă, octombrie
1925 — aprilie 1926.
Primesc de la mareșalul Curții
o scrisoare de mulțumire pentru
Remember.
În afacerea « Mărășești » nimic
bun: alegerea președintelui a fost
amînată.
Vînd marmură: 8.000 lei.
La 10,30 Goga. Excelentă primire
Săveanu — Capșa.

„ Tranchez definitiv cu Maxentian.
Luni 8 august semnăm contractul.
Numai 165.000 cîtig net, dar ce
să fac! Refuz acotul.

** A XII-a aniversare a conferirii medaliilor Bene Merenti, I clasă. Bagaje. Vind ororiile. Testamentul Maricai. Mi-l încredințază. Pălărie înaltă. Bagajele gata. Plecare din București.	6 [august]	Bagages. Je vends les horreurs.
	7 "	Testament de Marica. Elle me le confie.
	8 "	Chapeau haut de forme. Bagages finis.
	10 "	Départ de Bucarest. ²⁷ Cumpără: feutru gris (1 200), nod alb (150), pantofi (1 250). Bilete dus-întors 2 220. Dă Remember lui Ukorynowski.
** La Ocna Sibiu — întâmplare neplăcută.	11 "	Sosire Sibiu.
	12 "	Stofa p[entru] haine.
	14 "	Villa Conrad m[ai] puțin faimoasă ca acum 2 ani. Se mută la nr. 44.
	15 "	Plimbare în pădure.
	18 "	Excursie Avrig. Parc Bruckenthal.
	30 "	La Ocna Sibiu — fâcheuse affaire. ²⁸ Plecare la București.
	31 "	Sosire la București.
	17 sept[embrie]	— Depune acțiunile la B[anca] Naț[ională] în vederea Adun[ării] Generale.
	27 "	— Adunare G[enera]lă B[anca] Naț[ională].
	28 "	Scăeni prin Ploiești.
** Frumoasă plimbare. O vizitez pe Nini.	2 octombrie	Întoarcere din Scăeni.
	12 "	Arendașul aduce arenda 17 750.
	19 "	Scăeni.
	21 "	Belle promenade. Visite chez Nini. ²⁹
	24 "	Întoarcere în Buc[urești]. Ia 100 000 fr[anci]. Casa din Valea Mare (de la Florica). 240 lei — cotizație Asociația muzicală.
	26 "	Se înscrie la Palat.
	29 "	— Visite écuries et remises royales. < Recueillement >. ³⁰
	9 "	Exp[eriență] horticolă.
	10 "	"
	12 "	Testament M[arica] (nou text).
** Sfântul Matei, punct de plecare al fazelor definitive. Un nou pic pentru Testament. Goga — excelentă întrevvedere. Garantiez 100.000 pentru Halmaghy în afacerea cu untura și slănila topită Lupeni. (Una dintre cele mai absurde prostii, nebuniile pe care le-am făcut în viața mea, dar care, ca aproape toate celelalte, nu a avut urmări grave.)	16 "	< Saint Mathieu. Point de départ de la phase définitive. >
	18 "	Nouvelle enveloppe au Testament.
	30 "	Goga — Excellente entrevue. Je garantis 100 000 p[our] Halmaghy dans affaire fourniture lard et saindoux Lupeni. (Une des plus absurdes bêtises, folies que j'ai faites dans ma vie, mais qui comme presque toutes les autres n'a pas eu de suites graves.) ³¹
	8 decembrie	— Tensiune arterială, egală la dreapta și stînga. 40 ani — 8 luni — 20 zile.
	14 "	Plecare la Sibiu (wagon-lit — 459 lei).
	15 "	Sosire "
	16 "	Conférence avec Halmaghy. Je tranche p[our] 8 700 lei. Télég[ramme] à Marica. Déjeuner (Droc). Dîner M[ada]me Heinrich après Weihnachtsoratorium de Bach. ³²
	17 "	Plecare din Sibiu (w[agon]-lit 420 lei).
	18 "	Sosire Buc[urești]. 2 ¹ / ₂ de la căsătorie (aniversare). Cadou M[arica] 2 000 lei.
** Discuție cu Halmaghy. Tranchez pentru 8.700 lei. Telegramă Maricai. Prințul la Droc. Masa de seară la doamna Heinrich după ce am audiat Weihnachtsoratorium de Bach.		

- 24 [decembrie] *Telegramme lui Halmaghy, Roth.* Une erreur en moins de 5 lei à la poste.
 29 „ XII-e ann[iversaire] coll[ation] Médaille Bărb[ăție] și Credință I-ère classe.
 31 „ Création de la chambre des Comptes de de la Maison.³³

„ O greșeală la poștă, mai puțin cu 5 lei.
 A XII-a aniversare a decernării medaliilor Bărbăție și Credință I clasă.
 Crearea Curții de conturi a Casei regale.

1926

- 1 ianuarie — Je m'inscris au palais royal. Chambre des Comptes de la maison commence à fonctionner.
 3 „ Cartes à Tr. Djuvara (Nice).³⁴
 4 „ Camera Deputaților — Renunțarea la succesiune a prințului moștenitor.
 9 „ J'achète deux bulbes de jacinthe.
 14 „ „Universul” — Annonce Association musicale.
 17 „ Concert Ass[ociation] mus[icale] Min[istère] Aff[aires] Etr[angères].³⁵
 22 „ Concert (Atheneu) Manya Botez.
 28 „ Ordin Mircea Lecca să-i vîndă Reșița la 1450.
 30 „ Ordin Mircea Lecca să-i vîndă Reșița la 1400.
 3 febr[uarie] Réunion Assoc[iation] musicale chez nous.
 8 Audition Ass[ociation] music[ale] Taina.³⁶
 14 „ Adunare generală S.S.R.
 18 „ Goga. Précisions.³⁷
 21 „ S.S.R. Adunare generală (14¹/₂). Banca Națională. Adun[are] Generală (9¹/₂).
 23 „ Marica rencontre Cella qui lui dit que le roi lui a montré *Remember* qu'il garde sur son bureau et dont il a fait l'éloge en disant que si les armes enluminées par moi comme « ex libris » sont belles, le texte de la nouvelle l'est davantage. *C'est un grand talent.*
 2 martie Cesar Petresco chez moi pour le manuscrit. (I-ère partie du roman). Nous fixons à 5 000 lei le prix total, payable par partie. Je livre la I-ère partie.
 3 „ Hurmuzesco — Radiophonie.
 10 „ Goga. Tour en voiture jusque chez le gén[éral] Averesco. Bonne causerie politique. Audition Assoc[iation] mus[icale] chez M[ada]me Baicoiano.
 12 „ I. Pillat. Je le pistonne de demander pour moi à Lapedatu la cravate de *commandeur* de la *Couronne de Roumanie*. Il me promet. Il me promet également me faire proposer par Tataresco *officier* de l'*Etoile de Roumanie*. Il me donne une carte de

„ Mă înscriu în audiență la palatul regal. Inaugurarea Curții de conturi a Casei regale.
 Căști de vizită lui Tr. Djuvara (Nice).

„ Cumpăr bulbi de zambilă.
 „Universul”. — Anunțul Asociației muzicale.
 Concert Asociația muzicală la Ministerul Afacerilor Externe.

„ Asociația muzicală se întrunește la noi acasă.
 Audite Asociația muzicală Taina.

„ Goga. Precizări.

„ Marica o întâlnește pe Cella care îi spune că regele i-a arătat *Remember*, păstrat pe biroul său, și i-a elogiat spunînd că dacă blazoanele desenate de mine ca « ex libris » sînt frumoase, textul poveștii este cu mult mai mult. Este un mare talent.
 Cesar Petrescu trece pe la mine pentru manuscrit. (I-a parte a romanului). Fixăm la 5.000 lei prețul total, ce urmează a fi plătit în rate. Îi dau prima parte. Hurmuzescu. Radiofonie.
 Goga. Plimbare cu mașina prin la generalul Averescu. Interesantă discuție despre politică. Au-

dlle Asociația muzicală la doamna Băicoianu.

I Pillat. Insist să ceară pentru mine lui Lapedatu cravata de comandor al Coroanei României. Mi-o promite. Îmi promite de asemenea să obțină de la Tătarăseu să mă propună drept ofițer al Stelei României.

Îmi dă o carte de vizită pentru a obține un exemplar din Antologia poezilor de azi.

Iau de la „Cartea Românească” volumul Antologia poezilor de azi cu portretul meu — caricatură — și 4 poeme.

«Lupeni». Gest de neimaginat al lui Halmaghy. Concert Asociația muzicală. Ministerul Afacerilor Externe <și Grieg>.

Camera deputaților Pillat. Mă asigură pe jumătate că regele va semna decretul joi 25 martie, dar nu e nimic sigur.

A XLI-a aniversare a zilei mele. Pillat îmi spune că Lapedatu l-a promis, dar că «e tare mincinos». Afacerea trece din domeniul incertitudinii în cel al neantului.

visite p[our] un exemplaire de l'*Anthologie des poètes d'aujourd'hui*. *Antologia poezilor de azi*.

13 [martie]

Je prends à la „Cartea Românească” le volume *Antologia poezilor de azi* avec mon portrait — charge et 4 poèmes.

15 „

«Lupeni» geste inima[gi]nable Halmaghy.

21 „

Concert Assoc[iation] musicale. Minist[ère] des aff[aires] étr[angères] < et Grieg >

22 „

Ch[amb]re dép[utés] Pillat. Il m'assure à demi que le roi signera le décret jeudi 25 mars mais rien de sûr.

25 „

XLI-e anniv[ersaire] de ma naissance. Ch[amb]re dép[utés]. Pillat me dit que Lapedatu lui a donné sa parole, mais qu'il «ment tellement». L'affaire passe du domaine de l'incertitude dans celui du néant.³⁸

26 „

Hotel Luvru. Je vois Laped[atu] ministre [des] arts, le remercie pour le monument [de] mon père. Accueil fort joli. Il ne parle rien de ma décoration.

27 „

Démission du cabinet Brătianu.

30 „

Cabinet Averesco. Goga ministre de l'intérieur.

31 „

Vu Goga, faudra le serrer de près. Pas content.

1 aprilie

Min[istère] Aff[aires] Etr[angères]. Trifo. Pillat <a> aurait menti? Je ne figure sur aucune liste de propositions. Tilica Ioanid — minist[ère] [de l'] int[érieur] entretien sur ce que je dois demander de concret. „Gândirea” nr. 2 paraît avec *Craii de Curte-veche* (I-ère partie).

4 „

XII ann[iversaire] signature oukase Sainte Anne II-ème classe.

9 „

Crainic — „Cuvîntul” — II-ème parti *Craii... et cravate*. Je rencontre Soare qui me «félicite» p[our] la cravate de commandeur de la Couronne (que je n'ai pas reçue.) L'énigme se pose de nouveau. Pillat ou Maniu le lui a dit. Je fais une visite à Lapati qui me rend *La monarchie des Habsbourgs*.

10 „

Soare. Je ne le trouve pas. Je prends *L'art de connaître les hommes de la Chambre*. Plus avant, intéressante promenade autour église abandonnée. Pillat me répète qu'il a trois fois insisté près de Lapedatu.³⁹

³⁸ Hotel Luvru. Îi văd pe Lapedatu, ministrul artelor, îl mulțumesc pentru monumentul tatălui meu. Primire foarte frumoasă. Nu-mi spune nimic de decorația mea. Demisia cabinetului Brătianu. Cabinet Averesco. Goga ministrul de Interne.

L-am văzut pe Goga, va trebui să-l iau din scurt. Nemulțumit. Ministerul Afacerilor Externe, Trifu. Pillat să fi mințit! Nu figurez pe neli o listă de propunerii. Tilică Ioanid — Ministerul de Interne, discuție asupra a ceea ce trebuie să cer concret. Apare numărul 2 din „Gândirea” cu Craii de Curtea-veche (I parte).

A XII-a aniversare a semnării decretului prin care mi s-a decernat medalia Sfînta Ana clasa a II-a.

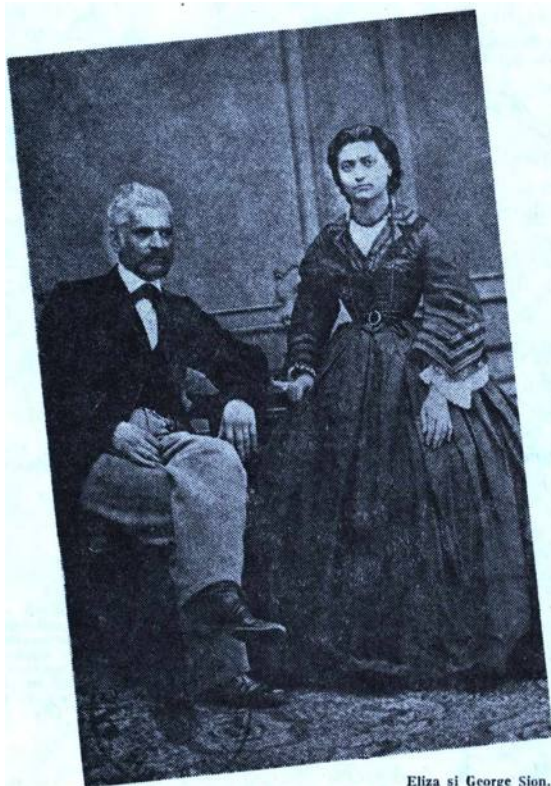
Crainic în „Cuvîntul” a doua parte din Craii și cravata. Îl felicitese pe Soare care mă «felicită» pentru cravata de comandor al Coroanei (pe care n-am primit-o). Enigma e din nou în actualitate. Pillat sau Maniu l-a vorbit despre asta. Fac o vizită lui Lapati care-mi înapăază *La monarchie des Habsbourgs*.

Soare. Nu-l găsesc. Iau *L'art de connaître les hommes de la Chambre*. Înainte de asta o plimbare interesantă pe lângă biserica părăsită. Pillat îmi repetă că în trei rînduri a insistat pe lângă Lapedatu.

- 12 " Soare — Lapedatu lui a dit au banquet donné en son honneur par la S.S.R. qu'il m'a fait comm[andeur] de L'O[rdre] de la C[ouronne] de Roumanie. Je prends *Le latin mystique* de R. de Gourmont.
- 14 aprilie César Petresco m'envoie les épreuves II-è partie de *Craii d[e] C[urtea]-v[ech]* et 3 000 lei.
- 15 " Minist[ère] des Arts — Minist[ère] des Aff[aires] Étr[angères]. Pas de trace de décoration.
- 16 " *Déjun la Iordache, invitat G. Burcă.* < journée de dissipation morale et matérielle >.
- 17 " Soare. Je prends: Baudelaire, *Oeuvres posthumes* et Verhaeren *La guirlande des dunes*.
- 18 " 11,45 Vernisage Teişano. 20,30 Th[éâtre] National *Tinerețe f[ără] bătrânețe*. Sophie et Irène Aslan. Chocolat chez Capşa. Cesar Petresco à déjeuner chez moi.
- 19 " }
22 } " Goga. Pas moyen de le voir.
23 }
24 " Goga me remet à lundi.
26 " flanelle au Min[istère] de L'Int[érieur].
27 " Je vois "Goga" dans la cour du Min[istère]. Rien de positif.⁴⁰
28 " *Va scrie lui Goga.*
29 " *Nu va scrie lui Goga. Va cerc «audiența»(!)*
1 mai Goga me remet à lundi.
2 " Soare. Je prends Macchiavelli, 2 vol[umes]. La correspondance de Baudelaire et Gotineau de Duprechon que j'avais donné à mon frère il y a 18—19 ans.
3 " Goga. Je ne peux pas entrer.
4 " "h. je laisse à son chef de cabinet une lettre. *Je donne ma démission du parti du peuple.*
5 " Min[istère] Int[érieur]. Rusu Şirianu me promet compensations.
7 " XII-e ann[iversaire] collation S[ain]te Anne.
9 " „Gândirea” an VI nr. 3 est mise en vente avec la II-è partie de *Craii de C[urtea]veche*.
11 " 11¹/₂ Crainic — absolument. Question décoration. 12¹/₂ „Universul”.
13 " Je prends *Les chansons de Bilitis* ed[ition] sur Japon et Lothrop-Motley trad[uction] Guizot.
14 " Cesar Petresco — Je lui donne III-e partie *Craii*... Il me donne épreuves I-re partie corrigées et deux exempl[aires] de chaque n[umero] avec mon roman.

* Soare — Lapedatu l-a spus la banchetul dat in onoarea sa la S. S. R. ca m-a facut comandor al Ordinului Coroana României. Iau *Le latin mystique* de R. de Gourmont. Cesar Petresco îmi trimite spaltiti de la partea a II-a din *Craii de Curtea-veche* și 3.000 lei. Ministerul Artelor — Ministerul Afacerilor Externe. Nici urmă de decorație. Zi de risipire morală și materială. Soare. Iau *Oeuvres posthumes* de Baudelaire și *La guirlande des dunes* de Verhaeren. La 11,45 vernisaj Teişanu. 20,30 la Teatrul Național *Tinerețe fără bătrânețe*. Sofia și Irina Aslan. Socolată la Capşa. Cesar Petresco la masa la mine. Goga. Nici o posibilitate de a-l vedea. Goga mă amină pe luni. flanelă la Ministerul de Interne. Îl văd pe Goga în curtea Ministerului. Nimic favorabil.

⁴¹ Goga mă amină pe luni. Soare. Iau Macchiavelli, 2 volume. Correspondența lui Baudelaire și Gotineau de Duprechon pe care le dădusem fratelui meu cu 18, 19 ani în urmă. Goga. Nu pot să intru la el. Goga. Nu pot să intru la el (10—18). La orele 20,00 las geșul meu de cabinet o scrisoare. Îmi dau demisia din partidul poporului. Ministerul de Interne. Rusu Şirianu îmi promite compensații. A XII-a aniversare a conferinței ordinului Sfânta Ana. Se pune în vânzare „Gândirea”, an VI, nr. 3, cu a doua parte din *Craii de Curtea-veche*. La 11,30 Crainic — neapărat. Problema decorației. La 12,30 „Universul”. Iau *Les chansons de Bilitis* ediția pe hirtie Japon și Lothrop-Motley, în traducerea lui Guizot. Cesar Petresco. Îi dau a treia parte din *Craii*. Îmi dă spaltiti

Eliza și George Sion.

Marica și Florica Sion.

corecții de la prima parie și
este două exemplare din fiecare
număr cu romanul meu.
Îl întâlnesc pe Halmaghy.
Ne certăm violent.
Crainic. Amînare pe luni. Goga
mă amînă din nou pe miercuri.
„Gândirea“ îmi trimite un lot
de spăli din partea a treia ca
să-i corectez. Regim sever pentru
a economisi.
Nu l-am găsit pe Crainic, nici pe
Cezar Petrescu.

“O întâlnesc pe Cella care îmi
vorbește de admirația lui Barbu
pentru romanul meu.
Soare. Iau Les poésies populaires
de Alecsandri, dictionarul La-
rousse — mie — (colecția „de
poche“) și Furetiriana (1696) (de
dat la legat).
Am luat împrumutul de 30.000 de
la Bancă.

15 [mai]

29 „

30 „

31 „

1 „

2 „

5 iunie

15 „

Je rencontre Halmaghy. Algarade.
Crainic. Remise à lundi. Goga — Il m'a-
journe encore à mercredi.

„Gândirea“ m'envoie les épreuves d'une
partie de la III-e à corriger. Régime
sévère d'épargner.

Crainic pas trouvé, Cesar Petresco non
plus.⁴¹

„Gândirea“ — corecturi.

Goga — Ath[énée] Palace. Promisiuni.
Remanierea prefecților la sf[îrșitul] lunii.
Je vois Cella qui me parle de l'admiration
de Barbu pour mon roman.

Soare. Je prends les Poésies populaires
d'Alecsandri; le petit dictionnaire La-
rousse (de poche) et Furetiriana (1696)
(à relier).

Împrumut 30 000 B[anca] Naț[ională]
— touché.⁴²

- 21 iunie Souliers toile grise (1 200 lei).
- 25 „ Rusu Șirianu — discussion.
- 26 „ Goga — je n'entre pas.
- 28 „ Goga. Cordial accueil. À samedi. « Dann bin ich ganz frei. »
- 30 iunie Reschitza. Je donne à sonder bague de Marica et à faire de l'or pris à l'icône une bague dans laquelle sera sertie l'améthyste gravée (intaillé au Mercure).⁴³
- 5 iulie Goga.
- 8 „ „Gândirea” — se pune în vânzare cu p[ar-tea] III din Craii. Dă Bibliofilei în vânzare Grigoresco.
- 10 „ Goga.
- 12 „ Tilică Ioanid.
- 13 „ Goga. Explication.⁴⁴
- 14 „ Resch[itza]. Ia inelele. 3 500 l[ei] Roller. Vinde aurul rămas de la cele 2 inele. 830 l[ei]. Je commence à porter la bague à l'améthyste au Mercure.⁴⁵
- 23 „ Goga.
- 24 „ Soare me dit que Goga lui a affirmé que je serai nommé mercredi.
- 26 „ 15¹/₂—18¹/₂—Légation du Portugal. J'assiste au plus infernal grabuge. Je passe la soirée avec Brederode.
- 28 „ Brederode à déjeuner. La presse s'est emparée de l'affaire et le malmène durement. Je donne à „Gândirea” 13 pages écrites.⁴⁶
- 3 august Corecturi la Craii.
- 4 „ Craii de C[urtea]-veche. Achevé dernière tranche de la III-e partie (confession de Pașadia).⁴⁷
- 5 august Primește 2 000 de la „Gândirea”. Corectura și ultimele pagini din p[ar-tea] III-a Craii — trimite.
- 23 „ Club P[artidul] P[oporului].
- 25 „ Billets W[agon]-lits. 918 lei.
- 26 „ Départ de Bucarest.
- 27 „ Arrivée à Sibiu.⁴⁸
- 1 septembrie Reîncepe să ia ceai și cafea.
- 3 „ Concert religieux église luthérienne.
- 5 „ Dép[ar]t de Sibiu.
- 6 „ Arriv[ée] à Bucarest.⁴⁹
- 13 „ Soare. La Academie cu M[ada]me Eftimiu p[entru] iconografia reginei Christina.
- 30 „ Club P[artidul] P[oporului].
- 24 oct[ombrie] Déjeuner chez M. Dumitrescu (avec C. Disescu).
- ⁴³ Pantofi de pinză gri. (1.200 lei). Discuție cu Rusu Șirianu. Goga — nu intru la el. Goga. Primire cordială. Pe sim-bătă. « Dann bin ich ganz frei ». Reschitza. Îi dau să examineze inelul Maricai și să facă din aur de Icoane un inel în care va fi montat ametistul gravat (cu imagi-narea lui Mercur).
- ⁴⁴ Goga. Explicație.
- ⁴⁵ Încep să port inelul cu ametist pe care e gravat Mercur.
- ⁴⁶ Soare îmi spune că Goga l-a com-municat că voi fi numit miercuri. 15,30—18,30 Legația Portugaliei. Asist la cel mai infernal târâbol. Îmi petrec seara cu Brederode. Brederode la dejun. Intră în joc presa, care îl face cu ou și cu oțet. Dau la „Gândirea” 13 pagini de manuscris.
- ⁴⁷ Craii de Curtea-veche. Am ter-minat ultima tranșă din partea a III-a din Craii (spovedania lui Pașadia).
- ⁴⁸ Goga. Iau 2.000 lei de la Minis-terul de Interne. A XIII-a aniversare a decernării medaliilor Bene Merenti I clasă.
- ⁴⁹ Bilete vagon de dormit. 918 lei. Plecare din București. Sosire la Sibiu.
- ⁵⁰ Concert religios la biserica luterană. Plecare din Sibiu. Sosire la București.
- ⁵¹ Dejun la M. Dumitrescu (cu C. Disescu).

Crainic. Îi întâlnesc acolo pe Maniu. Idei comune.

⁴⁴ Crainic. Mă aduce acasă cu mașina. Investigații. Primul accident pe strada Batiștel. Al doilea, seara, când sparg pătura gravaia a inelului.

⁴⁵ Îi împrumut lui Danbrée cartea lui Royer. Asociația muzicală se întrunește la noi. Neplăcută intimplare la Ministerul de Interne. 3,80 Camera deputaților. Oteteleşanu. (Regole a fost operat azi dimineață). Predau 5 pagini de manuscris. Predau 25 pagini de manuscris. Îi dau lui Istrati 198.300 lei. Iau 40.000 lei din poște și 870 lei din datorii. A XIII-a aniversare a decernării medalei Bărbăție și credință I clasă. Iau 4.000 lei de la „Bibliophila” pentru Grigorescu. Pun în vânzare Bilitis. Bilanț.

Traducere de
Ruxandra MIHAILĂ

25 oct[ombrie] Crainic. J'y rencontre Maniu. Coincidence de pensée.⁵¹
26 „ 15¹/₂ Maniu cu Blaga.
27 „ Crainic. Me ramène en auto. Sondajes. I-[er] accident rue Batiște. II-[ème] Le soir je casse pierre gravée de la bague.⁵²
2 no[i]embr[ie] Duce d[oam]nei Minulescu 1 ex[emplar] Remember.
15 „
20 „ Apare „Gândirea” VI, 6—8 cu sf[îrșitul] p[ărții] [a] III-[a] din Craii. Athénée Palace. Rabindranath Tagore.
23 „ Je prête à Danbrée le livre de Royer.
24 „ Assoc[iation] musicale chez nous.
27 „ Fâcheuse histoire au Minist[ère] de l'Intérieur. 3¹/₂ Ch[amb]re d[es] députés. Otelichano.
6 dece[mbrie] (Le roi a été opéré le matin.)
9 „ Livraison manuscrit 5 pages.
13 „ Livraison manuscrit 25¹/₂ (s. 2¹/₂ ?)
23 „ Je donne à Istrati 196 300 lei. Je touche 40 000 lei de la traite et 870 lei de la dette.
29 „ XIII ann[iversaire] coll[ation] Bărbăție și credință I classe.
31 „ Je touche „Bibliophila” 4 000 lei p[our] Grigorescu. Je donne à vendre Bilitis. Comptes.⁵³

(Continuare în numărul viitor)

legendă și adevăr în biografia lui MATEIU I. CARAGIALE

*Pe cînd Mateiu M. Constantinescu tin-
gea după «blazonul» familiei Caragiale.*

Primul născut al lui I. I. Caragiale a venit pe lume în București, la 12 martie 1885, la ceasurile paisprezece pe trei sferturi, în casa mamei sale, Maria Constantinescu, din strada Frumoasă, nr. 14, mahalaua bisericii Sf. Vasile. Copilul este înregistrat nelegitim, «fiu natural»¹, cum îl declara însuși tatăl, care locuia la aceeași adresă. Este limpede, deci, că I. I. Caragiale nu avea de gînd să oficializeze legătura sa cu Maria Constantinescu, altfel ar fi recunoscut copilul de la început. Astfel, iscăbindu-se Mateiu I. Caragiale, autorul Craiilor de Curtea Veche și-a dat un nume neprișnît de acte, numele său adevărat fiind Mateiu M. Constantinescu. Faptul acesta, susceptibil de interpretat în mai multe chipuri, arată, încă o dată, cît de complexe au fost relațiile tată-fiu. Cu toată suferința de nelecuit a condiției sale, Mateiu preferă să fie un Caragiale. Prețuiește astfel pe scriitor sau numai pura rezonanță a numelui carese pretează mult mai ușor jocurilor heraldice și fi dă o identitate ilustră în epocă decît prea banalul Constantinescu?

Avînd în vedere neînțelegerile ce au intervenit ulterior între tată și fiu, ca și disprețul și defălmarea cu care Mateiu umbrește, în fața amicilor săi, portretul moral al marelui Ion Luca (Ștefana Velisar-Teodoreanu însinuează chiar că moartea acestuia nu l-a afectat deloc pe autorul Craiilor...), în mod firesc se poate pune întrebarea cum de a pierdut prilejul Mateiu de a-și șicana tatăl — care i-a arătat de altfel în momentele cruciale ale existenței, deosebită grijă părintească — arborînd numele său legal,

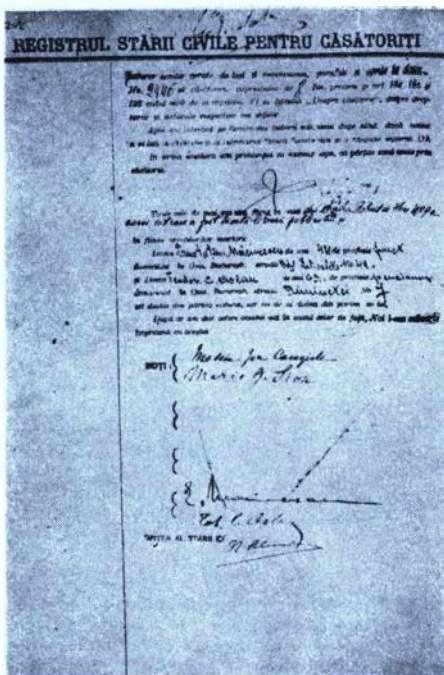
¹ Act de naștere nr. 1425, publicat de Șerban Cioculescu în *Viața lui Caragiale*.

Mateiu M. Constantinescu. Cert este faptul că deși mai tîrziu avea să-și tapeteze biroul cu portretele lui Ion Luca, ca să-și dovedească ascendența, Mateiu nu i-a purtat niciodată tatălui său afecețiunea cuvenită, considerîndu-se oarecum frustrat, nedreptățit și înșelat. Totuși, ori de cîte ori oficial avea nevoie să-și creeze o situație avantajoasă, el apela la «numele» și relațiile familiei Caragiale.

Fidelitatea «publică» față de familia tatălui este subliniată și în actul de căsătorie, căci Mateiu își declară adresa acesteia: str. Gl. Lahovari, unde, după cum reiese pînă acum din documente nu locuise niciodată. În schimb, Alexandrina Caragiale nu a luat parte la căsătoria «fiului ei adoptiv», aflînd despre respectivul eveniment la cîteva zile după consumarea lui.

Dar aceasta este surpriza cea mai mică pe care ne-o rezervă actul de stare civilă descoperit de noi și pe care îl reproducem mai jos.

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU CĂSĂTORII

Nr. 2446

Caragiale I.
Matei cu
Sion G. Maria

Soțul încetat
din viață art.
No. 123/936
Sector I Gal-
ben.

Act de căsătorie din anul una mie nouă sute douăzeci și trei luna Iunie ziua opt spre zece la orele unsprezece înainte de amiază.

Domnul Matei I. Caragiale major necăsătorit în vîrstă de ani 38, de profesie literat născut în Comuna Tușnad Brașov domiciliat în Comuna București, strada Gl. Lahovari No. 8 fiu al D. Ion L. Caragiale mort și al D. Maria, născută Piteșteanu de profesieune fără domiciliat în Comuna Viena strada Austria No. —, și Doamna Maria G. Sion, majoră necăsătorită în vîrstă de ani 63, de profesieune fără, născută în Comuna București, domiciliat în Comuna București strada Robert de Flers. No. 9 fiică al [sic !] D. George Sion mort și a D. Eliza, moartă.

S'au înfățișat azi, înaintea noastră spre a li se celebra căsătoria. Văzînd că s-a făcut [sic !] în termen publicațiunile cerute de lege și că nu s-a ivit opozițiune la această căsătorie. Avînd în vedere că maritorii mai jos arătați declară că viitorii soți nu sunt rude la grad oprit de lege, că se căsătoresc acum ambi [sic !] soți pentru prima oară, că au un domiciliu mai mare de șase luni în localitatea arătată mai sus.

Avînd în vedere că părțile la întrebările ce le am făcut, ne-au declarat că nu s-a făcut contract de căsătorie (act dotal).

Noi Nicolae Alexandrescu, Vice Președ[inte] Comis[iune] Inter[nă] și Ofițer de stare civilă din Comuna București, am dat în auzul

celor de față cetire tuturor actelor cerute de legi și regulamente, parafate și oprite la dosar No. 2446 al căsătoriei, cuprinzător de 8 file, precum și art[icolele] 194, 195 și 196 Codul civil de la capitolul VI al titlului *Despre căsătorie*, despre drepturile și datoriile respective ale soților. Apoi am întrebat pe fiecare din viitorii soți, unul după altul, dacă voiesc a se lua în căsătorie și la întrebarea făcută fiecare din ei a răspuns separat DA.

În urma acestora am pronunțat în numele legii, că părțile sunt unite prin căsătorie.

Toate cele de mai sus s-au făcut în casa din strada Robert de Flers No. 9 fiind lăsată intrarea liberă în ființa următorilor martori:

Domn Eustațiu Măciucescu, de ani 44, de profesie funcționar domiciliat în Com[una] București, strada B[ulevar]ul Elisabeta No. 49, și Domn Teodor C. Aslan de ani 63, de profesie pensionar domiciliat în Com[una] București, strada Dimineței No. 7. Cel dintîi din partea soțului, iar cel de al doilea din partea soției.

După ce am dat cetire acestui act în auzul celor de față,

Noi l-am subscris împreună cu aceștia

SOȚI Mateiu Ion Caragiale
 Maria G. Sion
 E. Măciucescu
 Th. C. Aslan

OFITER AL STĂRII CIVILE

Căsătoria, deci, nu a avut loc la « casa comunală », cum se specifică de regulă, ci acasă la Marica Sion, în strada Robert de Flers² nr. 9 « fiind lăsată intrare liberă » pentru martori. Așadar, ofițerul Stării civile s-a deplasat la domiciliul viitorilor soți, evident contra unei taxe suplimentare, și a îndeplinit acolo procedura

legală. Teama de indiscreția publică, situația stingheritoare datorată diferenței mari de vîrstă dintre soți și poate dorința de strînsă familiaritate în celebrarea evenimentului determină pe Mateiu să regizeze și de această dată cadrul și împrejurările căsătoriei. El obține mai întîi, un certificat medical:

« Sub-semnatul Doctor medic șef al Capitalei;

Certific că D[oa]m[na] Maria Sion suferă de sciatică acută din care cauză nu va putea a părăsi casa mai mult timp.

16 Jun[ie] [1]923

București

Semnătura

ss indescifrabil »

pe baza căruia Mateiu solicită apoi oficierea căsătoriei la domiciliu.

« Domnule Oficier,

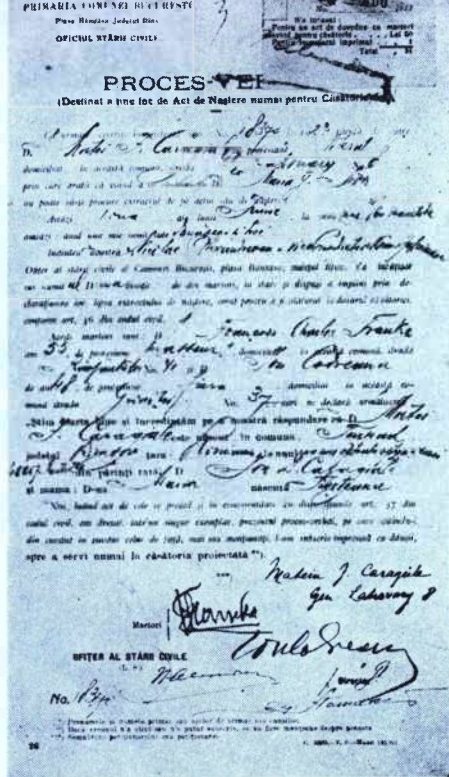
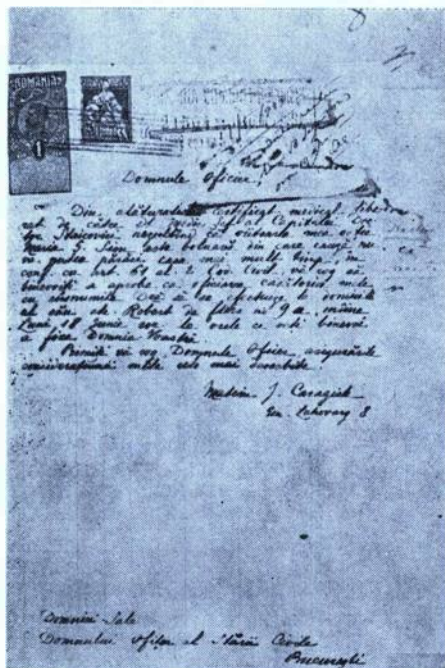
Din alăturatul certificat medical liberat de către D[omnu] medic șef al Capitalei Doctor Staicovici rezultă că viitoarea mea soție Maria G. Sion este bolnavă din care cauză nu va putea părăsi casa mai mult timp, în conf[ormitate] cu hot[ărîrea] art[icolului] 61 al[iniat] 2 Cod[ul] civil, vă rog să binevoiți a aproba ca oficierea căsătoriei meu susnumita D[omnișoară] să se efectueze la domiciliul său str[ada] Robert de Flers Nr. 9a, mîine Luni 18 iunie cor[ent] la orele ce veți binevoi a fixa Domnia Voastră.

Primiți vă rog, Domnule Oficier, asigurările considerațiunii mele cele mai deosebite

MATEIU I. CARAGIALE
Gen[eral] Lahovary 8 »

² Perpessicius, excelentul editor și prefăcător al volumului *Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche*, B.P.T., 1965, greșește corectînd Flers în Fleurs. Robert Pellevé de la Motte-Augo, marchiz de Flers (oraș în nordul Franței), autor dramatic și membru al Academiei Franceze,

a trăit între anii 1872 și 1927. Strada îi purta numele ca semn de omagiu pentru marea lui prietenie pentru poporul român, în timpul primului război mondial, desfășurînd o vie activitate de dotare și pregătire a armatei noastre. Astăzi strada se numește Logofătul Stroici.

Cum au ajuns Maria Constantinescu
viena Piteșteanu.

Cel mai interesant lucru este că Mateiu nu
vrea să prezinte actul de naștere. Anunță că
a pierdut documentul și, pentru a nu se între-

prinde cercetări de arhivă, actul fiind ușor de
depistat, plăsmuiește date fictive, declarând că
a venit pe lume la Tugnad, că mama e născută
Piteșteanu și că se află la Viena. Doi martori,
bine plătiți probabil, un « masseur » și unul de
profesie « fără », întăresc spusele lui Mateiu:

PRIMĂRIA COMUNEI BUCUREȘTI
Plasa Băneasa, județul Ilfov
OFICIUL STĂRII CIVILE

Primăria Orașului București
Chitanța (de lipit pe act)
No 400 1923
s-a încasat:
Pentru un act de dovedire cu martori
servind pentru căsătorie ... Lei 50
Pentru formularul imprimat

Lei 1

Total . . , 51

PROCES-VERBAL

(Destinat a ține loc de Act de Naștere numai pentru căsătorie)

Ca urmare a cererii înregistrată sub nr. 18.370/1923 făcută de către D. Matei
I. Caragiale de profesiune literat domiciliat în această comună strada G. Lahovary
No. 8 prin care arată că voind a se căsători cu D. Maria G. Sion nu poate să-și
procure extractul de pe actul său de naștere.

Astăzi nouă ale lunii Iunie la orele 15/60 înainte de amiază; anul una mie nouă
sute douăzeci și trei s-a înfățișat sus numitul domn însoțit de doi martori, în stare

și dispuși a împlini prin declarațiunea lor, lipsa extractului de naștere, cerut pentru a fi alăturat la dosarul căsătoriei, conform art[icolului] 56 din Codul civil.

Acești martori sunt: D. François-Charles Franke de ani 55, de profesiune *masseur* domiciliat în această comună, strada Răspintiilor Nr. 41 și D. Ion Codreanu de ani 48, de profesiune « fără » domiciliat în această comună, strada Griviței nr. 37 cari ne declară următoarele:

« Știm foarte bine și încredințăm pe a noastră răspundere că D. Matei I. Caragiale este născut în Comuna Tușnad județul Brașov țara România la anul una mie opt sute optzeci și cinci (1885) Martie 24 [*sic !*] din părinți tatăl D. Ion L. Caragiale și mama D[oa]m[na] Maria născută Piteșteanu.

Noi luind act de cele ce preced și în conformitate cu dispozițiunile art[icolului] 57 din Codul civil, am dresat, într-un singur exemplar, prezentul proces-verbal; l-am subscris împreună cu dinșii spre a servi numai la căsătoria proiectată.

Martori

F. CH. FRANKE
CODREANU

MATEIU I. CARAGIALE
Gen[eral] Lahovary 8

Aceleași date vor apare apoi în Actul de publicațiune de căsătorie proiectată (al Primăriei București, plasa Băneasa, cu nr. 2264). Mateiu obține astfel un alt act de naștere,

o altă identitate oficială, autolegalizindu-se și devenind astfel fiul legitim al lui Caragiale la aproape un deceniu de la moartea marelui dramaturg.

*Cum și-au pus Mateiu armele pre
stindardul moșiei Sionu de la Fundulea.*

Soția, Marica Sion, avea la căsătorie vîrsta

de 63 de ani. Era cea de a doua fiică a poetului pașoptist Gheorghe Sion. Așa cum confirmă și mitrica de nașcuți a bisericii Sf. Ilie din mahalaua Gorgani (București) Maria a venit pe lume la 8 mai 1860.

No. 15	Anul luna ziua Nașterii	Botezului	Numele care i s-a dat din botez
	1860 Mai 8	1860 Mai 22	Marica Mapica
	Numele și pronumele și meseria părinților pruncu- lui D[omnu]lui George Sion și D[oa]m[nei] Elisabeta soția sa	Numirea orașului și a sa- tului unde s-a născut pruncul Mahalaua Gorgani	Din cununie legitimă sau fără cununie Legitim
	Numele nașului sau al nașii și pronumele lor D[oa]m[nei] Marica Mărcu- leasca	Iscăliturile Preotul Ioan Maria Mărculescu George și Elisa Sion	.

Marea diferență de vîrstă dintre soți a pri-
lejit istoricilor literari multe speculații; prin
improprietărea dotală, Mateiu Caragiale ar fi
scăpat de necazuri materiale, devenind stăpînul
moșiei Fundulea, județul Ilfov. În actul de căsă-

torie se precizează însă că « părțile la între-
bările ce le-am făcut, au declarat că nu s-a făcut
contract de căsătorie (act dotal) ».

Acest lucru nu a fost o simplă declarație de
circumstanță convenită doar pentru salvarea

aparențelor. Dacă un asemenea act ar fi fost înregistrat la Notariat, ofițerul Stărilor civile ar fi fost obligat să-l menționeze, așa cum constatăm că a procedat cu celelalte acte existente în dosarul de căsătorie. Credem, de altfel, că era în firea lui Mateiu ca faptele să fi decurs așa: devenind proprietar fără titlu, bogat fără avere, nobil fără arbore genealogic.

Analizând dosarul de căsătorie de la Arhiva de stare civilă a sectorului I, am constatat că într-adevăr Mateiu Caragiale a fost un proprietar

«de facto» și nu «de iure». Același lucru îl demonstrează și însemnările din jurnal, care menționează în ziua de 22 august 1928 «mon étandard coupé vert sur jaune a flotté pour la première fois à Sionu». Deci nu pe feuda sa, ci pe cea a familiei Sion, realul posesor. Și deși fraza se încheie cu satisfacția «d'avoir une terre», aceasta nu înseamnă altceva decât că avea, în sfârșit, un teritoriu anume rezervat lui, unde să-și poată înălța drapelul.

Cum mai vîrstnica Marica au supraviețuit prea inventivului Mateiu.

Ne punem însă întrebarea ce s-ar fi întimplat în cazul în care scriitorul ar fi supraviețuit soției sale, Marica Sion. Nu ar fi intrat el în conflict cu descendenții familiei Sion și nu ar fi ajuns, ca și părintele său în cazul Mumuloaia, pe scările Tribunalului? Ar fi avut grijă Marica

să-i lase prin testament averea? Întrebări inutile oricum, deoarece sănătatea viguroasă a fiicei lui Gheorghe Sion a făcut ca sorții să cadă, printr-o amarnică ironie, altfel.

Mateiu se stinge în vîrstă de 50 de ani și 10 luni, de congestie cerebrală, la 17 ianuarie 1936, ora 1. Marica, rămasă văduvă la vîrsta de 76 de ani, anunță în presă tragicul eveniment. Iată actul de deces:

Art. 50 Data înregistrării 18 ianuarie 1936	Anul luna ziua și ora morții	Prenumele, Numele profesiunea, confesiunea și domiciliul	Locul și data nașterii.	Vîrsta
	17 ianuarie 1936 ora 1	Matei I. Caragiale scriitor ortodoxă București str. Robert de Flers No. 9	Comuna <i>Tușnad</i> județul Brașov	50 ani
Prenumele și numele pă- rinților DECEDATULUI		Prenumele și numele so- țului (soției)	Moartea verificată de me- dicul circumscripției IV București Certificat Nr. 16 din 18 Ianuarie 1936	
Ion Caragiale Maria Caragiale născ[ută] Piteșteanu		Maria Caragiale născută G. Sion în viață		

Declarațiunea e făcută de D[omnu]l Niculescu Furtună de ani 38, funcționar domiciliat în București str[ada] șos[ea]ua Berceni No. 75.

Declarant Nicolae Furtună

OFIȚER AL STĂRII CIVILE,

ss indescifrabil (George Olteanu) aproximativ.

Marica Sion i-a supraviețuit soțului său, cu mult mai tânăr, aproximativ 9 ani. A încetat din viață la 9 noiembrie 1944, la orele 11 ziua, în casa ei din Strada Robert de Flers, Nr. 9a, în etate de 84 de ani.

Vol. VI REGISTRU PENTRU MORȚI PE ANUL 1944 act nr. 2739/11 noiembrie

Nr. crt.	Data înregistrării anul, luna, ziua	Anul luna, ziua și ora morții	PRONU-MELE, NUMELE profesiei, confesiunea și domiciliul	Locul și data nașterii	Vîrsta	PRONU-MELE și numele părinților	PRONU-MELE și numele soțului, soției
DECEDATULUI							
1	2	3	4	5	6	7	8
2739	11 noiembrie 1944	9 noiembrie 1944 ora 11	Maria Caragiale casnică ortodoxă București str. Robert de Flers No. 9a	București anul 1860	84 ani	Gheorghe Sion Eliza Sion	Matei Caragiale decedat
LOCUL MORȚII, cînd nu s-a întîmplat la locuința mortului		ARĂTAREA actului de verificare a morții		EVENTUALE ÎNDREPTĂRI SAU OBSERVAȚIUNI ÎNAINTE DE SEMNARE SEMNĂTURI		MENȚIUNI ULTERIOARE	
9		10		11		12	
		Moartea verificată de medicul CMC Fierari Certificat nr. 317 din 10 noiembrie 1944		Declarațiune făcută de d[omnu]l Alexandru Firescu, de ani 48 funcționar comercial, domiciliat în București Calea Moșilor Nr. 72 Declarant, A. Firescu Ofițer al Stării Civile, ss/ indescifrabil			

Acele de față demonstrează o dată în plus că starea de legendă și mistificare în care s-a complăcut autorul Crailor... devenise la Mateiu o a doua natură, un mod firesc de existență.

Constantin POPESCU-CADEM

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

CÎTEVA PRECIZĂRI

Numărul de față se afla sub tipar fiind „Luceafărul” a reprodus (numărul din 8 septembrie) articolul lui Vasile Gh. Șega ARGHEZI NU ESTE OLTEAN?, apărut în „Gazeta Gorjului” (numărul din 30 august).

Întrucît documentele privitoare la biografia lui Tudor Arghezi, publicate în numărul precedent al revistei noastre, au stîrnit și alte comentarii, ba am putea spune chiar au șocat pe unii dintre admiratorii poetului, dorim să facem cîteva precizări. Mai întîi, o clarificare elementară: există o diferență între titlul unei rubrici și cel al unui articol (ne-am fi așteptat ca profesorul Șega s-o sesizeze). Document în replică este titlul unei rubrici din „Manuscriptum” și nicidecum al articolului semnat de Constantin Popescu-Cadem. Deși ar părea de prisos, vrem să explicităm, încă o dată, înțelesul titlaturii folosite: prin ea, revista își pune paginile la dispoziția tuturor acelor care dețin documente care, într-un fel sau altul, intră în replică cu cele conștințite de tradiția istoriei literare. Așadar, o rubrică deschisă discuțiilor și chiar controverselor, în cadrul căreia fiecare colaborator are deplină libertate (și implicit răspundere) de a-și prezenta contribuția documentară. Toemai de aceea am fi fost bucuroși să publicăm, chiar în același loc, documentele pe care le propune discuției, în „Gazeta Gorjului”, Vasile Gh. Șega.

Obișnuiți cu rigoarea, metoda și riscurile pe care le comportă orice cercetare științifică menită să destrame idei gata făcute sau date acceptate fără control, ne-a surprins tonul sentențios și chiar intolerant din articolul profesorului Șega—ca și cum ar pune la punct un sacrilegiu comis—, în aceeași măsură în care am prețuit utilitatea documentelor invocate

de domnia-sa. Cu mult mai conform stilului și felurilor unei asemenea dezbateri ni se par cele două articole pe care le-a publicat Mircea Zăciu în „Tribuna” (24 și 31 iulie 1975), unde, comentînd documentarul lui Constantin Popescu-Cadem, se arată atît în asentiment cit și în rezerve, strălucind de orice părtinire, în afară de aceea a adevărului sprijinit pe fapte.

În materie de știință nu există zone interzise discuției. Faptul că documentele pot releva apartenența unui scriitor la o provincie sau alta trebuie privit de pe poziția fără patimă a cercetării științifice și nu de pe aceea a unor deșarte orgolii regionale. Dacă se va dovedi, la urma urmelor, că Tudor Arghezi nu și-a petrecut nici o clipă din viața lui la Cărbunești, asta nu va însemna că va fi văduvită cu ceva literatura română. Așa cum orice comentator isteț înțelege, nu va fi păgubită nici măcar gloria oltenilor dacă, nedovedit în biografia reală, oltenismul lui Tudor Arghezi se dovedește a fi expresia nderării la un ideal poetic și uman.

În acest număr, Constantin Popescu-Cadem continuă să publice rezultatul investigațiilor sale. Are dreptate? Merge pe o pistă greșită? Iată ce nu se va putea stabili decît printr-o largă și calmă confruntare de documente și interpretări. Este motivul pentru care facem apel la toți cei ce pot să aducă probe noi, pro sau contra, în dezbaterea de față, rămînînd stabiliți că principatul țel al publicației noastre este acela de a găzdui și stimula dezbaterile menite să dizolve prejudecăți acceptate sau perpetuate necritice în domeniul istoriografiei literare.

din nou despre tatăl lui Tudor Arghezi

Nae Theodore

În numărul trecut, 2(19)/1975, al revistei „Manuscriptum”, am publicat un articol documentar care urmărea să aducă noi lumini asupra începuturilor biografiei argheziene. Modestul nostru aport a iscat, cum era și firesc, îndoieli și întrebări¹. Ne simțim datori a răspunde, pentru a risipi unele echivocuri și inadvertențe, create din vina autorului, care, urmărind conciziunea, a redus mult textul comentariului. Ne adresăm criticului Mircea Zăciu, căruiu îi răspundem în ordinea nedumeririlor sale, datorate, e drept, incongruenței a câtorva date din actele publicate.

1. Am «dedus» că fusese «copil de trupă» nu «din faptul că Nae Theodorescu a rămas orfan la 12 ani», ci din acela că el cere nu oficiului de stare civilă, cum ar fi fost normal, ci escadronului de jandarmi să-i elibereze certificatul de naștere. Ne-am gândit că el se afla de mai multă vreme înregimentat acolo și apoi a avansat la gradul știut. Era, desigur, o supoziție și nu o aserțiune, cum de fapt o și declarăm în notă. La întrebarea dacă s-a despărțit de soție sau de copil (formulare ce pare «echivocă» lui Mircea Zăciu) și la observația că la părăsirea familiei de către Nae Theodorescu «nu se pomește de un document ce ar confirma divorțul», răspundem că nu dispunem încă, în această privință, de vreun act (ceretările fiind în curs).

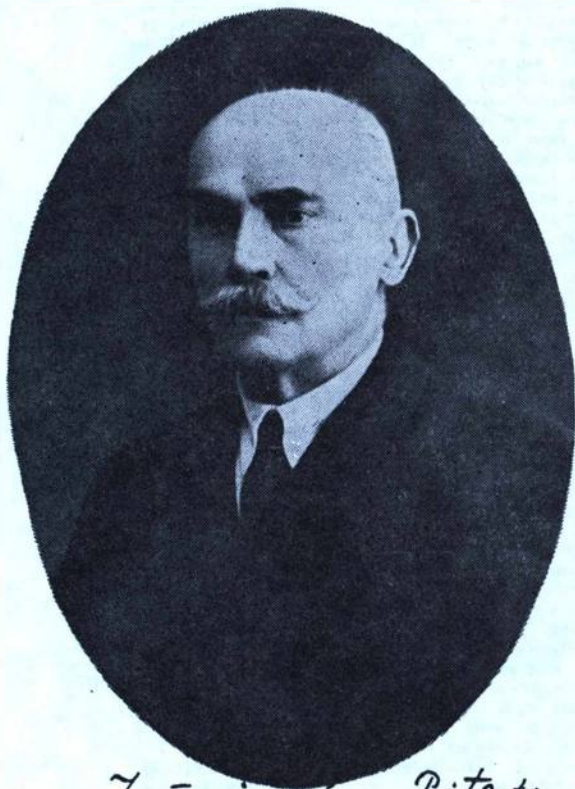
2. «Nu se explică — nici printr-o ipoteză oarecare — cum omul cu o situație materială precară», grad inferior în armată, devine în 1880 — în momentul cînd face declarația nașterii fiului său Ion — «comersant». Observația lui Mircea Zăciu e îndreptățită, dar la «contra-argumente» tot domnia-sa ne ajută să conturăm răspunsul. Am vorbit de «situația precară» a lui Nae Theodorescu la moartea tatălui său, nu și cînd era sergent major, reangajat cu leaful și locuind pe strada Colței, singur. Sergentul major de jandarmi, pe vremea aceea, nu era un grad inferior oarecare. În circumscripția în care funcționa,

avea avantajele și prestația lui. Aceasta îl va fi determinat, bănuim, pe bogatul său socru să-i dea fata. El putea foarte bine să fie luat de socrul său «părtaș la afaceri», cum conclunde autorul însemnărilor Lecturi și zile (XXVI).

Socrul său, Ion Iliescu, era un om foarte avut și «comerciant» însemnat. Și aceasta nu e o presupunere a comentatorului, ci o realitate. Dispunem de numeroase acte aflate în registrele de proprietate ale Tribunalului Ilfov, secția a III-a (Arhivele Statului, Județul Ilfov), și ale Primăriei Orașului București, culoarea de galben (Arhivele Statului, Municipiul București), între anii 1860—1885 (cît am investigat pînă în prezent), în care numele său, fie Ion Birjaru, fie Ioniță Ilie Birjaru, fie Ioniță Birjaru Piper (altă poreclă pentru că avea în Obor o prăvălie de coloniale, pe care o vinde în 1872), fie Ioniță sau Niță Iliescu din strada Țărani nr. 22, apare frecvent; ba vinde, ba de cele mai multe ori cumpără teren și case. În fiecare an, de sărbătorile pascale, el face cerere către Primăria de galben să-i dea voie să «pună în circulație un dulap și călușei» în grădina sa numită «Piperu» din strada Țărani nr. 22. Această grădină era imensă, mărită încă de alte terenuri, cumpărate în continuarea curții lui de la un anume G. I. Poppa, în anul 1872, și pe care se afla imobilul dat prin dotă lui Nae, care, după cum se specifică în actul dotal înscris la Tribunalul Ilfov, 1875, nr. 189, nu poate fi, pînă la 20 octombrie 1876, decît uzufructar, casele fiind închiriate. Ca atare, sergentul a locuit la început împreună cu socrii pe strada Țărani la nr. 22 și după aceea s-a mutat în casele sale de la nr. 46, care se aflau pe terenul soorului, fiind vorba de numere cu soț și în continuarea curții acestuia.

3. Într-adevăr, între vîrsta Mariei — mama poetului —, din actul lui de naștere din 1880, și etatea reală, din mitrica de nașcuți ai anului 1858, este o incompatibilitate. Maria trebuia să aibă 22 de ani. Am considerat că această neconcordanță se poate explica și corecta tacit prin greșeala soțului declarant, care, fie că a uitat, fie că s-a jenat — femeile, pe atunci, la vîrsta ei, aveau copii de mult. La moartea celei de-a doua soții, tot el este cel care va declara alte date decît cele reale, iar la a treia căsătorie va mistifica totul din motive lesne de înțeles.

¹ Mircea Zăciu ne face onoarea de a se ocupa, *in extenso*, de articolul nostru *Legendă și adevăr în biografia lui Tudor Arghezi*, în revista „Tribuna”, nr. 30 și 31 din iulie 1975, p. 3.

Nae Theodorescu, tatăl lui Tudor Arghezi.
(Fotografia pusă la dispoziția noastră, din albumul familiei, de colonelul Nicolae N. Theodorescu, fratele vitreg al poetului.)

Mircea Zăciu își exprimă temerea că «numele Theodorescu fiind foarte frecvent (Arghezi însuși spusese undeva: „Teodoreștii fiind ca și Popeștii tot mai mulți în fiecare an...”)² s-ar putea să fie «vorba de o simplă coincidență». Nu credem să fie vorba de așa ceva. În primul rând, numele Theodorescu este în această vreme (1875—1890) extrem de rar. La câteva luni, chiar ani, întâlnești un T(h)eodorescu. Numele proliferază exploziv după 1900, perioadă la care se referă T. Arghezi, când își creează pseudonimul. Am verificat, cu deosebită grijă, toate inventarele de căsătoriți din cele cinci culori (galben, roșu, verde, albastru și negru) din București, între anii 1870—1910, și nu am întâlnit nici un alt Nae Theodorescu căsătorit cu vreo Marie (fie ea și cu alt nume decât cel de Iliescu). Documentele (din Arhivele Statului, Municipiul București) ne stau oricând la dispoziție, și, în sfârșit, e destul de greu de admis că la aceeași adresă, în același timp, pe aceeași stradă și în aceeași curte să existe doi Nae Theodorescu, căsătoriți fiecare cu cite o soție numită Maria!

«Singurul copil al lui Nae Theodorescu», T. Arghezi, mai are, după cum se știe, un frate — pe locotenent-colonelul de cavalerie în retragere, Nicolae N. Theodorescu. Acesta este al doilea fiu al lui Nae, din altă căsătorie. S-a născut la 14 martie 1908, cu 28 de ani mai târziu decât poetul. S-a căsătorit, tinăr ofițer de cavalerie, în 1937, cu profesoara Sofia Constantinescu, fiica preotului din Mărăcineni-Argeș, unde locuiește în prezent. Pe colonel l-am vizitat de două ori. Foarte afabil și dornic de a stabili cu probitate adevărul, a stat de vorbă cu noi ceasuri în șir depănând amintiri de familie, din viața tatălui și a fratelui său, coroborate cu fotografiile din albumul său și cu un dosar de acte. Cu ajutorul acestor amintiri, cu documentele pe care le are, cu cele găsite de noi la Arhivele Statului din municipiile București și Pitești și în arhiva primăriei din comuna Hîrsești-Argeș, precum și din rememorările unor martori viștici ai acelor vremi, am reconstituit, cit de cit, viața mult controversatului Nae Theodorescu.

În jurul anului 1890 acesta se stabilește la Pitești. Aici devine arendaș, luînd cu chirie moșii cuprinse între Șerboieni și Hîrsești Ciobani, Martalogi (Argeș), pînă spre Teleorman. (În acest fel s-ar putea eventual susține afirmația că tatăl poetului «se ocupa cu munca cîmpului».) Tot în acest timp, se căsătorește, a doua oară, cu Petre Anastasia², fiica circiumarului Petre Gheorghe (Ghiță), din mahalaua Cărmidări, din Capitală, născută în anul 1866, 12 iunie, și decedată la 19 ianuarie 1906, în București. A fost adusă și înmormîntată în cimitirul bisericii din Martalogi, a cărei ctitoră era împreună cu soțul ei. În această epocă, Nae Theodorescu devine și acționar al celei mai importante bănci din Pitești (fiind membru fondator), Banca Populară Pitești, prima în județ, înaintea Băncii Naționale și a Băncii Pitești (patronată de liberali).

În 1907, la un an de la moartea celei de-a doua soții, se căsătorește la 25 februarie, în comuna Martalogi, cu grecoaica Vasilichia Delibacali, în etate de 26 de ani, fiică de negustor din Brăila. Din această însoțire a rezultat cel de-al doilea fiu. (Din păcate, dosarul căsătoriei nu s-a păstrat. El ne-ar fi adus multe clarificări.) După ce prin anul 1910 ia cu arendă moșia Șerboieni, fiind în vîrstă de 60 de ani, se retrage la Pitești și devine funcționar permanent al Băncii Populare, care era o societate anonimă pe acțiuni. Acolo îndeplinește

² Nu avem încă în posesie actul lui de căsătorie; urmează cercetările de rigoare, de aceea aproximăm data. Cunoaștem celelalte acte: al nașterii și al morții, în care e consemnată căsătoria cu Nae Theodorescu.

funcția de administrator delegat (conducind « comisia pentru probleme agrosilvice »), pe care o deține până la moarte. Între 1913—1918, abandonând agricultura, deschide o fabrică de ceramică și teracotă la încrucișarea străzilor Lascăr Cartagiu cu Viilor, utilizând mașini acționate manual. În jurul anului 1918, el cedează fabrica unui muncitor destoinic al său, Manea Gheorghe, zis Nicu, care-i dă amplexare și începe să producă și sobe, de unde unii au tras concluzia că Nae a fost sobar la Pitești³. În 1920, îl găsim înregistrat la Tribunalul Argeș, secția I, Registrul de firme individuale, 1913—1922, actul nr. 131, 30 august (Arhivele Statului, Pitești) cu firma « Import și Export » cu sediul pe strada Egalității, la nr. 38. În 1928, în urma unei boli de cord, după o scurtă suferință, moare la Pitești în ziua de 12 noiembrie, într-una din casele sale de pe strada Egalității la nr. 33. Este adus și îngropat, la dorința lui expresă, în capitală⁴ (Cimitirul Colentina, în 16 noiembrie, fig. T. 12, loc 313).

Poetul a asistat la înmormântare. El declară, în interviu citat, lui H. Oprescu « Tata... a murit prin 1930 ». După opt ani, la moartea soției, care se stinge în București, este deshumat (la 28 aprilie 1936) și incinerat, la 29 aprilie, la crematoriul „Cenușa”, împreună cu Vasilichia, care își exprimase această ultimă dorință. (Urna nr. 3417 a contopit cenușa celor doi soți.) La deshumare și incinerare poetul nu s-a prezentat.

*

Sînt doi Nae Theodoreșcu în aceeași familie? Unul tatăl real și altul intrus? Misterul obșiriei lui T. Argezei pare a nu se fi spulberat odată cu publicarea documentelor aflate de noi. Fratele poetului deține în « arhiva » familiei un extras de naștere presupus a fi al tatălui său, pe baza căruia, în ziarul „România liberă” din 20 octombrie 1972, la rubrica Zig-zag, preciza că tatăl său s-a născut la Craiova și nu la Cărbunești. Extrasul este al unui Niculae născut la Craiova, în 1859, la 7 ianuarie, în enoria bisericii Sf. Ilie. Părinții sînt: Tudor (numele de botez) Cojocar (meseria și porecla) și Balașa. De acest extras se folosește Nae Theodoreșcu la căsătoria cu a treia soție, Vasilichia Delibacali (act. nr. 4, 1907, 25. II, primăria comunei Martalogi). În acest chip, se întinerește cu aproape 10 ani, reducînd diferența prea mare, de 32 de ani, dintre el și ultima soție. În actul de căsătorie, Nae Theodoreșcu îl declară, nejustificat, pe tatăl său Theodor Cărbunescu (subl. n.), cu toate că, așa cum afirmă colonelul, el nu fusese niciodată la Cărbunești și nici nu știa ceva sigur despre originea sa presupus gorjană. Chiar așa stînd lucrurile, numele de familie ar fi trebuit să fie, după profesie și poreclă, Cojocărescu și nu Theodoreșcu (după numele de botez),

³ Cf. Augustin Z. N. Pop, *Din istoria culturii argeșene*, Pitești, 1965, p. 75: «...adăugăm atributul obșiriei lui argeșene prin tată, marele poet fiind fiul teracotarului și cărămidarului Nae Theodoreșcu din Pitești care, mulți ani și ca sobar (subl. n.) își înghebase în marginea orașului un cuptor pentru zmălțarea plăcilor de sobă... ».

⁴ De ce la București și nu la Craiova? Putem oare crede că dorea să fie înmormîntat în orașul lui natal?

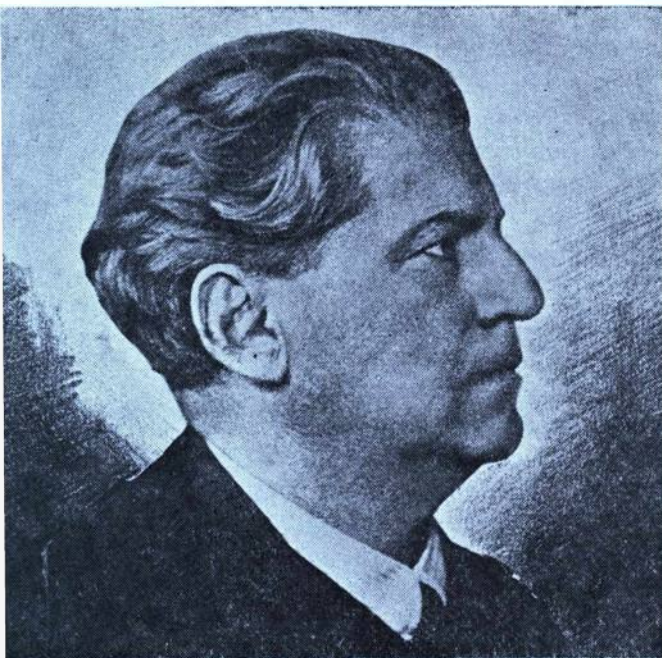
iar, după locul nașterii, ar fi devenit, cum era firesc, Craioveanu sau Craiovescu. Oricum, pe acest act e greu să se pună temei. Nae Theodoreșcu, care încearcă avaturile altor profesii, omul deprins cu toate, care avea, ca și poetul, o fantezie bogată (cum mărturisește colonelul: « Fratele meu i-a semănat tatii. Își înfloreau din nimic o lume de basm »), să-și fi procurat oare acest act de la un alt Nae Theodoreșcu? Am putea presupune și filiera. Pe acest alt Nae Theodoreșcu — un cunoscut sau o rudă mai îndepărtată? — care prezenta, cit de cit, însemnele unei coincidențe onomastice, îl întîlnim într-un act al primăriei comunei București, înregistrat la nr. 32393, din 1881, 30 octombrie⁵. Respectivul Nae cere să i se legalizeze o « Dovadă » de scutire de armată. Motivarea scutirii e consemnată pe verso de către « comisarul verificador la fața locului », care constată « că tinărul Nae Theodoreșcu este unicul fiu al Doamnei Balașa Theodoreșcu, văduvă, și că prezenta sa (lingă mamă) este indispensabilă ». Cererea este aprobată la 12 ianuarie 1882⁶. Acest Nae Theodoreșcu era, deci, necăsătorit în anii 1881 și 1882 (T. Argezei se naște în 1880) și locuia cu mama sa, Balașa, pe « Șoseaua Kiseleff la bufetul Rondul 1 ». Or, poetul s-a născut (în 1880) pe strada Țărani. După actul aflat în mitrica bisericii din Craiova, la un calcul elementar de aritmetică, ar rezulta că tatăl poetului ar fi avut la nașterea lui Argezei 20—21 de ani. În actul de naștere al poetului, Nae Theodoreșcu declară în fața ofițerului de stare civilă și în prezența martorilor (unul chiar de pe aceeași stradă, Țărani), cunoscutu cu el, că are 31 de ani (avea treizeci și ceva, « mergea » pe 31). Dacă s-ar fi făcut cu zece ani mai vîrstnic, s-ar fi observat, ar fi fost întrebare dacă el e tatăl copilului. Și apoi, ce interes avea să se îmbătrîneasce? La căsătoria cu Vasilichia, da, avea motiv de întinerire. Dar oricine își poate da seama că datele actului craiovean nu concordă cu cele ale lui Nae Theodoreșcu (tatăl poetului) și că actul de naștere al lui Ion Theodoreșcu (Tudor Argezei) este documentul fundamental. Cînd, în 1956, poetul își schimbă numele, declară în fața organelor de miliție (D. G. M.,) care i-au întocmit dosarul cu decizia nr. 385 din 16 aprilie, că e născut la 23 mai 1880, în București, pe strada Țărani nr. 46, din părinții Nae Theodoreșcu și Maria Theodoreșcu⁷. Aceste date apar constant în toate actele poetului.

Constantin POPESCU-CADEM

⁵ Arhivele Statului, Municipiul București. Dosar 62/1878 — 82, Primăria orașului București, arhiva serviciului tehnic, culoarea galbenă.

⁶ Înseamnă că, după cum se făceau pe atunci încorporările în jurul vîrstei de 21 de ani, tinărul Nae era născut în 1859. E posibil ca, după moartea tatălui la Craiova, el să se fi stabilit în București, împreună cu mama sa, Balașa, văduvă. Grafia actului este cea a unui om nedepins cu condeiul, iar semnătura nu e nici pe departe cea a sergentului și a arendașului.

⁷ Consiliul Popular al Municipiului București, Sectorul 1, Oficiul de stare civilă, Registrul de schimbări de nume 1—60, « Declarație de schimbare a numelui », nr. 23494/9. V. 1956.

CONSTANTIN STERE

«a fost un om tumultuos,
cu o viață tumultuoasă»

În primăvara lui 1969, la propunerea mult regretatului Domostene Botez, am înscris în sulta emisiunilor „Prietenii mei, scriitori” și o evocare a personalității lui Constantin Stere, spirit controversat, unul dintre inițiatorii și conducătorii revistei „VIAȚA ROMÂNEASCĂ”. Cu acest prilej, l-am solicitat profesorului Gheorghe Stere, fiul celui care ne-a lăsat ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI, câteva gânduri privitoare la profilul moral și intelectual al tatălui său. Așa cum era normal de altfel, l-a venit greu interlocutorului meu de atunci să vorbească cu detașare despre ceea ce aproapea cu ochi afectivi și lubise mai mult din firea părintelui său, înțeles mai puțin ca om de acțiune politică, ideolog sau scriitor. De aceea, poate, ne-a vorbit cu acel prilej cu mai multă dezinvoltură despre Ibrăileanu, despre raporturile de prietenie ale familiei sale cu autorul Spiritului critic în cultura românească, despre ceea ce a însemnat exemplul lui Ibrăileanu în formarea tinărului care era el atunci. Constantin Stere exista în relatarea fiului său, ca și cum ar fi fost în viață, s-ar fi găsit în camera alăturată și oriunde ar fi putut pătrunde să modifice un aspect, să schimbe o impresie. De aici și nota emoțională a atmosferei care covârșea evocarea, făcută, însă, în termeni neutri, cu mari salturi în timp, cu multe, foarte multe omisiuni. Glasul molcom, cu ușor accent moldovenesc, reverbera parră ecourile adânci ale stimei și respectului pe care fiul le purtase tatălui. Cum Gheorghe Stere nu mai este astăzi, scurta măturte de față, transmisă după bandă de magnetofon, capătă valoare de document literar.

Ileana CORBEA

La început, adică prin 1896, tatăl meu s-a stabilit la Ploiești. Îl cunoștea pe Gherea și se înțelesese cu el să scoată o revistă împreună. A fost primul lui proiect gazetăresc. După un an și jumătate, văzînd că nu reușește să-l convingă pe Gherea să se aventureze într-o asemenea întreprindere, s-a reîntors la Iași.

Atunci a dat Constantin Stere examen și a reușit la concurs devenind profesor universitar. La concurs s-au prezentat și alți candidați care, ulterior, i-au devenit colegi de catedră și chiar colaboratori, unii dintre ei.

A desfășurat ca profesor universitar o activitate intensă. Erudiția lui și talentul oratoric dădeau cursurilor sale un aspect atractiv, deosebit de interesant. Nu se prepara niciodată înainte. Își schița doar un plan, notîndu-și ideile principale pe o carte de vizită pe care o ținea în buzunarul julecții. Vorbea liber, cu deosebit patos și cu mare eleganță, aruncîndu-și din cînd în cînd ochii

pe notițe. Reușise să-și facă o mare faimă ca profesor și cursul lui era urmărit de un public numeros. Veneau studenți și de la alte facultăți, care nu trebuiau să dea examen la dînsul.

Curînd după stabilirea la Iași, Constantin Stere i-a atras în jurul său pe Iancu Botez și pe Ibrăileanu, împreună cu care a pus bazele „Vieții Romînești“. Apariția revistei se datorește temperamentului impetuos, avîntat, plin de planuri și proiecte al tatălui meu. Continuarea existenței ei, prestigiul imens pe care și l-a cîștigat în rîndurile intelectualității românești, este însă meritul lui Ibrăileanu. El a fost într-adevăr sufletul „Vieții Romînești“. Tatăl meu recunoștea acest lucru. Dînsul nu avea perseverență în acțiunile sale. Se plictisea repede, părăsea repede o inițiativă. Iubea exclusiv noutatea.

Ibrăileanu venea în fiecare zi, sau aproape în fiecare zi, la noi în casă. Acolo se hotăra direcția revistei, punctul de vedere pe care ea trebuia să-l apere. Acolo se alegeau materialele și se alcătuiau numerele „Vieții Romînești“ la început. Cu timpul însă, entuziasmul lui Constantin Stere a slăbit și curînd el a început să se ocupe din ce în ce mai puțin de soarta revistei. Scria de altfel destul de rar. Ibrăileanu îl ținea de scurt și uneori reușea să-i smulgă cîte un articol.

Tatăl meu vorbea cu multă ușurință dar se așeza greu la scris. De aceea i-a mirat pe mulți cînd, în ultimii ani de viață, el a scris amplul său roman autobiografic În preajma revoluției. În realitate nu l-a scris, ci l-a dictat cuvînt cu cuvînt, opt volume la rînd. În perioada respectivă stătea mai mult la Bucov. Acolo îl vizitau prietenii și cunoscuții. Era un mediu de reculegere, unde se simțea bine și care predispunea la amintiri. Avea o memorie fenomenală, care, în ciuda vîrstei lui înaintate, își păstrase intact tezaurul...

Tot ceea ce v-am spus nu reușește, nici pe departe, să adune măcar o slabă icoană asupra personalității puternice a lui Constantin Stere. El a fost un om tumultuos, cu o viață tumultuoasă. Iată de ce cărțile lui pot să spună mai mult despre el decît pot să vă spun eu.

Gheorghe STERE

FOTOGRAFII COMENTATE DE

AI. LEONEANU, secretarul literar al lui C. STERE.

« Omul acesta dirz avea o gingășie suflătoare revărsată asupra florilor și a plantelor. »

« ...această personalitate, atât de hulită de unii, atât de prețuită de alții, atât de misterioasă pentru toți... »

« ...pe chipul pe care atîtea contrarietăți și decepții imprimaseră o impresionantă imobilitate... »

« ...acest om superior pe care intemperiiile unei vieți excepțional de vijelioase, l-au transformat, făcîndu-l să pară altfel decît cum era. »

« ...un mare intelectual se izolase pentru a fi singur cu gîndurile sale. »

*Ion L. Leoreanu
în amintirea Zilei de la
din București 13/10/1992*
[Signature]

CAP. I.

CORTINA SE RIDICĂ.

Început de Octombrie 186...

O zi caldă și luminoasă.

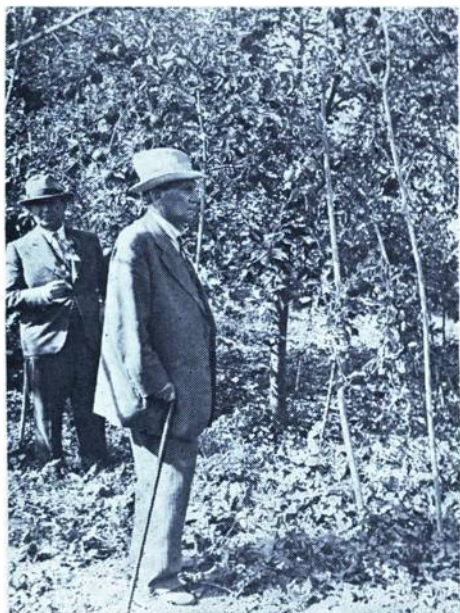
Iorgu Răutu, ieșit nici el nu mai știa pentru a călca oară în cerdac, se coborî vreo două trepte pe seară, apoi se urcă din nou se opri o clipă, cuprins de o nedelesuită triefă și parcă răpit de peisagiul familiar ce așternea la picioarele lui.

Chalamo

JASSYS

« A stat mult pe gânduri, apoi a făcut
reflecția cu glas tare ca și cum ar
fi cerut ajutorul meu:
„Nu știu ce are copăcelul acesta
că mă necăjesc de doi ani să-l
scap de la pieire?“ »

« Un portret totuși și-a cucerit dreptul de a figura
acolo: Ibrăileanu, tip socratic rătăcit în lumea
modernă, prieten vechi și bun cu Stere. »

D^{le} Leonescu
Nu e d-ze sa f-iti Hol. Vi ?
A. I. C. Stere

Profesor à l'Université de Jassy

9/11 1935

Roumanie

« Casa de la Bucov era o clădire pierdută ca într-o
insulă în mijlocul unui parc, între alei
cu flori. »

« Parcul era o minune de artă grădinărească. Găseai acolo atâtea specii de plante, atîția copaci exotici: japonezi și siberieni... »

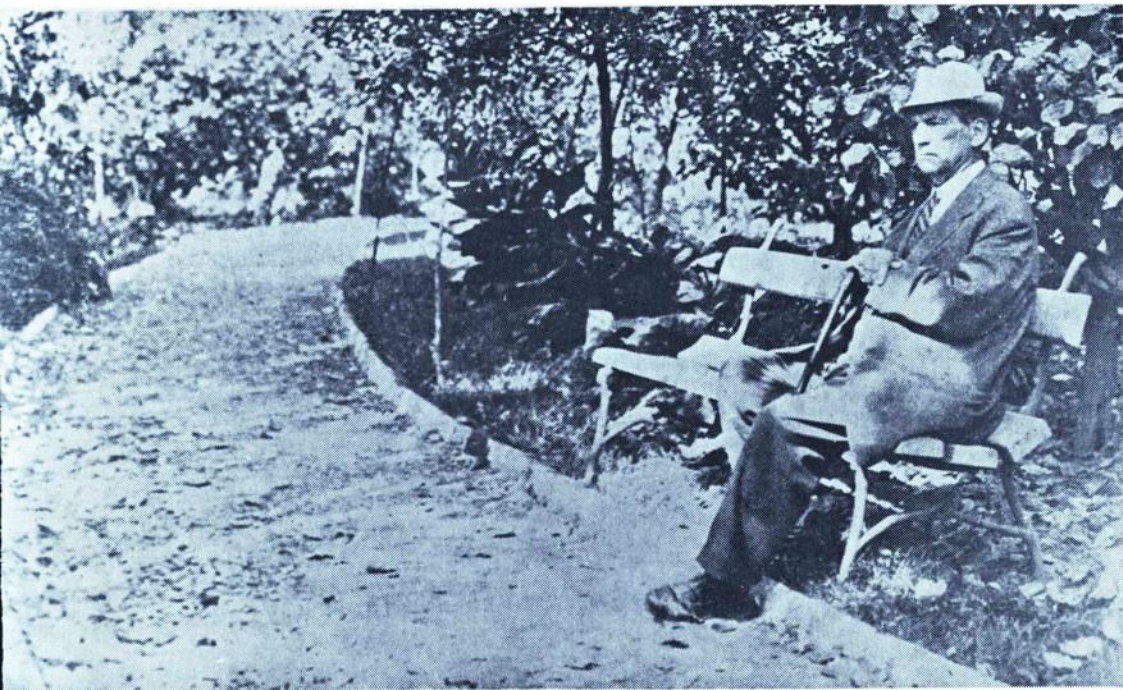

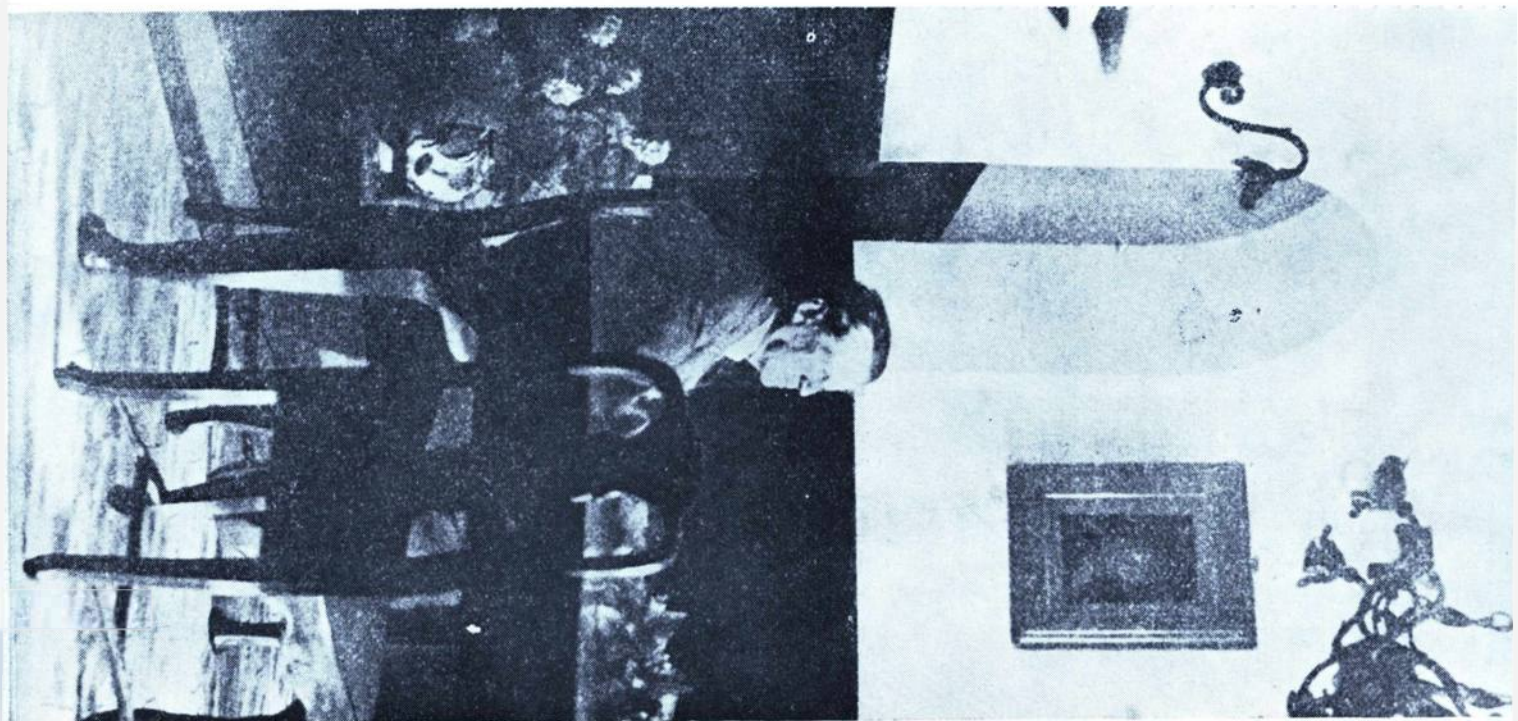
« Trecînd podul Teleajenului și cotînd la stînga, pătrunzi în grădina casei lui Stere, care-și alesese acest refugiu ca să-și petreacă viața departe de larma orașului și să poată lucra în liniște. »

« ...vedeam cum fața i se însenina încetul cu încetul... »

« Stere era regizorul arborilor și al florilor din parc. »

«...adîncimile de cugetare ale celui care nu voia să fie tulburat cînd lucra.»

EPISTOLAR

5 scrisori către CATINCA

SCRISORILE PE CARE LE PUBLICĂM ÎN continuare, adresate de M. Kogălniceanu soției sale Catinca (născută Jora), aparțin unui fond quasi-inedit, cuprinzând — potrivit cercetărilor întreprinse de noi până în prezent — 58 piese. Spunem că fondul e «quasi»-inedit pentru că unul cel puțin dintre cercetătorii vieții și operei marelui istoric și tribun al pașoptismului, extraordinar el însuși prin mulțimea teritoriilor cutreierate și zidurile înălțate pretutindeni, nepuizabilul N. Iorga, l-a avut sub ochi cînd a scris monografia: *Mihail Kogălniceanu. Scriitorul, omul politic și românul*. (București, f. a.). Dovada e peremptorie: în anexele volumului, Iorga reproduce fragmente din 12 scrisori. Le-a cunoscut oare și pe celelalte? După toate aparențele — da, deși nu le menționează existența.

În orice caz, prețiosul fond epistolar, aflat la 1918 (cînd ilustrul savant l-a utilizat într-o comunicare academică¹, devenită apoi primul capitol al monografiei citate) în posesia lui C. Crupenschi, a rămas de-atunci necunoscut specialiștilor. El n-a fost înregistrat nici de Augustin Z. N. Pop, în *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu* (București, 1959), nici de Alexandru Zub, în excelența sa *Bio-bibliografie* (București, 1971) — adevărat model al genului, indispensabil instrument de lucru pentru cercetătorii istoriei politice, culturale și literare a secolului trecut².

¹ N. Iorga, *Despre Mihail Kogălniceanu, Analele Academiei. Dezbateri*, seria a II-a, t. IV, 1920—1921. (Comunicarea fusese rostită în ședința din 14 octombrie 1918.)

² Zub menționează și rezumă cele 12 scrisori pe baza textelor reproduse parțial de Iorga.

În cadrul cercetării sistematice pe care am întreprins-o în vremea din urmă, cu un mic colectiv de la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, în vederea editării corespondenței Kogălniceanu, colaboratoarea noastră, Roxana Sorescu, a descoperit într-un dosar păstrat la Biblioteca Centrală de Stat, secția Cărți rare — manuscrise, cele 58 de scrisori. Până la publicarea lor integrală în primul volum al *Correspondenței* (programat să apară în 1976 la „Editura Academiei”), considerăm potrivit să facem cunoscute câteva mostre ale acestui important fond epistolar, care completează, încheie sub aspectul vieții personale, imaginea unuia dintre cei mai remarcabili cărturari și bărbați de stat pe care i-a dat secolul al XIX-lea.

Am ales, pentru numărul de față al „*Manuscriptum*”-ului, scrisori din perioade diferite: trei, datînd din epoca lui Cuza, ne dezvăluie frământările sufletești ale omului politic asaltat de îndoile în fața dificultăților care-l împingă din toate părțile³; a patra, din 1867, ne introduce într-un moment dramatic, de criză a raporturilor dintre soții Kogălniceanu; ultima, din 1887, conține relatarea uneia dintre operațiile suferite la Paris. Fără a intra în detalii, care nu-și au locul într-o prezentare de texte desprecieate, ni se pare util să ne oprim, fie și fugar, asupra a două aspecte, intrucit ele contrazică, probabil, așteptările cititorului și, cu siguranță, îi vor suscita curiozitatea.

E, în primul rînd, vorba de vicisitudinile omului politic. Scriindu-i Catincăi, la 23 iunie/6 iulie 1860, în calitate de șef al cabinetului Moldovei, și apoi la 24 octombrie 1863, cînd devenise din nou prim-ministru, de astă dată

Credem că e util să precizăm că în stadiul actual de inventariere a fondurilor noastre arhivistice nu e surprinzător ca unei lucrări temeinice, cum e cea a colegului nostru din Iași, să i se poată aduce completări importante și încă la scurt timp după apariție. Fapt este că, în multe cazuri, cercetătorul care proiectează azi o lucrare exhaustivă trebuie să aleagă între două rele: amînarea *sine die* sau riscul omisiunilor. Soluția înțeleaptă e evident cea de-a doua, *dacă* — bineînțeles — așa cum e cazul cu *Bio-bibliografia* lui Zub, «riscul» nu servește ca un simplu alibi și e limitat la minimum prin riguroarea anchetei.

³ Fragmente a două din scrisorile pe care le reproducem (din 23 iunie/5 iulie 1860 și 24 octombrie 1863) au fost publicate de N. Iorga în *M. Kogălniceanu, op. cit.*, pp. 172 și 177—178.

al Principatelor Unite (în guvernul ce avea să înfăptuiască marile reforme ale domniei lui Cuza), Kogălniceanu pare să se afle într-o stare de maximă tensiune. El condamnă în termeni duri violența și lipsa de scrupule a luptelor de partid, schimbarea la față atît de dezamăgitoare a multora dintre tovarășii de baricadă de la 1848 și 1859, dorința de căpătuială a adversarilor și acoliților, care nu se sinchiesc de interesele țării și-și țes intrigile pînă în anticamera palatului domnesc.

Judecînd după culorile sumbre ale tabloului și energia indignării, atitudinea lui Kogălniceanu coincide cu aceea a altor pașoptiști integri, la fel de șocați de degradarea ireversibilă a climatului politic de după Unire și la fel de dispuși să-l înfîiereze. Ca și Alecsandri, care preferase să iasă din arenă, retrăgîndu-se în sfera muncii literare, ori ca Negri, izolat în sihăstria micii lui moșioare de la Tg. Ocna, Kogălniceanu pare ispitit să lase totul baltă. O afirmă, în orice caz, destul de limpede: «*Sînt dezgustat, înăcrît, hăituit și cu prima ocazie voi trimite la plimbare toată adunătura*» și «*nu dau doi gologani pe ministerul meu și aș fi omul cel mai fericit din lume dacă o răfuială parlamentară m-ar reda vieții particulare*».

Totuși, cum spune francezul, «*comparaison n'est pas raison*». Nefiind visător ca Alecsandri, nici idealist și sceptic ca Negri, Kogălniceanu nu intenționează *de fapt* să-și traducă amenințarea în practică. Invocarea retragerii e pentru el o alternativă nedorită, de ultimă instanță, nu o soluție admisă de bună voie. Dimpotrivă, luptător înnăscut, știind să lovească dar să și încaseze, bărbat de stat de mare anvergură, lucid și tenace, capabil să-și modeleze proiectele în funcție de realități și să-și urmărească neclintit țelurile, el înțelege să-și joace cartea pînă la capăt.

De altfel, nici nu credea că situația e fără speranță. O cheazășie în acest sens i-o oferea domnitorul, despre ale cărui bune intenții și capacități se exprimă cu multă simpatie: «*Nu poți să-ți închipui ce experiență a dobîndit asupra oamenilor și a treburilor țării. Vede clar situația, și pe a lui, și pe a țării. ...îmi arată multă încredere; adesea ajunge să mă apere împotriva propriilor mele nerăbdări*». Pe de altă parte — cum se vede într-o scrisoare din 4/16 iulie 1860 — el conta pe posibilitatea de a-și asigura și menține în Cameră sprijinul necesar guvernării.

Dincolo de exploziile de moment, provocate de supra-încordarea nervoasă și explicabile la o fire clocotitoare, dominată cu un efort de voință, Kogălniceanu era conștient că «sacrificiul» de a rămâne la postul de comandă nu e inutil. De aceea și muncea 19 ore din 24, se bătea ca un leu împotriva tuturor obstacolelor, dădea tuturor exemplul celei mai scrupuloase abnegații în slujba statului. Era ferm hotărât — așa cum viitorul avea s-o arate — să lupte pînă la capăt. Cu alte cuvinte: pînă unde? Pînă la spulberarea oricărei șanse, pînă cînd va fi ajuns la convingerea că nu mai poate guverna în numele principiilor care-i constituiau însăși rațiunea de a fi.

Căci, asemenea altor mari oameni ai pașoptismului, Kogălniceanu nu iubea puterea pentru ea însăși, ci ca mijloc de a înlăptui idealurile naționale și democratice ce-i călăuziseră tinerețea. Confidența pe care o face în acest sens Catincăi are valoarea unei sincere și emoționante profesii de credință: «Crede-mă... că niciodată puterea n-a avut mai puțin farmec pentru mine; sint hotărît deci să servesc atîta vreme cît voi avea convingerea că pot face ceva mare», că-l pot ajuta pe domnitor să scoată țara din haos. În ziua în care mă voi convinge că aceasta e imposibil, chiar în acea zi îmi voi da demisia». «A face ceva mare?» și «a-l ajuta pe domnitor să scoată țara din haos» — iată resorturile ce-i determinau conduita. În perspectiva a ceea ce avea să se întîmple peste cîteva luni, la 2 mai 1864, și a ceea ce avea să urmeze după căderea de la putere (26 ianuarie 1865), aceste cuvinte capătă un sens dramatic și premonitoriu. Pe bărbatul de stat îl așteptau mari satisfacții însă, îndeosebi, cumplite decepții; el pășea în întîmpinarea destinului, biruindu-și sovăielile de moment, cu conștiința împăcată, plin de curaj, dar fără iluzii, deși nu lipsit de speranță.

Un al doilea aspect de excepțional interes al corespondenței scoase acum la iveală privește problema raporturilor dintre soții Kogălniceanu, ajunse în martie 1867 la un punct critic. Scrisoarea din 14 martie 1867 relevă gravitatea situației, fără a preciza ce anume o determinase. Lectura epistolelor anterioare nu e nici ea concludentă (poate și fiindcă nu dispunem de posibilitatea de a audia și «cealaltă» parte). Oricum, Kogălniceanu ni se înfățișează pe parcursul corespondenței ca un soț atent și un tată afectuos. Plin de solicitudine pentru ai săi, el suportă anevoie despărțirile impuse de frec-

ventele deplasări în țară și străinătate, ca și de voiajele estivale ale Catincăi. Uneori sintem chiar surprinși de accentul emotiv al unor rinduri: «Te asigur că de cîte ori mă gîndesc la voi mă apucă — așa cum se spune în românește — un dor care mă face să vărs lacrimi. Fii bine încredințată că ceea ce-ți scriu nu e o frază, ci adevărul gol-goluț». (1 februarie 1862). Altădată, ca în scrisoarea reprodușă anexat (din 11 februarie 1862), plouă reproșurile la adresa neglijenței epistolare a Catincăi în cel mai tandru stil familist: «Crezi oare că inima mea e indiferentă la ce se petrece acasă, la ceea ce faci, la sănătatea ta și la cea a copiilor? Crezi că în fiecare zi și în fiecare clipă nu mă gîndesc la tine, la Lucia, Coca și Ion?»

E adevărat că ici și colo apar nu atît diferețe, cît semnele unei lente uzuri morale. În genere, cu cît avansăm spre 1867, fără a avea cunoștință de un fapt precis, care să fi distrămat unitatea relațiilor conjugale, citim printre rinduri o anume exasperare mocnită. Mai mult. Într-un loc (din păcate, într-o scrisoare nedată), Kogălniceanu se plînge de «scenele» Catincăi: «Sper că, revenită la calm, îți dai seama de greșala săvîrșită, de durerea profundă pe care mi-ai cauzat-o făcîndu-mi astăzi dimineața o scenă din cele mai puțin meritate. De ce trebuie ca, totdeauna cînd plec undeva, să umblu cu inima sfîșiată?»

Nu știm ce fel de «casus belli» va fi survenit prin februarie 1867, la începutul celor șase «teribile săptămîni» despre care vorbește scrisoarea din 14 martie. Dar, din tonul ei grav, din utilizarea persoanei a II-a plural în locul singularului familiar obișnuit înainte, din discutarea amănunțită a segregării averilor, se vede că ireparabilul se apropiase la un pas. Era oare Kogălniceanu inocent și Catincă ipohondră? Nu știm și, de altfel, chestiunea culpabilității unuia ori a celuilalt nu poate fi judecată și nici nu ne interesează. Pentru noi e important să aflăm că tocmai anii grei, de «traversare a deșertului», au coincis cu o perioadă de dificultăți casnice. Invalidat de parlament (deși obținea mereu votul alegătorilor), ostracizat din viața politică, osîndit de dușmani drept «călău al libertăților publice», Kogălniceanu avea, desigur, nevoie în acești ani, mai mult decît oricînd, de un interior calm și afectuos. De aici apelul patetic: «Te implor în genunchi, nu în interesul meu, ci într-al dumatăle, într-al copiilor noștri, evită scenele care îmi răpesc liniștea spiritului, orice posibilitate intelectuală de

a mă putea ocupa de treburile mele, de treburile dumitale ».

Din fericire, înainte de a fi prea târziu, Catinca, inițiatora acțiunii de despărțire, a bătut în retragere. Va fi înțeles că a mers prea departe? Va fi primit «satisfacție»? Va fi fost sensibilă la promisiunea solemnă a lui Kogălniceanu: «Totul depinde încă de dumneata spre a redeveni ceea ce a fost pe vremea dragostei noastre»? Fapt e că în cele din urmă impasul

a fost depășit și s-a produs revenirea la concordie și bună învoială.

În acest sens, ultima scrisoare din seria alăturată, trimisă îndată după operația de piatră la rinichi suferită de Kogălniceanu, în august 1887, respiră căldura și solidaritatea unei legături, căreia vremea i-a anulat asperitățile, adăugându-i, precum vinurilor de soi, prețul vechimii și parfumul anotimpurilor însoțite.

Paul CORNEA

I

Le 23 juin/5 juillet 1860

Chère Catinca,

Je t'ai expédié par le télégraphe d'hier quatre mille francs; c'est tout ce que j'ai pu trouver jusqu'à présent. Dans quelques jours je t'en enverrai encore. Si tu savais le manque d'argent qu'il y a ici, et puis, la majeure partie de nos espérances pour une bonne récolte a disparu, car les sauterelles ont tout dévoré. C'est une calamité publique.

Où es-tu, que fais-tu? Amuse-toi bien, tâche de te bien soigner, fais une bonne cure, ne te prive pas de tout ce qui est utile et nécessaire à ta santé, mais ne gaspille pas l'argent, car il me coûte bien cher.

Ici, ma chère, je nage dans les affaires qui, à la lettre, m'écrasent; je n'ai pas cinq heures de repos sur les vingt quatre. Nous avons tous les jours chambre et discussions orageuses. Pano et Lascar Catardji m'ont fait une opposition infâme, mais à la fin je les ai réduit à l'impuissance; je me suis formé une grande majorité et j'ai obtenu de la chambre tous mes budgets.

Néanmoins, je suis dégoûté, aigri, agacé et à la première occasion j'enverrai promener toute la pacotille. Et pourvu que je puisse amasser un peu d'argent, il se pourra bien que cet automne j'aie te rejoindre avec les autres enfants et passer l'hiver en Italie. C'est encore un rêve, mais qui pourrait bien devenir une réalité.

Autrement, ma santé est bonne; mais les affaires m'ont beaucoup vieilli; c'est là du moins ce que Fränkel m'a dit.

I

23 iunie/5 iulie 1860¹

Dragă Catinca²,

Ți-am expedit ieri, telegrafic, patru mii de franci, e tot ce am putut găsi până acum. În câteva zile îți voi mai trimite. Dacă ai ști ce lipsă de bani este aici; și apoi, cea mai mare parte a speranțelor într-o recoltă bună a dispărut, pentru că lăcustele au devorat totul. E o calamitate publică.

Unde ești, ce faci? Distrează-te bine, încearcă să te îngrijești bine, fă o cură bună, nu te lipsi de ceea ce e util și necesar pentru sănătatea ta, dar nu risipi banii, căci ei mă costă scump.

Aici, draga mea, eu înot în treburile care, în sens propriu, mă strivesc; n-am nici cinci ore de odihnă din douăzeci și patru. Avem în fiecare zi ședințe la Cameră și discuții furtunoase. Panu³ și Lascăr Catargiu⁴ mi-au făcut o opoziție infamă, dar până la sfârșit i-am redus la tăcere; mi-am format o mare majoritate și am obținut de la Cameră toate bugetele.

Totuși, sint degustat, acrit, hărțuit și cu prima ocazie voi trimite la plimbare toată adunătura. Și dacă aș putea stringe ceva bani, s-ar putea foarte bine ca în toamna asta să vin, cu ceilalți copii, să te întâlnesc și să petrecem iarna în Italia. Este încă un vis, dar care ar putea foarte bine să devină realitate.

Altfel, sint sănătos, dar treburile m-au îmbătrinit mult, cel puțin așa mi-a spus Fränkel.

¹ B. C. S., Arhiva Kogălniceanu, XX/7, nr. 34.

² Catinca (Ecaterina), născută Joră, văduva colonelului Iorga Scorțescu erodit de la 10 noiembrie 1852, soția lui M. Kogălniceanu.

³ Anastasie Panu (1810—1867), om politic, fost ministru al justiției (în 1852) membru în divanul ad-hoc (1857); în focat partizan al Unirii, sub domnia lui Al. I. Cuza, fost președinte al Camerei din Iași.

⁴ Lascăr Catargiu (1823 — 1899), om politic, șeful partidului conservator.

*Baile, et rien du toi et
de l'air... D'un autre côté
on me dit que tu n'es
pas à Rîșni!*

Les enfants se portent très bien; ils s'amuse comme des bossus [?]; Coco a un maître de dessin et il est devenu mon inséparable. Quant à Jean, il se développe à vue d'oeil; il commence à devenir farceur et sa beauté est devenue proverbiale.

En fait de nouvelles, je n'ai rien à te dire, si ce n'est que Roxandre c'est mariée avant hier avec Georges Latzesco, malgré l'interdiction du métropolitain. Comme de raison, je n'ai pas assisté à ce mariage, qui durera ce que durent de pareils mariages: un mois!

Pulchérie part demain à la fabrique; elle y passera la belle saison, pour faire des économies.

Et toi, ma chère, comment vas-tu, comment t'amuses-tu? Es-tu devenue moins aigrie; une fois que ton ennuyeux mari n'est plus auprès de toi es-tu plus gaie [?]. As-tu beaucoup d'adorateurs? Moi, je suis devenu le favori des vieilles femmes. C'est à qui avait une affaire avec le ministre et journellement je suis exposé * aux visites des dames Souzo, vieille Strajesco, madame Tozzoli et jusqu'à la comtesse Stourdza ou Toniza-Ghyka. C'est au point que je suis obligé de faire fermer ma porte; voilà les seuls avantages ministériels que j'ai obtenus jusqu'à présent. Plaisanterie à part, le jeu ne vaut pas la chandelle, et ce qu'il y a de mieux à faire, c'est de se presser de sortir de la bagarre; et c'est ce que je m'en vais faire un de ces beaux jours.

Mais adieu, chère Catinca, je t'embrasse bien tendrement, ainsi que Lucie; ne sois donc pas si paresseuse et écris moi au moins deux fois par semaine; est-ce beaucoup demander? Je t'embrasse de coeur et d'âme; et si je ne te rejoins pas, reviens-nous bien vite.

Tout à toi de coeur,
MICHEL

Copiii sînt foarte bine, se distrează cît pot. Coco ⁵ are un profesor de desen și am devenit nedespărțiți. Cît despre Jean ⁶, crește vîzînd cu ochii, începe să fie năzdrăvan și frumusețea lui a devenit proverbială.

Ca noutăți, n-am nimic să-ți spun, afară de faptul că Roxandra s-a măritat alaltăieri cu George Lătzescu, cu toată interdicția mitropolitului. Pe bună dreptate n-am asistat la această căsătorie, care va dura atît cît durează astfel de căsătorii: o lună!

Pulcheria pleacă mîine la fabrică ⁷; își va petrece acolo vara, ca să facă economii.

Și ție, draga mea, cum îți merge, cum te distrezi? Ai devenit mai puțin acră? acum, că plicticosul tău soț nu mai e lîngă tine, ești mai veselă? Ai mulți adoratori? Eu am devenit favoritul babelor. Toate au cite o afacere cu ministrul ⁸ și zilnic sînt *expus* vizitelor doamnelor Suțu, bătrîna Străjescu, doamna Tozzoli, și pînă la contesa Sturdza sau Toniza-Ghyka. Sînt pe punctul de a mă vedea obligat să le închid ușa; iată singurele avantaje ministeriale obținute pînă azi. Lăsînd gluma deoparte, mai mare daraua decît ocaua și ceea ce aș avea mai bun de făcut ar fi să mă grăbesc să ies din învălmășeală; și asta o să și fac într-una din zilele astea.

Dar adio, dragă Catinca, te sîrut cu dragoste, ca și pe Lucia; nu mai fi așa leneșă și scrie-mi cel puțin de două ori pe săptămînă; asta înseamnă să-ți cer prea mult? Te sîrut din inimă și din suflet și dacă nu vin să te întîlnesc, întoarce-te la noi cît mai repede.

Al tău din suflet,
MIHAIL

⁵ Coco, numele de alint al fiului lui Mihail Kogălniceanu, Constantin Kogălniceanu, născut în 1855.

⁶ Ioan, al cincilea născut, la 7 august 1859, dintre copiii lui Kogălniceanu.

⁷ M. Kogălniceanu era, din 1852, proprietarul unei fabrici de postav lîngă Tirgu-Neamț, care, din 1855, își subordonase și celelalte două fabrici de postav din Moldova. În perioada 1863-1866 fabrica, falimentară, va fi înții concedată, apoi vîndută.

⁸ La 30 aprilie 1860, Kogălniceanu fusese chemat să formeze cabinetul și să conducă Ministerul de interne. Acest prim ministeriat, în care avea de rezolvat esențialele probleme economice și politice de după Unire, durează pînă în ianuarie 1861, cînd e înlocuit cu un cabinet condus de Anastasie Panu.

București, le 24 oct[obre] 1863

Chère Catinca,

Je t'écris sans savoir où ma lettre te trouvera. Je viens de recevoir une lettre de Iassi qui me donne des nouvelles de Lucie, de Jean et de Basile, et rien de toi et de Coco. D'un autre côté, on me dit que tu n'es pas à Ripi!

Que te dirais-je d'ici [?] Tous les partis se préparent à la guerre et personne pour songer aux dangers du dehors et à l'avenir du pays. Les hommes qui ont tant travaillé dans leur vie pour le pays, aujourd'hui aveuglés par les passions, sont en état de le vendre, rien que pour pouvoir assouvir leur haine. Le gouvernement à son tour est entouré d'une clique de canailles qui ne cherchent qu'à faire leurs affaires; et ceux qui se disent pompeusement les défenseurs du trône sont les premiers à le miner. Crois moi, ce n'est pas une idée erronée mais bien positive; le seul homme qui encore se tient ferme au milieu de tout cela, c'est le Prince. Tu ne saurais t'imaginer l'expérience qu'il a acquise sur les hommes et les choses du pays. Il voit clairement la situation, et la sienne et celle du pays. Mais aura-t-il assez de fermeté et même assez de bonheur pour pouvoir triompher de ses ennemis et de ses amis? Car les uns et les autres sont également funestes au bonheur du pays. C'est là la question. J'ai tout lieu de me louer du prince; il me témoigne beaucoup de confiance; souvent il est à me préserver contre mes propres impatiences et m'aide beaucoup à connaître les hommes de la Valachie.

Néanmoins, je ne donne pas deux sous pour mon ministère et je serais l'homme le plus heureux du monde si une bagarre parlementaire venait me rendre à la vie privée. Crois moi que toutes mes pensées sont auprès de toi et auprès des enfants. Nuit et jour je vois Ripi et toutes mes affaires abandonnées! C'est un immense sacrifice que j'ai fait; mais je devais le faire, tout en ayant la conviction qu'à moins d'un miracle il ne servirait à rien.

II

București, 24 octobre 1863

Dragă Catinca,

Îți scriu fără să știu unde te va găsi scrisoarea mea. Tocmai am primit o scrisoare de la Iași, care-mi dă vești despre Lucia, Jean și Vasile¹⁰ și nimic despre tine și Coco. Pe de altă parte, mi se spune că nu ești la Ripi!¹¹

Ce să-ți spun de aici? Toate partidele se pregătesc de război și nimeni nu se pregătește să se gândească la pericolele din afară și la viitorul țării. Oamenii care în viața lor au lucrat atîta pentru țară, azi, orbiți de pasiuni, sînt pe punctul de a o vinde, numai pentru a-și putea satisface ura. La rîndu-i, guvernul e înconjurat de o clică de canalii, care nu caută decît să-și facă afacerile lor, iar cei ce-și zic pompos apărătorii tronului sînt primii care-l minează. Crede-mă, nu e o idee greșită, ci foarte pozitivă; singurul om care în mijlocul acestei situații se mai păstrează ferm este prințul. Nu poți să-ți închipui ce experiență a dobîndit asupra oamenilor și a treburilor țării. Vede clar situația, și pe a lui, și pe a țării. Dar va avea destulă tărie și chiar o stare de spirit îndeajuns de bună, spre a putea triumfa asupra dușmanilor și prietenilor săi? Pentru că și unii și alții sînt la fel de funești pentru fericirea țării. Aceasta e întrebarea. Am toată îndreptățirea să mă laud cu prințul: îmi arată multă încredere, adesea ajunge să mă apere împotriva propriilor mele nerăbdări și mă ajută mult să-i cunosc pe oamenii din Valahia.

Totuși, nu dau doi gologani pe ministerul meu¹²; și aș fi omul cel mai fericit din lume dacă o răfuială parlamentară m-ar reda vieții particulare. Crede-mă că toate gîndurile îmi sînt la tine și la copii. Noapte și zi văd Ripile și toate treburile mele părăsite! E un sacrificiu imens pe care-l fac, dar trebuia să-l fac, avînd totuși convingerea că, dacă nu se întîmplă o minune, nu va servi la nimic.

¹⁰ B. C. S., A hiva Kogălniceanu, XX/7, nr. 3.
¹¹ Vasile M. Kogălniceanu (1863-1921), fiul lui M. Kogălniceanu, profesor ziarist om politic. După studii de agricultură la Berlin, începe activitate politică în 1893, cadrul partidului național-liberal. Ziarist, va fi primul redactor al ziarului lui C. A. Rosetti „Românul”. Acedat o parte din lucrările, actele și documentele rămase de la tatăl său. publicat mai mult lucrări în chestiunea țărănească.
¹² Ripi, una dintre moșiile lui Kogălniceanu, era una dintre principalele surse de venituri ale familiei.
¹³ La 11 octombrie 1863 începu guvernarea lui Kogălniceanu, care dură pînă la 26 ianuarie 1865. Este perioada în care s'vor realiza principalele reforme ale noului regim, primul rînd, reforma agrară, instituită prin lovitura de stat de la 2 martie 1864, apoi legea secularizării averilor mănăstirești, legea pentru înființarea Curții de conturi, legea pensilor etc.

Marat 24. oct. 186

Chère Catinca : j' t' écris
sans savoir si ma lettre
te trouvera. J' viens de

Crois moi, Catinca, que jamais le pouvoir n'a eu moins de charme pour moi; je suis donc décidé à servir tant que j'aurai la conviction que je pourrai faire quelque chose de grand, que je pourrai aider le prince à tirer le pays hors du chaos. Le jour où je me convaincrail que ceci est impossible, ce jour-là même je donnerai ma démission!

Maintenant arrivons à ce qui nous concerne particulièrement. Écris moi quand penses-tu venir? et si tu amènes les enfants? Je le veux absolument; autrement mes pensées seront partagées là-bas et ici; et pourtant j'ai besoin de les avoir toutes concentrées ici. J'ai trois chambres prêtes; cela suffira pour le moment. Après, tu feras à ton goût. J'ai une assez bonne cuisinière, moyennant trois ducats par mois. La table pour moi et six gens, domestiques [cuvint indescifrabil] etc. me coûte vingt piastres par jour. Tu vois que ce n'est pas cher.

Aussitôt que tu te décideras à venir, écris moi, pour te donner toutes les facilités, ainsi que des chevaux de poste. Je pense pourtant qu'il serait bon que nous ayons ici des chevaux, car les frais coûtent beaucoup. En tout cas, écris moi à temps pour envoyer même quelqu'un au devant toi. Surtout ne tarde pas trop, car le froid peut arriver et les routes peuvent aussi devenir mauvaises.

Si tu es à Rîpi, presse les labours et la construction du moulin.

Adieu, chère Catinca, je t'embrasse tendrement, ainsi que les mioches grands et petits.

À toi de coeur,
MICHEL

Crede-mă, Catinca, că niciodată puterea n-a avut mai puțin farmec pentru mine; sînt hotărit, deci, să servesc atîta vreme cît voi avea convingerea că pot face ceva măreț, că-l pot ajuta pe domnitor să scoată țara din haos. În ziua cînd mă voi convinge că aceasta e imposibil, chiar în acea zi îmi voi da demisia.

Acum, să ne ocupăm de ceea ce ne privește personal. Serie-mi cînd crezi că vii? și dacă aduci copiii? Vreau asta neapărat, altfel gîndurile îmi vor fi împărțite acolo și aici, și totuși am nevoie să le am pe toate concentrate aici. Am gata trei camere, asta va ajunge pentru moment. După aceea, vei face cum îți place. Am o bucătă-reasă destul de bună, cu trei ducați, pe lună. Masa pentru mine și șase oameni, slugi [cuvint indescifrabil] etc. mă costă douăzeci de piaștri pe zi. Vezi că nu e scump.

Imediat ce te vei hotări să vii, serie-mi ca să-ți dau toate înlesnirile, inclusiv caii de poștă. Mă gîndesc totuși că ar fi bine să avem aici cai, pentru că cheltuielile costă scump. În orice caz, serie-mi la vreme, măcar pentru a trimite pe cineva să te întîmpine. Mai ales nu întîrzia prea mult, fiindcă poate veni frigul și drumurile pot și ele să devină rele.

Dacă ești la Rîpi, grăbește muncile agricole și construirea morii.

Adio, dragă Catinca, te sărut cu drag, ca și pe puștii mari și mici.

Al tău din inimă,
MIHAIL

Le 11 février 1862

Ma chère Catinca,

C'est la troisième lettre que je t'écris, sans avoir reçu un seul mot de réponse de toi. Est-il possible que tu sois si peu soucieuse à me donner des nouvelles de ce qui te concerne, ainsi que des enfants? Crois-tu donc que mon cœur est indifférent à ce qui se passe là-bas, à ce que tu fais, à ta santé et à celle de mes enfants? Crois-tu que chaque jour et à chaque instant je ne pense pas à toi, et à Lucie, Coco et Jean?

Je ne veux pas te faire des reproches; j'aime à croire que tu te les feras toi-même et que au moins dans l'avenir tu seras plus empressée à m'écrire.

Jean Strat, qui retourne là-bas, te dira ce que nous faisons ici. Quant aux événements politiques, je te tiendrai au courant, par dépêches télégraphiques, des grands événements, qui sont rares. Quant aux faits du jour, tu les trouveras dans le „Roumain“, auquel je t'ai abonnée. Ecris moi si tu le reçois régulièrement.

Je viens de télégraphier à Philipescu, le priant de faire tout son possible pour te donner le reste de l'argent, car je suppose que dans une quinzaine de jours tu en auras besoin. Si jusque là tu ne le reçois pas, télégraphie moi, pour que je puisse t'en procurer de chez Meyerhoffer.

Je t'envoie le rapport et l'adresse ci-jointe; ces pièces ont été écrites par moi et adoptées à l'unanimité.

Adieu, chère Catinca, voyons au moins de la distance où nous sommes, sois plus aimable pour moi. Crois moi que ce n'est pas le meilleur moyen de t'attacher ton mari, que celui de le laisser des mois entiers sans lui écrire un mot. Je t'embrasse tendrement, ainsi que les enfants.

À toi de cœur,
MICHEL

III

11 februarie 1862¹³

Draga mea Catinca,

Este a treia scrisoare pe care ți-o scriu, fără să fi primit un singur cuvint de răspuns de la tine. E posibil să fii atât de puțin grijulie, să nu-mi dai vești în ceea ce vă privește, pe tine și pe copii? Crezi oare că inima mea e indiferentă la ceea ce se petrece acolo, la ceea ce faci, la sănătatea ta și la cea a copiilor? Crezi că în fiecare zi și în fiecare clipă nu mă gândesc la tine și la Lucia, Coco și Jean?

Nu vreau să-ți fac reproșuri; îmi place să cred că ți le vei face tu însăși și că cel puțin pe viitor vei fi mai zeloasă în a-mi scrie.

Jean Strat¹⁴, care se reîntoarce acolo, îți va spune ce facem aici. Cît privește evenimentele politice, te voi ține la curent prin depेșe telegrafice cu marile evenimente, care sînt rare. Cît despre faptele de fiecare zi, le vei găsi în „*Românul*“, la care te-am abonat. Scrie-mi dacă-l primești regulat.

Tocmai i-am telegrafiat lui Filipescu, rugîndu-l să facă tot ce-i stă în putere ca să-ți dea restul de bani, pentru că presupun că în cincisprezece zile vei avea nevoie de ei. Dacă pînă atunci nu-i primești, telegrafiază-mi, ca să ți-i pot procura de la Meyerhoffer.

Îți trimit raportul și adresa alăturată; aceste piese au fost scrise de mine și adoptate în unanimitate¹⁵.

Adio, dragă Catinca, măcar de la distanța la care ne aflăm fii mai drăguță cu mine. Crede-mă că mijlocul cel mai bun de a-ți cîștiga soțul nu este acela de a-l lăsa luni întregi fără să-i scrii un cuvint.

Te sărut cu dragoste, ca și pe copii,

Al tău din inimă,
MIHAIL

¹³ B. C. S., Arhiva Kogălniceanu, XX/7, nr. 46.

¹⁴ Ioan D. Strat (1836—1879), avocat și om politic, făcuse Dreptul la Berlin, spre a fi, din 1860, profesor de economie politică la Universitatea din Iași, de unde se va transfera la aceea din București. În 1862, la 9 ianuarie, Kogălniceanu, împreună cu D. Cozadini, Ioan D. Strat și G. Mirzescu, fondase «biroul de avocați din București și Iași», ai cărui membri se obligau să nu apere decît «cauzele acelea care se vor părea drepte și neprihănite».

¹⁵ La 8 februarie 1862, Kogălniceanu citește în Parlament răspunsul la mesajul tronului. Desemnat, încă din decembrie 1861, să facă parte din comisia de redactare a proiectului de răspuns la mesajul tronului, el își asumă integral această sarcină.

Je vous remercie pour la lettre d'hier; elle est sensée et même convenable; aussi fait-elle contraste avec toutes les missives que vous m'avez écrites dans ces six dernières malheureuses et terribles semaines.

Toutes les fois que vous ferez appel à ma raison, toutes les fois que vous observerez dans vos relations avec moi les règles de politesse qui ne doivent jamais être oubliées entre des gens bien élevés, vous me trouverez prêt à satisfaire à vos justes demandes. Celles qui sont formulées dans votre lettre d'hier sont de toute justice, de toute équité. De demain en huit je partirai pour la Moldavie et je n'en retournerai qu'avec un acte en bonne et due forme, par lequel je vous garantirai dans ma fortune le paiement de dettes hypothécaires inscrites sur votre terre de Vailutia. Du reste, Dieu aidant, et si vous me laissez ma tranquillité d'esprit*, j'espère, je suis même sûr, de pouvoir, dans le courant de cette année, [payer] les dettes qui pèsent sur votre terre. Quant au revenu de Vailutia, du jour où nous nous séparerons, selon votre demande, il vous sera régulièrement payé par moi, dans vos propres mains. Jusque là, en pourvoyant moi à toutes les dépenses de la maison, en supportant tous les frais d'éducation des enfants de deux lits, la loi me donne le droit de toucher les revenus de votre terre, surtout quand sur cette terre j'ai dépensé plus de trois mille ducats en bâtisses, somme du reste que je vous cite seulement par mémoire, n'ayant nullement l'intention de vous en demander la restitution.

Aussitôt que je serai en Moldavie, je verrai votre frère Michel et j'espère qu'en récompense des services que je lui ai rendus à maintes reprises, il m'en rendra aussi un, celui de venir à Bucarest et de se prononcer d'une manière irrévocable dans notre malheureux différend.

Jusqu'à mon départ pour Moldavie il n'y aura que quelques jours d'intervalle. Par respect pour nous mêmes, je vous conjure, abstenez-vous des scènes qui dans ces derniers temps nous ont rendu

Îți mulțumesc pentru scrisoarea de ieri; e ponderată și chiar acceptabilă; de asemenea, e deosebită de toate misivele pe care mi le-ai scris în aceste șase ultime nefericite și teribile săptămâni.

Ori de câte ori vei apela la rațiunea mea, ori de câte ori vei respecta în relațiile cu mine regulile de politețe care nu trebuie niciodată uitate între doi oameni bine crescuți, mă vei găsi gata să-ți satisfac cererile îndreptățite. Cele formulate în scrisoarea dumitale de ieri au toată dreptatea, toată justețea. De mine în opt zile voi pleca în Moldova și nu mă voi reîntoarce decît cu un act în bună și convenită formă, prin care îți voi garanta cu averea mea plata datoriilor ipotecare înscrise asupra pămîntului dumitale de la Vailutia¹⁷. În rest, cu ajutorul lui Dumnezeu, și dacă mă lași să judec în liniște, sper, sînt chiar sigur, că voi putea în cursul acestui an să plătesc datoriile care apasă asupra pămîntului dumitale. Cît despre venitul de la Vailutia, din ziua în care ne vom despărți, la cererea dumitale, îți va fi plătit de mine regulat, dumitale personal. Pînă atunci, eu avînd grijă de toate cheltuielile casei, suportînd toate cheltuielile de educație a copiilor din cele două căsătorii, legea îmi dă dreptul să-mi însușesc veniturile pămîntului dumitale, mai ales cînd pentru acest pămînt am cheltuit mai mult de trei mii de ducați în construcții, sumă pe care, de altfel, ți-o citez numai din memorie, neavînd deloc intenția să-ți cer restituirea ei.

Imediat ce voi fi în Moldova, îl voi vedea pe fratele dumitale, Mihail, și sper că în schimbul serviciilor pe care i le-am făcut de atîtea ori îmi va face și el unul, acela de a veni la București și de a se pronunța în chip irevocabil asupra nefericitului nostru diferend.

Pînă la plecarea mea în Moldova nu va fi decît un interval de cîteva zile. Din respect pentru noi înșine, te conjur, abține-te de la scene care, în ultimul timp,

* Subliniat în text (n. ed.)

¹⁶ B. C. S., Arhiva Kogălniceanu, XX/7, nr. 17.

¹⁷ Moșia de zestre a Catincăi Kogălniceanu.

à la risée de la ville. Évitions surtout les scènes devant nos domestiques; ils n'ont rien de mieux à faire que d'aller les dire et les réporter dans les cabarets de la ville.

Observez que chaque nuit nous sommes les seuls à être dans la maison; tellement notre domestique s'est démoralisé. Je m'étonne comment nous avons été sans être volés [sic!] une de ces nuits.

Comme final, je vous supplie à genoux * non pas dans mon intérêt, mais dans le vôtre, mais dans celui de nos enfants, évitez moi les scènes qui m'ôtent toute tranquillité d'esprit, toute possibilité intellectuelle de pouvoir m'occuper de mes affaires, de vos affaires. Quel profit aurez-vous quand vous m'aurez tué moralement et surtout quand vous auriez tué mes moyens intellectuels? Pensez-vous que c'est le meilleur moyen pour assurer notre fortune et l'avenir de nos enfants? J'ai été pendant quatre jours à la campagne, mal logé, mal nourri, mal couché, isolé; Eh bien, j'ai tout supporté à cause du bien suprême que depuis bien longtemps je n'ai pas dans mon intérieur: la tranquillité d'esprit *. Laissez moi ce dernier bien et croyez moi que je vous en serai bien reconnaissant, que vous en serez la première à être recompensée. Tout dépend encore de vous *, pour que tout redevienne ce qui a été au temps de nos amours. * Mettez une fin à vos emportements, à vos terribles violences qui vous enlèvent votre dignité de femme, la conscience de vous même, la faculté de raisonner et vous me verrez comme par enchantement vous revenir [tel] que j'ai été pour vous de longues années.

[Fără iscălitură]

ne-au făcut de risul oraşului. Să evităm mai ales scenele în faţa slugilor, ele n-au nimic mai bun de făcut decît să se ducă să le spună şi să le povestească în circumstările oraşului.

Observă că în fiecare noapte noi sîntem singurii care rămînem în casă, pînă într-atît personalul nostru s-a demoralizat. Mă mir cum am scăpat fără să fim furaţi într-una din aceste nopţi.

În sfîrşit, te implor *în genunchi*, nu în interesul meu, ci într-al dumatăle, într-al copiilor noştri, evită scenele care îmi răpesc toată liniştea spiritului, orice posibilitate intelectuală de a mă putea ocupa de treburile mele, de treburile dumatăle. Ce profit ai avea dacă m-ai ucide moralmente şi mai ales dacă mi-ai ucide posibilităţile intelectuale? Crezi că acesta e mijlocul cel mai bun pentru a asigura averea noastră şi viitorul copiilor noştri? Am fost patru zile la ţară, prost cazat, prost hrănit, am dormit prost, izolat; ei bine, am suportat totul din cauza binelui suprem, pe care de multă vreme nu-l mai am *la mine acasă: liniştea spiritului*. Lasă-mi acest ultim bun şi crede-mă că-ţi voi fi recunoscător şi că vei fi prima răsplătită. Totul depinde încă *de dumneata*, pentru ca totul să redevină ceea ce a fost *pe vremea dragostei noastre*. Pune capăt furiilor dumatăle, teribilelor dumatăle violenţe care-ţi răpesc demnitatea de femeie, conştiinţa propriei persoane, capacitatea de a raţiona şi mă vei vedea redevenind, ca prin vrăjă, cel ce am fost pentru dumneata atîţia ani.

[Fără iscălitură]

* Subliniat în
text (n. ed).

C 23 juin
Le juillet 1860

Chère Catrice. Je t'ai expédié
par le télégraphe d'hier quatre
mille francs; c'est tout ce
que j'ai pu trouver jusqu'à
présent. Dans quelques jours
je t'en enverrai encore. Si
tu saisis le moyen d'argent
qu'il y a ici; et puis de
maigre partie de nos espérances
pour une bonne récolte
à disputer, car les sauterelles
ont tout dévoré. C'est
une calamité publique.

Qu'en dis-tu, que fais-tu?
Aime-tu bien, tâche de
te bien reposer, fais une

Paris, le 8 août/27 juillet 1887

Ma très chère Catinca,

Depuis hier j'ai commencé à quitter le lit, tout en gardant la chambre. Le docteur croit que tout danger a cessé, mais il me recommande une immense prudence. L'opération a été terrible, le docteur Guyon a désespéré deux fois de pouvoir la conduire à heureuse fin. La pierre était tellement dure qu'il a dû peser sur l'instrument avec toute la force de ses bras et de ses genoux.

Heureusement que les sondages que m'a faits le docteur Severeano pendant six mois avaient habitué mon corp aux gros instruments et c'est pour cela que mon système nerveux n'a pas été aussi irrité qu'il y a cinq ans. Je suis sorti des mains de l'opérateur calme, mais entièrement faible. Pendant quatre jours je n'ai mis dans ma bouche que de l'eau; ainsi mon estomac est encore très faible et c'est à peine si je puis marcher. Mais la convalescence se fait assez vite. Aujourd'hui je puis tenir la plume à la main, et le premier usage que j'en fais c'est de t'écrire cette lettre. Je pense pouvoir jeudi quitter la maison de santé et je m'établirai dans un hôtel pour une huitaine de jours, que le médecin tient m'avoir encore à Paris pour compléter ma guérison. Il croit pouvoir me laisser partir dans une huitaine, au plus tard [une] dizaine de jours. Je compte alors retourner directement en Roumanie; mais je ne pourrait effectuer le voyage qu'à petites journées à cause des chaleurs. Je pense retourner par Bâle, Zürich et In[n]sbruck, c'est-à-dire par la Suisse et le Tyrol, où, à cause des montagnes les chaleurs ne sont pas écrasantes. Arrivé à Vienne je m'y arrêterai deux jour et d'ici par le Danube je viendrai directement à Kustendje, pour passer près de toi les mois d'août et de septembre.

Je crains seulement que le retard de l'argent que j'ai chargé Basile de m'envoyer ne retarde pas mon départ. Pour pouvoir quitter Paris j'ai besoin d'au moins sept mille francs et j'en ai à peine trois mille que m'a envoyés Jean. Je pense recevoir de Bucarest mille francs de ma pension

V

Paris, 8 august/27 iulie 1887¹⁸

Draga mea Catinca,

De ieri m-am ridicat din pat, răminind totuși în cameră. Doctorul crede că orice pericol a încetat, dar îmi recomandă o prudență imensă. Operația a fost teribilă, doctorul Guyon¹⁹ și-a pierdut de două ori speranța că o va putea duce la bun sfârșit. Piatra era atât de dură, încât a trebuit să apese asupra instrumentului cu toată forța brațelor și a genunchilor.

Din fericire, sondajele pe care mi le-a făcut doctorul Severeanu²⁰ timp de șase luni mi-au obișnuit corpul cu instrumentele mari și de aceea sistemul nervos nu mi-a fost așa de iritat ca acum cinci ani. Am ieșit din mâinile chirurgului calm, dar complet slăbit. Timp de patru zile n-am pus în gură decît apă, așa că stomacul mi-e încă foarte slăbit și abia dacă pot merge. Dar convalescența înaintază destul de repede. Azi pot să țin tocul în mînă și prima întrebuintare pe care i-o dau e să-ți scriu această scrisoare. Cred că joi voi putea părăsi casa de sănătate și că mă voi stabili într-un hotel pentru vreo opt zile, pentru că doctorul vrea să mai stau la Paris pentru a-mi desăvîrși vindecarea. El crede că va putea să mă lase să plec în opt, cel mai tirziu zece zile. Atunci cred că mă voi reîntoarce direct în România; dar nu voi putea face călătoria decît în etape mici, din cauza căldurilor. Socotesc să mă reîntorc prin Bâle, Zürich și Innsbruck, adică prin Elveția și Tirol unde, din cauza munților, căldurile nu sînt ucigătoare. La Viena mă voi opri două zile și de aici, pe Dunăre, voi veni direct la Kustendje²¹, ca să petrec alături de tine lunile august și septembrie.

Mă tem numai ca întîrzierea banilor, pe care l-am însărcinat pe Vasile să mi-i trimită, să nu-mi întîrzie plecarea. Pentru a putea părăsi Parisul am nevoie de cel puțin șapte mii de franci, și eu abia am trei mii, pe care mi i-a trimis Jean. Socotesc să primesc de la București o mie de franci pensia și tot restul să-mi fie trimis din

¹⁸ B. C. S., Arhiva Kogălniceanu, XX/7, nr. 1.

¹⁹ Félix Guyon (1831—1920), chirurg francez, maestru al școlii de urologie franceze.

²⁰ Constantin Dimitrescu-Severeanu (1840—1930), mare medic, profesor și chirurg român. În perioada aceasta era socotit cel mai mare medic al țării. Lucrările sale de chirurgie sînt recunoscute și în străinătate.

²¹ În perioada 1879—1880, Kogălniceanu achiziționează sau primește în dar cîteva moșii în Dobrogea, lângă Constanța (Kustendje).

et tout le reste alors doit m'être envoyé de la Dobroglia. Je t'en supplie donc, exécute Basile et mes intendants de Murfatlar, d'Anadolquioi et de Hasi Duluk [?] à ramasser dans les cinq premiers jours 3500 francs en papier ou 3000 francs en or* et à me l'expédier par télégraphe*. L'argent devra m'être expédié à 19 adresse de la légation de Roumanie*, car jusque aujourd'hui je ne sais pas où descendre. Le Grand Hôtel est trop cher. Les cinq jours que je suis resté là-bas j'ai dépensé pour le dr. Severiano et pour moi près de huit cents francs. Ainsi donc, chère Catinea, à revoir bientôt. Je t'en supplie, fais ton possible pour persuader ce polisson de Basile de se presser [cuvint indescifrabil].

Je t'embrasse les mains et les joues.

A bientôt à toi,
ton vieux mari,
MICHEL

N. B. Quels parfums veux-tu que je t'achète et autres commissions qui pourtant ne me réclament pas de trop fortes sommes.

Dobrogea. Te rog mult, aşadar, execută-i pe Vasile şi pe intenţenţii mei de la Murfatlar, Anadolchioi şi Hasi Duluk, ca să stringă în primele cinci zile 3500 de franci în hirtii sau 3000 de franci-aur şi să mi-i expedieze telegrafic. Banii trebuie să-mi fie expediaţi pe adresa *legaţiei României*, pentru că pînă astăzi nu ştiu unde voi trage. La Grand Hôtel e prea scump. Cele cinci zile cit am stat acolo am cheltuit pentru dr. Severianu şi pentru mine aproape opt sute de franci. Aşa că, dragă Catinea, la revedere, pe curînd. Te rog mult, fă tot ce poţi ca să-l convingi pe puşlamaua de Vasile să se grăbească [cuvint indescifrabil]. Îţi sărut mîinile şi obraji.

Pe curînd la tine,
bătrînul tău soţ,
MICHEL

N. B. Ce parfumuri vrei să-ţi cumpăr şi alte comisioane, care totuşi să nu-mi ceară sume prea mari.

Transcrierea şi traducerea textelor: Roxana SORESCU

*Paris le 8 août 1877
27 juil 1877*

Mme Aris Maria Catinea

*Depuis hier j'ai commencé
à jeter le lit, tout
en attendant la chambre*

PUNCT-CONTRAPUNCT

Observații la prima ediție a operelor lui

ANTON HOLBAN

CU APARIȚIA CELUI DE-AL TREILEA volum cuprinzând publicistica scriitorului (cronicile literare, muzicale și plastice) s-a încheiat, practic, prima ediție a Operelor lui Anton Holban, tipărite sub îngrijirea Elenei Beram, în colecția „Scriitori români” a Editurii „Minerva”. Ne găsim, așadar, la aproape patru decenii de la dispariția lui Holban, în fața unui corpus unitar, de largi proporții, din creația unuia dintre cei mai interesați prozatori români interbelici. Nu este cazul să insistăm aici asupra valențelor ce ar fi trebuit să le aibă o asemenea inițiativă editorială în aprecierea istoriografică exactă a rolului și a locului pe care îl ocupă scriitorul în contextul literar al epocii sale. Ea ar fi putut face posibilă într-un viitor apropiat și apariția acelei monografii, ample și serioase, privind timbrul specific al unei creații de o deosebită importanță în constituirea direcției analitice a prozei noastre moderne.

Dacă, din punct de vedere al dezideratelor sale și al sugestiilor fericite, pe care le poate stimula această muncă de valorificare și restituire literară, întreprinderea Elenei Beram merită, pentru devoțiunea ei, să fie notată, apoi, disecată metodic, ea prezintă, din păcate, la un examen atent, carențe esențiale, o abdicare de la principiile științifice, ce pun întreg edificiul sub semnul întrebării și al arbitrarului. Nu ne oprim în cele ce urmează asupra felului în care a fost structurată prezenta ediție. Am arătat cu altă ocazie, referindu-ne îndeosebi la primul volum („Convorbiri literare”, an. II, nr. 8, august 1971, pp. 66—69), modul întâmplător și deficitar în care editoarea a antologat creația holbaniană.

Ce ni se pare acum esențial de relevant este, mai ales, problema fundamentală a stabilirii textului de bază la o seamă de opere pentru care editoarea avea, în afara edițiilor princeps, și posibilitatea consultării manuscriselor. Constatăm,

astfel, cu surprindere, diferențele flagrante existente între textul primei ediții a romanului Jocurile Daniei și cel apărut în 1972, în cel de-al doilea volum al Operelor. Eludări masive — precum aceea de la pagina 84, respectiv paginile 105—106 în ediția princeps —, «stilizări» curioase, indicate prin paranteze drepte (fiată numai cîteva exemple: în loc de «vom depinde mai adînc între noi», editoarea preferă ne vom apropia mai mult unul de altul; în locul cuvîntului «burta» din manuscris, Elena Beram schimbă pudic noțiunea în pîntec, ceea ce, în ultima instanță, înseamnă altceva; în loc de «recapitula», răstălmăcește; «sunetul», apelul; «a ieșit», s-a sfîrșit; «face semn», atrage atenția; «moleculă», fărîmă și așa mai departe), ca și alte intervenții în text (modificări de capitole, schimbarea punctuației), demonstrează necunoașterea dactilogramei-manuscris prin care romanul ni s-a transmis, deși, în notele ce însoțesc ultima tipărire a lui, editoarea își atribuie meritul de a fi «descoperit» manuscrisul, considerat pierdut, în «arhiva neinventariată» a lui Octav Șuluțiu, ca și cum arhivele particulare ar fi toate inventariate.

Aceeași modalitate neștiințifică și în retipărirea piesei într-un act Rătăcirii, unde Elena Beram aduce ca argument specificarea că reproducerea textului s-a făcut «după o dactilogramă aflată în posesia doamnei Florica Codreanu», deși, și de această dată, avea la dispoziție un text-dactilografiat cu intervențiile și corecturile autorului.

Mai puține imixtiuni editoriale în publicarea studiului asupra lui Proust, unde în mare parte s-a ținut seama de modificările operate de Holban în paginile păstrate după tipărirea acestuia în „Azi”. Aici, însă, nu a fost respectat titlul ultim, conform dorinței scriitorului, căci Holban preferase ca studiul său să se numească Note despre Proust și nu «Cîteva puncte de vedere», cum apăruse în revistă.

Nedumeriri firești trezesc și notele cu care Elena Beram își însoțește ediția. Multe dintre ele sînt transcrieri după dicționare de autori și opere, lăsînd nerezolvate o serie de importante probleme istoriografice pe care le ridică textul. Unele chestiuni le-a sesizat Nicolae Manolescu în cronica sa din „România literară”, pe marginea celui de-al treilea volum al Operelor. Nu facem, în cele ce urmează, decît să completăm lista: Testament literar a fost publicat în revista „Azi”, în primul număr după dispariția scriitorului, și titlul acestor «confesiuni» a fost dat în redacție, ținînd seama de împrejurări. În note însă, editoarea avea datoria să indice măcar titlul exact din manuscris: Discuții literare. E nefiresc, de asemenea, faptul că postuma Viața Fălticeniilor, scrisă evident în ultimele luni de viață ale lui Holban, este reprodusă în note (!?) ca o explicație a povestirii Antonia, tipărită de autor în 1932. Fragmente din piesa Oameni feluriți au fost publicate nu numai în revista „Azi”, dar au apărut și postum, în „Convorbiri literare”, nr. 4, din 29 februarie 1972 (scenele XIV—XVII, din actul III), și în „Caietul-program al Teatrului Național” nr. 15, stagiunea 1971—1972 (scenele X—XI, din actul II). La apariția în volum, nici piesa de teatru Rătăcirii nu mai era inedită. Ea fusese reprodusă în „Manuscriptum”, an. III, nr. 1 (6), 1972, p. 81—95, sub titlul Divagațiuni, care îi aparține scriitorului. Capitolul «inedit» Explicații, din studiul Note despre Proust, a apărut și el în numărul mai sus citat din „Convorbiri literare”. Observînd așa-zisa neconcordanță dintre afirmațiile scriitorului din corespondență și datarea dactilogramei-manuscris a Jocurilor Daniei, Elena Beram fixează în note data de «17 decembrie 1936», deși este clar pentru oricine că în momentul respectiv, adică cu o lună înaintea morții, romanul împlinise un an de la scrierea lui și că, între timp, conform speci-ficărilor din corespondență, cartea parcursese un drum lung, de restructurări și diverse stilizări. Nu stăruim, întrucît nu are sens să punem la îndoială ceea ce Anton Holban a indicat cu mina lui: 17 decembrie 1935. Precizările pe care editoarea le face în note în legătură cu faptul că studiul asupra lui Proust nu ar fi fost tipărit de Octav Șuluțiu în colecția revistei „Familia”,

sub pretext că «anumite capitole văzuseră lumina tiparului mai înainte», sînt inexacte. La aceea dată, începutul lui 1936, Șuluțiu era profesor la Brașov și nu mai păstra decît legături de colaborare cu redacția revistei „Familia”. Cearța care a intervenit între cei doi, evident că și-a avut rolul său în tergiversările ce au premers tipărirea acestui studiu. Nu mai erau însă necesare «pretextele», de vreme ce ruptura cu Holban Șuluțiu ținuse să o facă publică prin pamfletul Licheaua sentimentală, apărut în numărul din februarie 1936 al revistei „Azi”.

Totodată, unele articole, ca Românii la Paris, Imagini raciniene, Personalități franceze pe care le-am cunoscut și altele, pretindeau în note unele explicații și lămuriri de ordin biografic, pe care Elena Beram le putea obține, atît din corespondența scriitorului (scrisorile pariziene către Șerban Cioculescu sînt relevante în acest sens), cît și din însemnările memorialistice ale lui E. Lovinescu, ale cărui agende au început să fie publicate în ultimii ani (le-a folosit, în parte, și Eugen Simion în monografia sa E. Lovinescu — scepticul mîntuit).

Din sumarul volumului trei, cuprinzînd publicistica, editoarea elimină unele articole importante pentru definirea concepției scriitorului. Remarcăm, în primul rînd, absența însemnărilor holbaniene intitulate Contribuții la specificul românesc („Ulysse”, an I, nr. 3, octombrie 1932), la care se referă critic și G. Călinescu în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent. Comentariile de rigoare, în note, ar fi făcut posibilă reproducerea acestui text în volumul de față.

La fel, o ediție științifică, de amploarea și interesul acesteia, avea datoria să identifice și să restituie, pe baza criteriilor filologice, toate însemnările și articolele scriitorului tipărite fără semnătură, mai ales în „Vremea”. Operația era cu atît mai necesară cu cît, după ce Holban nu mai semnează cronică muzicală în paginile revistei respective, el continuă să-și exprime punctul de vedere asupra interpretărilor și concertelor audiate prin diverse note, însemnări și micro-articole apărute la Cronică măruntă a „Vremii”, conform indicațiilor sale din corespondența către Ion Argintescu și Jeân Stratilat.

Obiecții serioase se pot ridica și în legătură cu iconografia reprodusă. Bundează, faptul că Elena Beram repune în circulație unele fotografii fără ca să specifice în ce măsură ele au mai fost publicate sau nu pînă în prezent. De asemenea, preferința editoarei pentru o fotografie sau alta este cel puțin curioasă prin lipsa de criterii. Sînt incluse, astfel, fotografiile unora dintre prietenii apropiați ai scriitorului: Ion Argintescu, Jeân Stratilat, H. Bonciu, dar lipsesc imaginile cu Lucia Demetrius, Felix Aderca și Sanda Movilă.

Trebuie subliniat, de altfel, că aceste imagini puteau interesa numai în măsura în care aceștia erau fotografiați în prezența scriitorului, ceea ce, din păcate, nu este cazul aici. Pentru imaginea lui Bonciu, spre exemplu, a fost preferat portretul lui Iuster și uitată seria de fotografii în care autorul Bagajului apare alături de Holban.

Alteori, unele reproduceri fotografice n-au nici o legătură cu textul, precum ruinele Schönbrennului vienez, ca și chipul lui Puiu, « verisorul lui Anton Holban », sau « George Enescu la repetiție », fotografie care figurează într-adevăr în albumul scriitorului, dar care poartă pe verso datarea « mai 1938 », deci provine dintr-o perioadă când Anton Holban nu mai era.

Scrisoarea către Hortensia Papadat-Bengescu este reproducă fotografic nu mai puțin de trei ori, fără a mai ține seama de faptul că textul ei este folosit și în note.

Ultima obiecție mai importantă se referă la Bibliografie, incompletă, cu surprinzătoare goluri. Observăm, în fugă, numai unul dintre interviurile lui Anton Holban (Despre o carte viitoare, în „Rampa“, an 18, nr. 5388, miercuri 25 decembrie 1935), care nu este inclus în prezentul indice. De altfel, o chestiune de principiu ce s-ar putea ridica ar fi și aceea dacă, nu cumva, ar fi trebuit ca toate interviurile scriitorului, folosite doar fragmentar în notele ediției, să constituie un capitol aparte în volumul de publicistică.

În ceea ce privește bibliografia referințelor critice, aici lucrurile sînt și mai încurcate, căci editoarea înregistrează conștiințios articolele anonimului Luca Spivac, dar « pierde din vedere » să consemneze o seamă de contribuții importante la exegeza holbaniană, precum articolul lui Octav Șuluțiu, intitulat Anton Holban și publicat în „Universul literar“, an XLIX, nr. 17, 20 aprilie 1940. Indicăm, de asemenea, fără intenția de a epuiza aici toate referințele, articolele memorialistice ale Luciei Demetrius din „Timpul“ (1939), ale lui Valeriu Anania, din „Vreamea“ (1937), ale lui G. G. Ursu, din „Moldavia“ (1939), și ale lui Aurel G. Stino din „Jurnalul literar“, seria a 2-a (1946), cuprinzînd și cîteva scrisori inedite, fără a mai cita « amintirile » radiofonice ale Sandei Movilă și ale lui Șerban Cioculescu (1968) sau studiul lui Liviu Petrescu (1970).

În concluzie, prezenta ediție, departe de a stabiliza apele și a ne da o imagine științifică asupra creației holbaniene, lasă deschisă problema editării critice a operei acestui scriitor controversat. De altfel, sectorul corespondenței rămîne încă neacoperit și ignorat în ediția Elenei Beram.

Nicolae FLORESCU

Un fragment de roman și implicațiile ediției critice REBREANU

FRAGMENTUL DE ROMAN CARE SE PUBLICĂ acum pentru prima oară poartă înscrisă, pe prima filă, cea mai veche dată de pe vreun text de proză redactat de Liviu Rebreanu: 5 noiembrie 1907. Într-un studiu, publicat mai de mult, am analizat pe larg conținutul acestui roman și semnificația sa¹. Unele din ideile risipite atunci de noi le-am reîntîlnit în diverse alte scrieri, altele însă pătrund mai greu, înregistrîndu-se o anume rezistență chiar și față de datele pur documentare.

În ediția critică tipărită la Editura „Minerva“ a fost eludată însemnarea autografă a lui Liviu Rebreanu de pe verso-ul primei pagini: « regénytőredék » (*fragment de roman*), notîndu-se — greșit — că cele opt capitole ar fi « fragmente, fără titlu, dintr-o variantă a povestirii A főhadnagy úr [Domnul locotenent] » (Liviu Rebreanu, *Opere*, 1, 1968, p. 360). De-abia într-un volum apărut recent în Editura „Dacia“ se observă, în sfîrșit, « o datare mai veche: « XI/5 [I]907 » » (Liviu Rebreanu, *Caiete*, Cluj-Napoca, 1974, p. 39), dar ignorîndu-se, în continuare, mențiunea expresă a scriitorului: *fragment de roman*.

În privința datei, nici nu era nevoie de precizarea romancierului pentru a se constata vechimea fragmentului. Cel puțin trei din povestirile care compun ciclul Szamárletra (*Scara măgarilor*) se trag din paginile pe care le pu-

¹ *Documente literare Liviu Rebreanu*, în „Lucea-fărul“, XI, nr. 40, 5 octombrie 1968, p. 6; *Vocația de romancier*, idem, nr. 48, 30 noiembrie 1968, pp. 6—7. *Descoperirea unor noi zone estetice*, în „Tribuna“, XII, nr. 37, 11 septembrie 1969, p. 6;

blicăm azi. Pasaie întregi din roman sînt decupate și prelucrate în *A hadnagy* (*Sublocotenentul*), *A főhadnagy úr* (*Domnul locotenent*) și *Az őrnagy* (*Maiorul*). Sînt înlăturate descrierile de natură, relatările prea lungi; stilul devine mai concis, accentul deplasîndu-se vizibil de la elementele de atmosferă spre acțiunea propriu-zisă. Fragmentul de roman conține reflecții care circumscriu — discursiv — o întreagă tipologie din ciclul *Szamárletra*: «*Ofițerii au un avantaj uriaș față de ceilalți bărbați: uniformă [...] Fie cineva oricît de lipsit de valoare, de găgăușă, și de nelndeminatic, uniformă îi dă farmec, îl ridică, îl scoate în evidență. Cîți camarazi nu am care în privința celor spirituale se plasează mult în urma celui din urmă copist de la tribunal și... împun! Nu e drept, dar e adevărat. Uniforma e o mantie fermecată care-i ferește pe oameni de a fi văzuți, care arată strălucire și lumină chiar acolo unde stăpînește o beză înfricoșătoare... Vorbim și facem figură bună cîtă vreme putem pâlăvori prostii și fleacuri, după aceea ne retragem discret, cu o expresie nepăsătoare și tăcem. Civillii ne-ar putea face imposibili, dacă ar discuta în fața noastră chestiuni serioase. S-a sfîrșit cu siguranța, șicul și eleganța noastră îndată ce nu e vorba de o bîrfă de precupețe*». Starea de elaborare a manuscrisului și conținutul lui arată, în mod evident, că fragmentul de roman a oferit material de prelucrat ciclului *Szamárletra*, și nu invers.

Existența unor pagini de roman înainte de orice altă realizare în proză vine să probeze indubitabil că L. Rebreanu se născuse cu vocația de romancier. El gîndea estetic pe spații largi, povestirile sau nuvelele sale ordonîndu-se și ele pe cicluri, iar între primele traduceri se îndreaptă cu predilecție spre mari fresce ale literaturii universale: *Război și pace* de Lev Tolstoi sau *Cavalerii* de Miksáth Kalman.

Predispoziția genuină spre roman a marelui nostru scriitor a fost subliniată, cu decenii în urmă, de către Eugen Lovinescu, care judeca sever întreaga sa creație nuvelistică: «*Nimic din ce a publicat înainte nu ne putea face să pre-*

vedem admirabila dezvoltare a unui scriitor, care a început și a continuat vreo zece ani, nu numai fără strălucire dar și fără indicații de viitor» (E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane — 1900—1937* — „Ed. Librăriei Socec“, București, p. 239). Aceeași opinie critică este împărtășită și de G. Călinescu: «*Că ar fi trebuit să se prevadă în nuvelistica lui Liviu Rebreanu considerabila creație de mai târziu, e lucru discutabil. Sigur este că azi descoperim în această nuvelistică liniile operei mature. Nuvelele sînt de fapt niște simple aspecte. S-ar zice că un pictor de mari compoziții s-a ezersat desemnînd detalii, brațe, pumni strînși, picioare în vederea unei imense pinze, ce se ghidește a fi din cîmpul vieții rudimentare*» (Liviu Rebreanu — studiu critic — Iași, 1939, p. 9). Trecerea grăbită peste paginile manuscrise pe care le comentăm și punerea între paranteze a părerii unor reputați critici au făcut ca ediția de la „Minerva“ să înceapă cu ceea ce ar fi trebuit să sfîrșească. Din cele 366 pagini ale volumului I, aproximativ 300 sînt ocupate cu o proză căreia scriitorul nu i-a dat girul publicării. Asemenea materiale de arhivă nu trebuie, desigur, înlăturate, ci ele trebuie grupate după criterii precise la sfîrșitul ediției, cu notele și comentariile necesare unei juste receptări. Altfel, se creează, în mod artificial, o bază pentru cele mai bizare interpretări. Liviu Rebreanu este un produs organic al culturii românești și acreditarea ideii unui alt scriitor Rebreanu, înainte de debutului său în limba română, este desigur un fals, decurgînd direct din supralicitarea unor povestiri minore. Gravitatea greșelii constă în schimbarea statutului unor pagini manuscrise: de la material de arhivă la texte de publicat în seria de «opere» (gruparea formală sub titlul *addenda* nu înlătură confuzia). Verdictul l-a dat însuși scriitorul și este semnificativ că el face adeseori distincție între «încercări» și «începuturi literare».

Rebreanu și-a dat măsura geniului său în roman, însă nu cred că-l scădem cu ceva dacă vom recunoaște că nu este și un nuvelist de aceeași talie. El însuși nu socotea altfel, din moment ce nu-și retipărește decît arareori — în comparație cu romanele — povestiri și nuvele, chiar și singurele autentice realizări: *Încercările*, *dezertor* sau *Catastrofa*. Din «încercările literare ungurești» publică doar o adaptare: *Ordonația domnului colonel*. De-abia în 1932, materialul de arhivă în limba maghiară revine în atenția scriitorului. Îl interesa mai ales episodul cu banii popotei ofițerești, care i-a schimbat

cursul vieții și a fost copios folosit de toți de-tractorii săi. Este anul când voia să scrie volumul *Sposedanii* sau chiar un roman autobiografic după modelul lui *Wilhelm Meister: «Jurnalul unui scriitor sau un titlu potrivit pentru povestea vieții mele sub forma unui Entwicklungsroman, dar cu fapte, întâmplări și oameni reali, așa cum am trăit. Dacă voi publica în cursul vieții, oameni și localități numai cu inițialele»*. (BAR, Arh. L. R., mapa XVI varia 1)*. Întrebat, într-un interviu, asupra valorii estetice a paginilor de proză maghiară, autorul declara că nici nu mai vrea să-și aducă aminte de acele compuneri, dar cînd își propunea să-și rememoreze viața, deci să le folosească ca material documentar, revenea la acele file vechi ca la niște pagini de jurnal. Să reținem că varianta românească a povestirii *Az ezredes legénye* este subintitulată *Din însemnările unui sublocotenent (Ramuri, VII, nr. 2, 15 ianuarie 1912, p. 52—58)*. În proiectatul volum *Sposedanii*, cel puțin două capitole (*Primi pași... și Cum am devenit scriitor român?*) solicitau intens caietele din acea perioadă a începuturilor. Nu este exclus ca acum, în 1932, să fi menționat cu creionul negru pe verso-ul primei file a manuscrisului păstrat la Biblioteca Academiei sub cota *I₍₁₎ ms. 18: regénytörődék (fragment de roman)*. Manuscrisele *Răscoalei* — la care lucra intens — și chiar cele ale schișelor pentru *Sposedanii* sînt pline de însemnări în creion.

În perspectiva acestui roman autobiografic ar fi trebuit grupate, în ediția critică de la „Minerva”, paginile care sînt puse la dispoziția cititorilor azi, împreună cu povestirile din ciclul *Szamárlétra* care au fost desprinse din acest manuscris, cu filele păstrate la BAR sub cota *I ms. 6*, precum și cu pagina răstăcită în mapa *XVI varia 1*, din care am citat mai înainte. Dar unitatea acestor hîrtii de arhivă a fost ruptă din cauza lipsei unei viziuni unitare asupra întregului material, colectivul care tipărește această ediție fiind în continuă remaniere de la un volum la altul. Și aproape toți sînt cuprinși de febra descoperirii de inedite, deși nu știu în ce măsură putem vorbi de «descoperiri» în cazul documentelor aflate în arhive publice. Dacă ar fi să ne gîndim la niște «descoperitori», ar trebui să avem în vedere în

primul rînd pe A. P. Todor, care a primit, în decembrie 1947, la Biblioteca Academiei, în calitate de principal conservator, filele laboratorului de creație și biblioteca scriitorului, precum și pe Augustin Z. N. Pop, care a făcut o primă orînduire a arhivei Rebreanu la Cabinetul de manuscrise. De fapt, această primă orînduire a rămas, în linii generale, aceeași pînă astăzi și ediția „Minerva” nu aduce acestei împărțiri modificări esențiale.

Cercetînd volumele apărute, ni s-a conturat și mai clar ideea privind oportunitatea transcrierii *in extenso* — într-o ediție critică a unui prozator, și în cazul special al lui Rebreanu, cu un enorm osuarius documentar — a caietelor de creație, a corespondenței, a actelor și a altor însemnări. Știm că sarcina principală a oricărui editor o constituie textul cu variantele sale. Or, ediția la care ne-am referit mereu este sufocată de diverse anexe cu documente. Cunoaștem îndeaproape situația moștenirii literare a unor mari prozatori ca Turgheniev, Maupassant sau Thomas Mann, care, în țările lor, sînt făcuți cunoscuți publicului de specialitate prin trei serii distincte: ediția critică, corespondența și arhiva. Un semn că și în ceea ce-l privește pe Rebreanu se vor face în viitor disjungerile necesare îl constituie apariția la Editura „Dacia” a unui volum cu documente literare, cum de altfel sugeraseram noi înșine Consiliului prestigioasei instituții clujene. Singurul viciu este graba cu care a fost confecționat acest prim *Caiet*, cuprinzînd ceea ce n-a fost cunoscut sau lăsat de o parte din varii motive la „Minerva”. Dacă, în ceea ce privește ediția critică, partea cea mai slabă o constituiau notele și comentariile, în volumul de curînd apărut ele lipsesc aproape cu desăvîrșire. În această accepție, publicarea de documente ar deveni simplă operație mecanică, de dactilografiere. Care va fi reacția editurii bucureștene după ce a fost dat la iveală episodul din *Journal* cu bătaia de la circuma evreului Tupoil, moment care, în geneza romanului *Ion*, trebuia, în mod obligator, luat în considerare? Protagonistii se numesc chiar Ion și Petre! Chiar și pe coperta *Caietelor* stă scris că «*multe din documente privesc istoria romanelor Ion, Pădurea spin-zuraților, Adam și Eva, Răscoala*». Editura „Minerva” va trece, probabil, la tipărirea ediției a doua, corectată și adăugită! În asemenea situație, devine hilară îndrăzneala de a «*spulbera mitul edițiilor critice începute și neterminate*

* Pagină publicată integral de N. Lîu în studiul: *Liviu Rebreanu, romanul și cristalizarea concepției estetice*, în „*România literară*”, an VII, nr. 36, 5 septembrie 1974 (n. r.).

(Alecsandri, Odobescu, Eminescu, Caragiale, Is-trati sînt doar cîteva exemple)». (Cuvînt înainte în *Caiete*, p. 5). Nu credem, de pildă, că Perpessicius era «în divorț total cu dinamismul epocii noastre» cînd nu se precipita să scoată un volum la doi ani din monumentală ediție Eminescu. Ritmul de apariție al volumelor unei ediții critice este dictat de greutatea elucidării complete (cît omenște e posibil) a feluritelor probleme pe care le pun textele scriitorilor, bineînțeles dacă nu se urmăresc alte scopuri, în afara celui strict științific. Încredințate tiparului, fără explicațiile istorico-literare de rigoare, filele de arhivă nu numai că nu servesc nimănui, dar pot fi manevrate subiectiv și tendențios de către diverși comentatori, în lipsa unui context real și a unor criterii ferm exprimate. Au și fost enunțate, de-a lungul anilor, păreri, cel puțin ciudate, cum că Rebreanu nu știa sau ar fi reînvățat limba română, exagerîndu-se anume influențe; că ar fi subscris la programul poporanist al „*Vieții românești*” sau s-ar fi îndreptat spre realismul critic ș.a.

Dar, revenind la lipsa unor solide principii în ediția Rebreanu, socotim că nici nu trebuia inventat *ad-hoc* vreunul, întrucît cel mai solid era oferit de ideile lui Eugen Lovinescu și G. Călinescu, anume voința de roman a autorului. În jurul romanelor trebuiau grupate cea mai mare parte a nuvelor și povestirilor, iar, în privința arhivei, ordonarea ei după vîrstele de creștere ale unuia sau altuia dintre romane se impunea de la sine. Să ne oprim însă aici, pentru a nu uzurpa drepturile ce revin rubricii *Cronica edițiilor*, intenția noastră nefiind de a lua în discuție volum cu volum sau persoanele care au alcătuit colectivele de lucru, ci doar de a dezvolta idei sugerate nouă de manuscrisul încredințat acum tiparului.

Publicăm, în vara anului trecut, principalele fragmente ale caietului intitulat — franțuzit — *Journal* (textul a fost republicat în *Caiete*, fără a se face vreo mențiune în acest sens). Procedul este aplicat și în cronologia inclusă, nerefinindu-se, de pildă, corectarea unei grave erori, privind data și locul de apariție al unei schițe, semnalată de Mircea Popa în „*Tribuna*” (nr. 52, 27 decembrie 1973) și resemnalată de același în paginile revistei „*Manuscriptum*” (V, nr. 4, 1974, p. 171). În comentariul nostru, ce însoțea acele pagini („*Luceafărul*”, XVII, nr. 30, 27 iulie 1974, p. 1), evidențiam rolul însemnărilor jurnaliere în arta scriitorului și în con-

strucția romanelor sale. Fragmentul de roman inedit este scris la persoana întii și faptele înfățișate apar ca niște confesiuni. Eroul se numește Emil, prefigurînd parcă rolul pe care viața fratelui său avea să-l aibă în cristalizarea unui mare roman: *Pădurea spinzuraților*. Cuplul feminin Margit-Elvira, cu rolul nefast al femeii fatale, se va repeta, obsesiv, în mai toate creațiile sale: Senia în piesa *Osinda*, femeia cu ochii verzi din *Șarpele*, Florica din romanul *Ion*, Marta din *Pădurea spinzuraților*, Nadina din *Răscoala*. În fine, o ultimă coincidență: episodul înfîlîririi dintre mamă și fiu (maiorul Duvrás), detaliat în romanul manuscris, este redus la minimum în adaptarea pentru ciclul *Számár-létra*. La fel va proceda scriitorul și în finalul romanului *Pădurea spinzuraților*, înlăturînd o confesiune a lui Apostol Bologa într-o scrisoare către mamă, deși — zice scriitorul — acea scrisoare «mi-a rămas dragă».

Paginile manuscrise care apar în „*Manuscriptum*” subiective, încorporînd heteroclit confesiuni, epistole, notația faptului real ca într-un jurnal, vin să explice și să susțină o permanentă atracție simpatetică a lui Liviu Rebreanu față de proza subiectivă. În 1916, voia să scrie «un roman în trei scrisori», tentația jurnalului, întrerupt și reluat în mai multe rînduri, un roman autobiografic în anii '30, un *Entwicklungsroman*, *Spovedanii*, proiectul *Păcală și Tîndală*, volumul de *Mărturisiri* din 1943, toate la un loc constituie o coloană puternică a subiectivismului artistic, ca o componentă a personalității autorului, în paralelă — sau mai exact spus — în tensiune cu cealaltă direcție care l-a făcut celebru: *obiectivarea*.

Modalitatea jurnalului, preponderentă în fragmentul de roman publicat în paginile revistei, i-a oferit procedeul observării directe a vieții — condiție a oricăruia realism obiectiv —, dar și morbul contradicției cu propria sa literatură obiectivă. Scriitorul se îndrepta, tot mai hotărît, spre alte orizonturi artistice și eforturile sale tindeau către consolidarea unui nou stil. Numai moartea neașteptată l-a împiedicat să dea literaturii române o capodoperă a romanului subiectiv. Ar fi fost o încheiere rotundă și armonică — cum îi plăcea să gîndească și să creeze — a unui cerc al cărui traiect începuse cu cel mai vechi text de proză datat rămas pînă azi inedit.

SCRIITORI ROMÂNI ÎN ARHIVE STRĂINE

G. M. ZAMFIRESCU

o epistolă la Bratislava*

« Bratislava, 28 II 1975

Stimați tovarăși,

Sincer spunând, nu mai știu exact unde și când l-am cunoscut pe George Mihail Zamfirescu; probabil, dacă venea la Lovinescu, l-am văzut acolo. Mai degrabă însă mi se pare că l-am întâlnit la Direcția Presei, pe vremea când a fost director amabilul Ion Pillat. Veneam acolo destul de des cu soțul meu, care pe atunci (cam prin 1935) era directorul ziarului „Slovenský denník” din Bratislava. Ne duceam acolo îndemnați mai mult de probleme practice (bilete de tren sau de teatru) decât de cele literare. Ion Pillat și colaboratorii lui răspundeau totdeauna foarte binevoitor cerințelor noastre. Tot acolo l-am cunoscut și pe Gib. Mihaescu și, poate, și pe alți scriitori de care acum nu-mi mai aduc aminte.

În ce privește problema traducerilor din George Mihail Zamfirescu, n-am cunoștință de nici o piesă a lui, tălmăcită în limba cehă sau slovacă. N-am tradus din George Mihail Zamfirescu, dar îmi revine în minte ziua când am discutat odată cu dînsul despre piesa lui Frantisek Lang — Periferie, jucată și tradusă în limba română. Piesa l-a interesat foarte mult pe G. M. Zamfirescu, fiindcă punea problemele mentalității oamenilor mahalalei. Acest text dramatic s-a bucurat de mare succes nu numai la noi, ci și în Austria (la Viena) și Germania, unde a fost

reprezentată în regia cunoscutului Max Reinhardt.

Cam atât îmi aduc aminte despre întâlnirea mea cu autorul Domnișoarei Nastasia, pe care l-am și prezentat favorabil publicului nostru în studiul meu: *Moderni rumunskedram (Dramaturgia românească modernă)*, apărut la „Orbis” (Praga, 1934).

Jindra HUŠKOVA *

* Intenționând să publicăm în paginile numărului de față al revistei noastre o scrisoare a lui G. M. Zamfirescu către Jindra Hušcova, i-am solicitat cunoscutei romaniste slovace unele detalii și informații privind relațiile sale cu scriitorul român. Domnia-sa a avut amabilitatea să ne răspundă prin prezenta epistolă. (N. R.)

Mușet estimată prietănă,

Astăzi am primit cartea D-tale „Moderul Românescă
Drame” și îți mulțumesc pentru acest dar așa de prețios,
pe care mi l-ai făcut mie, după ce l-ai făcut teatrului
și literaturii românești. D-ta îmi scrii că ai fost veselă
când ai primit varti dela mine și eu te rog să erai că sunt
foarte fericit că pot schimba, din când în când, un gând
cu o ambasadoare a sentimentului românesc, în țara vecină
și amică. Toate serviciile pe cari le-ai făcut D-ta,
dăcole, pentru literatura dramatică dela noi, le cunosc
foarte bine. Dacă am trăi într-o vreme dispusă să
ne cunoaștem lupta pentru frumos și adevăr, fără indo-
ială că D-ta ar trebui să primești, efectiv, laurii recu-
noscinței noastre. Știu că nu te gândești la asta, în
modul D-tale, caracteristică oricărui creator, dar nu-i
acesta un motiv să nuna gândim noi.

Dăpre mine nu pot să-ți spun decât că sunt trist,
foarte trist. Montările mele au avut, aici, la teatrul din
Iasi, mult succes dar activitatea regională n'a înpie-
dicat să scriu, să continui „Maidanul cu Dragoște”,
care este primul dintr-un ciclu de romane asupra vieții
bucureștene. Lipsa de timp și imposibilitatea de a mă
concentra, pentru a scrie așa cum simt și cum cred eu
că trebuie realizată o operă literară, mă ucid. Da, e
frumos și teatrul dar eu am fost și sunt, în primul rând
un scriitor și din moment ce nu-mi pot îndeplini acest
destin de scriitor, toate celelalte satisfacții ale vieții îmi
sunt și îmi vor fi indiferente.

Iartă-mă, estimată prietănă, că te înoportunez cu un
neceaz al meu dar ți-am scris și ți-am vorbit întotdeauna
sincer. Sincer ți scriu și acum. Aceasta e sentimentul
ce mă stăpânește și în momentul acesta.

18026/1
Am să-ți comunic, altă dată, ce ~~am~~ piese am
mantat la Teatrul National din Iasi și dacă îmi va fi
posibil, am să-ți trimis și câteva fotografii de decenii
în să te asigur că mi-ai face o deosebită plăcere
să montez o operă dramatică din literatura D-tă,
traducă de D-tă, indiferent dacă autorul ar fi tânăru

sau bătrân. Mulțumesc, de asemenea, pentru varti bune darpe
„Sam”. Îți trimis, odată cu prezenta, un exemplar din presa
mea „Idolul și Ion anapoda”, care a apărut recent în editura
„Cartea Românească”. Presa am scris-o la Iasi. N'a avut de loc
succes la București. Poate e o lucrare proastă. Poate eu am
gândit și simțit altfel decât simpatiei mei bucureșteni. Aștept
opinia d-tale absolut sinceră, asupra acestei piese și te salut,
cu cele mai frumoase sentimente omagiale.

George Nichol-Zavirescu

Iasi, April 1935

18026/2

SCRIITORI STRĂINI ÎN ARHIVE ROMÂNEȘTI

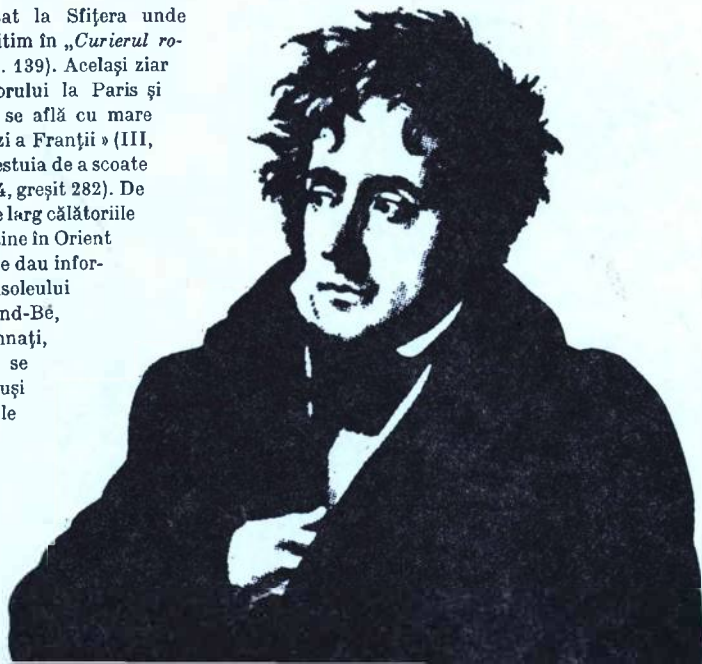
RENÉ DE CHATEAUBRIAND

Cînd Vasile Pogor se gîndea să-l tîlmăcească pe scriitorul francez

Chateaubriand, marele scriitor francez care, după expresia lui Thibaudet, « a creat un stil al geniului romantic », iar după Brunetière reprezintă începutul « vîrstei moderne », s-a bucurat de o largă audiență în rîndul scriitorilor și cititorilor români din prima jumătate a veacului trecut. E adevărat că editarea operei sale în țara noastră a avut loc mult după 1830, dar aceasta fusese cunoscută și răspîdită în original și în numeroase traduceri, cu ani înainte. Publicul românesc se dovedise extrem de interesat atît de opera lui literară, cît și de activitatea multilaterală a autorului ei. « Vestitul viconte Șatobrian au plecat la Sfișera unde se zice că se va așeza », citim în „*Curierul românesc*“, din martie 1831 (p. 139). Același ziar anunța reîntoarcerea scriitorului la Paris și apariția unei cărți « în care se află cu mare talent zugrăvită starea de azi a Franței » (III, 1831, p. 206) sau intenția acestuia de a scoate o gazetă politică (ibid., p. 314, greșit 282). De asemenea, sînt comentate pe larg călătoriile lui Chateaubriand și Lamartine în Orient (VII, 1836, pp. 86—87) sau se dau informații despre zidirea mausoleului celui dintîi, în insula Grand-Bé, unde « mulți străini însemnați, bărbați literați și cultivați se duc să vadă lucrarea și însuși autorul *Atalii* peste cîteva zile se va afla de față la binecuvîntarea acestui mausoleu » (VIII, 1837, p. 162). În Moldova, „*Albina românească*“ a lui Gheorghe Asachi pu-

blică, la rîndul ei, informații ample despre funcțiile și personalitatea lui Chateaubriand la moartea acestuia (XX, 1848, pp. 220, 228, 245—246).

Cea mai veche tîlmăcire din scrierile sale, editată în România, este volumul *Atala*. *René*, apărut în 1839, la tipografia lui Eliade, în traducerea lui Heruvim Nestor. Urmează, între altele, fragmente din *Itinéraire de Paris à Jérusalem*, publicate în „*Albina românească*“, în 1840,

și de către „Organul luminării” de sub conducerea lui Timotei Cipariu, în 1847. „Curierul românesc” anunță, în 1846, tipărirea și punerea în vinzare a volumului *Martirii*, în tălmăcirea lui I. D. Negulici. La moartea scriitorului, ziarul „Dunărea” din Galați reproducea prefața testamentară a *Memoriilor* sale, în versiune română și italiană. *Aventurile celui din urmă Abenceraj* cunoaște două versiuni (în 1850 și, respectiv, 1852) semnate de Grigore B. Gănescu și I. N. Șoimescu. Tot I. N. Șoimescu publică, doi ani mai târziu, *Natchezii*, în trei volume. «Traducția» arhimandritului Dionisie, *Geniul hristianismului*, apare în fascicule la București, în 1850—1851, iar un an mai târziu, «romanul clasic» *Atala* (la Iași), în versiunea lui Gheorghe Romănescu. În sfârșit, în 1859, anul Unirii Principatelor, traducerea după *Martirii*, întreprinsă de C. D. Florescu și F. Pisone vedea lumina tiparului la Imprimeria ziarului „Naționalul” din București. Cît de amplu a fost ecoul literar al acestor repetate traduceri, la care trebuie adăugate cele circulând în manuscris, o demonstrează și influența asupra creației originale autohtone. S-a observat, de pildă, că poemul *Căderea Ingerilor* de I. Heliade Rădulescu a fost «salvat» calitativ de «stilul Chateaubriand» al înmormîntării lui Abel.

În această atmosferă, nu e deloc surprinzătoare inițiativa apreciatului traducător al *Henriadei* lui Voltaire, boierul moldovean Vasile Pogor (tatăl omonimului fondator al societății literare „Junimea”), de a transpune în limba română opera lui Chateaubriand.

Fiu de răzeș, care a urcat treptele ierarhiei boierești de la serdar, în 1819, la mare vornic, în 1852, Vasile Pogor (1792—1857) n-a cultivat muzele numai întîmplător, nici n-a făcut poezie «malgré lui» ca logofătul Dimachi sau Alecu Beldiman cu care a fost comparat. El are, ca și Costache Conachi, conștiința că încurajează literatura națională atunci cînd publică

traducerea *Henriadei*. Mai mult, prin propria sa operă, el este în mod deliberat un purtător al spiritului voltairean în societatea moldovenească a vremii. Nu întîmplător, în cea mai cunoscută dintre creațiile sale originale, intitulată inițial *Poezie — satiră îndreptată împotriva lui Mihai Vodă Sturza* —, ceea ce impresionează este, după expresia lui G. Călinescu, sarcasmul «voltairean în stil biblic». Dar tot G. Călinescu remarca în unele pasaje «un surprinzător tuș foscian și volneyan». Cu alte cuvinte, elemente preromantice. Un alt poem satiric, publicat recent¹, *Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam*, se caracterizează nu numai prin realismul detaliilor, dar și prin fantezia situațiilor sau contrastele savant dozate, ca acel «peisaj luxuriant», care îl face pe Perpessicius să-l considere pe autor «un remarcabil poet». Merită menționat, de asemenea, faptul că însuși Eminescu, cunoscînd acest din urmă poem în manuscris, l-a copiat aproape în întregime în caielele sale², subliniind expresii sau imagini sugestive. Ca și în cazul altor scriitori români, contemporani cu Vasile Pogor sau chiar de mai târziu, iluminismul se îmbina în creația acestuia cu o anume receptivitate pentru romantism. Cel ce traducea *La Henriade* sau *Zaire* de Voltaire nu neglijase lectura lui Victor Hugo, de pildă, a cărui puternică influență a fost remarcată în versurile scrise în 1839, la moartea primului domn pămîntean din Moldova, Ioniță Sandu Sturza.

Încercarea lui Vasile Pogor de a tălmăci în românește opera lui Chateaubriand se explică, așadar, atît prin propria-i receptivitate la noul curent literar, cît și prin popularitatea pe care această operă o cîștigase în Țările Române.

Despre această preocupare, necunoscută pînă azi istoriei literare, ne informează o epistolă adresată de către Chateaubriand lui Vasile Pogor, pe care o reproducem mai jos în original și traducere³:

«Vous êtes parfaitement libre, Monsieur, de prendre dans mes ouvrages tout ce qui vous plaira; j'aurai seulement l'honneur de vous faire observer que je n'ai plus aucun droit sur ces ouvrages et qu'ils appartiennent aux Éditeurs qui les ont achetés.

J'ai l'honneur de vous offrir, Monsieur, l'assurance de ma considération très distinguée.

Paris 10 août 1843

CHATEAUBRIAND »

¹ Cf. Emil Virtosu, *O satiră în versuri din Moldova anului 1821*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II, 1957.

² B. A. R. S. R., Ms. rom. 2307, 77. 6—24°.

³ Scrisoarea se păstrează astăzi în fondurile Bibliotecii Academiei R. S. R., corespondență S 2/CCXXXI și provine de la un ultim reprezentant al familiei Pogor.

«Sinteți absolut liber, domnule, să luați din operele mele ce vă va plăcea; am onoarea însă de a vă atrage atenția că eu nu mai am nici un drept asupra acestor lucrări și că ele aparțin editorilor care le-au cumpărat.

Am onoarea să vă prezint, domnule, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Paris, 10 august 1843

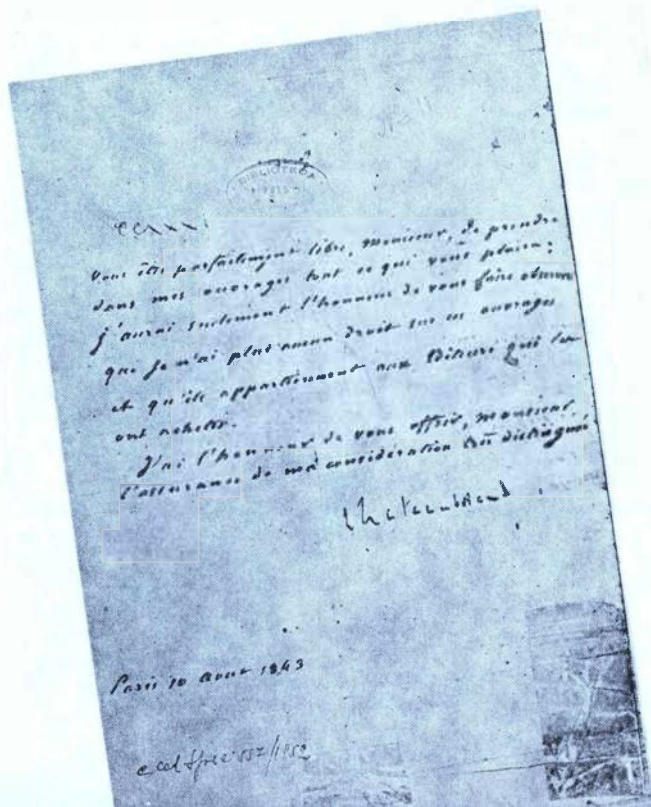
CHATEAUBRIAND»

Nu ştim dacă Vasile Pogor va fi continuat demersurile sale pe lângă editorii francezi ai operei lui Chateaubriand. Nu s-a păstrat, de altfel, nici o traducere din Chateaubriand în arhiva sa. Dar dacă picul original cu adresa

sa s-a pierdut, scrisoarea autografă a marelui scriitor francez, redactată în cerneală neagră, pe hirtie îngălbenită de vreme, are însemnate pe *verso* următoarele versuri franceze, în care se poate recunoaște autograful poetului român:

« Tant que la vieillesse pensive
Soupirera le passé
Trouvant que dans la course active
Le temps pour lui s'est trop pressé,
Tant que l'Enfance à cette vie
Offrira son âme ravie
En montant les premiers degrés,
Elle aura, charmant l'existence
Un sourire pour l'Espérance
Et des larmes pour les regrets ».

Nicolae LIU

CRONICA EDIȚIILOR

Costache NEGRUZZI

Opere*

Editura „Minerva”, 1974

ÎN 1857, CÎND ÎȘI ADUNA ÎN VOLUM *Păcatele tinerețelor*, C. Negruzzi pune în fruntea lor un spiritual citat din Gentile Sermini, îndeobște interpretat ca o «scuză» către cititor pentru incongruitatea conținutului: «...*Sicome colui, che una insalatella vuole a un suo amico mandare, preso il paneruzzo e il coltelino, l'ortello suo ricerca, e come l'erbe trova così nel paneretto le mette senza alcuno assortimento mescolamente. Non altrimenti a me e convenuto di fare. Però dunque mi pare che questo meritamente non libro, ma un paneretto d'insalatella si debba chiamare*». Cu sociabilitatea ce-l caracterizează, scriitorul lasă și aici impresia că glumește, cedind insistențelor prietenesti, nu fără ezitări și aprehensiuni, cînd decide să-și editeze încercările aproape uitate, fiindcă la cei aproape cincizeci de ani cîți avea în acel moment, renunțase practic la orice velleitate literară. Și totuși, nu lipsește din gestul său o doză de provocare. În subtextul autocondescendent, în recunoașterea simulată a unei producții hibride, în mixajul textelor oferite «mescolamente» se ascunde de fapt conștiința unei rezistențe la dintele vremii. Oferită cu modestie, sub pretextul metaforic al unui «paneretto d'insalatella», opera e structurată pe direcții precise, cu sentimentul unui semn de «independență literară» (cum o va defini în 1872 V. Alecsandri), fără complexul unei subordonări la o tradiție. Dimpotrivă, Negruzzi inaugura în *Amintiri de junețe*, în *Fragmente istorice*, *Neghină și pălămidă*, dar

* C. Negruzzi, *Opere, I, Păcatele tinerețelor*, Ediție critică, cu studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, Editura „Minerva”, București, 1971, 525 p.

mai ales în *Negru pe alb* (*Scrisori la un prieten*), diverse variante — cele mai multe trainice — ale prozei memorialistice, nuvelei romantice și istorice, poeziei de anvergură epică și foiletonisticii impresioniste în litera românească. Că această diversitate a domeniilor, tonului, stilurilor a putut să nască suspiciunea diletanței, lucrul nu trebuie să mire, raportat la vîrsta autorului și mai ales la vîrsta literaturii

însăși, în cimpul căreia se afirma neastimpărul său creator. «*Valoarea scrierilor lui C. Negruzzi, mare prin calitățile lor, se mărește în proporție colosală când gândirea mea se raportează la timpul de sterilitate în care ele au fost produse. În anii de secetă rodurile copacilor sunt mai cu seamă prețioase*», va sublinia Alecsandri în prefața ediției de la 1872—73. Și dacă observația nu mai rezistă la un examen critic în privința încercărilor poetice sau a celor dramatice, ea rămâne întru totul valabilă pentru prozator. «*Pentru noi, ca și pentru viitorime, el va rămâne creatorul nuvelei românești*», va afirma E. Lovinescu. «*Un mare prozator*», «*creator de valori pure, inefabile*», confirmă judecata și G. Călinescu. În special prin *Alexandru Lăpușeanu*, Negruzzi se instalează definitiv într-o clasicitate inexpugnabilă, de manuale și exegeze, recomandat generații după generații drept un model neîntrecut, a cărui recunoaștere a fost proclamată nu numai de critica profesională și de istoria literară, dar și de marii creatori ai prozei românești moderne, un Liviu Rebreanu sau Camil Petrescu. Cu trecerea vremii problema «originalității» acestui scriitor a trecut pe nesimțite în planul secundar al discuțiilor de pură specialitate. E. Lovinescu, în monografia sa din 1913 (amplificată în edițiile ei succesive din 1924 și 1940), N. Camariano (*Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi și prototipurile lor*, 1935), N. Iorga, V. Ghiaciov, Ș. Cioculescu, Al. Piru, N. I. Popa ș. a. au abordat firesc și măsura în care opera rămâne tributară unor precusori străini, imitați pur și simplu sau urmați doar în sensul unor stimuli, sugestii etc. Nici ediția recentă a *Operele* nu elucidează toate sursele posibile; editorul remarcă de pildă că pentru *Doi țărani și cinci cîrlani* modelul «nu a fost încă identificat» (*Introducere*, p. XIV). Oricît de psonantă pentru comparatismul românesc, sursologia — ca ramură oarecum desuetă a cercetării — ni se pare depășită și din alt punct de vedere: importantă rămîne doza de creativitate a operei, capacitatea ei de a oferi o viziune proprie asupra unei realități. Chiar prin intermediul localizării ori al adaptării, ca document sociologic, literatura lui Negruzzi reconstituie o imagine autentică, indiferent de procedeul ales, care, la urma-urmelor era familiar întregii generații de la mijlocul veacului trecut. Dacă, spre pildă, pentru *Rețetă* V. Ghiaciov (și pe urmele sale G. Călinescu) au identificat o posibilă sursă într-un text autobiografic al lui Benjamin Franklin — cu a cărui

«formulă» foiletonistă și scrisul lui Kogălniceanu se contaminase măturisit — problema mi se pare secundară, cîtă vreme schița negruziană își păstrează timbrul autohton deplin adecvat realităților locale, deschizînd chiar seria prozei românești de satirizare a formelor existenței provinciale. *Rețetă* trebuie deci «citită» azi nu atît ca un text subordonat unui probabil «model» exterior, ci mai mult ca un «pilot», care patronează caragialiana *Grand Hotel «Victoria Română»* și alte numeroase schițe și momente. De altfel, reducția la un posibil arhetip de lectură diminuează însăși arta literaturii în cuprinsul căreia se mișcă autorul *Rețetei*, trăsătura fundamentală a schiței nefiind monopolul unui singur autor din literatura universală, ci una din tendințele proprii romantismului vremii, care «descoperă» și spațiul orășenesc, și — odată cu el — aprehensiunea față de ideea «provincialului» și a «provincialismului» (ca mentalitate, spirit, comportament). Ridicolul, penița incisivă în gravarea portretelor, antipatia declarată sint atitudini general-romantice: «*Grundlegend ist die Abneigung der Romantiker gegen das Klein-städtische*» (Cf. Marianne Thalmann, *Romantiker entdecken die Stadt*, „Nymphenburger“ Verl., 1965, p. 8). Un alt exemplu: *Fiziologia provincialului* (1840) a fost apropiată rînd pe rînd de La Bruyère (Ch. Drouhet stabilise o relație între «le gentilhomme campagnard» al aceluia și «boierul ținutaș» al lui Negruzzi) Balzac, Pierre Durand. Notele și comentariile ediției lui Liviu Leonte indică și o altă pistă a cercetării însă: indiferent de modelul urmat *Provincialul* negruzian e un cap de serie, incitînd emulația unor confrați: Heliade, Kogălniceanu. Înscris «pe orbita literaturii europene a timpului», personajul ființa și în realitatea moldovenească a momentului, de unde ochiul sagace al observatorului detașat îl detectează, evocîndu-i prezența, comportamentul, vestimentația, vocabularul etc., într-o manieră proprie, inconfundabilă. Tratînd materia nu neapărat în funcție de «modele», ci în sensul unor «topoi» aflați în circulație de la un cap la altul al literaturii europene, individualitatea operei negruzziene se eliberează treptat și trăiește în «lectura» noastră actuală prin calitățile sale autonome originale. Nu altfel trebuia tratată, credem, însăși noțiunea de «diletantism», insinuată progresiv în exegeza acestui scriitor de la Lovinescu încoace. Ideea, foarte rezistentă, a fost întoarsă adesea împotriva autorului lui

Alexandru Lăpușneanu; constatarea diletanței s-a transformat pe nesimțite în acuză, ori, în cel mai bun caz, în privire condescendentă (sub pretextul istorismului), deși — la origine introducerea termenului nu avea nimic infamant. Dimpotrivă, când Lovinescu afirma că Negruzzi « a rămas veșnic tânăr, spiritual, ușor și cu ceva de diletant », el preciza imediat înțelesul conceptului: « diletant era în calitatea lui de artist ce iubește mai multe lucruri deodată când însă sub înfățișări felurite numai frumosul unduios și schimbător ». (p. 245, ed. III-a, 1940). Criticul folosea, prin urmare, noțiunea în sensul ei original, clasic, în accepțiunea sa antică, nicidecum cu nuanța peiorativă, diminuantă axiologic pe care i-a atribuit-o circulația ulterioară. Accept dar sentința călinesciană potrivit căreia producția poetică negruzdziană e iremediabil atinsă de aripa timpului, căci deși detecta aci cu bunăvoință « un artist, cunoscător al procedeele literare, în stare de figuri și colori », « poet Negruzzi nu este și versurile lui au mersul bătrânesc al stihurilor lui Beldiman » (*Istoria literaturii române...*, 1941, p. 198), nu vom comite totuși eroarea de optică a unor exegeți care au extins judecata și asupra navelor *Zoe* și *O alergare de cai* și au privit cu îngăduință « scrisorile », oprindu-se doar asupra lui *Alexandru Lăpușneanu*. Recentă ediție a *Operele* ne pune în contact cu « opera » așa cum o imagina — ca arhitectură — autorul însuși când punea, la 1857, punctul final al unei activități oarecum agitate, susținută cu fervoare, febrilitate dar și cu o anume torsiune interioară, în condiții puțin prielnice. *Păcatele tinerețelor* se prezintă ca o « retrospectivă », imaginată, văzută, selectată de autorul însuși în momentul când avea conștiința precisă a secării surselor și, totodată, a depășirii, a intrării întregii literaturi într-o altă fază. Negruzzi s-a considerat lucid drept un om al « începutului de drum » și sentimentul cu care-și consideră încercările nu e numai unul strict *personal*, ci unul raportat la dibuirile și « păcatele » întregii sale generații de întemeietori, cu inerentele lor erori, stângăcii, căutări de forme și structuri adecvate realităților istorico-sociale, dar și estetice. De aceea, apropierea curentă ce se face între titlul culegerii de la 1857 și titlul volumului de versuri semnat de Al. Dumas-fils, *Pêchès de jeunesse* (1845), preluată de mai toți cercetătorii de la observația lui N. Gr. Racoviță (1886) până azi, chiar dacă amendată cu prezența expresiei la Negruzzi însuși în articolul *Mărturisenie* („Foaie pentru minte, inimă și

literatură“, nr. 30, 1845), unde autorul își taxa unele scrieri drept « păcate ale tinereților și a neștiinței » (Cf. V. Ghiacoiu, L. Leonte) nu rezistă. Coincidența sursologică e concurată de sentimentul general ce se degajă din opera însăși, din decizia tardivă a scriitorului de a-și aduna în volum opera, ca mărturie, document nu numai sociologic, dar și de creație, semnificativ esteticeste pentru un moment literar. Iată de ce texte ca *Zoe*, *O alergare de cai*, *Negru pe alb* și chiar *Muza de la Burdujeni* capătă o altă dimensiune, raportate nu atât la diverse modele posibile, cât la un stadiu 1840 al literaturii române, capabil să explice literatura ulterioară a lui Al. Odobescu, I. L. Caragiale, a lui Eminescu chiar. Cu totul revelator mi se pare în acest sens ciclul *Negru pe alb*, adică tocmai capitolul cel mai « friabil » al operei, acolo unde obiecția « diletantismului » negruzdzian ar găsi terenul cel mai propice de argumentare. Ce sînt aceste « scrisori »? S-a spus în repetate rânduri că sînt un breviar de teme și structuri epicoanecdote în spiritul epocii: mici memoriale de călătorie, « fiziologii », schițe concentrate, dizertații pe teme foarte diverse, de la lingvistică la morală, istorie, arheologie, etnografie, folclor, economie politică, economie agrară, conservarea monumentelor etc., etc., domenii predilecte pînă la obsesie în conștiința generației pașoptiste autohtone. Ele sînt, de asemenea, o amabilă « cozerie », după aprecierea estetică lovinesciană; « prilej de a vorbi de orice, de impresii de drum, de lucruri mai serioase, de probleme actuale, de nimicurile vieții, sub o formă elt mai liberă, de adevărată „causerie“, cu un oarecare aer de nepăsare, de diletantism fugind de orice argumentație mai strînsă și de tot ce ar putea părea pedantism » (ed. cit., p. 211). Ca formulă de proză așadar, Negruzzi încerca primul în literatura noastră « foiletonul ». Interesul lecturii e maxim: tonul e cordial, sprinten, familiar, de o vădită sociabilitate, limba e cursivă și limpede. Lovinescu sublinia drept « qualité maitresse » a acestor pagini « simplitatea cordială ». Același critic aduce în discuție « impresionismul » scriitorului analizat și clasicismul său funciar, exprimat prin amestecul de simplitate și scepticism. Afirmîndu-și opiniile în cele mai variate domenii de existență morală, socială, istorică etc., Negruzzi o făcea cu adîncă convingere, dar fără să tiranizeze: « a spus, a zîmbit și a trecut mai departe ». (*Ibid.*, p. 246). Observații întru totul adevărate, de nimeni contrazise, ba chiar am putea spune că nedepășite în comentariile critice

de mai târziu care s-au oprit fugăr de cele mai multe ori asupra «scrisorilor». Dar dacă *Alexandru Lăpușneanu* rămâne un monument clasic al nulelei românești, fiind definitiv locul scriitorului în conștiința istoriei noastre literare, ciclul *Negru pe alb* mi se pare că merita o analiză ceva mai atentă. Căci dincolo de formula lor estetică, dincolo de calitățile relevante ale textului, dincolo de câteva pagini de mare antologie (*Rețetă, Istoria unei plăcinte, Păcală și Tindală, Un poet necunoscut*, dar mai cu seamă extraordinara *Pentru ce țigani nu sunt români*) descoperim în acest capitol al operei negruzziene întregul argument al rezistenței sale: 1) *modernitatea* ei, prin tocmai caracterul eiseistic al discursului; 2) valoarea ei de *anticipație*: nu numai în «soluțiile» propuse cu bun simț în probleme aparent inextricabile, cum erau dezbaterile filologice ale vremii sau cele etnografice, sociale etc., dar și pe planul ideologic mai larg: prefirări ale semănătorismului, de pildă, sau în structurile epice (I. L. Caragiale, Odobescu), în stilistica frazei (finalul din *Iepurarie* anunță turnura «tabletei» argeziene) ș. a.; în fine, 3) prin *recurența unor motive* care face posibilă însăși diagnoza atitudinii autorului, de atâtea ori controversată, în fața evenimentelor de răscruce ale epocii sale: 1848, Unirea din 1859 ș.a. Breviar de «morală practică», anticipând geografia argeziană și călănesciană din «tablete» și «cronicile» pesimistului/optimistului, *Negru pe alb* dezvăluie la o lectură mai atentă o filosofie a vieții, revelatoare pentru om, cetățean și artist, deopotrivă. Nu este locul aici să intrăm în detalierea acestui aspect. O vom face în altă parte. Semnalăm deocamdată că un motiv cum este acela al «grădinii» recurent în textul «scrisorilor», trădează la Negruzzi acea prefacere în modul de a gândi și a simți al oamenilor din pragul revoluțiilor burghize, despre care Georg Lukács vorbește în *Estetica* sa. Negruzzi se află prins între aspirația spre o natură «*patetică și dominată*» și deci spre o viață conformă naturii, cu o vădită anticipație pentru «artificialitate» — și cealaltă aspirație, la fel de legitimă, către afirmarea drepturilor umane, către proclamarea valorii proprii a personalității «*clar și în particularitatea ei dată de natură*». Ceea ce decurge din această atitudine în plan ideologic (Cf. Lukács, ed. rom., p. 424—425) explică mai complet, credem, deficitul ipotezele imbiat pînă acum, inaderența lui Negruzzi, derobările lui, singularizarea sa, umilitatea tenace cu care și-a apărât orgolioasa lui independență de conștiință.

Revenind la ediția lui Liviu Leonte, puține lucruri ar fi de observat — ceea ce arareori ni

se întâmplă, s-o recunoaștem. Propunându-și să reproducă textul ediției de la 1857, rezervând pentru un al doilea și ultim volum de *Opere* scrierile risipite în periodice (antume și postume), precum și corespondența, editorul ne dă un text curat, transcris cu criterii sigure, păstrînd particularitățile scrisului negruzian. *Nota asupra ediției* argumentează convingător procedarea, numeroasele comentarii și stabilirea variantelor ne introduc în laboratorul intim al unei opere cu avatare uneori pasionante. Cercetătorul se află deci în fața unei ediții ireproșabile, cea dintîi care corectează onorabil erorile de lecțiune și transcriere de care nu fuseseră scutite nici ediția din 1872—73, nici ediția Carcalechi-Chendi din 1905, 1912, nici ediția Haneș (1908, 1924) și nici aceea a lui V. Ghiacoiu (1937, 1942), ultima fiind socotită pînă nu de mult drept cea mai «corectă». Liviu Leonte demonstrează bogat neglijențele, greșelile de transcriere etc., uneori atât de grave încît amenințau textul cu desfigurarea. Un substanțial studiu introductiv însoțește prezenta ediție, corect, solid informat, trădînd pe cercetătorul familiarizat de câteva decenii cu textul negruzian, asupra căruia a meditat sub variate ipostaze: de editor (în diferite volume de popularizare), comentator și biograf. Alături de exegezele mai vechi ale lui Lovinescu, Iorga, Călinescu, Cioculescu, Ghiacoiu și Al. Piru, comentariul lui Liviu Leonte adaugă sinteza unei stufoase informații și meditația îndelungă și fecundă asupra unor valori validate de timp. Căci, așa cum o afirmă, editorul prezent a ținut seama de exigența ridicată a lectorului contemporan «*inclement*», interesat în primul rînd de ceea ce intră «*în moștenirea literară și nu în cea culturală în general. Pentru el, Negruzzi a pus o piatră de temelie. Cu scrisorile sale aduce un început, iar cu Alexandru Lăpușneanu, un început și o culme*». (p. XXXIX). Subscriem de asemeni la finalul *Notei asupra ediției* (p. LIII) unde pentru prima oară, ni se pare, un editor exprimă un punct de vedere receptiv, așteptînd «*cu recunoștință*» observațiile critice menite «*să ajute la îmbunătățirea transcrierii și la clarificarea comentariilor*». În acest spirit, semnalăm omisiunea «scrisorii» a XXVIII-a, care, cu toate aspectele delicate de xenofobie pe care le ridică (și care-și puteau găsi o explicație rezonabilă în contextul ideologic al epocii și în cel particular, al autorului) conține și foarte semnificative alte pasaje, legate de motivul «grădinii», amintit de noi, cu o nu mai mică valoare ideologică în anamneza autorului. Oricum, absența acestui text putea fi măcar semnalată cititorului, celui neavertizat măcar, pentru a-i evita senzația de perplexitate.

Mircea ZACIU

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 ianuarie — 31 martie 1975)

* * *

Florian (Dudaș) — O variantă inedită a *Miorișei*. [Culeasă de la Isaia Benea, 76 ani, din satul Neagra, de lângă Moneasa, 1974]. „*Orizont*“, an XXVI, 17 ianuarie 1975, nr. 3, p. 6.

A

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Mitzura) — *Carac*. [Pamflet dialogat.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 95—108.

B

BASSARABESCU (I. A.)

Scurtu (Nicolae) — Hortensia Papadat-Bengescu editată de Casa Școalelor. [Referat cu privire la volumul *Desenuri tragice* de Hortensia Papadat-Bengescu, nedatat.] „*Orizont*“, Serie nouă, anul XXVI, nr. 7, (363), 14 februarie 1975, p. 7.

BIANU (Ion)

Vezi: Ibrăileanu, G. (Popescu-Gogan Petre).

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — [Chemarea lupilor] I — roman autobiografic. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 83—94.

Stoica (Ion) — Texte inedite lângă *Pașii profetului*. [O dedicație pe volumul *Pașii profetului*, și o scrisoare Lucian Blaga către Petre Drăghici, din Cluj, 24 martie 1921.] „*Tomis*“, anul X, nr. 1 (118), martie 1975, p. 6.

BUCUȚA (Emanoil)

Crăciun (Victor) — *Eminescu, geniu romantic* [Conferință radiofonică difuzată la 26. IV. 1940.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 69—72.

C

CĂLINESCU (G.)

Ivănescu (D.) — Un raport inedit. [Raport al lui G. Călinescu asupra piesei *Alexandru Vodă* de Victor Iacob, la 5 mai 1942, când autorul *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent* făcea parte din Comitetul de lectură al Teatrului Național din Iași.] „*Cronica*“, anul X, nr. 11 (476), vineri 15 martie 1975, p. 4.

Popescu-Gogan (Petre) — Trei ipostaze editoriale ale poeziilor lui Eminescu. [Cerere adresată lui Iorgu Iordan, decanul Facultății de filosofie și litere, datată miercuri 14 decembrie 1938; scrisoare datată 20 septembrie 1950.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, p. 54.

Vezi: Petrescu Cezar (Scurtu, Nicolae).

CHINEZU (Ion)

Florescu (Nicolae) — *Prezența lui Eminescu*. [Conferință.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 60—63.

— Semnificația biografiei eminesciene. [Conferință dintr-un ciclu ținut în diferite orașe din Ardeal în 1923.] „*Convorbiri literare*“, nr. 1 (61), 1 ianuarie 1975, p. 2.

CIPRIAN (G.)

Foșea (Ion) — Zaharia Stancu, director al Teatrului Național — Cu un text inedit din Muzeul Teatrului, semnat de G. Ciprian. [Rezoluție, în versuri, aparținând lui Zaharia Stancu, pe o cerere de avansare (tot în versuri!) a lui G. Ciprian.] „*Argeș*“, anul X, nr. 1 (99), martie 1975, p. 45.

COMARNESCU (Petru)

Crăciun (Victor) — Eminescu în plastică. [Text imprimat pe bandă magnetică în anul 1969.] „*Convorbiri literare*“, nr. 1 (61), ianuarie 1975, p. 8.

CUGLER PONI (Matilda)

Ivănescu (D.) — Un portret al lui Eminescu. [O evocare scrisă de Matilda Cugler Poni, așa cum l-a cunoscut în anul 1871, în casa Cugler.] „*Convorbiri literare*“, nr. 2 (62), februarie 1975, p. 6.

D

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Vezi: Papadat-Bengescu, Hortensia (Scurtu, Nicolae).

E

EMINESCU (Mihail)

Arhip (I.) și Vacariu (D.) — Noi mărturii documentare despre M. Eminescu. [O scrisoare a junimistului D. Boghean către Petre Missir, în legătură cu starea sănătății poetului, pe cînd se afla în tratament la Ober-Döbling, datată: Viena 1/II, 1884.] „*Cronica*“, anul X, nr. 2 (467), vineri 10. I. 1975, p. 9.

Barborică (C.) — «Eminescu — poetul meu preferat». [Fragment dintr-o scrisoare a lui Ivan Krasco.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 75—76.

Bardieru (Al.) — Mărturii din viața căminarului Eminovici. [Scrisoare a lui Carol Hein Wirth către C. Hurmuzachi datată: Dumbrăveni la 7 februarie 1841. Trei procese-verbale date: 14 aprilie 1865, 15 aprilie 1865 și 16 aprilie 1865.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 44—48.

Bucur (Marin) — De la un monolog dacic la un început de traducere din Shakespeare. [Credeti voi] — monolog; [Poetul și zugravul] — început de traducere după piesa lui Shakespeare *Timon din Atena*. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 7—19; Fragmentarium. [Fragmente din manuscrisele eminesciene aflate la B. A. R.], ms. 2258, ff. 182 și 185; 2270, ff. 28, 29, 140 v., 156 v. și 157; 2290, f. 7.] „*România literară*“, anul VIII, nr. 3, joi 16 ianuarie 1975, p. 14.

Bulgăr (Gh.) — «În istorie câtă să constatăm valoarea termenilor». [Aforisme și adnotări.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 20—21.

Cioculescu (Șerban) — Eminescu și serbarea de la Putna. [Adresa trimisă de Eminescu, în calitate de secretar, în numele comitetului de organizare a serbării de la Putna, studenților Facultății de teologie de la Blaj.] „*România literară*“, anul VII, nr. 11, joi 13 martie 1975, p. 7.

Dan (Josetta) — Alain Bosquet, Iuri Kojevnikov, Roy Mac Gregor Hastie, David Samoilov, Amita Bhoose Ray [Declarații radiofonice.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 77—79.

Mihăilă (Ruxandra) — « Pentru tot ce-i etern timp nu există ». [Aforisme și adnotări.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 22—24.

Panaiteșcu D. (Dumitru) — « Adevărul nu rezultă din deduceri logice... ». [Scrisoare deschisă.] — fragmente de ziariștică. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 25—28.

Polojințev (Maria) — O altă imagine a lui Eminescu? [Fotografie inedită descoperită în fondurile documentare ale Bibliotecii Centrale de Stat, sub nr. de inventar 80.440.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, p. 5 și pp. 80—81.

Pop (Augustin Z. N.) — Noi date despre familia și viața poetului. [I. *Bocetul* lui Vasile Iurașcu — bunicul poetului — scris în versuri și dăltuit pe piatra de mormânt a soției Paraschiva Iurașcu, la 27 decembrie 1836; II. Slavici despre Eminescu — O *minută* a unui necunoscut, scrisă la 12 iunie 1914, în cafenea „Imperial“ după relatările lui Ioan Slavici despre Eminescu; III. Frate vrednic de poet — date despre Matei Eminescu din *Memoriul* său de ofițer.] „*Argeș*“, anul X, nr. 1 (99), martie 1975, pp. 6 și 14.

— Despre Eminescu. [Trei note: I. O ediție Caragiale a *Poesiilor* lui Eminescu?; II. Tînca Vartic își amintește despre întâlnirile lui Creangă cu Eminescu; III. După 15 ani de la moartea lui Eminescu: o însemnare anonimă găsită între hîrțile folcloristului Gh. T. Kirileanu.] „*Cronica*“, anul X, nr. 2 (467), vineri 10. I. 1975, p. 5.

— Despre Eminescu. [Documente inedite: I. Liste de subscripții și evidențe ieșene (ținute de Petre Missir) în octombrie 1883; II. — Legitimăția de veteran din războiul pentru independență a căpitanului Matei Eminovici, eliberată în 1912.] „*Convorbiri literare*“, nr. 1 (61), ianuarie 1975, p. 11.

Scurtu (Nicolae) — Noi date despre primul nostru eminescolog. [O cerere, din 12 iulie 1905, a lui Ion Scurtu — cu aviz favorabil finalizat prin ordonanța nr. 2375/905 — adresată ministrului Instrucției Publice și al Cultelor, pentru un ajutor material în scopul culegerii și editării datelor vieții și operelor eminesciene.] „*Amfiteatru*“, anul X, nr. 1 (109) ianuarie 1975, p. 103.

Stoica (Ion) — Biblioteca lui Eminescu. [Scrisoarea căpitanului Matei Eminescu către folcloristul Gh. Dem. Teodorescu, însoțită de inventarul cărților din biblioteca poetului.] „*România literară*“, anul VIII, nr. 3, joi 16 ianuarie 1975, p. 15.

G

GALACTION (Gala)

Oprea (Al.) — Frumoasa epistolă de altădată. [Scrisori de dragoste (I), date: 15 Ianuar 1901, După 25 Ianuar 1901, 12 Februar 1901, 16 Februar 1901, 16 Februar 1901, 26 Februarie 1901.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 137—150.

H

HASDEU (B.P.)

Vezi: Vulcan, Iosif (Scurtu Nicolae)

I

IBRĂILEANU (G.)

Popescu-Gogan (Petre) — Trei ipostaze editoriale ale poeziilor lui Eminescu. [Scrisoare către Bianu, nedată.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, p. 53.

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Scurtu (Nicolae) — Kogălniceanu editor. [O scrisoare M. Kogălniceanu către ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor (Titu Maiorescu) și avizul favorabil al acestuia.] „Cronica”, anul X, nr. 7 (472), 14. II. 1975, p. 7.

L

LOVINESCU (E.)

Scurtu (Nicolae) — Hortensia Papadat-Bengescu editată de Casa Școalelor. [*Raport* cu privire la volumul *Desenuri tragice* de Hortensia Papadat-Bengescu, din 7 decembrie 1926.] „Orizont”, Serie nouă, anul XXVI, nr. 7 (363), 14 februarie 1975, p. 7.

M

MAIORESCU (Titu)

Vezi: Kogălniceanu, Mihail (Scurtu, Nicolae).

MISSIR (Petre)

Vezi: Eminescu, Mihai (Arhip, I. și Vacariu, D.)

O

OLAHUS (Nicolaus)

Albu (Corneliu) — Filipica rostită în Dieta de la Augsburg. [Discurs tălmăcit din limba latină.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 154—159.

OPRESCU (George)

Popescu-Gogan (Petre) — Mihail Sadoveanu, George Oprescu, Perpessicius despre *Artă lui Eminescu*. [Stenograma ședinței din 30 aprilie 1954, a Secției de știința limbii, literaturii și artelor, a Academiei R. P. R.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 57—59.

P

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Scurtu (Nicolae) — Hortensia Papadat-Bengescu editată de Casa Școalelor. [O scrisoare către Mihail Dragomirescu, din 5 noiembrie 1926.] „Orizont”, Serie nouă, anul XXVI, nr. 7 (363), 14 februarie 1975, p. 7.

PERPESSICIUS

Panaiteescu (D. D.) — *Insemnările anului 1940*. [Pagini de Jurnal.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 110—115.

— « La curtea cuconului Vasile Creangă » în transcrierea lui Perpessicius. [Fișă analitică din laboratorul de lucru al editorului și material de «laborator» însoțit de adnotările editorului.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975, p. 29.

Popescu-Gogan (Petre) — Mihail Sadoveanu, George Oprescu, Perpessicius despre *Artă lui Eminescu*. [Stenograma ședinței din 30 aprilie 1954, a Secției de Știința limbii, literaturii și artelor, a Academiei R. P. R.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975 pp. 57—59.

Popescu-Gogan (Petre) — Trei ipostaze editoriale ale poeziilor lui Eminescu. [Scrisoare adresată lui Mihail Sadoveanu, nedată; *Anează la petiția prezentată Secțiunii literare, în ședința de la 6 aprilie 1946*, datată 8 aprilie 1949; *Dispozițiuni în legătură cu editarea volumului IV*, Poezii postume de M. Eminescu, datate 23 septembrie 1949.] „Manuscriptum”, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 55—56.

PETRESCU (Cezar)

Crăciun (Victor) — Destinul lui Eminescu. [Conferință radiofonică difuzată în 1939 în cadrul ciclului de emisiuni *Zilele Eminescu*.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 64—67.

— Eminescu, poezia filosofică. [Conferință radiofonică din anul 1939.] „*Convorbiri literare*“, nr. 1 (61), ianuarie 1975, p. 8.

Scurtu (Nicolae) — Eminescu, personaj de roman. [Un fragment din scrisoarea lui Cezar Petrescu adresată lui G. Călinescu, drept răspuns la cronică publicată de critic în „*Adăvărul literar și artistic*“, nr. 14 (776), 20 octombrie 1935, cu ocazia apariției primului volum (*Luceafărul*) din Trilogia închinată lui Eminescu.] „*Amfiteatru*“, anul X, nr. 1 (109), ianuarie 1975, p. 103.

POPA (Vasile) — cronicarul

Vasile (Oltean) — Descoperirea unui codice - miscelaneu în limba română. [Alcătuie din patru părți, dintre care a doua copiată de Popa Vasile; datat secol XVI, aflat în arhiva de pe lângă Muzeul Primei Școli Românești din Scheii Brașovului.] „*România literară*“, anul VIII, nr. 5, joi 30 ianuarie 1975.

R

REBREANU (Liviu)

Scurtu (Nicolae) — Hortensia Papadat-Bengescu editată de Casa Școalelor. [Referat cu privire la volumul *Desenuri tragice* de Hortensia Papadat-Bengescu, din 19. XI. 1926.] „*Orizont*“, Serie nouă, anul XXVI, nr. 7 (363), 14 februarie 1975, p. 7.

RÎVNEANU (Chibici)

Sabău (Flaviu) — « Starea sănătății bietului Mihai Eminescu... nu s-a îndreptat încă... » [Două scrisori adresate de A. Chibici Rîvneanu lui George Bușilă, date: București 9 decembrie 1883 și București 6/18 Aprilie 1884.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 49—50.

S

SADOVEANU (Mihail)

Popescu-Gogan (Petre) — Mihail Sadoveanu, George Oprescu, Perpessicius despre *Arta lui Eminescu*. [Stenograma ședinței din 30 aprilie 1954, a Secției de Știința limbii, literaturii și artelor, a Academiei R.P.R.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 57—59.

STANCA (Radu)

Cubleșan (Constantin) — *Puntea neagră*. [Povestire din 1948.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 116—136.

STANCU (Zaharia)

Focșa (Ion) — Zaharia Stancu, director al Teatrului Național — Cu un text inedit din Muzeul Teatrului, semnat de G. Ciprian. [Rezoluție, în versuri, aparținând lui Zaharia Stancu, pe o cerere de avansare (tot în versuri!) a lui G. Ciprian.] „*Argeș*“, anul X nr. 1 (99), martie 1975, p. 15.

STREINU (Vladimir)

Crăciun (Victor) — Eminescu pe meridianele lumii. [Conferință radiofonică.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 73—74.

T

TEODORESCU (Gh. Dem.)

Vezi: Eminescu, Mihai (Stoica, Ion).

V

VIANU (Tudor)

Ilin (Stancu) — Tinerețea unui umanist. [Dosarul doctoratului la Tübingen.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 160—170.

VLAHUȚĂ (Alexandru)

Ștefănescu (Gh. S.) — Vlahuță face «propagandă pentru cărțile lui Eminescu...» [Scrisoare adresată de Alexandru Vlahuță profesorului Alexandru N. Nicolescu, datată Tirgoviște, Decembrie 28, 1883.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 1 (18), 1975, pp. 51—52.

VULCAN (Iosif)

Scurtu (Nicolae) — O inedită a lui Iosif Vulcan. [Scrisoare către B. P. Hașden cu prilejul jubileului de 40 de ani de la apariția revistei „*Familia*“, datată Oradea Mare, 24 aprilie 1904.] „*Orizont*“, anul XXVI, nr. 1, 4 ianuarie 1975, p. 7.

X

XENOPOL (A. D.)

Popovici (Gh.) — Din corespondența inedită a lui A. D. Xenopol. [Trei scrisori A. D. Xenopol, din Iași, date: 12 ianuarie 1883; 24 ianuarie 1883; 27 februarie 1883, către D. Barcianu, din Sibiu, și două demersuri — urmarea scrisorilor istoricului ieșean.] „*Transilvania*“, anul IV (LXXXI), nr. 3/1975, pp. 38—39.

Ruxandra MIHAILĂ
și Florea VLAD

Iconografie

Iconografie

AUTOGRAFE: T. Argezi (clapa copertei I); I. L. Caragiale (128); Mateiu I. Caragiale (141, 143); G. Călinescu — fișe de lucru (90, 91); René de Chateaubriand (176); Mitropolitul Dosoftei (34, 35); M. Eminescu (5, 8, 10, 11, 27); George Enescu (26, 28); Mihail Kogălniceanu (153, 157, 159, 163, 165); Panait Istrati (59, 60); Gib. I. Mihăescu (75, 76, 80); Perpessicius (122); Liviu Rebreanu (40, 41, 55); Mihail Sebastian (clapa copertei a IV-a); Ionel Teodoreanu (99); Urmuz (85, 88); George Mihail Zamfirescu (173).

FOTOGRAFII: Tudor Argezi (148, 149); M. Blecher (37); G. Călinescu — imaginea Scrinului negru (coperta a IV-a); G. Călinescu (37, 95); René de Chateaubriand (174); Pavel Dan (31); Mitropolitul Dosoftei (33); Mircea Eliade (37); Mihai Eminescu — bust de Ion Vlișiu (5, 6) — Mihai Eminescu — teiul de la Copou și casa de la Ipotești (5); Mihai Eminescu — bust (27); I. L. Caragiale (128); Mateiu I. Caragiale (127, 131, 137); Mateiu I. Caragiale — acte (140, 141, 143); George Enescu (26); Miluță Gheorghiu (118); Anton Holban (37); Ion Iancovescu (114); Panait Istrati (36, 64, 65, 69); Mihail Kogălniceanu (153); Aurel Ion Maican (114); Gib. I.

Mihăescu (78); C. Negruzzi (177); Hortensia Papadat-Bengescu (36); Camil Petrescu (36); Cezar Petrescu (37); Liviu Rebreanu (36, 40, 41, 44, 46, 48, 49, 50, 51); Mihail Sadoveanu (36); C. Stere (37, 151, hors texte); Ionel Teodoreanu (36); Carte poștală ilustrată — Reșița (21).

DESENE: Geta Brătescu — Craii de Curtea-Vechă, pointe-sèche (125); Marcel Iancu — Mateiu I. Caragiale (121); Marcel Iancu — Urmuz (83); Ștefan Dimitrescu — Ionel Teodoreanu, portret în ulei (coperta I); Ștefan Luchian — M. Eminescu (5); Jean Steriadi — Ilustrații (7, 17); Neagu Rădulescu — Ionel Teodoreanu (98); Neagu Rădulescu — G. M. Zamfirescu — (172); Silvan — Mateiu I. Caragiale (123).

N. B. *Portretul Ionel Teodoreanu, pictura în ulei de Ștefan Dimitrescu (coperta I), imaginea Scrinului negru (coperta a IV-a), ca și fotografia lui George Enescu (p. 26) provin din colecțiile: Maria Nicu Carangiu, Alice Vera Călinescu și, respectiv, Romeo Drăghici, directorul Muzeului George Enescu, cărora le aducem, și pe această cale, mulțumirile noastre.*

Creșterea colecțiilor

(1 ianuarie—31 martie 1975)

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

* * * *Istoria bisericească a românilor din Transilvania.*

BARANGA, Aurel — *Sfintu Mitică Blajinu* (1965), *Opinia publică* (1966), *Interesul general* (1971).

Dalila ARAMĂ

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

BOTTA, Dan — *Versuri: Oarba, Mugea adînc un cerb, Budha, Cicoșul de munte, Un zmeu iubea adînc, Purpura serii, Double balade, Jucării, A fost odată, Cornul mării, Cununa Adrianei* — dactilogramă cu intervenții, variante și modificări manuscrise; teatru: *Soarele și luna* — dramă liturgică în 4 acte, *Deliana* — dactilograme cu modificări și adnotări ale traducerii *Troienelor* lui Euripide, *Oedipus rege* — manuscris cu note; escuri: *Fîntînile mitice ale „Luceafărului”*, *Theogonie eminesciană*, *Poezie și cîntec*.

VINEA, Ion — *Venin de mai*, partea a II-a — dactilogramă cu intervenții, modificări, corecturi.

Correspondență:

Felix Aderca, Geo Bogza, Carlo Bo, Ion Chinez, Mihai Celarianu, Gheorghe Dinu, Lucia Demetrius, Domnița Gherghinescu Vania, Constantin Noica, Anișoara Odeanu, Andrei Oțetea, Ovidiu Papadima, Edgar Papu, Perpersicius, Cezar Petrescu, Ion Pillat, V. I. Popa, Sextil Pușcariu, M. R. Paraschivescu, M. Ralea, L. Rebreanu, D. D. Roșca,

Al. Rosetti, I. M. Sadoveanu, Octav Șuluțiu, Z. Stancu, Ion Vlasiu.

Fotografii:

Dan Botta, M. R. Paraschivescu, Gheorghe Dinu, Emil Gulian, Cella Serghii, Cicerone Theodorescu, Aldo Palazzeschi, S. Quasimodo, Ion Vinea.

Donații:

Nicolae Vasilescu-Capșali: material referitor la C. E. Costa-Foru (extrase din presă, documente, fotografii).

I. Negoîtescu: volume cu dedicații semnate de: L. Blaga, E. Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, T. Vianu, D. Stelaru, C. Tonegaru, Vladimir Streinu.

Octaviana MIHĂILESCU

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI IAȘI

Manuscrise:

DONICI, A. — *Carele cu oale*; NEGRUZZI, G. — *Amintire funebră*; PETRINO, D. — *Moldova...*; CORNEA, M. D. — mai multe poezii dedicate Nataliei Mavrocordat-Suțu; PAVELESCU, Cincinat — *Epigrame* (160 p.).

Correspondență:

L. Blaga, I. Al. Brătescu-Voinești, Emilia Humpel, Șt. O. Iosif, Natalia Negru, G. Topirceanu.

Fotografii:

V. Alecsandri, Al. Donici, M. Eminescu, I. Negruzzi, Em. Vogoride, Cocuța Conachi-Vogoride.

D. VACARIU

Publishing a remarkable study on the National Economy by the morning star of Romanian poetry, a confession of Academician Al. Philippide entitled My Father Remembered Eminescu, as well as a melodic version of George Enescu after the poem Strigoii (The Ghosts), the present issue of the review „Manuscriptum“ is also part of the manifestations dedicated this year to Mihai Eminescu, under the aegis of UNESCO.

From the summary of the review we also mention a substantial number of articles dedicated to modern Romanian prose. They start with a commentary by the critic Al. Oprea — on the constant trend towards narration in Romanian epics, as well as the diversity of styles it tackles — the column entitled suggestively Poliphony of Prose gathers unknown pages from the creation of Liviu Rebreanu, Panait Istrati, Gib. I. Mihăescu.

An investigation into the creation process of one of the most original Romanian writers, in a way a predecessor of literature cultured today by Eugen Ionescu is offered to the readers by the laboratory of the « strange pages » of Urmuz. Another laboratory of creation, this time based exclusively on documentary proofs is that of the novel Scrinul Negru (The Black Chest of Drawers) by G. Călinescu.

To the author of the novel Medeleni is reserved in this issue

Publiant une remarquable étude sur l'Economie nationale, due à l'étoile de la poésie roumaine — Mihai Eminescu, la confession de l'académicien Al. Philippide, intitulée Mon père se souvenait de Eminescu, de même qu'une version mélodique énesquienne du poème Strigoii (les Revenants), le présent numéro de la revue „Manuscriptum“ s'inscrit lui aussi dans la suite des manifestations consacrées cette année, sous l'égide de l'UNESCO, à Mihai Eminescu.

De cette tables des matières nous retenons également un nombre substantiel de pages dédiées à la prose roumaine moderne. Commenant par un commentaire du critique Al. Oprea — concernant la permanente tentative de la narration dans l'épique roumaine, de même que la diversité des styles qu'elle connaît — la rubrique intitulée suggestivement la Polyphonie de la prose réunit des pages inconnues de la création de Liviu Rebreanu, de Panait Istrati, de Gib. I. Mihăescu.

L'investigation du processus de création d'un des écrivains roumains les plus originaux, précurseur, d'une certaine façon, de la littérature cultivée aujourd'hui par Eugène Ionesco, nous offre le laboratoire des « pages bizarres » de Urmuz. Toujours un laboratoire de création, mais cette fois-ci basé exclusivement sur des preuves documentaires, est celui du roman Scrinul negru (La commode noire) de G. Călinescu.

Mit einer hervorragenden Studie, Die Volkswirtschaft, des rumänischen Nationaldichters Mihai Eminescu, der Konfession Al. Philippides Mein Vater erinnerte sich an Eminescu, sowie einer Vertonung des Poems Strigoii (Die Gespenster) erscheint auch die vorliegende Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ im Zeichen der Eminescu gewidmeten UNESCO-Veranstaltungen.

Erwähnenswert sind auch die Beiträge zur modernen Prosa. Mit einem Kommentar des Kritikers Al. Oprea über die Bedeutung der Erzählung in der Epik sowie über deren stilistische Diversität eingeleitet, enthält die treffend betitelte Rubrik Polyphonie der Prosa unbekannte Texte von Liviu Rebreanu, Panait Istrati, Gib. I. Mihăescu.

Diesmal wird der Schaffensprozeß eines der originellsten rumänischen Schriftsteller, gewissermaßen eines Vorläufers von Eugène Ionesco, analysiert; es handelt sich um die „bizarren Seiten“ von Urmuz. Ebenfalls eine Werkanalyse, aber ausschließlich auf Grund von Dokumenten, beschäftigt sich mit dem Roman von G. Călinescu Scrinul negru (Der schwarze Schrein).

Die Rubrik Enthüllungen ist in dieser Nummer Ionel Teodoreanu gewidmet und enthält Beiträge von Șerban Cioculescu, Al.

Издавая замечательное исследование об Национальной экономике светила румынской поэзии, признания академика Ал. Филиппиде, заглавленные Мой отец вспоминал себе об Эминеску, а также мелодичную версию Энеску — поэму Вурдалаки, и данный номер журнала «Manuscriptum» включается в список манифестаций, посвященных в этом году Михаилу Эминеску, под знаком ЮНЕСКО.

В содержании журнала фигурирует существенная совокупность, посвященная современной румынской прозе. Открываясь комментарием критика Ал. Опря, относительно постоянного искушения рассказа в румынской эпике, а также известной разнообразия стилей, рубрика под заглавием Полифония прозы объединяет неизвестные страницы из творчества Ливью Ребрану, Панайт Истрати, Джиб. И. Михэску.

Исследование творческого процесса одного из наиболее оригинальных румынских писателей — предшественника культивированной в настоящее время литературы Еуджене Ионеску — предлагает нам лабораторию «странных страниц» Урмуза. Равным образом лабораторией творчества, но в данном случае исключительно основанной на документальные доказательства, является роман Черный комод Дж. Кэлинеску.

of „Manuscriptum“ the column Destăinuiri «Confessions» — including evocations signed by Șerban Cioculescu, Al. Philippide, D.I. Suchianu, Virgil Căriano-pol, Radu Tudoran, Em. Serghie, as part of Rotonda 13 monthly evening of literary memories of the Museum of Romanian Literature.

Continuing the series of publication of pages from the Diary of Mateiu Caragiale, the review prints the agenda with personal notes of the one who has placed his existence «under the sign of mystery».

Three new lines of poetry from a signed copy of Psalms in verse a monument of Romanian language by Metropolitan Dosoftei, form the column the Revelation of the Document.

Five letters by M. Kogălniceanu addressed to his wife Catinca, dating from the last period of the writer's life (see «Epistolar») as well as the usual columns Romanian Writers in Foreign Archives (A letter addressed by G.M. Zamfirescu to Jindra Huškova), Foreign Writers in Romanian Archives (René de Chateaubriand writes to Vasile Pogor), the Chronicle of Editions, Point-Counterpoint, Bibliographic Card-Index, complete the varied summary of this issue of „Manuscriptum“.

DRAGOȘ VRÂNCEANU

Writer, Visiting Professor at the University of Urbino (Italy)

C'est à l'auteur des *Medleni que*, dans ce numéro de „*Manuscriptum*“, est consacrée la rubrique *Confessions* — contenant des évocations signées par Șerban Cioculescu, Al. Philippide, D.I. Suchianu, Virgil Căriano-pol, Radu Tudoran, Em. Serghie — confessions faites dans le cadre de la *Rotonda 13*, soirée mensuelle consacrée par le Musée de la Littérature roumaine aux souvenirs littéraires.

Continuant la publication des pages du *Journal* de Mateiu I. Caragiale, la revue confie à la presse les agendas, contenant de notes intimes de cet écrivain qui avait choisi de mettre sa vie sous «le sceau du silence».

Trois nouveaux vers provenant d'un exemplaire autographe du *Psautier en vers*, monument de langue roumaine du métropolitain Dosoftei, constitue la substance de la rubrique la *Révélation du document*.

Cinq lettres de Kogălniceanu adressées à sa femme Catinca, provenant de la dernière période de la vie de l'écrivain (voir l'*Epistolaire*), de même que les rubriques habituelles *Écrivains roumains dans des archives étrangères* (une lettre de G.M. Zamfirescu adressée à Jindra Huškova) et *Écrivains Étrangers dans des archives roumaines* (René de Chateaubriand écrit à Vasile Pogor), *Chronique des Éditions*, *Point-contrepoint*, *Fichier bibliographique*, complètent le contenu divers et nuancé de ce numéro de „*Manuscriptum*“.

DRAGOȘ VRÂNCEANU

écrivain, chargé de cours de l'université d'Urbino (Italie)

Philippide, D.I. Suchianu, Virgil Carianopol, Radu Tudoran, Em. Serghie — im Rahmen der Rotonde 13, einer monatlichen Abendveranstaltung des Museums für rumänische Literatur.

Indem die Zeitschrift weiterhin das Tagebuch von Mateiu Caragiale veröffentlicht, bringt sie diesmal intime Aufzeichnungen dieser geheimnisvollen Erscheinung.

Die Rubrik Offenbarung des Dokuments bringt drei neue Verse eines Handschrift gebliebenen Exemplars von Psaltirea in versuri des Metropolitens Dosoftei, eines bedeutenden Denkmals der rumänischer Sprache.

Fünf Briefe Kogălniceanus, aus dessen letzten Lebensjahren (siehe Epistolar), an seine Gattin Catinca, sowie die gewöhnlichen Rubriken Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven (ein Brief G.M. Zamfirescu an Jindra Huškova), Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven (René de Chateaubriand an Vasile Pogor), Chronik der Ausgaben, Punkt-Kontrapunkt, Zettelkasten ergänzen den abwechslungs- und nuancenreichen Inhalt dieser Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“.

DRAGOȘ VRÂNCEANU
Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

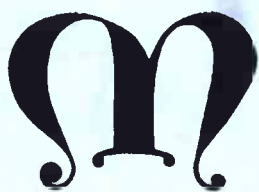
Автору Меделая посвящена в этом номере журнала « Manuscriptum » рубрика Разглашения, заключая в себе воспоминания Шербана Чокулеску, Ал. Филиппиде, Д. И. Сукяну, Вирджила Карианопол, Радун Тудоран, Ем. Сергие в рамках Ротонды 13 — ежемесячный вечер литературных воспоминаний Музея румынской литературы.

Продолжая серию опубликования страниц Дневника Матеев Караджале, журнал доверяет печати записные книжки того, кто предпочитал ставить себе жизнь « под печатью тайны ».

Три новые стихи из примерного автографа Псалтырь в стихах — момент румынского языка, принадлежащий Митрополиту Дософтею, становится существо рубрики Раскрытие документа.

Пять из писем Когэлничану к своей супруге Катинке, происходящие из последнего периода жизни писателя (смотри Эпистолар), а также обыкновенные рубрики Румынские писатели в иностранных архивах (Письмо Г. М. Замфиреску к Жиндре Гушковой), Иностранцы писатели в румынских архивах (Рене де Шатобриан писал Василе Погору), Хроника изданий, Пункт-контрапункт, Библиографическая картотека дополняют различное и нюансированное содержание данного номера « Manuscriptum ».

Драгош ВРЪНЧЕАНУ
Писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

ABONAMENTUL
pe anul
1976

vă asigură prin revista trimestrială

MANUSCRIPTUM

800
de pagini
de literatură inedită
(texte, iconografie, autografe, facsimile).

Revista
se găsește la chioșcurile
de difuzare a presei
și în rețeaua de librării.

ABONAMENTELE

se fac atât la
oficiile poștale cât și la factorii poștali.

Costul unui abonament
este de
40 lei

Redacția (MUZEUL LITERATURII ROMÂNE, str. Fundației nr. 4) pune la dispoziția colecționarilor unele numere mai vechi, epuizate în comerț.

Scrutul negru al lui G. CĂLINESCU
 (« ...o comodă Louis XV,
 în lemn de palisandru... »)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
 Retuș foto: Florica PRICIU

Domnului Pompiliu Constantinescu
 cu rugămintea de a intra
 o întârziere, care este de ordin
 strict militar - și de a crede
 într-o veche admiratoare literară

Michail Lebotian
 14 Martie 1933

Domnului
 M. ȘERBAN
 colegul nostru tânăr și de viitor,
 cu simpatie
 Hortensia PAPADAT-BENGESCU
 (Logodnicul)

D[oa]mei
 Aida VRIONI
 Acest jurnal intim
 și pre-revoluționar.
 Omagiul lui
 Mircea ELIADE
 Mai '936
 (Șantier)

